

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР

Колективна монографія

Вінниця 2023

Міністерство освіти і науки України
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
кафедра дошкільної освіти

**ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ
В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ
В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР**

Колективна монографія

Вінниця 2023

УДК 378.016:373.2/.3(477:4)

ПЗ2

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол від 21 червня 2023 року протокол №11).

Рецензенти

Шукатка О.В., доктор педагогічних наук, професор, професор факультету педагогічної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка

Каплінський В.В., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами

ПЗ2 Підготовка фахівців дошкільної та початкової освіти в умовах інтеграції України в європейський освітній простір: Колективна монографія. – Вінниця, 2023. – 178 с.

Монографія підготовлена колективом авторів *Лазаренко Н., Крутій К., Попович О., Василюк А., Демченко О., Колосова О., Шикиринська О. (керівник), Хіля А., Колеснік К., Карук І., Бондар Ю., Поповська О.*

У монографії розкрито психолого-педагогічні умови та методичні засади використання європейського досвіду щодо підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти, висвітлено нові стандарти у підготовці фахівців дошкільної та початкової освіти в Польщі, сформульовано завдання розвитку Soft Skills майбутнього вчителя початкової школи на основі узагальнення результатів вивчення досвіду організації педагогічної освіти у країнах ЄС. Розглянуто можливості та обмеження скаффолдингу («риштування») як педагогічної технології супроводу в освітньому процесі здобувачів вищої освіти з боку викладача під час вирішення завдань високої складності (кейс-стаді, форсайт, квазідіяльність. Акцентовано на актуальності проблеми національно-патріотичного виховання молодого покоління, описано шляхи реалізації положень концепції національно-патріотичного виховання у роботі викладачів кафедри дошкільної освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Продемонстровано можливості використання технологій BYOD («bring your own device») та «перевернуте навчання» у підвищенні якості професійної підготовки майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти за умов очного, дистанційного та змішаного навчання.

УДК 378.016:373.2/.3(477:4)

Шикиринська О., 2023

Зміст роботи

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИКОРИСТАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ	6
1.1. Зміни у підготовці вчителів дошкільної і початкової освіти: польський досвід <i>(Василюк А.)</i>	6
1.2. Упровадження педагогічної технології скаффолдінгу в практику підготовки майбутніх вихователів до роботи з дітьми раннього віку <i>(Крутії К., Попович О.)</i>	30
1.3. Творчий розвиток студентів під час вивчення курсу «історія педагогіки» в контекстієвроінтеграційних процесів в університеті <i>(Демченко О., Бондар Ю.)</i>	54
1.4. Педагогічні технології роботи з різними категоріями дітей з особливими освітніми потребами в сучасних умовах: європейські підходи й український досвід <i>(Колосова О., Хіля А.)</i>	106
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ В ПРОЦЕС ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ	127
2.1. Розвиток soft skills майбутнього вчителя початкової школи в процесі вивчення дисципліни «українська мова з методикою формування компетентності в мовно-літературній освітній галузі» <i>(Лазаренко Н.)</i>	127
2.2. Формування готовності майбутніх вихователів до здійснення національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку <i>(Карук І., Колеснік К.)</i>	134
2.3. Інноваційні підходи у формуванні інформаційно-комунікаційної компетентності майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти в контексті євроінтеграційних процесів <i>(Шикиринська О.)</i>	150
2.4. Підготовка майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти до використання музичної логоритміки у розвитку музичних здібностей дітей <i>(Поповська О.)</i>	158

ВСТУП

Сучасні глобалізаційні та цивілізаційні виклики, зокрема, пандемія Covid 19, військовий стан України, інтенсивний розвиток інформаційних технологій, тощо вимагають змін у підготовці майбутніх педагогів і в першу чергу, майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти.

Якість вирішення поставлених перед системою освіти стратегічних і тактичних завдань багато в чому залежить від професійної компетентності педагога. До педагога пред'являється вимога створювати новий спосіб життя, що, по суті, означає бути носієм культури майбутнього і на цій основі готувати майбутнє покоління. Тому професійне становлення педагога нової генерації, його включеність в процес безперервного самоудосконалення є на сьогоднішній день актуальною проблемою.

Пропонована монографія містить два розділи, що розкривають зміст, форми, способи організації, технологічне і ресурсне забезпечення процесу професійної підготовки здобувачів вищої освіти спеціальностей 012 Дошкільна освіта, 013 Початкова освіта.

В першому розділі «Психолого-педагогічні умови використання європейського досвіду щодо підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти» зосереджено увагу на реалізації прогресивних європейських підходів в університетах України, що ґрунтуються на компетентнісній та студентоцентрованій освіті. Показано шляхи і методи творчого розвитку студентів в освітньому процесі педагогічного університету в контексті реалізації євроінтеграційного вектору реформування вітчизняної вищої освіти. Окреслені моделі підготовки майбутніх вчителів, пов'язані з різними концепціями вищої освіти та відповідними типами закладів вищої освіти в Україні та Польщі. Представлений огляд альтернативних типологій концепцій педагогічної освіти, які висвітлюють різні погляди на професійну підготовку вчителів та їхні компетентності. Висвітлені нові стандарти у підготовці фахівців дошкільної та початкової освіти в Польщі, а також їх професіограма. Розглянуто можливості та обмеження скаффолдінгу («риштування») як педагогічної технології супроводу в освітньому процесі здобувачів вищої освіти з боку викладача під час вирішення завдань високої складності (кейс-стаді, форсайт, квазідіяльність). Розкрито особливості впровадження педагогічних технологій роботи з різними категоріями дітей з особливими освітніми потребами, проаналізовано різновиди педагогічних технологій, описано способи застосування педагогічних технологій в роботі з різними категоріями дітей з особливими освітніми потребами.

В другому розділі «Методичні основи впровадження європейського досвіду в процес професійної підготовки майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти» актуалізовано проблему цілеспрямованого вдосконалення підготовки вчителя початкової школи, викликану євроінтеграційними процесами. Сформульовано основні завдання розвитку Soft Skills майбутнього вчителя початкової школи на основі узагальнення результатів вивчення досвіду організації педагогічної освіти у країнах ЄС. Розкрито актуальність проблеми національно-патріотичного виховання молодого покоління, питання формування у студентської молоді високої патріотичної свідомості, загальнолюдських і морально-духовних цінностей, описано шляхи реалізації положень концепції національно-патріотичного виховання у роботі викладачів кафедри дошкільної освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Визначено пріоритетність застосування засобів мистецтва й зокрема музики у педагогічному процесі, що сприятиме культурному розвитку особистості та формуванню внутрішнього світу дитини. Зосереджено увагу на засобах музичної логоритміки, як однієї з форм своєрідної терапії на основі використання зв'язку музики, слова й руху в комплексі методів навчання, що сприяє легкому навчанню, соціалізації, корекції мовленнєвих порушень у дітей а також й розвитку їхніх музичних здібностей. Наведено приклади музичних логопедичних вправ та ігор. Розглянуто методичні основи щодо впровадження освітніх технологій, поширених в країнах ЄС, зокрема технології BOYD та «перевернуте навчання».

РОЗДІЛ 1. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИКОРИСТАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Зміни у підготовці вчителів дошкільної і початкової освіти: польський досвід

Василюк Алла Володимирівна

*Доктор педагогічних наук, доцент кафедри початкової освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
allawasyluk@gmail.com*

***Анотація.** Здійснений аналіз адаптаційної та трансформаційної освітніх парадигм (або доктрин). Окреслені моделі підготовки майбутніх вчителів, пов'язані з різними концепціями вищої освіти та відповідними типами закладів вищої освіти. Представлений огляд альтернативних типологій концепцій педагогічної освіти, які висвітлюють різні погляди на професійну підготовку вчителів та їхні компетентності.*

Висвітлені нові стандарти у підготовці вчителів дошкільної та початкової освіти в Польщі, а також їх професіограма.

***Ключові слова:** підготовка вчителів у Польщі, вчителі дошкільної та початкової освіти, концепції педагогічної освіти, професійна підготовка, стандарти підготовки вчителів.*

An analysis of adaptive and transformational educational paradigms (or doctrines) was carried out. Models of future teacher training related to world concepts of higher education and corresponding types of higher education institutions are outlined. An overview of alternative typologies of pedagogical education concepts is presented, which highlight views on different professional training of teachers and their competence. The new standards in the training of teachers of preschool and primary education in Poland, as well as their professional profile, are highlighted.

***Keywords:** education of teachers in Poland, pre-school and early childhood education teachers, concepts of pedagogical education, professional training, the standards of teacher preparation.*

Якісна підготовка вчителів є однією з провідних проблем освіти, оскільки вчитель був і залишається головною дійовою особою, покликаною реалізувати її цілі. У ХХІ столітті освіта набуває нові орієнтири, спрямовані на різнобічний і гармонійний розвиток особистості, формування в неї комплексу стійких гуманістично-демократичних цінностей та важливих компетентностей, а також на підготовку до неперервної самоосвіти й саморозвитку.

Педагогічна освіта України вирішує складні завдання її модернізації в умовах соціально-економічної кризи, пандемії та російсько-української війни, що стали загрозливими викликами для забезпечення її якості. Важливим джерелом визначення стратегії її розвитку є аналіз світового досвіду, закономірностей і тенденцій удосконалення систем підготовки педагогів у різних соціокультурних регіонах планети.

Серед них особливо цікавим є регіон Центральної Європи, зокрема Республіка Польща. Ціннісний доробок польських науковців та освітян вартий поглибленого аналізу, а також використання його прогресивних ідей.

Парадигмально-концептуальні підходи до освіти й підготовки вчителів

Система підготовки вчителів, попри кількох реформ у минулому і реалізації в останні роки нових програмно-організаційних положень, у Республіці Польща залишається предметом спеціальних досліджень науковців-педагогів (педагогіка – галузь педагогіки, що займається проблемами вчительської професії). Вони пропонують нові парадигми й різноманітні концепції педагогічної освіти, а також моделі підготовки вчителів (Ч. Банах, К. Денек, М. Дудзікова, К. Дурай-Новакова, Х. Квятковська, Б. Квятковська-Коваль, Ю. Кузьма, Ч. Купісевич, Т. Левовицький, В. Оконь, Р. Пахоцінський, Й. Рутковяк, М. Цацковська, Е. Путкевич, М. Черпаняк-Вальчак та ін.).

Польські науковці аналізують взаємодію сучасних суспільств і систем освіти для віднайдення такої освітньої парадигми, яка б стала ідейно-теоретичною основою побудови оновленої системи освіти країни, дала змогу точніше планувати напрямки перебудови змісту освіти та головних характеристик професійної підготовки вчителів.

У контексті пошуків нової парадигми (або доктрини) освіти науковий інтерес представляють праці Т. Левовицького [11-13] та З. Квецінського [10], у яких ґрунтовно проаналізовано взаємозв'язок освітніх парадигм із цілями виховання та навчання молоді, які домінують у різних країнах. Зокрема, Т. Левовицький підкреслює, що тоталітарній державі відповідає адаптаційна освітня парадигма, сутність якої полягає у пристосуванні молоді до наявних суспільно-політичних та економічних умов. Така парадигма сприяє зміцненню існуючої організації суспільного життя і збереженню політичної моделі даного устрою. З. Квецінський зауважує, що на ґрунті освітньої політики адаптаційна парадигма фаворизує державні функції, зневажаючи суспільні та індивідуальні.

Адаптаційна парадигма, яка «заморожувала» освітні зміни, в період трансформації та демократизації польського суспільства в 1990 рр. була замінена на так звану критично-креативну (або трансформаційну) парадигму, яка мала спонукати педагогів до інновацій та креативним підходам для змін в освітньому середовищі. Передбачалося, що орієнтація на цю парадигму стане підґрунтям в окресленні напрямів освітніх змін і шляхів їх здійснення, зробить освіту чинником покращення життя польських громадян. Тобто, критично-креативна освітня парадигма відбивала прагнення поляків до впровадження демократичного «освітнього устрою». Це віддзеркалювалося у нових концепціях виховання, сконцентрованості на створенні умов необмеженого вільного розвитку особистості, врахуванні її освітніх потреб і прагнень, поширенні універсальної системи цінностей, які повинні зайняти в освіті належне місце.

На думку Ч. Купісевича, використання даної парадигми означає поєднання передачі учням важливої інформації з їх вихованням через залучення до спільної творчості, до активної взаємодії та діяльносного навчання, що незамінні для розвитку вільної особистості й формування у неї критично-креативних навичок, здатності до інноваційної діяльності на основі гуманістично-демократичних пріоритетів і цінностей. А також трансляційно-репродуктивна парадигма змісту шкільної освіти замінюється на генеративну, спрямовану на розвиток в учнів пізнавальної активності, інтересів, позитивної мотивації до навчання. Це означає, що «дидактика пам'яті» замінюється на «дидактику мислення» [4].

Головні характеристики двох представлених парадигм та нові орієнтири в підготовці та праці вчителів представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняння адаптаційної та трансформаційної освітніх парадигм

<i>Характерні риси адаптаційної парадигми</i>	<i>Характерні риси трансформаційної парадигми</i>	<i>Особливості підготовки та діяльності вчителів у рамках нової парадигми</i>
1. Орієнтація на формування слухняного і навченого виконавця, пристосованого до визначених дій в рамках ієрархічних структур	1. Орієнтація на формування вільної людини, здатної до критичного аналізу і розв'язування багатofакторних проблем та до самостійної діяльності у швидкозмінному демократичному суспільстві	1. Нові засади мети і засобів роботи й системи підготовки вчителя. Орієнтація на формування вільної, енергійно і незалежної особистості вчителя, здатної діяти у швидкозмінних умовах і бути взірцем для учнів
2. Пріоритет інтересів держави (владних еліт) у вихованні та навчанні	2. Пріоритет інтересів суспільних груп та окремої особи у вихованні та навчанні	2. Гуманістичні та орієнтовані на учнів пріоритети у змісті загальної і професійно-педагогічної підготовки вчителів
3. Домінація в освітньому процесі передачі знань пасивному загалу учнів та студентів, ідеал формування фахівця з глибокими спеціальними знаннями для діяльності у наперед визначеній вузькій ділянці	3. Активна і діяльнісна форма «спільного» навчання через об'єднання зусиль вихованців та педагогів з метою багатостороннього розвитку особистості та критично-креативних здібностей молодого громадянина як «людини відповідальної», здатної вирішувати особистісні та глобальні проблеми	3. Часткова чи повна відмова від старих методів викладання дисциплін основного фаху та професійно-педагогічної підготовки вчителів і заміна їх активними методами навчання. Нові пріоритети у загальноосвітніх дисциплінах. Спеціальна підготовка вчителів до діяльнісних та інноваційних методів роботи у школі
4. Домінація постулату учень-«чистий листок» та застосування його наслідків типу уніфікованого виховання і викладання, нехтування думкою і освітніх потреб учнів	4. Вчення про людину як складну й багатовимірну сутність, застосування у вихованні та навчанні новітніх досягнень наукового людинознавства кінця ХХ-початку ХХІ сторіччя, участь молоді у визначенні форм, змісту й методів навчання	4. Глибоке осучаснення курсів психології та педагогії на основі використання у них досягнень чималої групи природничих наук (етології, генетики, нейробіології тощо). Застосування цих досягнень під час викладання природничих предметів у школі та в усіх аспектах виховного впливу вчителя на учнів
5. Авторитарна педагогіка та централізовано-бюрократичний тип управління як системою освіти, так і кожним окремих закладом	5. Гуманістична педагогіка (чи педагогіка партнерства), демократичний тип управління системою освіти, домінуюча роль громадськості в освітній політиці та у розв'язанні головних питань діяльності кожного окремого закладу	5. Перехід від надмірно централізованої системи підготовки вчителів до більш вільнішої та відкритішої, коли кожна вища школа має автономію і може працювати за власними навчальними планами за відсутності нав'язаного державою змісту

	освіти	підготовки
б. Домінація у навчанні й вихованні принципу «від минулого до сучасного» в умовах засилля демагогії та спотворення правди, етно-центризм з кінцевою метою, яка визначена владними елітами – скам'яніння традицій, сакралізація та відтворення наявного ладу, поділ світу та неможливість відвернення глобальних загроз	б. Застосування на вищих рівнях освіти принципу «від майбутнього до сучасного», вільного доступу до правди, підготовка молоді до інноваційної діяльності, безперервної самоосвіти, трансформації суспільства та збереження природного довкілля шляхом утворення і формування людства як здатної до усвідомлених дій реальної єдності	б. Уміння і бажання вчителя застосовувати новітні засоби трансляції інформації. Здатність і вміння навчатися і вдосконалюватися все життя. Участь у професійних контактах та активній взаємодії з колегами з інших країн, підвищення політичної та соціальної активності вчителів

Відтак, зміна освітніх парадигм відбувається наступним чином: від безособистісної до особистісно-орієнтованої, від уніфікованої – до плюралістичної, від адаптаційної – до гуманістичної, розвивальної та критично-креативної (або трансформаційної), від традиціоналістсько-консервативної (або знанневої) – до компетентнісної та технологічної.

Слід зауважити, що зміни у професійній підготовці вчителів тісно пов'язані з розвитком вищої освіти. З огляду на різні сучасні моделі вищої освіти Х. Квятковська виокремлює та аналізує загальноосвітню, загальнопрофесійну і професійно-спеціалізовану концепції [7].

Загальноосвітня концепція постулює, що освіта сприяє розвитку особистості й має загальнорозвивальний характер. При цьому наголошується на озброєнні педагога широкою та різноманітною інформацією загального, майже енциклопедичного, характеру. Відповідно вища освіта має включати: засвоєння доробку наук; передачу найкращих культурних, наукових та освітніх традицій; підготовку молоді до суспільної й професійної діяльності. Вважається, що це дасть змогу сучасному педагогу задовольняти різноманітні навчальні запити учнів, інформувати їх із широкого кола питань. Однак, під час підготовки студентів за цією концепцією неминуха селекція запропонованої інформації, що приведе до переваги спеціалізованих знань.

Загальноосвітня концепція втілюється у класичних університетах. Зауважимо, що педагогічну підготовку прихильники цієї концепції розглядають як можливу, але не вважають її за обов'язкову. І досі в багатьох університетах різних європейських країн спостерігається тенденція обмеження обсягу педагогічних дисциплін у навчальних планах непедагогічних факультетів. Також одним із недоліків університетської освіти є нехтування методичною підготовкою та обмеженням кількості педагогічних практик.

Загальнопрофесійна концепція у центр діяльності навчального закладу ставить професійну підготовку студентів. Навчальний процес концентрується на засвоєнні канону загальнопрофесійних знань у цілеспрямованій підготовці до виконання випускниками

певних суспільних ролей, пов'язаних із фаховою діяльністю (роль організатора, керівника, популяризатора, інноватора та ін.).

Такий тип підготовки притаманний педагогічним університетам та вищим педагогічним школам/інститутам. У межах цієї концепції педагогічна освіта є обов'язковим елементом професійної підготовки педагога.

Професійно-спеціалізована концепція відзначається домінацією професійної, вузькопрофільної підготовки. Мета і функції підготовки студента у межах цієї концепції подібні до відповідних завдань загальнопрофесійної, але обсяг фахової підготовки значно більший, як і концентрація на одну конкретну спеціальність, вузький сектор суспільної активності. Реалізація даної концепції переважно здійснюється в педагогічних коледжах [7].

В умовах значного законодавчого збільшення автономії закладів вищої освіти спостерігаються тенденції збагачення функцій навчання і фахової підготовки, поступового розширення й одночасно внутрішньої диференціації, моделі вищої школи. Особливість сучасної університетської підготовки вчителя полягає у міждисциплінарному підході, зближенні традиційно загальнонаукової освіти зі спеціальним і професійним навчанням, спрямованим на тісну взаємодію зі шкільною практикою. Доповнення загальноосвітніх програм факультативними курсами розширює загальноосвітній кругозір та рівень культури майбутнього вчителя.

Останнім часом створюються нові заклади, які намагаються реалізувати функції університетської підготовки із поєднанням позитивних аспектів загальнопрофесійної та професійно-спеціалізованої концепцій. У стінах одного закладу вищої освіти стає можливим отримання різних профілів підготовки (загальноакадемічного або практичного) з метою кращої професійної підготовки студентів, зокрема для діяльності у закладах дошкільної та початкової освіти.

Питання дослідження концептуальних засад побудови й орієнтації педагогічної освіти, формування змісту й вибору методів професійно-педагогічного навчання з врахуванням глобальних і національних чинників, явищ, тенденцій разом з сукупністю вимог до кваліфікацій і компетентностей випускників університетів та педагогічних вищих шкіл було і лишається у центрі уваги польських науковців-педагогів. В їхніх працях глибоко досліджується національний і закордонний теоретичний доробок у сфері педагогічної освіти, пропонуються нові орієнтації, концепції та моделі підготовки вчителів.

Зокрема, В. Оконь пропонує типологію із п'яти концепцій, серед яких: прогресивна, персоналістична, загальноосвітня, компетентнісна та багатостороння [15].

Прогресивна концепція полягає у підготовці до проблемних ситуацій, яких не бракує в професії вчителя. Вчительська освіта зосереджується на спостереженні, визначенні і розв'язуванні чи перемаганні різних проблем, труднощів й перешкод. Ця своєрідна підготовка зорієнтована до непередбаченого і мабуть складного майбутнього.

Згідно *персоналістичній концепції*, основною метою педагогічної освіти є сформованість індивідуальності вчителя. Загальні знання розглядаються як підпорядкований чинник на фоні максимального розвитку у майбутнього вчителя мотивацій, умінь і широких фахових навичок в поєднанні з адекватними цьому формуванню особистісними рисами і якостями. Учитель за цією концепцією повинен стати взірцем, гідним наслідування.

Якщо мета освітнього процесу полягає у забезпеченні майбутнього вчителя якнайширшими знаннями і перетворенні його у справжнього ерудита, то прийдемо до *загальноосвітньої концепції* підготовки вчителів. У цій концепції професійно-педагогічна підготовка відіграє другорядну роль.

Прагматична (або компетентнісна) концепція акцентує на технологічній та інструментальній підготовці фахівця з помітною концентрацією на оволодінні сучасними

методиками викладання шкільних предметів, а також технічними засобами трансляції та перетворення інформації. Така підготовка видається нам занадто звуженою, хоча подібні спеціалісти теж необхідні. Насамперед – для спеціалізованих шкіл.

Якщо під тиском диверсифікації і спеціалізації фахових обов'язків доводиться віддавати перевагу прискореній (чи скороченій) підготовці майбутнього вчителя до виконання специфічних і складних завдань у відносно вузькій царині діяльності, то підвищення значення саме цього аспекту навчання зумовлює застосування *спеціалістичної концепції* підготовки вчителів.

Багатостороння концепція виходить із припущення про необхідність озброєння вчителя ХХІ сторіччя розширеним і врівноваженим в усіх своїх головних аспектах комплектом компетентностей. Дана концепція (яка увібрала в себе позитивні аспекти деяких сучасних концепцій педагогічної освіти) вважається найбільш перспективною для використання, оскільки багатостороння підготовка вчителя створює можливість у досягненні своєї рівноваги між усіма компонентами професійної компетентності: науковими знаннями, системою гуманістично-демократичних цінностей, педагогічними вміннями та навичками. Саме брак цієї рівноваги, на думку вченого, зменшує шанси на успіх у педагогічній діяльності. Особливо акцентовано на важливості формування особистості майбутнього вчителя як людини, як спеціаліста і як педагога.

В. Оконь також підкреслює, що вчитель з урівноваженими фаховими вміннями буде найкращим чином підготовленим до навчання своїх учнів засадам різноманітної дальності (пізнавальної, емоційної та практичної), оволодіння якими є певною гарантією успіху в умовах ХХІ сторіччя; багатосторонність у підготовці вчителя віддзеркалиться у багатосторонньому навчанні учнів [15].

Упровадження цієї ідеї до процесу підготовки вчителів має включати такі наступні елементи:

- структуру освітнього процесу, яку майбутні вчителі повинні ґрунтовно пізнати через оцінювання важливості всіх чинників освітнього процесу, а саме: ролі вчителя і учня, навчальних програм та умов, в яких відбувається інтегрований освітній процес;

- врахування в навчальних процесах трьох граней особистості учня: інтелектуальної, емоційної та практичної, трьох сторін людської активності (пізнання світу і себе, переживання світу та накопичених в ньому цінностей та практична діяльність по перетворенню світу);

- організація підготовки, в якій ідея багатосторонності буде означати гармонійність у використанні різних форм роботи в процесі навчання-учіння. Послідовне застосування ідеї багатосторонності в підготовці вчителів сприяє інтелектуальній активізації студентів, розвитку в них інноваційного мислення, а також підготовці до неперервного навчання впродовж життя.

Деякий інший підхід до створення типології концепцій підготовки вчителів використовує в своїх дослідженнях Х. Квятковська [9]. Можливо, що звернення до узагальненого підходу спонукало її використати термін «орієнтації» для позначення акцентованих нею трьох широких концепцій (технологічної, гуманістичної та функціональної). Розглянемо їх детальніше.

Технологічна орієнтація/концепція підготовки вчителів може бути названа і *компетентнісною*, адже обидві спираються на інструменталізовану психологію біхевіористичного напрямку уявлень про основи людської поведінки та механізми її регулювання. Прихильники такого підходу до підготовки вчителів абсолютизують вчення Івана Павлова і вважають, що навчання відбувається на засадах діади «збудник-реакція». Ця хибна своєю спрощеністю аксіома веде до відмови від сутнісних визначників поведінки і виховання та захоплення лише ситуаційними та доступними для емпіричного дослідження й вимірювання. Відповідно, безліч зусиль витрачалося на вивчення і поширення педагогічного досвіду, на копіювання кимось названих вдалими зразків. Серед

рис, заснованих на цій орієнтації моделей підготовки вчителів, науковці виділяють наступні: недооцінка й неналежне використання теоретичних досягнень сучасних наук про людину та її поведінку; нехтування аксіологічною проблематикою чи її спотворення; односторонній інструменталізм; жорстке керування процесом підготовки вчителів та його надмірне програмування.

Загалом технологічна орієнтація у підготовці вчителів перевантажує її фаховими знаннями та засвоєнням спеціального інструментарію викладання на шкоду формуванню особистості вчителя та більшості гуманістичних аспектів навчання й виховання [9, с. 25-29].

Гуманістична орієнтація/концепція з'явилася як альтернатива технологічній (компетентнісній) і має багато спільного з персоналістичною концепцією. Її прихильники не вважають, що багатостороння ерудованість та знання техніки праці зразкових учителів гарантує молодому вчителю успіх на педагогічній ниві. Вони підкреслюють, що кожен хороший учитель – це неповторна особистість, а процес виховання й навчання є міжособистісною взаємодією. Учень слабо реагує на нейтральні збудники, натомість емоційно і глибоко – на інших осіб. У цьому сенсі вчитель не може бути замінений комп'ютерами чи іншою технікою.

Гуманістична психологія сама по собі є менш чітко визначеним вченням, ніж згадана вище біхевіористична. Швидше це група теорій, де спільним є повага до сутності й системи цінностей кожної особи, використання тріади «джерело-повідомлення-приймач», а також виділення взаєморозуміння та співпраці як головної передумови успішності у вихованні й викладанні. У підготовці вчителів гуманістична орієнтація віддзеркалюється в наступних її рисах чи особливостях:

- формування вчителя є процесом суто індивідуальним, а повна уніфікація педагогічної підготовки є шкідливим явищем;

- головною метою викладача є допомога майбутньому вчителю у відкритті та розвитку власної індивідуальності;

- успіх у праці вчителя залежить не стільки від засвоєння фахового інструментарію, скільки від бажання й уміння використовувати себе, свою особу як засіб педагогічного впливу на вихованців;

- основа вчительського успіху найчастіше не є чимось подарованим чи набутих під час лекцій з методики викладання фахового предмету, а відкриттям себе на основі поєднання отриманих спеціальних знань і гуманістичних ідей та переконань;

- вища школа, яка здійснює психолого-педагогічну підготовку, має допомогти студентові розпочати роботу над створенням власної методичної системи, яка єдина може забезпечити ефективність роботи з учнями;

- педагогічні практики стають передумовою відкриття й усвідомлення особистісного значення та застосування загально-педагогічних та інших теорій. Теж вказується на важливості профвідбору з урахуванням перцепційної орієнтації, визнаних цінностей, комунікативних умінь та відкритість на іншу людину.

Як вже зазначалося, гуманістична орієнтація в підготовці вчителів має багато спільних рис із персоналістичною концепцією, але ширша від неї, відтак, потенційно перспективніша.

Прихильники *функціональної орієнтації/концепції* [4; 5; 17; 22] виходять із факту постійного ускладнення праці вчителя внаслідок збільшення кількості та різноманітності вимог до нього в умовах прискореного суспільного розвитку. За основу його успішних дій пропонують обрати використання досягнень комплексу наук, своєрідну «практизацію науки». Тому під час його підготовки пропонується звернути увагу на реалізаційні аспекти навчання, формування здібностей і вмінь у ситуаційній адаптації та інноваційній діяльності. Фактично йдеться про підвищення рівня та ефективності практичної застосовності (функціональності) знань, вмінь та особи вчителя

Спираючись на здобутки пізнавальної психології й поєднуючи об'єктивізм та філософський антропологізм, функціональна орієнтація у підготовці вчителів уникає біхевіористичних спрощень і приниження ролі учня чи студента, бо акцентує активність і позитивну самодіяльність майбутніх педагогів, що відбувається під спільним впливом «зовнішньої та внутрішньої інформації». Наслідком такого розширеного підходу є багатостороння концепція підготовки вчителя. Остання, як і гуманістична, виходить з особистості вчителя, визначеної як тристороння цілісність (пізнавальна, аналізуюча, діюча), тому й підготовка педагога має бути поєднанням його пізнавальної, емоційної і практичної активності.

Серед характеристик систем підготовки вчителів, які у змісті та методах формування педагога спираються на функціональну орієнтацію, Х. Квятковська виділяє наступні:

- поширені діяльнісні форми навчання і підготовки;
- певна надмірність вчительських компетентностей як реальна підстава функціональності вчителя – його вільності та впевненості у використанні наукових знань, виходу на рівень гнучкого використання професійно-педагогічних навичок і вмінь;
- під час навчання майбутніх педагогів метою викладачів вищих шкіл є не висока творча та інноваційна постава вчителя, а значно реалістичніше досягнення ним адекватності та ефективності на базі належного використання науково-дослідницьких підходів та засобів;
- підвищення значення наукових знань вчителя про себе як об'єкта і суб'єкта діяльності;
- увага до аксіологічних аспектів у змісті програм підготовки вчителів [9, С. 50-52].

Т. Левовицький пропонує типологію концепцій, яку складають: загальноосвітня, персоналістична, прагматична та спеціалістична [13].

Загальноосвітня концепція педагогічної освіти ґрунтується на максимально можливому оснащенні майбутніх вчителів загальними багатосторонніми знаннями. У цій концепції професійно-педагогічна підготовка відіграє другорядну роль.

Персоналістична концепція (яка зазначена і в типології В. Оконя) вказує, що педагогічна освіта має концентруватися на формуванні неповторної особистості, сприяти розвитку інтересів, здібностей, мотивацій до виконання місії вчителя. Тобто, загальні знання розглядаються як підпорядкований чинник на фоні максимального розвитку у майбутнього вчителя широких фахових навичок у поєднанні з адекватним цьому формуванням особистісних рис і якостей.

Натомість *прагматична концепція* концентрується на здобування майбутнім вчителем необхідних педагогічних вмінь і навичок, які визначатимуть можливість професійного становлення і успіху. Тобто, коли модель освітнього процесу має в своїй основі суто професійні пріоритети, концентруючись на формуванні у майбутнього вчителя комплексу інструментальних вмінь для успішного виконання щоденних стандартних завдань;

Спеціалізаційна концепція передбачає вузькопрофільну, однак поглиблену, професійну підготовку. Якщо під тиском диверсифікації і спеціалізації фахових обов'язків доводиться віддавати перевагу прискореній (чи скороченій) підготовці майбутнього вчителя до виконання специфічних і складних завдань у відносно вузькій царині діяльності.

Існує ще така підготовка вчителів, яка готує до вирішення різноманітних проблем, труднощів та перешкод, які слід знати, готуючись до майбутньої професійної діяльності. Такий підхід подібний до концепції проблемної освіти (або освіти прогресивної).

Т. Левовицький також вказує на можливі тенденції змін в підготовці вчителів, зокрема:

- посилення прагматизації, тобто практичної складової підготовки вчителів;

– розвиток та втілення рівнозначних концепції, зокрема загальноосвітньої, багатосторонньої та ін.;

– виникнення нових моделей підготовки вчителів із підвищеною увагою на виховні проблеми та зв'язки між усіма учасниками освітнього процесу, більша зорієнтованість на дітей та їх розвиткові, а не тільки на вчителя;

– відновлення напряму підготовки до діяльності в соціальному середовищі, соціальної допомоги та ін.;

– виникнення потреби підготовки вчителів до бачення та вирішення проблем, конфліктів, розряджень стресів та прийняття самостійних рішень;

– необхідність збереження тотожності педагогічної освіти (яка не повинна піддаватися анархізації або централізації та залежності від державної адміністрації) [13].

Таким чином, підготовка вчителів має бути відкрита для різних теоретичних орієнтацій, поглядів і практичних рішень, для розширення пізнавальної площини з урахуванням засад різноманітності як в теоретичному, так і практичному напрямках.

Вище згадані та інші типології концепцій педагогічної освіти представлено в таблиці 2.

Таблиця 2

Типології концепцій підготовки вчителів

№	Автор	Назви концепій
1	В. Оконь	1. Прогресивна. 2. Персоналістична. 3. Загальноосвітня. 4. Компетентнісна. 5. Багатостороння.
2	Х. Квятковська	1. Технологічна. 2. Гуманістична. 3. Функціональна.
3	Т. Левовицький	1. Загальноосвітня. 2. Персоналістична. 3. Прагматична. 4. Спеціалізаційна.
4	Р. Пахоцінський	1. Компетентнісна. 2. Персоналістична. 3. Навчання мовам і вмінню вчитися. 4. Підготовка до передбачуваних трансформацій.
5	Б. Краус	1. Аксиологічна. 2. Праксеологічна. 3. Креаційна. 4. Гносеологічна (спеціалістична).

Польські педевтологи не обмежуються власними концептуальними підходами щодо підготовки майбутніх вчителів. Зокрема, Х. Квятковська [8] звертає увагу академічної спільноти на такі дві педевтологічні концепції, як: рефлексивної практики Д. Шьона та «навчання через практику» Д. Фіш.

Концепція «рефлексивної практики» розглядає технічну раціональність, зорієнтовану на властивість художнього пізнання, на яку практики схиляються у ситуаціях непевності, нестабільності, унікальності виконуваної праці. Дана концепція спирається на погляди Д. Девью щодо розрізнення характеру діяльності (рутинної та рефлексивної). Рефлексивне мислення й діяльність мають певні властивості, зокрема: відкритість (слухання різних поглядів щодо певної події та критичне відношення до власних знань), відповідальність (передбачення й аналізування наслідків власної діяльності) і щирість (риса людських відносин, важлива в професії вчителя). Автор концепції Д. Шьон співставляє два протилежних положення – «традиційну епістемологію» (згідно якої теорія реалізується на практиці) і твердження про непридатність, незастосовність у діяльності теоретичних знань.

Згідно його міркувань, педагог у своїй роботі не стикається з ідентичними проблемами, відтак його професіоналізм не залежить від спеціалізованих знань чи

скрупульозному застосуванні теорії на практиці. Д. Шьон скеровує увагу на внутрішньому світі особистості, потребі розуміння світу цінностей, рефлексії в діяльності й над діяльністю. Згідно його концепції, професіоналізм вчителя полягає у спроможності творення нових знань, оскільки він часто змушений виходити за межі навчальної програми і створювати нові інтелектуальні засоби. На нашу думку, деякі положення даної концепції успішно можуть бути втілені під час організації педагогічних практик у школі.

Наступна концепція – *навчання через практику*. Головна особливість даного концептуального підходу – усвідомлення майбутнім вчителем специфіки й відмінностей між характером діяльності навчання та учіння. Авторка концепції Д. Фіш стверджує, що кожна теорія ґрунтується на практиці й придатна лише тоді, коли вдосконалює саму практику. Звідси підготовку вчителів слід розпочинати саме з педагогічної практики (якій усе ще надають другорядне місце, а зв'язок теорії з практикою не достатньо використовується).

Вона наголошує на відмінності понять «навчання з практики» та «навчання через практику». Перший варіант навчання передбачає демонстрування й спостереження повторюваних дій для кращого їх засвоєння, формування вмінь вирішення й відтворення конкретних ситуацій та закріплення їх на заняттях, моделювання навчального процесу з метою навчання студентів прийняттю професійних рішень. Натомість навчання через практики має за мету не лише спостереження й примноження досвіду з практики, але навчання розуміння студентами навчального процесу. Д. Фіш у своїй концепції стверджує, що вирази «знаю», «вмію», «зможу» мають різне значення. По-перше, коли є результатом спостережень практики і по-друге – завдяки власному досвіду зіткнення із різними шкільними ситуаціями. Також в концепції акцентовано, що головною умовою ефективного навчання є розвиток самопізнання й самоосвіти вчителя.

Отже, в різних країнах здійснюється власний національний підхід до вирішення питання модернізації змісту і способів професійної підготовки педагогів. Розробляються концептуальні підходи нової моделі підготовки вчителя, при якій професійна підготовка стає школоцентрованою та дитиноцентрованою. Основна ідея – у зміні самого підходу: переходу від філософії та теорій (що домінували у професійній підготовці вчителя) до шкільної практики. Удосконалення змісту педагогічної освіти стосується більшої збалансованості її складових: загальної, спеціальної та професійної. Це вимагає першочергової розробки бази професійних знань учителя, яка має включати не тільки знання концепцій, технологій і володіння педагогічною технікою, а й уміння розвивати й оцінювати свою професійну діяльність.

Польські педевтологи про нові компетентності сучасного вчителя

Особа вчителя є предметом постійної уваги педагогічних наук. Утвердилося переконання, що він має бути для учнів моделлю чи взірцем поведінки, моральним авторитетом, а не лише людиною, яка передає їм окреслені знання. Тому в педагогічній літературі особливо наголошується, що вчитель повинен вміти надихнути учнів до позитивної діяльності, активізувати інтерес до оточуючого світу, а також створювати таку виховну атмосферу, в якій складні проблеми і питання ставали б предметом спільних дискусій і рішень.

Отже, професійний успіх вчителя у великій мірі залежить від характеристик його особистості. Та не менше він визначається і його загальною і професійною компетентностями. Від них залежить, чи розуміє вчитель цілі навчання і виховання, як він зможе використовувати набуті методи і наявні засоби, а також створювати умови для досягнення намічених змін у вихованцях. Обидва ці чинники (особистість вчителя і педагогічні компетентності) знаходяться у взаємозалежності. Перший полягає у

формуванні у майбутніх педагогів усвідомлення власної ролі, у самопізнанні; другий – у формуванні педагогічних вмінь, підпорядкованих цій ролі.

Визначення вимог до знань і вмінь вчителів у контексті сучасних суспільно-економічних процесів і перспектив розвитку Польщі є одним з центральних питань національної педевтології. Воно було важливим і в минулому, коли чимало дослідників у своїх працях пропонували перелік кваліфікаційних (компетентнісних) характеристик вчителя. Більшості з них притаманне необґрунтоване і дисфункціональне з огляду на вимоги до вчителя ХХІ сторіччя обмеження всього комплексу його знань, вмінь і навичок до суто професійно-технологічних. Зокрема, концентрувалися лише на трьох групах компетентностей вчителя: предметних, дидактичних і психологічних. Перші стосуються обсягу знань предмета (чи предметів) викладання, дидактичні – вміння викладання, а в комплекс психологічних компетентностей входять: позитивне ставлення до учнів; вміння уникати типових причин непорозуміння в стосунках; вміння порозумітися взагалі, а з учнями зокрема; вміння стимулювати цікавість і мотивацію учнів до навчання та вивчення дисципліни, яку викладає вчитель; вміння формувати колектив з випадкової за складом групи учнів; гнучкість в адаптації власного стилю керування до вікових можливостей і розвитку учнів; вміння контролювати стреси тощо.

Однак, наведені приклади торкаються лише поверхневих шарів проблеми комплексу компетентностей сучасного вчителя, що почасти пов'язано з концентрацією науковців на ефективності процесу викладання і певною неувагою до всього обсягу завдань вчителя.

Цих недоліків позбавлена нова типологія компетентностей вчителя, запропонована Р. Квашніцею [6], яка відзначається більшою повнотою та обґрунтованістю. Автор виходить з постулату, що обсяг та різноманітність необхідних компетентностей вчителя такі значні, що поява їх повного комплексу за час його перебування у вищій школі неможлива. Відтак, професійна підготовка вчителя повинна включати кілька стадій, утворюючи узгоджений комплекс, тривалою частиною якого має стати не сучасне спорадичне підвищення кваліфікації, а постійна і ефективна допомога вчителю в його розвитку. За короткі роки навчання можна сформувати особу з повною компетентністю лише для виконання простих і незмінних завдань (напр., інженера-оператора не надто складної установки), але не вчителя з його численними обов'язками, змушеного діяти у швидкозмінному освітньому середовищі у ситуаціях, які практично ніколи не повторюються.

Р. Квашніца наголошує, що навіть його досить детальний перелік вчительських компетентностей не є повним. Всю їх сукупність, враховуючи комунікаційно-неповторний характер дій вчителя, він поділяє на два великі комплекси: *комплекс практично-моральних знань, досвіду та вмінь (I)* і *комплекс технічно-аналітичних вмінь і навичок (II)*. Комплекс I включає переважно аксіологічні знання, досвід та вміння, які необхідні для розуміння світу, оточення, себе, що забезпечує порозуміння шляхом діалогу та взаємодії. Він може бути диференційований на комунікаційні, інтерпретаційні й моральні компетентності. Комплекс II можна назвати технічно-аналітичним (у широкому сенсі) і праксеологічним у своїй основі. Він включає вміння аналізувати, співставляти, траслювати, трансформувати, досягаючи бажаної мети. Комплекс II має такі три групи компетентностей – постуляційні, методичні і реалізаційні. Більш наочно цю типологію представлено у таблиці 3.

Таблиця 3

Варіант типології основних компетентностей вчителя

КОМПЕТЕНТНОСТІ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ

I. Комплекс практично-моральних знань
(аксіологічні компетентності)

II. Комплекс технічно-аналітичних вмінь
(праксеологічні компетентності)

1. Інтерпретаційні компетентності	4. Постуляційні компетентності
2. Моральні компетентності	5. Методичні компетентності
3. Комунікативні компетентності	6. Реалізаційні компетентності

1. Інтерпретаційні компетентності полягають у правильному й усвідомленому відношенню до оточення (біосфери, предметів, людей, себе), що дає змогу сприймати його не як об'єкт для опанування і використання для досягнення особистих цілей, а як об'єктивну і незалежну сутність, що вимагає постійного вивчення, аналізу й пошуків сенсу її існування.

2. Моральні компетентності полягають не стільки в засвоєнні панівного морально-етичного кодексу, скільки є здатністю до рефлексії та автономних пошуків відповіді щодо моральних основ наших вчинків, зокрема, відповіді на фундаментальне питання – яким бути і як діяти, щоб не «втратити себе» і не стати чиясь маріонеткою, одночасно не порушуючи прав та свободи інших осіб.

3. Комунікативні компетентності спрощено можна розглядати як здатність до широкого діалогу. Але йдеться не стільки про знання риторики і засвоєння культури і техніки дискусій, скільки про глибокі роздуми над проблемою розуміння іншого й себе одночасно з іманентною здатністю толерантного сприйняття іншої особи як особистості.

4. Постуляційні компетентності поступово розвиваються від вміння сприйняти, погодитися і виконувати поставлені кимось іншим (батьками, вчителем, суспільством) цілі до здатності цілком автономного їх вибору чи формулювання на базі врахування професійних та інших завдань та з використанням компетентностей з аксіологічної групи.

5. Методичні компетентності є сукупністю специфічних знань та діяльнісних навичок, які забезпечують вміння обрати й реалізувати оптимальний (чи близький до нього) план руху до цілі. Методичні компетентності не зводяться до знання основних алгоритмів чи кількох професійних методів, ефективних лише в стандартних і незмінних умовах. Вони поступово удосконалюються з віком та досвідом людини, збагачуючись від простого копіювання зразків, усвідомленого виконання програм з постійною та варіативною частиною аж до появи навичок інноваційної діяльності і вільного створення власних оригінальних алгоритмів чи методів діяльності.

6. Реалізаційні компетентності включають оволодіння вміннями й навичками створення умов для реалізації планів і намірів у рамках обраних методів, а також досягнення цілі оптимальним шляхом. Вони значно ширші від, наприклад, дидактичних умінь чи суто професійної технологічно-технічної майстерності, бо в ідеальному випадку є здібністю до нестандартного і несподіваного руху до мети, вільністю у створенні чи виборі інноваційних засобів праці.

Кожний справжній професіонал має суто особистий варіант цих двох комплексів (6 груп) компетентностей, але їх відносна важливість змінні від професії до професії і залежать від багатьох інших чинників. У більшості видів діяльності до суто професійних відносять (і цілком слушно) лише комплекс технічно-аналітичних компетентностей, який часто ще й звужують до методичних і реалізаційних (чи однієї з цих груп).

З огляду на викладені вище тенденції переходу системи виховання і навчання на людиноцентровану критично-креативну парадигму й зумовлені нею цілі і зміст перспективних концепцій (моделей) підготовки вчителів, враховуючи вимоги до них та умови праці у наш час та в майбутньому, прийдемо до висновку, що у вчительській професії відбувається виразна еволюція від домінації комплексу технічно-аналітичних

компетентностей до абсолютної необхідності всіх 6 груп за переваги комплексу аксіологічних компетентностей (групи 1-3).

Неважко помітити, що поле застосування комплексу технічно-аналітичних компетентностей вчителя звужується мало не щороку під впливом змін суспільних вимог до завдань школи та інформаційної революції, розширення можливостей та інтересів дітей. Натомість для сучасного вчителя брак компетентностей з аксіологічного комплексу унеможлиблює роботу з дітьми чи перетворює його в нецікавого і однобокого суб'єкта, здатного лише транслювати зміст підручників і виголошувати банальні істини, примушуючи учнів рятуватися застосуванням гумору чи пошуками інших сфер прикладання своєї енергії.

Слід зауважити, що наукові обґрунтування шляхів формування вчителя сучасної школи відбуваються у напрямі створення нових і повніших компетентнісних характеристик педагога у передбаченні відповідного підвищення його кваліфікації.

Педевтологи зазначають, що вчитель, який працюватиме у майбутній загальноосвітній школі, буде головним і незамінним реалізатором її основних функцій, а саме:

- готуватиме учнів до життя у демократичному і правовому суспільстві;
- формуватиме у них навички і вміння вчитися, до самоосвіти впродовж всього життя;
- виконуватиме професійну орієнтацію учнів і надаватиме початкову підготовку до трудової діяльності;
- залучатиме до співтворення культури;
- вчитиме учнів належно піклуватися про власне здоров'я, місце праці й довкілля.

Сукупність цих функцій відповідає вимогам демократичного суспільства до системи обов'язкової освіти його громадян, діяльність якої визначається критично-креативною (трансформаційною) парадигмою. Зокрема, Й. Кузма [5] підкреслює, що ефективне здійснення всього оновленого і розширеного комплексу функцій можливе лише за умови, коли вчителі будуть озброєні різноманітними компетентностями:

I. Загальними (неспецифічними) – спільними та необхідними для всіх категорій педагогів;

II. Специфічними (окремими) – спільними й притаманними вчителям певного предмета, що відповідають їх фаховій спеціалізації;

III. Додатковими компетентностями, наявність яких у вчителів полегшить їм виконання специфічних завдань, пов'язаних з виконанням якоїсь певної функції школи.

До першої групи входять теоретичні та практичні знання і вміння, необхідні вчителю для усвідомлення, аналізу і виконання найзагальніших завдань школи з виховання, а також інші суб'єктивні передумови професійної діяльності вчителя. Кожний вчитель, незалежно від рівня і виду школи чи іншого навчального закладу (де він працює) повинен набути знань:

- 1) про довкілля, суспільство, цивілізацію і культуру, які складуть основу його здатності порозумітися і взаємодіяти з іншими людьми;
- 2) про учня, його індивідуальний і суспільний розвиток, як і про головні характеристики й умови цього розвитку;
- 3) про способи, засоби та методи ефективного реалізації сукупності завдань школи;
- 4) а також мати специфічні знання, які проникають у деталі ключових проблем і труднощів свого фаху і залучають різні методологічні підходи [5].

З точки зору Х. Квятковської, вчительські знання повинні бути особливо ґрунтовними та широкими, мати міждисциплінарний характер, забезпечувати здатність вчителя вирізняти та розв'язувати свої суто професійні завдання у зв'язку з загальними проблемами розвитку суспільства, науки та культури своєї країни й на планеті Земля. Вони повинні походити з різних джерел та інформаційно-чуттєвих сфер, включаючи як

чітко й однозначно окреслені наукові дані, так і менш виокремлені, але теж досить важливі «здоровоглуздові знання». Сам учитель повинен усвідомлювати, що йому не можна зводити своє призначення до пасивного споживання наявного набуtku наук. Він повинен і може стати співтворцем нових знань, принаймні в гуманітарній сфері [9, с. 63].

У багатьох роботах польських науковців обґрунтовуються сучасні підходи до конструювання змісту професійно-педагогічної підготовки вчителя. Вони виходять з того, що сукупність знань вчителя повинна бути достатньо структурована й опанована, а також що він повинен усвідомлювати особливості джерел надходження та методів їх набування і подальшого використання. Одночасно його система знань повинна виявитися достатньо цілісною, що полегшить вчителю формулювання та розв'язання різноманітних професійних завдань, знаходження швидких і правильних рішень в складних навчально-виховних ситуаціях, належного індивідуалізованого підходу до учня як особистості.

Таким чином, загальні та глибокі педагогічні знання повинні слугувати основою набування вчителем комплексу професійних вмінь і навичок як постійної внутрішньої готовності до ефективних професійних дій, легкості й швидкості пристосування своїх дій до швидкозмінних умов, а також різних об'єктивних і суб'єктивних обставин.

На думку Т. Левовицького, підставою виділення і формулювання необхідних для вчителя вмінь можуть стати категорії вчительських функціональних обов'язків, які почасти входять у комплекс тих завдань, що доводиться виконувати систематично. Серед них можна виділити принаймні п'ять груп таких вмінь: діагностичні, планувальні, реалізаційно-практичні, з контролю, оцінювання і коригування, а також саморозвитку і самовдосконалення.

Зокрема:

- *діагностичні* уможливають і полегшують вчителю правильне і своєчасне виділення і сприймання важливих явищ з його оточення, забезпечують накопичення специфічної інформації про них, тієї, яка виявиться незамінною у разі потреби вирішення важливих професійних завдань;

- *планувальні* у сфері власної та учнівської діяльності сприяють успіхам у формулюванні схеми поточної й перспективної діяльності вчителя, створенні сприятливих умов для успіху у виконанні професійних навчально-виховних і опікунських завдань, накопиченні інструментарію для належної реалізації задуманого алгоритму розв'язання проблемної ситуації тощо.

- *реалізаційно-практичні* вміння необхідні не лише для забезпечення передумов успішної педагогічної діяльності, але й для досягнення запланованих цілей в умовах безперервних змін оточення, впливу нових і несподіваних чинників;

- *з контролю, оцінювання і коригування* незамінні для розв'язування найскладніших фахових проблем, забезпечуючи успіх через безперервний контроль вчителем себе, учнів та інших учасників освітнього процесу, їх відношення та дій під час реалізації кожної стадії планів вчителя, внесення ним своєчасних корекцій у ці плани з огляду на ті нові чинники, які постали під час процесу руху вчителя до бажаної навчально-виховної мети;

- *саморозвитку і самоудосконалення* важливі для безперервного фахового удосконалення вчителя і перетворення його у вмілого майстра, який не лише володіє багатим арсеналом професійного інструментарію, але й постійно поповнює і збагачує його шляхом використання різних джерел інформації та запозичення досвіду колег. Розширення можливостей вчителя відбувається як через опановування ним новітніми матеріальними засобами підвищення ефективності освітнього процесу, але й збагачення і розширення суто суб'єктивних передумов професійного успіху, зокрема, організаційних, управлінських та інших важливих для забезпечення співпраці вчителя з усіма безпосередніми та опосередкованими учасниками навчання і виховання [14].

Комплекс описаних вмінь повинен бути відкритим і динамічним, здатним до поповнення, розширення взаємозв'язків, універсалізації.

Т. Левовицький вказує, що сучасний вчитель повинен відзначатися:

- незмінною готовністю до поглибленого і зацікавленого пізнання учнів, себе, оточення у тій їх частині, яка є інтегральною складовою вчительської діяльності;
- повагою й толерантністю до інших, насамперед до індивідуальності учня;
- сприйняттям й внутрішньою згодою з визначеними суспільством і громадськістю завданнями школи як вихідною умовою їх реалізації через свою фахову діяльність;
- почуттям підвищеної відповідальності за результати особистої педагогічної роботи;
- потребою неперервного самоконтролю й критичного оцінювання своєї діяльності, досягнень і планів;
- скерованістю на постійне самовдосконалення з відчуттям необхідності неперервного розширення фахово-педагогічних знань, умінь і можливостей;
- готовністю до постійної співпраці з усіма іншими виконавцями завдань і функцій школи;
- повагою до кожної доцільної праці, зокрема, до праці учня;
- толерантністю до відмінностей, індивідуальних відхилень від того стандарту уявлень, який поділяє вчитель, від його переконань чи навіть системи цінностей;
- готовністю до діалогу, дискусії, толерантної полеміки не лише у питаннях предметної дидактики (методики), але й щодо поглядів на систему цінностей чи сукупність поглядів і переконань.

Таким чином, чітка визначеність нормативної моделі вчителя школи ХХ сторіччя дає змогу сформулювати вимоги до системи педагогічної освіти, зокрема, до організації, змісту і методів професійно-педагогічної підготовки майбутніх вчителів. Теоретичну основу цієї моделі становлять: концепція людини майбутнього, що спирається на гуманістичну і пізнавальну психологію; теорія ефективної діяльності (праксеологія); теорія багатосторонньої підготовки.

Основними елементами запропонованої польськими педевтологами моделі професійно-педагогічної підготовки вчителів виступають:

- цілі та зміст педагогічної підготовки вчителя;
- структура й організація процесу навчання і підготовки;
- методика і засоби проведення підготовки вчителя.

Підстави добору змісту і методів підготовки майбутніх вчителів впливають з цілей, які стоять перед сучасною педагогічною освітою – надати молодому вчителю належні знання, вміння, специфічні загальні та оперативні компетентності [17].

Визначеність моделі сучасного вчителя дає змогу на теоретичній основі холистичної концепції людини майбутнього, праксеології та теорії багатосторонньої підготовки перейти до планування структури й змісту перспективних варіантів професійної підготовки вчителів, орієнтованих на формування у майбутнього вчителя необхідних особистісних якостей і характеристик з наданням йому як найповнішого комплексу фахових компетентностей.

Польські педевтологи вважають, що передумовою створення ефективних варіантів підготовки вчителів є належне врахування кількох принципів, а саме: відповідності змісту щодо її цілей і завдань; відображення у цьому змісті логіки діяльності вчителя; суб'єктивно-реалістичного трактування учня і вчителя в освітньому процесі, фахового формування й удосконалення; комплексності змісту професійної підготовки [3].

На думку І. Самборської, успішна професійна діяльність можлива лише за умови надання майбутньому вчителю дитячого садка і початкових класів за роки навчання у закладі вищої освіти базового комплексу загальних, специфічно-фахових і додаткових компетентностей. На рівні практичних умінь він охоплює діагностичні, педагогічні й аналітичні навички, реалізаційно-практичні вміння, а також вміння з контролю, оцінювання і коригування, саморозвитку й самовдосконалення. Вони стануть ефективним

інструментом, якщо будуть підсилені й актуалізовані формуванням у вчителя сукупності заявлених рис особистості: високої порядності, моральності, відповідальності, готовності до поглибленого вивчення учнів, себе та оточення, толерантності, орієнтації на співпрацю і критичне оцінювання зробленого чи досягнутого. Усе це дає змогу створювати різні варіанти моделей характеристик і якостей сучасного педагога [17].

Підготовка вчителів дошкільної та початкової освіти за новими стандартами

У межах системної шкільної реформи 1999 року в I-III початкових класах предметне навчання було замінене інтегрованим. Відбулися перетворення в дошкільній освіті, пов'язані з новими підходами до підготовки дітей до школи. Реформа торкалася й учителів та їх підготовки. Вектори змін у педагогічній освіті були предметом численних дискусій в академічному середовищі, зокрема вони стосувалися вирішення проблем підготовки педагогів по забезпеченню інтегрованого навчання в дитячих садках («нульових» групах для шестирічок) та початкових класах.

Тоді й з'явився постулат спільної підготовки вчителів дошкільної та початкової освіти. За оцінкою К. Дурай-Новакової, «досі існують різні трактування інтеграції в дошкільній освіті та інтеграції в початковій освіті» [2]. Її пропозиція поєднати ці дві спеціальності була активно підтримана науковою спільнотою, а пізніше легітимована відповідною постановою міністра освіти (*Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 20 czerwca 2013 r. Dz.U. 2013, poz. 1207*). Вже з 2012/2013 академічного року 18 вищих шкіл Польщі розпочали підготовку за двома спеціальностями. У більшості з них під назвою «педагогіка початкової школи та дошкільна педагогіка» (*pedagogika wczesnoszkolna i pedagogika przedszkolna*), на окремих «початкова освіта і дошкільне виховання» або «дошкільна освіта». Часто пропонувалася додаткова спеціалізація (англійська або німецька мова, педагогічна терапія, фізичне виховання, логопедія, інклюзивна освіта та ін.). Існувала також назва напряму «педагогіка ранньої освіти» і спеціальності «елементарна освіта» або «педагогіка дитячого віку».

Різні розуміння цього освітнього рівня віддзеркалювали різні назви та форми підготовки, що було поводом до занепокоєнь серед академічного середовища та науковців-педагогів, які почали домагатися скасування 3-х річного ліцензіата та повернення до традиційної 5-річної підготовки вчителів на студіях магістерських (яка традиційно існувала до підписання Польщею Болонської декларації). Певний хаос та низька якість підготовки вчителів в окремих приватних вищих школах мали бути припинені наступними законодавчими змінами. Такі зміни відбулися після прийняття нового Закону «Про вищу освіту і науку» (2018) та Постанови Міністра науки і вищої освіти від 25 липня 2019 року у справі стандарту підготовки вчителів.

З 1 жовтня 2019 р. заклади вищої освіти Польщі запровадили цикл 5-річної підготовки вчителів до роботи в дитячих садках та I-III класах основної 8-річної школи (в поєднанні за двома спеціальностями). Також було впроваджено два профілі підготовки: академічний та практичний. Академічний профіль пов'язаний з науковою діяльністю закладу вищої освіти (в тій освітній сфері, до якої підпорядкований напрям підготовки) із залученням до наукової роботи студентів. Тоді як в межах практичного профілю понад 50% кількості кредитів ECTS відводиться на заняття практичного характеру.

Таблиця 4

Підготовка вчителів дитячих садків та початкових класів в умовах 5-річного навчання

№	Тип закладу вищої освіти (ЗВО)	Цикл	Профіль		Примітки
		5-річного	академічний	практичний	

навчання					
1	Державні університети та академії	31	22	9	в тому числі 3 філії
2	Державні вищі професійні школи та університети	13	0	13	
3	Інші університети	7	0	7	
4	Костельні ЗВО	3	3	0	
5	Приватні ЗВО	47	0	47	
Разом		101	25	76	

Джерело: [19]

Університети, академії та вищі професійні школи з правом присудження наукового ступеня доктора філософії мають можливість самостійно створювати свої навчальні плани. Інші – погоджувати з університетами [19].

Нові стандарти підготовки до виконання професії вчителя дитячого садку і початкової освіти (I-III класи основної школи) (*Standard kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela przedszkola i edukacji wczesnoszkolnej (klasy I–III szkoły podstawowej)*) спрямовані на підвищення якості педагогічної освіти, зокрема вони визначають: способи організації підготовки; реалізацію занять; виділення мінімальної кількості годин на окремі заняття; результати підготовки (загальні та окремі); вимоги до викладачів та інфраструктури щодо забезпечення якісної підготовки вчителів. Також вказуються обсяг знань, умінь та суспільних компетентностей, які повинен набути випускник.

Таблиця 5

Зміст підготовки майбутніх учителів дошкільної та початкової освіти

Цикл підготовки	Дисципліни	Кількість годин	Кількість кредитів ECTS
А. Психолого-педагогічна підготовка	А.1. Основи педагогічної діяльності	300	80
	А.2. Педагогіка дошкільної та початкової освіти	180	
	А.3. Основи психології для вчителя	180	
	А.4. Психологічні та педагогічні засади навчання дітей іноземної мови	60	
В. Професійна підготовка вчителя дитячого садку і I-III	В.1. Польська мова	60	
	В.2. Іноземна мова	120	
	В.3. Математика	60	

класів основної школи, як підготовка до інтеграції змісту навчання	В.4. Суспільно-природнича освіта	30	
	В.5. Інформатика	30	
	В.6. Образотворче мистецтво	30	57
	В.7. Музика	30	
	В.8. Техніка	30	
	В.9. Фізичне виховання	60	
	В.10. Здоров'язбережувальна освіта	30	
С. Сприяння розвитку дітей дошкільного та мо- лодшого шкільного віку	*	400	45
Д. Основи інтегрованого навчання в дитсадку і I-III класах	*	60	7
Е. Методика окремих видів освіти з урахуванням способів інтеграції знань і вмінь дошкільників або учнів	Е.1. Методика полоністичної освіти	60	
	Е.2. Методика навчання іноземної мови	60	
	Е.3. Методика математичної освіти	60	
	Е.4. Методика суспільно-природничої освіти	45	
	Е.5. Методика інформаційної освіти і використання інформаційно-комунікаційних технологій	45	
	Е.6. Методика образотворчого мистецтва	45	
	Е.7. Методика музичної освіти	45	57
	Е.8. Методика технічної освіти	30	
	Е.9. Методика фізичного виховання	60	
	Е.10. Методика здоров'язбережувальної освіти	30	
Ф. Дошкільник або учень із особливим освітніми потребами в дитячому садку і I-III класах основної школи	*	120	14
Г. Організація роботи дитячого садка і школи з елементами освітнього права і прав дитини, культура дитсадка і			

школи, зокрема щодо навчання дітей з особливим освітніми потребами	*		60	7
Н. Основи педагогічної діагностики вчителя	*		60	7
І. Культура мови	*		60	7
Ж. Професійні практики	J.1.	J.1.1. Загально-педагогічна практика	240, з них 30 годин-загально-педагогічна	10
		J.1.2. Навчально-виховна практика		
		J.2. Неперервна практика		
К. Методологія наукових досліджень	*		120	10
РАЗОМ			2800	300

*Заняття визначає заклад вищої освіти, у якому забезпечується підготовка вчителів дошкільної та початкової освіти
Джерело: [16].

У стандарті підготовки до виконання професії вчителя дитячого садку і початкової освіти вказані головні результати їх навчання. А саме:

1. *Зі сфери знань випускник знає і розуміє:*

1) основи філософії освіти та педагогічної аксіології, специфіку головних виховних середовищ і процесів;

2) класичні та сучасні теорії розвитку людини, виховання, учіння та навчання, їх прикладні цінності;

3) роль учителя чи вихователя в моделюванні установок і поведінки учнів;

4) норми, процедури та передові практики, що використовуються в педагогічній діяльності (дошкільна освіта, навчання в основних і середніх школах, технікумах і професійно-технічних училищах, спеціальних школах та інтеграційних відділеннях, у різних типах освітніх центрів і неперервного навчання);

5) проблеми інклюзивної освіти, а також шляхи реалізації засад інклюзії;

6) різноманітність освітніх потреб учнів і відповідних завдань школи щодо адаптації організації освітнього процесу;

7) способи проектування та проведення діагностики у педагогічній практиці;

8) структуру та функції системи освіти – цілі, правові основи, організацію та функціонування освітніх, виховних та опікунських закладів;

9) правові основи системи освіти, необхідні для належного здійснення освітньої діяльності;

10) права дитини та особи з інвалідністю;

11) засади безпеки та гігієни праці в освітніх, виховних і опікунських закладах та юридична відповідальність педагога у цій сфері, а також основи надання першої допомоги;

12) процеси міжособистісної та соціальної комунікації, їх закономірності та порушення;

13) основи функціонування та патології мовного апарату, особливості голосоутворення, основи функціонування зору та рівноваги;

14) зміст навчання та типові труднощі учнів у навчанні;

15) методи навчання та підбір ефективних дидактичних засобів, у тому числі Інтернет-ресурсів, що сприяють викладання предмета чи проведення занять, з урахуванням різноманітних освітніх потреб учнів.

2. Зі сфери вмінь випускник здатний:

1) спостерігати за педагогічними ситуаціями та подіями, аналізувати їх з використанням психолого- педагогічних знань і пропонувати шляхи розв'язання проблем;

2) адекватно обирати, створювати та адаптувати до різноманітних потреб учнів матеріали та ресурси, у тому числі інформаційно-комунікаційні технології, а також методи для самостійного проектування та ефективного здійснення педагогічної та опікунської діяльності;

3) визнавати потреби, здібності та таланти учнів, а також проводити заходи, що сприяють цілісному розвитку учнів, їх активності та участі в процесі навчання, виховання і в суспільному житті;

4) розробляти та реалізовувати навчальні програми з урахуванням різноманітних освітніх потреб учнів;

5) проектувати та здійснювати профілактичні програми та заходи виховного змісту, для на учнів, їх батьків або опікунів, вчителів;

6) створювати навчально-виховні ситуації, що спонукають учнів до навчання та роботи над собою, аналізувати їх ефективність і модифікувати діяльність з метою досягнення бажаних ефектів виховання та навчання;

7) проводити з учнями роботу, яка стимулює інтереси та розвиває здібності, правильно добирати зміст навчання, завдання і форми роботи в рамках самоосвіти;

8) розвивати креативність учнів та здатність до самостійного та критичного мислення;

9) ефективно стимулювати та контролювати виконання колективної навчальної діяльності учнів;

10) використовувати процес оцінювання та зворотного зв'язку для стимулювання учнів над власним розвитком;

11) контролювати успішність учнів, їх активність та участь у громадському житті школи;

12) працювати з дітьми з особливими освітніми потребами, включно з дітьми з труднощами адаптації, пов'язаними з міграційним досвідом, які походять із культурно різноманітного середовища або з обмеженим знанням польської мови;

13) відповідально організовувати навчальну та позакласну роботу учня, дотримуючись його права на відпочинок;

14) ефективно реалізовувати заходи щодо підтримки учнів у прийнятті свідомих і відповідальних освітніх і професійних рішень;

15) правильно користуватися польською мовою, коректно використовувати термінологію предмета, відповідно до вікових можливостей учнів;

16) користуватися мовним апаратом згідно із засадами голосоутворення;

17) надавати першу допомогу;

18) самостійно розвивати знання та педагогічні вміння з використанням різноманітних джерел, у тому числі іноземними мовами, а також технології.

3. Зі сфери соціальних компетентностей випускник готовий:

1) використовувати у професійній діяльності універсальні принципи та етичні стандарти, з повагою ставлячись до кожної людини;

2) будувати прихильні відносини між усіма суб'єктами освітнього процесу, у тому числі батьками або опікунами дитини;

3) порозумітися з особами різного походження та різного емоційного стану, створення сприятливої атмосфери для спілкування в класі та поза ним;

4) приймати рішення щодо організації освітнього процесу в інклюзивному класі;
5) враховувати специфіку місцевого середовища та здійснювати співпрацю на благо учнів з цього середовища;

6) проєктувати заходи, спрямовані на розвиток школи або іншого закладу системи освіти та стимулювати підвищення якості роботи цих закладів;

7) працювати в команді, виконувати в ній різні ролі, співпрацювати з учителями, батьками або опікунами учнів, а також іншими членами шкільної спільноти та представниками місцевої громадськості [16].

Удосконалення змісту педагогічної освіти відбулося шляхом запровадження до навчального плану змістових модулів із комплексом різних академічних дисциплін у базовій частині підготовки та циклічності в практичній через організацію кількох педагогічних практик. Згідно зі стандартом, практики спрямовані на ознайомлення з організацією роботи дитячого садка, школи, різних закладів системи освіти, психолого-педагогічних консультаційних пунктів, зі знаряддям праці вчителя, формами та методами навчання і виховання, на формування і розвиток у студентів навчально-виховних умінь в безпосередньому контакті з дітьми.

У вище згаданому стандарті вказується, що загальними цілями практик є:

- 1) пізнання специфіки професії вчителя дошкільної та початкової освіти;
- 2) створення умов для розвитку готовності до виконання ролі вчителя;
- 3) підготовка до ефективної організації власної педагогічної майстерності;

4) побудова стосунків з дошкільниками та молодшими школярами, їх батьками чи опікунами дітей, а також із колегами;

5) впровадження інновації в роботу вчителя стосовно індивідуалізації процесу навчання з урахуванням різноманітних освітніх потреб учнів, сприяння їх всебічного розвитку, активності та участі в процесі навчання, виховання і в суспільному житті.

Середньорічні практики пов'язані з теоретичними та методичними заняттями. Їх здійснюють викладачі, а також вчителі дитячих садків чи шкіл, з якими університет уклав угоди.

Під час *загальнопедагогічних практик* студенти отримують знання про: особливості функціонування дитячого садка і школи, учасників педагогічного процесу та ведення ділової документації; виконання опікунсько-виховних, дидактичних, діагностичних та терапевтичних завдань, характерних для дитсадка і школи; засади організації дитячого садка і школи, сфери їх діяльності, організаційні процедури, розподіл компетенцій, планування роботи та система контролю; специфіку щоденної професійної діяльності вчителя дитячого садка і школи.

А також вміння: робити висновки зі спостережень роботи дошкільної групи та шкільного класу; поведінки та активності дітей під час занять з урахуванням осіб зі спеціальними освітніми потребами.

Навчально-виховна практика дає можливість майбутнім вчителям:

– отримати знання про роль вчителя в організації навчально-виховного середовища для дошкільнят і учнів молодших класів; відкритість і змінність щоденної виховної та навчальної діяльності;

– здобути вміння використовувати педагогічні та предметні знання до самостійного планування (річного, тижневого та щоденного) і здійснення освітнього процесу в дитячому садку та I-III класах основної школи; аналізувати й оцінювати результати власної педагогічної діяльності в контексті реалізації цілей виховання і навчання, використаних дидактичних методів, прийомів та засобів;

– розвивати фахову підготовку у співпраці з іншими вчителями.

Організація *неперервної практики* сприяє: отриманню знань для самостійного планування і здійснення освітнього процесу в дитячому садку та I-III класах; застосуванню теоретичних і методичних знань для забезпечення виконання опікунсько-

виховних і освітніх завдань під час практики під керівництвом досвідченого вчителя; обмірковувати, ідентифікувати та використовувати під час заняття спонтанну поведінку дітей як навчально-виховну ситуацію [16].

Професіограма випускника зі ступенем магістра дошкільної та початкової освіти

Нами наведений приклад професіограми за практичним профілем підготовки вчителів.

Зокрема, після закінчення закладу вищої освіти випускник володіє:

I. Знаннями стосовно:

- основних проблем педагогіки з особливою увагою на дошкільну та початкову освіту;
- основних концепцій розвитку людини, виховання та освіти;
- процеси виховання та освіти з урахуванням окремих напрямів у галузі біології, філософії, історії, соціології, психології, антропології, що реалізуються на рівні дошкільної й початкової освіти;
- проєктування й проведення педагогічних досліджень згідно з обраними методами, прийомами та засобами дослідження;
- основні виховні середовища дітей дошкільного і молодшого шкільного віку (з їхньою специфікою та процесами, що в них відбуваються);
- альтернативні форми дошкільної та початкової освіти;
- функціонування дітей з особливими освітніми потребами в дошкільній та початковій освіті;
- сучасні інформаційні технології, їх роль в дошкільній та початковій освіті;
- основні теорії виховання і навчання дітей дошкільного і молодшого шкільного віку;
- урізноманітнення можливостей дітей дошкільного і молодшого шкільного віку, зумовлених різними чинниками біологічного, психолого-педагогічного, соціально-культурного характерів.

II. Уміння, серед яких:

- діагностика та оцінка різноманітних педагогічних ситуацій і подій із використанням біологічних, педагогічних, психологічних та соціологічних знань разом із розробкою шляхів вирішення наявних проблем;
- аналіз та інтерпретація різних виховних, дидактичних та опікунських ситуацій з особливим врахуванням вікових особливостей дошкільників і молодших школярів ;
- аналіз прикладів освітніх досліджень, а також розробка та реалізація власних досліджень стосовно початкової освіти;
- використання сучасних інформаційних технологій у дидактичній та виховній роботі в дитячому садку та I-III класах основної школи;
- виявлення пізнавальних інтересів дошкільників і учнів молодшого шкільного віку та застосування індивідуалізації в освітньому процесі;
- ефективна робота з дітьми різних культур (представниками різних національностей);
- використання різноманітних засобів навчання у роботі з дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку;
- розробка, реалізація та оцінка освітньої програми адекватно потребам і можливостям дітей дошкільного та молодшого шкільного віку;
- виявлення та аналіз специфічних особливостей навколишнього середовища та вживання заходів щодо їх використання в роботі з дітьми на рівні дошкільної та початкової освіти;
- пристосування методів і форм дидактично-виховної роботи до сформульованих цілей виховання і навчання;
- розробка власного плану підвищення кваліфікації у сфері дошкільної та початкової освіти;

– допомога та підтримка дітей з особливими освітніми потребами.

III. *Суспільні компетентності*: критичне оцінювання отриманих та засвоєних знань і вмінь; безперервне професійне вдосконалення і підвищення кваліфікації; співпраці в групі та виконання в ній різних ролей; діяльність на користь суспільного середовища, з врахуванням навчання та освіти дітей з особливими потребами; опанування професійних обов'язків та дотримання засад педагогічної деонтології [20].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Василюк А. Сучасні підходи та зміст підготовки вчителів початкових класів у Польщі. Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти. 2022. Том 2. № 17. С. 185-195.
2. Duraj-Nowakowa K., Założenia wielostronnego integrowania wczesnej edukacji. *Nauczyciel i Szkoła*. 2012. Nr 1(51). S. 13-20.
3. Kowolik P. Metodyczno-praktyczne kształcenie studentów – istotną płaszczyzną przygotowania zawodowego przyszłych nauczycieli klas I-III. Kształcenie nauczycieli klas początkowych /pod red. H. Moroza. Warszawa: Wydawnictwo Wyższej szkoły pedagogicznej Towarzystwa wiedzy powszechnej. 2019. S. 19-29.
4. Kupisiewicz Cz. Wizja szkoły przyszłości – zarys modelu. *Realia i perspektywy reform oświatowych* / pod red. A. Bogaja. Warszawa. 1997. S. 109-118.
5. Kuzma J. Optymalizacja systemu pedagogicznego kształcenia, doksztalcenia i doskonalenia nauczycieli. Warszawa-Kraków: PWN. 1993. 212 s.
6. R. Kwaśnica, Wprowadzenie do myślenia o nauczycielu. *Pedagogika*, t. 2. /red. Z. Kwieciński, B. Śliwerski, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. 2007. S. 301-303.
7. Kwiatkowska H. *Pedeutologia*. Warszawa: Wyd. akademickie i profesjonalne. 2008. 177 s.
8. Kwiatkowska H., *Edukacja nauczycieli. Konteksty – Kategorie – Praktyki*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych. 1997. 239 s.
9. Kwiatkowska H. *Nowa orientacja w kształceniu nauczycieli*. Warszawa: Wyd. PWN, 1988. 358 s.
10. Kwieciński Z. *Zmienić kształcenie nauczycieli. Edukacja nauczycielska w perspektywie wymagań zmieniającego się świata*. Warszawa: Żak, 1998. S. 15-49.
11. Lewowicki T. *Przemiany oświaty*. Warszawa: Wyd. Żak, 1997. 173 s.
12. Lewowicki T. *Przemiany teorii i praktyki edukacyjnej – kolejna faza chronicznego kryzysu czy kształtowanie się nowego ładu oświatowego? Edukacja wobec zmiany społecznej* / pod red. J. Brzezińskiego. Poznań, 1994. S. 464-472.
13. Lewowicki T. O dotychczasowych koncepcjach edukacji nauczycielskiej i potrzebie określenia nowej koncepcji tej edukacji. *Ruch Pedagogiczny*. 1990. Nr 1-2. S. 3-13.
14. Nowak-Dziemianowicz M. «Wielki Przegrany Współczesności». *Polski nauczyciel jako podmiot i przedmiot kształcenia*. 2008. 198 s.
15. Okoń W. *Rzecz o edukacji nauczycieli*. Warszawa: Wyd. WSiP. 1991. 208 s.
16. Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 25 lipca 2019 r. w sprawie standardu kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20190001450/O/D20191450.pdf> (дата звернення: 26.10.2022)
17. Samborska I. *Kompetencje nauczyciela edukacji elementarnej. Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce*. 2016. Nr 9 (31/1). S. 41-52.
18. Sosnowska-Bielicz E. *Wzorzec osobowy nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej – perspektywa nauczyciela. Lubelski Rocznik Pedagogiczny*. 2019. T. XXXVIII. S. 173-187.
19. Skrzetuska E. *Przemiany w kształceniu nauczycieli wczesniej edukacji w XXI wieku w Polsce. Studia*. 2022. Nr 2 (70). S. 9-26.

20. Sylwetka absolwenta. Studia jednolite magisterskie (5 letnie) URL: https://www.ur.edu.pl/storage/file/core_files/2020/3/31/bcdfc165404883e5848c20d8811d9304/Sylwetka%20absolwenta%20pedagogika%20Przed.%20i%20wczesnoszkolna%20JM.pdf
(дата звернення: 11.11.2022)

Упровадження педагогічної технології скаффолдінгу в практику підготовки майбутніх вихователів до роботи з дітьми раннього віку

Катерина Крутій
професор кафедри дошкільної освіти
kateryna.krutii@vspu.edu.ua

Оксана Попович
доцент кафедри дошкільної освіти
ksysha31071984@ukr.net

Анотація. У статті розглянуто можливості та обмеження скаффолдінгу («риштування») як педагогічної технології супроводу в освітньому процесі здобувачів вищої освіти з боку викладача під час вирішення завдань високої складності (кейс-стаді, форсайт, квазідіяльність). Авторами проаналізовано принципи, види, методи скаффолдінгу, дібрано критерії, за якими можна визначити заявлену систему організації роботи зі здобувачами вищої освіти як технологію.

Запропоновано авторське визначення скаффолдінгу (риштування), здійснено порівняння скаффолдінгу та зони найближчого розвитку. Визначено загальні та специфічні принципи скаффолдінгу, наведено варіанти практичного упровадження скаффолдінгу в підготовку майбутніх вихователів як педагогічної технології.

Ключові слова: зона найближчого розвитку (ЗНР), скаффолдінг, підготовка майбутніх вихователів, технологія.

Abstract. The article examines the possibilities and limitations of scaffolding as a pedagogical technology of support in the educational process of students of higher education by the teacher when solving tasks of high complexity (case study, foresight, quasi-activity). The authors analyzed the principles, types, and methods of scaffolding, selected the criteria by which it is possible to define the declared system of organizing work with students of higher education as a technology.

The author's definition of scaffolding (scaffolding) is proposed, a comparison of scaffolding and the zone of immediate development is made. The general and specific principles of scaffolding are defined, options for the practical implementation of scaffolding in the training of future educators as a pedagogical technology are given.

Keywords: zone of proximal development (ZPD), scaffolding, training of future educators, technology.

Категоріальні тонкощі термінології

У контексті проблеми, яка запропонована, потрібно з'ясувати деякі підходи до визначення термінів, які будуть зустрічатися в статті.

На жаль, єдиного підходу до тлумачення понять, якими будемо оперувати впродовж детального аналізу можливостей запровадження технології скаффолдінгу в практику підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, немає.

На мою думку, є сенс визначитися з терміном технологія, який теж має багато тлумачень як у широкому, так і вузькому значенні.

Будь-яке теоретичне знання потребує засобів для практичної реалізації, які частіше виступають у вигляді технологій. За словниками, «технологія (від грецького techne –

мистецтво, майстерність, уміння і logos – наука, поняття, учіння) – сукупність прийомів і способів одержання, обробки та переробки сировини, матеріалів; сукупність знань про способи й засоби проведення виробничих процесів, також самі процеси (технологічні), за яких відбувається якісне перетворення об'єкта обробки» [3, с. 543].

У науку термін «педагогічна технологія» уперше ввів А. Макаренко, який використовував цей термін в розумінні «технологія виховання».

Варто зазначити, що два терміни «освітня технологія» та «педагогічна технологія» пройшли певну еволюцію.

Поняття «освітня технологія» введено в широкий обіг науковців і освітян порівняно недавно. За визначенням Асоціації з педагогічних комунікацій і технологій США, освітня технологія – комплексний інтегрований процес, що охоплює людей, ідеї, засоби та способи організації діяльності для аналізу проблем планування, забезпечення, оцінювання; освітня технологія охоплює науково обґрунтований проєкт освітнього процесу (або інакше – модель педагогічної системи) і систему дій педагога та вихованців, які діють відповідно до цього проєкту. Саме таке поняття освітньої технології усталено в сучасній педагогіці.

У статті буду користуватися таким визначенням: «освітня технологія відображає загальну стратегію розвитку й здійснення процесу освіти, надання знань у сфері єдиного освітнього простору» [3, с. 400]. До освітньої технології належать концепції освіти, освітні системи, закони про освіту, система неперервної освіти тощо.

Освітня технологія є родовим поняттям до терміну «педагогічна технологія».

Спочатку під поняттям «педагогічна технологія» розуміли запровадження різноманітних технічних засобів у навчанні (ТЗН), тобто запровадження інженерної думки, технологій в освіті. З виникненням програмованого навчання відбулися зміни в розумінні освітнього процесу, що привело до розробки теорії навчання з активним запровадженням системи спеціальних засобів і методів (лінгафонні кабінети, тренажери тощо), а поняття «технології в освіті» трансформувалося в «освітні технології».

Під педагогічною технологією розуміється комплекс навчально-методичних і методологічних засобів педагогічної системи, що ефективно використовується педагогом у практичній діяльності [3, с. 416].

У статті буду послуговуватися *власним визначенням терміну педагогічна технологія* – це відповідна техніка реалізації освітньо-професійної програми та діяльність викладача закладу вищої освіти, який реалізує науково обґрунтований стандарт вищої освіти.

Задля реалізації будь-якої освітньо-професійної програми добираються дисципліни, які можуть забезпечити її виконання. Викладач завжди відшукує педагогічні технології, які б максимально відповідали меті та завданням програми, сприяли формуванню в майбутніх педагогів фахових і спеціальних компетентностей, забезпечували якість навчальних результатів. Проте не всі та не завжди обрані викладачем педагогічні технології гарантовано дають прогнозований викладачем позитивний результат, хоча зусиль було вкладено чимало.

Причин багато. Назвемо одну з найважливіших – незнання з боку викладача недоліків і переваг певної технології, плутанина з можливостями та обмеженнями інтеракції під час лекційного чи практичного заняття.

Часто-густо можна прочитати, що та чи інша технологія є інтерактивною, але на практиці виявляється, що це є прийом. Гарний, але прийом, і ніякого відношення до технології, тим більше до інтерактивної він немає. Прикладом може бути прийом «Мікрофон», який із одних методичних рекомендацій в інші блукає як «інтерактивна технологія», іноді навіть можна прочитати, що це «методика». Таке дидактичне невігластво засмучує. «Мікрофон» – це прийом, який можна використати як підсилювальний мотиватор до будь-якої технології, адже ніяких ознак технології цей прийом немає.

Види технологій в науковій літературі описано достатньо ґрунтовно, тому не вбачаю за необхідне на цьому зупинятися.

Важливими є *критерії, за якими можна визначити чи насправді заявлена система є технологією.*

Першим критерієм пропонуємо обрати парадигмальний підхід – це має бути проєкт майбутнього освітнього процесу (конкретної освітньої події).

Другим критерієм є спрямованість на універсалізацію підходів до вивчення навчального матеріалу студентами всієї академічної групи.

Наступним критерієм можна визначити системну процесуальність і результативність технології.

Четвертим критерієм пропонуємо обрати суб'єкт-об'єктні відносини – хто є суб'єктом (дитина, учень, студент, взагалі той, хто навчається), а хто є об'єктом. За умови чіткого розуміння позитивних відповідей на всі чотири критерії – маємо справу з технологією.

Зазначеним критеріям відповідає педагогічна технологія скаффолдінгу, особливостям запровадження якої і присвячено цю статтю.

Термін скаффолдінг (scaffolding) або «риштування»

Метою цієї статті є спроба упорядкувати термінологічний розкид та ввести в освітній простір України конкретизоване поняття скаффолдінгу як сучасної педагогічної технології.

У перекладі з англійської слово «скаффолдінг» (scaffolding) означає «риштування». В англійській літературі з проблем освіти цим терміном позначають процес, коли учень вирішує завдання за підтримки педагога/викладача/дорослого або іншої більш досвідченої людини (експерта).

Зауважимо, що використання терміну «скаффолдінг» у різних контекстах є настільки рясним, що, на думку ряду дослідників, він *може використовуватися як синонім будь-якого виду підтримки*, що надається тим, хто навчається, в освітньому процесі. Як наслідок, його застосування в освітніх дослідженнях є дискусійним. Так, А. Карр та А. Пайк (Carr A., & Pike A. [19]) провели дослідження, мета якого полягала в тому, щоб визначити взаємозв'язок між позитивним та суворим вихованням та поведінкою матері. Друга мета передбачала визначення обсягу впливу материнської освіти та якості виховання, а третя мета полягала в тому, щоб перевірити, чи опосередковує якість виховання зв'язок між материнською освітою та практикою підтримки. Це приклад того, наскільки концепція скаффолдінгу є актуальною і досить широко застосовна як у термінологічному полі, так і у змістовому.

В іншомовних джерелах можна також зустріти термін «будівельні ліси». Проте, на наш погляд, це не зовсім вдалий переклад на українську.

Вважаємо, що більш коректнішим перекладом терміну scaffolding буде «риштування». У новому тлумачному словнику української мови запропоновано таке визначення: *риштування (риштовання) – «тимчасове дерев'яне або трубчасте обладнання, що встановлюється біля стін споруди під час її відбудови, ремонту, реставрації; тимчасове пристосування для підтримування чого-небудь у певному положенні»* [8, с. 911].

Семантичний аналіз цього визначення дає нам такі ключові слова: *тимчасове підтримування у певному положенні чого-небудь.*

Отже, це і є *ядром скаффолдінгу – тимчасова підтримка (підпора, допомога).*

Теорію скаффолдінгу у навчанні вперше сформулювали 1976 року американські психологи Девід Вуд, Джером Брунер і Гейл Росс (Wood D. J., Bruner J. S., & Ross G. [28]), опублікувавши статтю в часописі «Дитяча психологія та психіатрія». Відомо, що автори статті використали термін скаффолдінг з метою опису підтримки дитини з боку педагога. На думку дослідників, підтримка корегується у процесі навчання дитини, а потім

припиняється, коли той, хто навчається більш не вимагає підтримки та стає незалежним від неї [18].

Педагогічна технологія «риштування» визначається як процес зменшення підтримки у міру того, як студенти набувають більше власного досвіду.

Існують різні інтерпретації визначення «скаффолдінгу». У деяких дослідженнях риштування визначається як різні види навчальної підтримки, тоді як інші автори наголошують на необхідності досягнення студентами саморегуляції шляхом «загасання» впливу викладача. Термін «риштування» було використано як метафору для опису процесу, в якому дорослі/експерти допомагають дітям/новачкам/студентам освоїти певні завдання, які вони не можуть виконувати без сторонньої допомоги.

Зауважимо, що завдання має бути настільки складним, що самостійно студент точно не впорається, але за підтримки воно виявляється йому під силу. Педагог (учитель, викладач закладу вищої освіти – ЗВО) пропонує допомогу лише з тими навичками, які не під силу студенту.

У нашому дослідженні використовуємо власне бачення цього феномену та розглядаємо скаффолдінг («риштування») як педагогічну технологію супроводу в освітньому процесі здобувачів вищої освіти з боку викладача під час вирішення завдань високої складності (кейс-стаді, форсайт, квазідіяльність).

Чим краще студент опановує нову навичку або знання, тим менше він потребує цих «підпорок», і врешті-решт викладач прибирає їх. Саме такі підпори найкраще відбивають метафору «риштування» у навчанні. Без них арка/стіни/будинки не триматимуться, доки не буде добудовано повністю.

Унаочнимо це на рис. 1 (Примітка: фото взято із відкритих джерел: stock-photo).

Рис. 1. Риштування

«Риштування» та соціокультурна теорія Л. Виготського: що спільного та різного?

Видатний психолог ХХ ст. Л. Виготський розглядав розвиток навичок у дітей як розрив між розвиненими та нерозвиненими здібностями [32; 33]. Розвинені можливості він відніс до функцій, які можуть бути виконані без сторонньої допомоги, тоді як нерозвинені здібності відносяться до функцій, які дитина ще не освоїла.

У соціокультурній теорії Л. Виготського це – «зона найближчого розвитку».

Зона найближчого розвитку (далі – ЗНР, англійський варіант – ZPD) визначається як всеосяжне поняття, що поєднує основні положення теорії розвитку Л. Виготського. А. Марголіс (A. Margolis [21]) дослідив, що загальна кількість публікацій у Web of Science Core Collection із покликаннями на концепцію ZPD за період 2000–2019 років становила 830. Однак практичних прикладів реалізації концепції ЗНР в освіті небагато. Концептуалізація зони найближчого розвитку починається з її соціального, культурного та історичного контексту та простежує її розвиток як просторову та тимчасову метафору, що відображає соціогенетичні корені всього психічного функціонування людини.

Зона найближчого розвитку – це проміжок між тим, що той, хто навчається, може зробити сам (*експертна стадія*), і максимальним, чого можна досягти за підтримки однолітка або інструктора (*педагогічна стадія*). Ідея Л. Виготського про зону найближчого розвитку передбачає, що учень — це насамперед самостійний дослідник.

Завдання, з якими стикається людина під час навчання, Л. Виготський розділив на три типи:

- завдання, які ми можемо виконати самі (*What I can do*);
- завдання, які ми можемо виконати під чийось керівництвом (*What I can't do with help*);
- завдання, з якими ми не здатні впоратися (*What I can't do*).

Л. Виготський вважав, що «гарне навчання» відбувається у зоні найближчого розвитку (унаочнено на рис. 2)

Рис. 2. Зони актуального та найближчого розвитку дитини (ZPD, за Л. Виготським).

За Л. Виготським, навчання відіграє важливу роль, допомагаючи людині інтегруватися у своє соціокультурне середовище.

Зона найближчого розвитку дитини – «це дистанція між рівнем її фактичного розвитку, що визначається за допомогою самостійно розв’язуваних завдань, та рівнем

можливого розвитку, що визначається за допомогою завдань, що вирішуються дитиною під керівництвом дорослих або у співпраці з розумнішими однолітками» [33, с. 199].

Зона найближчого розвитку може визначити функції, які ще не дозріли, але вже знаходяться в процесі дозрівання, тобто функції, які дозріють завтра і перебувають у зародковому стані сьогодні. Такі функції вважаються не плодами розвитку, а початками розвитку, особливо функції, які швидко дозріють. Фактичний рівень розвитку оцінює досягнення розвитку, тобто є сумою вчорашнього стану розвитку, а зона найближчого — це оцінка завтрашнього інтелектуального розвитку.

Основна ідея Л. Виготського щодо провідної ролі наукових понять у перебудові раніше сформованих спонтанних понять, а також у розвитку цілісного мислення дитини дає підстави для висновку, що *можна безпосередньо впливати на спонтанне формування понять шляхом організації колективно-розподілених форм навчальної діяльності та в полілозі на основі сократівського методу (філософського діалогу)*.

Л. Виготський виступав за парадигму розвитку з оцінки дитячого інтелекту, яка має охоплювати як рівень складності, у якому дитина може виконати завдання самостійно, так і потенційний рівень, у якому вона може виконати завдання за допомогою інших у майбутньому. Тільки зрозумівши цей потенційний рівень, педагог може застосувати відповідну інструкцію, щоб допомогти дитині ефективно наблизитися до цього майбутнього рівня, що, безумовно, буде найбільш ефективним навчанням.

Логічно, що виникає питання, чи є «риштування» і зона найближчого розвитку синонімічними процесами?

Зона найближчого розвитку та теорія риштування все ж таки різні, як з погляду їхнього теоретичного походження, так і конотації.

Однак під час розробки цих двох концепцій деякі вчені неправильно їх витлумачили, внаслідок чого вони були помилково сприйняті за схожі концепції і, отже, їх почали плутали.

Л. Виготський у концепції ЗНР описав поточні *рівні компетентності учнів як «бутони» чи «квіти»*.

«Риштування» – це процес, де викладач визначає «бутони», потім контролює продуктивність і *перетворює на «плоди»*, які з'являються у міру того, як студенти переміщуються до своєї зони найближчого розвитку. На цьому малюнку промальовано і «бутони», «квіти» і «плоди» (за Л. Виготським).

Рис. 3. Бутони, квіти та плоди (метафора за Л. Виготським)

Так, Lili Qin [23] стверджує, скаффолдінг і зона найближчого розвитку це не одне й те саме. Дослідниця доводить, що вони різняться за своєю метою та за тим, як вони взаємодіють із довкіллям. Більше того, «риштування» як архітектурна метафора статичне,

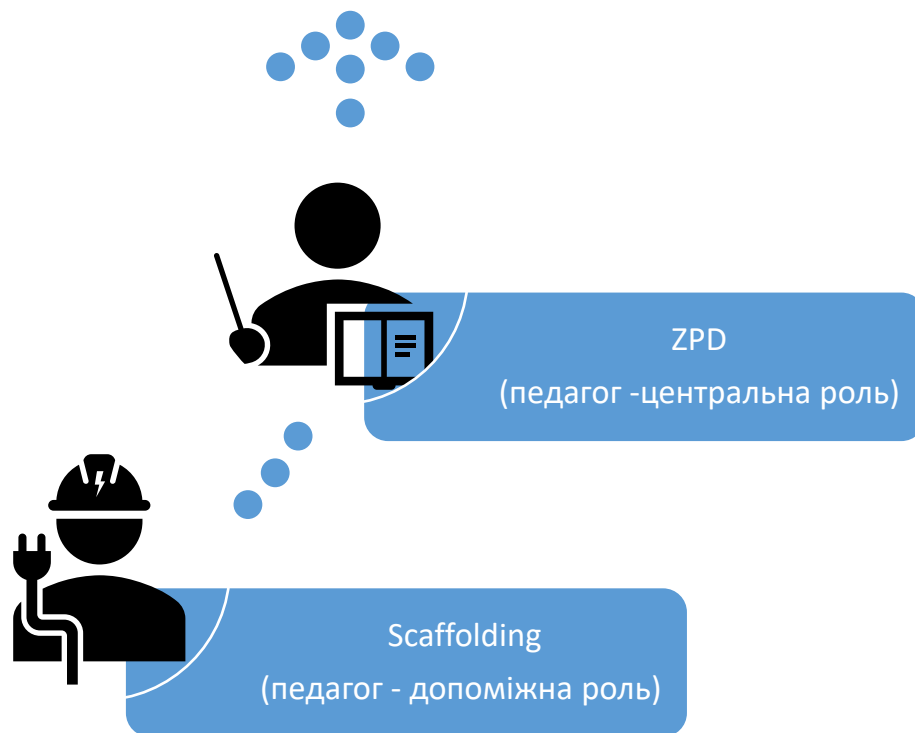
тоді як зона найближчого розвитку ґрунтується на органічній метафорі Л. Виготського про бутони, квіти та фрукти в саду [32].

Мета скаффолдінгу - швидкість виконання завдань, а *мета зони найближчого розвитку* - розвиток, що означає здатність засвоювати інформацію і реконтекстуалізувати її для нових і, можливо, більш складних завдань або проблем. Це може статися в «будівельних лісах», але якщо цього не відбувається, процес все одно можна вважати успішним, якщо той, хто навчається, може виконувати завдання незалежно і швидко.

Зазначимо, що Л. Виготський не використовував термін «риштування» у контексті освіти. «Педагогіка з підмостками» вимагає, щоб педагог міг надати відповідні підмостки («риштування») у потрібний момент, щоб підштовхнути того, хто навчається вперед, водночас педагог має бути в змозі визначити, чи підходять підмостки та чи потрібні вони.

Підтримка та діалогічне посередництво між двома сторонами є безперервними, тому що тільки дитина набуває відповідних знань, які раніше вважалися його/її потенційним рівнем, і трансформує їх на актуальний рівень, вчитель починає наступний цикл посередництва, що відповідає новій зоні найближчого розвитку дитини (Valsiner & van derVeer [30]). Для вчителя, що спостерігає за дитиною, ніколи не буває «періоду очікування або часу відпочинку», і він пропонує допомогу тільки тоді, коли відчуває потребу в того, хто навчається (рис. 4).

Уточнимо, що роль педагога в scaffolding є «допоміжною» і з'являється лише тоді, коли це необхідно, тоді як у зоні найближчого розвитку (ZPD) педагог відіграє основну/центральну роль, яка більш активно забезпечує посередництво, намагаючись не відставати від розвитку того, хто навчається.

Рис. 4. Ролі педагога в ZPD та Scaffolding

Далі в таблиці 1 запропоновано порівняння скаффолдінгу та зони найближчого розвитку за визначеними параметрами.

Порівняння скаффолдінгу та зони найближчого розвитку (за К. Крутій)

Параметр порівняння	Скаффолдінг (допомога, підтримка, риштування з боку дорослого)	Зона актуального та найближчого розвитку (обсяг втручання дорослого)
Запитання до дітей	Ставляться запитання під час гри дитини (дидактизм поведінки дорослого), зупинка діяльності дитини за бажанням (вимогою) дорослого	Дозвіл грати дитині вдосталь, шукати самостійно відповіді на свої запитання, обирати знаряддя або виготовляти самостійно для власної діяльності
Дидактична спрямованість	Спрямування гри на конкретний, цінний для дорослого результат	Спостереження з метою визначити глибину та складність навчання
Обсяг допомоги	Допомагати дитині здолати труднощі бо вирішити проблему за неї	Спостереження за дитиною, як вона шукає вирішення проблеми, до кого звертається
Втручання дорослих	Перенаправлення поведінки дітей у бік, комфортний для дорослого	Зазвичай діти можуть вирішити проблему для задоволення своїх потреб
Здобуття досвіду	Упевненість у правильності своїх дітей щодо постійного втручання в гру та навчання дітей	Надання дитині часу та простору для набуття власного досвіду. Пріоритет для дорослого: «Крок назад: опустити руки, закрити рот, розплющити очі, спостерігати»

Можна зробити *перший висновок*: важливим для викладання є визначення того, з чим студент може впоратися самостійно, і дозволити йому зробити якнайбільше без будь-якої допомоги.

Отже, «риштування» не передбачають методи, орієнтовані на викладача-інструктора, модератора чи фасилітатора. Їх основна мета полягає в тому, щоб викладачеві своєчасно «зникнути», тобто усунутися та *перекласти відповідальність за навчання на студентів*. Викладач може ефективно навчати будь-якій дисципліні, використовуючи методи та прийоми риштування, проводячи через зону найближчого розвитку студента.

Деббі Сільвер (Debbie Silver) стверджує, що використання «зони» допоможе охопити кожного, хто навчається: «При правильній мотивації учні вийдуть за межі своєї зони комфорту для досягнення своїх особистих цілей» [27, с.30].

Рис. 5. Уміння співпрацювати

Психофізіолог М. Бернштейн у своїх роботах згадував ідею «дерев'яних лісів», описуючи освоєння людиною рухових навичок. «Дерев'яними лісами» М. Бернштейн називав функцію, яку виконує так званий провідний рівень навички, що відповідає за загальний зміст рухового завдання, але не за його нюанси. Суть цієї концепції в тому, що, як тільки освоюється певне вміння, його ідея, людина може розраховувати тільки на зразок відтворення дії і згодом завдяки практиці доведе її до автоматизму. «...Рух спочатку виконується абияк, «на милицях»: ті види чутливості, які є в інвентарі провідного рівня, можуть забезпечити корекцію, хоча тимчасово, приблизно виконуючи роль дерев'яних лісів, за допомогою яких надалі зводиться кам'яний будинок. І справді, поки рух, хоч і важко, виконується на цих сурогатних підпорах, встигає виробитися в низових рівнях автоматизм» [1].

О. Лурія у книзі «Етюди з історії поведінки» (1930 р., у співавторстві з Л. Виготським) також використовував метафору «лісів», описуючи психофізіологію ходьби: «Дитина починає ходити. Зазвичай це відбувається не одразу. Спочатку вона користується зовнішніми предметами, тримається них; він пробирається, тримаючись за край ліжка, руку дорослого, стілець. <...> Коротше — її ходьба ще готова, вона ще «в лісах» тих зовнішніх знаряддя, за допомогою яких створюється. Ще місяць-другий — і дитина, яка виросла з цих «лісів», відкидає їх...» (цитуються за Н. Фещенко) [12].

Другий висновок. Саме рихтування змінює рівень підтримки відповідно до когнітивного потенціалу здобувача вищої освіти. Упродовж навчального заняття можна регулювати кількість вказівок відповідно до потенційного рівня успішності.

Процес скаффолдінгу полягає здебільшого у контролюванні викладачем тих елементів завдання, які спочатку виходять за межі можливостей здобувача, в такий спосіб дозволяючи тому сконцентруватися лише на тих складових, які йому під силу.

Так само, як будівельні риштування використовуються в будівництві, викладачі «вибудовують» освітній процес, контролюючи, як вони забезпечують підтримку та допомогу доти, доки студенти не зможуть освоїти та виконати весь обсяг завдання незалежно від них.

Функції та принципи скаффолдінгу

Девідом Вудом, Джеромом Брунером і Гейл Росс (Wood D. J., Bruner J. S., & Ross G. [28]) визначено *шість ключових функцій* (цитуються за J. Anghileri [13]), а саме:

- *вербування*: заручитися інтересом того, хто навчається та його прихильністю до вимог завдання; підтримування інтересу до завдання та заняття;
- *зменшення ступеня свободи*: спрощення завдання, щоб зворотний зв'язок регулювався до межі (рівня, який може бути використаний для коректування дій), тобто зниження складності завдання до рівня, у якому той, хто навчається, може діяти самостійно;
- *технічне обслуговування*: спрямовування того, хто навчається у прагненні до конкретної мети; підтримка напряду (утримання мети розв'язання завдання);
- *маркування*: підкреслення та інтерпретація розбіжностей; виокремлення критичних ознак, у тому числі відмінностей між передбачуваним та досягнутим результатом дії (власне, це одна з найбільш значущих функцій, пов'язаних із постановкою умов рефлексії своїх дій);
- *контроль*: реакція на емоційний стан того, хто навчається; контроль рівня фрустрації того, хто навчається, у процесі розв'язання завдання, що становить важливий аспект не лише з погляду пізнавальної орієнтації, а й як мотиваційно-афективний вимір співробітництва;
- *демонстрація чи моделювання*: розглядається не як показ готової моделі розв'язання завдання, а як засіб ідеалізації та визначення загального шляху розв'язання.

Зауважимо, що найбільш ґрунтовно *принципи скаффолдінгу* також було описано Дж. Брунером та його співавторами [18], а саме: привернення уваги, обмеження свободи дії, утримання уваги на меті, підкреслення важливих деталей, не допускати фрустрації, демонстрування рішення, застосування.

Аналіз досліджень дозволив нам об'єднати різні підходи та класифікувати принципи скаффолдінгу в дві підгрупи: загальні принципи та специфічні, які прийнятні лише для цієї технології.

Загальні принципи скаффолдінгу ми унаочнили на рис. 6.

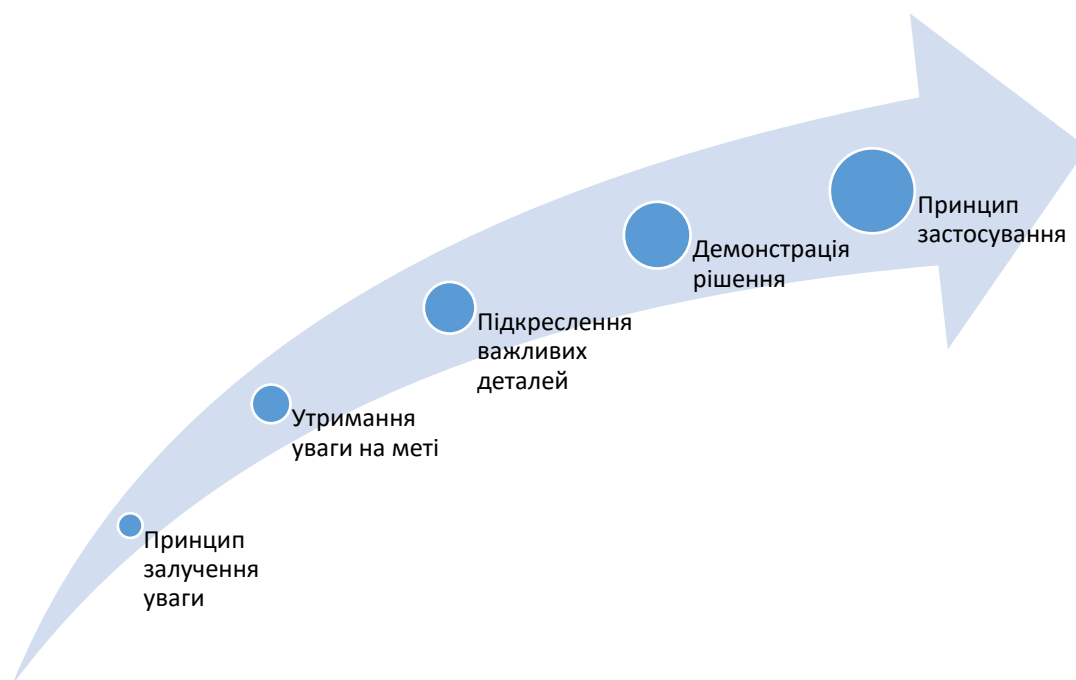
Принцип привернення уваги. Педагог має зацікавити того, хто навчається (дитина, студент) і домогтися його готовності дотримуватися правил виконання завдання.

Утримування уваги на цілі. Оскільки тому, хто навчається (дитина, студент) властиво відволікатися, утримувати в меті мету заняття (лекційного, практичного, лабораторного чи семінарського) має викладач. Навіть якщо він бачить, що зусилля того, хто навчається, відводять останнього від мети заняття, їх варто заохочувати, щоб не було втрачено мотивацію. Також варто враховувати, що ті, хто навчаються, схильні повторювати попередні успіхи. Замість взятися за нове, трохи складніше завдання, вони можуть прагнути до більш простих, звичних дій.

Отже, мотивувати того, хто навчається (дитина, студент), на новий крок має педагог (вчитель, викладач ЗВО). У наступні кроки майбутній педагог бере на себе дедалі більшу відповідальність за інтерпретацію, тоді як викладач підтримує цей процес шляхом активного навчального (філософського) діалогу зі студентами, надаючи структурований зворотний зв'язок, підказки або додаткове моделювання за необхідності.

Викладач поступово передає рішення завдання здобувачам вищої освіти у міру того, як вони отримують більше інформації.

Б. Бенсон (B. Benson) так визначив ці кроки: «Скаффолдінг насправді є мостом, який використовується для того, щоб спиратися на те, що студенти вже знають, щоб дійти чогось, чого вони не знають. Якщо риштування використовуються належним чином, вони діятимуть як засіб реалізації, а не як перешкода» [16, с. 126].

Рис. 6. Загальні принципи скаффолдінгу

Підкреслення важливих деталей. Педагог (вчитель, викладач ЗВО) має звертати увагу на того, хто навчається (дитина, студент), на значущі деталі завдання.

Демонстрування рішення. Педагог (вчитель, викладач ЗВО) має показати вирішення завдання, щоб той, хто навчається, розумів, чого від нього чекають. Також педагог може попросити того, хто навчається, пояснити, яким йому бачиться рішення та спробувати його реалізувати. Потім педагог може повторити рішення, яке продемонстровано, але у більш досконалішій формі. Після цього настане черга того, хто навчається (дитина, студент) повторити дії педагога вже ефективніше, ніж при першій спробі.

Принцип застосування, зокрема, говорить, що навчання просувається, коли майбутнім педагогам надається можливість застосувати те, що вони дізналися, з коригуючим зворотним зв'язком. Якщо викладач використовує технологію риштування як коуч, підтримка виконання завдань поступово знижується з кожним навчальним завданням.

Назвемо *специфічні принципи скаффолдінгу.*

Обмеження вольових дій. Педагог (вчитель, викладач ЗВО) має спростити завдання, скоротивши кількість дій, необхідних для його вирішення. Педагог бере на себе всі зайві дії, а студенту дозволяє зосередитися на одному або декількох кроках — головних.

Не допускати фрустрації того, хто навчається (дитина, студент). Працювати над завданням у супроводі педагога має бути комфортніше, ніж без нього. При цьому потрібно враховувати ризик того, що той, хто навчається, стане занадто залежним від педагога.

Принцип згасання. «Згасання» – це процес поступового видалення каркаса, встановленого для того, хто навчається, доки каркас повністю не зникне. Зрештою, інформація засвоюється і студент стає незалежним, включається саморегуляція.

До тих пір, поки студенти не зможуть продемонструвати майстерність виконання нових або складних задніх, доти їм надаватиметься додаткова допомога чи підтримка з боку педагога. У міру того, як студент рухається до майстерності, допомога чи підтримка поступово зменшуються, щоб перекласти відповідальність за навчання з викладача на того, хто навчається.

Дослідники риштування в освітньому контексті описують їх як наявність *чотирьох ознак*:

- співучасть,
- соціальна взаємодія,
- передача відповідальності,
- титрування допомоги.

Розглянемо їх докладніше.

Співучасть. Риштування характеризуються активною участю як викладачів, так і студентів в управлінні процесом навчання, який конструюється через соціальні переговори та не домінуються виключно викладачем. Існує також інтерсуб'єктивність, або загальне розуміння завдання, яке необхідно вивчити, де студенти бачать сенс завдання, окрім простого слухання.

Соціальна взаємодія. Ключовий принцип соціокультурної теорії полягає в тому, що навчання, а потім і розвиток відбувається шляхом соціальної взаємодії (за Л. Виготським). У той час як ранні дослідження скаффолдингу орієнтовано на індивідуальну взаємодію між дорослими (або викладачами) та дітьми (або студентами), сучасні дослідники припускають, що інші компоненти в контексті, такі як однолітки, також можуть підтримувати навчання.

Передача відповідальності. Мета риштування полягає в тому, щоб студенти досягли самостійного виконання завдання. Викладачі можуть відігравати центральну роль в управлінні навчанням на його початкових стадіях за допомогою моделювання та зворотного зв'язку. Однак вони свідомо надають підтримку, щоб зрештою відповідальність за навчання та виконання завдань було передано студентам. Так само, як будівельні риштування знімаються з будівель, як тільки вони можуть стояти без них, риштування поступово усуваються після того, як завдання засвоєно студентами.

Титрування допомоги/підтримки.

Титрування – це метод кількісного/масового аналізу, визначення необхідного обсягу допомоги студенту. За С. Пунтамбекар та З. Хубшер (Puntambekar S. & Hubscher R. [25, с. 3]), щоб ефективно передати відповідальність здобувачам вищої освіти, викладачеві необхідно «титрувати допомогу» за допомогою «постійної діагностики».

Поточна діагностика та зникнення підтримки, заохочення саморегуляції студентів є важливими характеристиками риштування. Незважаючи на те, що дослідники скаффолдингу ще не вирішили це питання остаточно, вони розглядають зникнення навчальної підтримки як важливий аспект освітнього процесу. Викладач закладу вищої освіти титрує допомогу відповідно до свого розуміння формування обсягу компетентностей майбутніх педагогів, отже, зникає підтримка.

А. Епплбі та Д. Ленджер (A. Applebee and G. Langer [14]) запропонували *п'ять критеріїв скаффолдингу*, які були пізніше уточнені Zhao and Orey [24], а саме:

- цілеспрямованість і навмисність,
- відповідність можливостям та доречність,
- структурованість,
- співробітництво,
- інтерналізація.

Цілеспрямованість і навмисність: завдання має чітку мету, на досягнення якої будуть спрямовані дії того, хто навчається (дитина, студент).

Відповідність можливостям та доречність: завдання має бути достатньо важким для самостійного вирішення, але піддаватися зусиллям того, хто навчається (дитина, студент) за сприяння педагога.

Структурованість: дії з моделювання та опитування структуровані навколо моделі відповідних підходів до завдання та приводять до природної послідовності думок та мовлення. Виконання завдання має бути організовано так, щоб сприяти природному перебігу думок того, хто навчається, підштовхуючи його до правильного рішення.

Співробітництво: позитивна реакція педагога працювати з тими, хто навчається, співробітництво, а не тільки оцінка.

Інтерналізація: у міру того, як знання та навички засвоюються студентами, зовнішні «підпори» поступово забираються.

Отже, для того, щоб студенти різного рівня сформованості компетентностей досягли запропонованих викладачем цілей, необхідні *засоби підтримки*, багато з яких можуть бути передбачені та запобіжно враховані ще на етапі розробки освітнього процесу.

Дослідники та практичні розробники (Blume C. L., Gerlach D., Benitt N., Eßer S. [17]) називають такі *види скаффолдінгу*:

- концептуальний,
- стратегічний,
- когнітивний,
- процедурний,
- соціальний.

Охарактеризуємо їх.

Концептуальний скаффолдінг спрямовано на врахування особливостей обсягу знань, пов'язаних з темою або дисципліною викладання, на те, як їх інтегрувати зі знаннями студентів, забезпечуючи тим самим когнітивну структуру завдання. Цей вид риштування можна забезпечити лише тоді, коли гаранті освітньо-професійних програм ініціюють спільні засідання з викладачами дисциплін, щоб забезпечити інтеграцію у формуванні ключових та спеціальних компетентностей здобувачів вищої освіти.

Це може бути розробка та підтримка спільного електронного глосарію (міні-вікіпедія професійних термінів) для студентів упродовж усіх років навчання на бакалавріаті. Такий глосарій, орієнтований на здобувачів вищої освіти, необхідний для визначення ключових понять, включаючи автоматичне зв'язування функції запису глосарію впродовж усього курсу навчання. Доступ до глосарію можуть мати викладачі всіх дисциплін та студенти, а згодом зареєстровані користувачі-випускники закладу вищої освіти, стейкхолдери.

Стратегічний скаффолдінг передбачає керівництво здобувачами вищої освіти у підході до визначення проблем шляхом розгляду декількох або альтернативних стратегій (це можуть бути завдання чи зразки ідей проєкту, опубліковані проєкти, моделювання самостійних досліджень тощо).

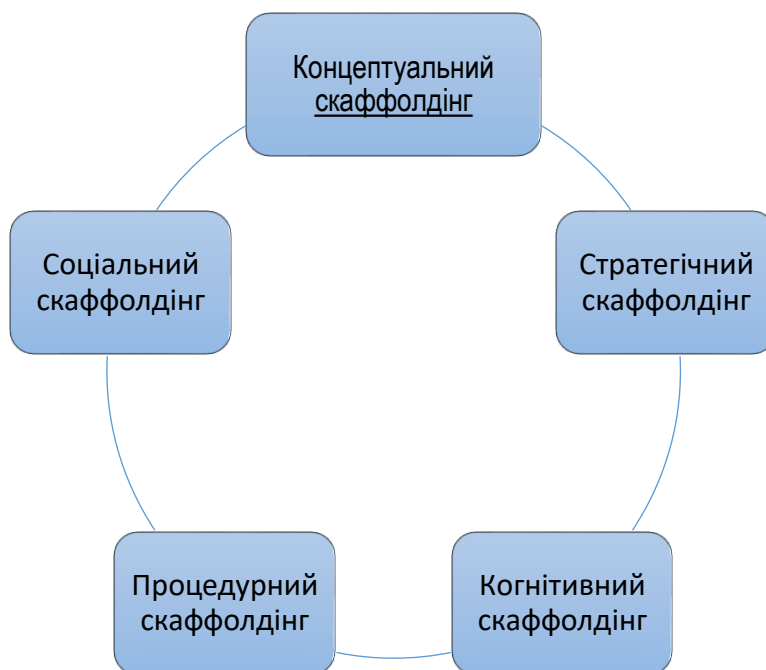
Когнітивний скаффолдінг передбачає регулювання освітнього процесу шляхом підтримки студентів на етапі постановки цілей, планування, самоконтролю та самооцінки.

Знижуючи когнітивне навантаження та звертаючи увагу здобувачів вищої освіти на ключові особливості завдання, викладач проєктує послідовність виконання та необхідні кроки для вирішення заснованої на запиті діяльності, викладеної в інструкціях до практичного завдання. Прикладом такого виду риштування можуть бути створені студентами QR-коди до тексту, написання та публікація нотаток в особистому блозі, проведення дослідження або презентація в CANVA, перелік онлайн-джерел, участь в обговоренні проєкту тощо [15].

Процедурний скаффолдінг необхідний викладачеві для керівництва здобувачами вищої освіти щодо використання або надання доступних функцій «як це зробити» для зниження когнітивного навантаження та підвищення зручності використання пропонованими матеріалами. Так, студентам можна запропонувати схему окремих кроків дії в інструкції до завдання, розширивши інструкцію шаблоном «Як спланувати своє дослідження», щоб допомогти виокремити певні етапи дослідницького проекту (тема, гіпотеза, метод, звіт і висновок).

Соціальний скаффолдінг передбачає активацію соціальних мереж та можливостей участі, або розширення соціальної присутності та можливостей для роботи над ідентифікацією. Це може бути налаштування особистих профілів студентів-користувачів для створення онлайн-персонажів, підвищення значущості міжособистісної взаємодії (наприклад, форуми, чат, Telegram-канал, особисті повідомлення в межах відкритого/закритого курсу, віртуальна підтримка тощо) за умови динамічної та м'якої підтримки однокурсниками або викладачем.

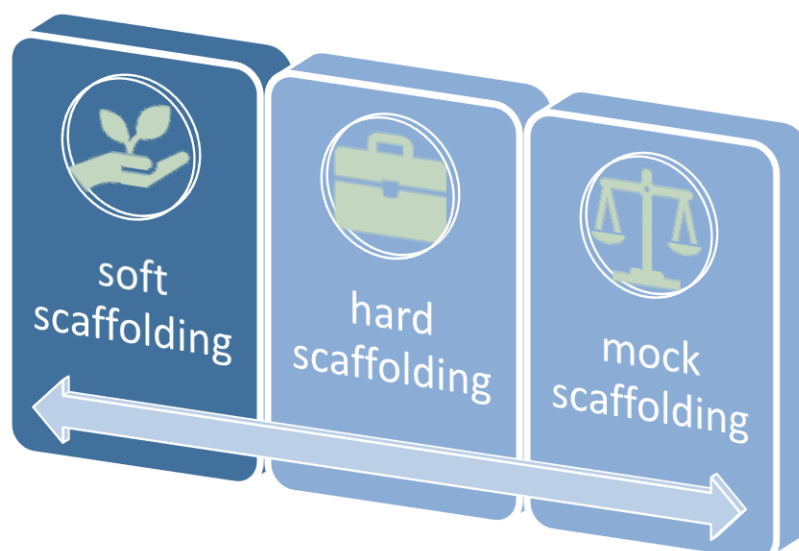
Види скаффолдінгу унаочнено на рис. 7.

Рис. 7. Види скаффолдінгу

Рівні риштування

Дослідники пропонують визначати три рівні риштувань: м'які, жорсткі та умовні (soft scaffolding & hard scaffolding, mock scaffolding). На рис. 8 ми унаочнили ці рівні.

Рис. 8. Рівні «риштування»

С. Саймон та Дж. Кляйн (Simons C., & Klein J.) пропонують приклад м'якого риштування [26]. Це може бути ситуація, коли викладач входить до аудиторії та розмовляє зі своїми студентами. Він може поставити під сумнів їхній підхід до складної проблеми і дати конструктивний зворотний зв'язок.

На жаль, правильне і послідовне застосування риштування може бути утруднено, коли в аудиторії значна кількість студентів і вони різні за рівнем своєї підготовки та сформованості компетентностей.

Методи та прийоми скаффолдінгу

Є різні *допоміжні інструменти*, які можна використовувати для підтримки студентів. Із поміж них можна виокремити такі:

- розбивка завдання на більш дрібні, більш керовані частини;
- використання «думки вголос» або вербалізація когнітивних процесів під час виконання завдання;
- спільне навчання, що сприяє командній роботі та діалогу між однолітками;
- конкретні підказки, запитання;
- коучинг;
- картки-підказки;
- моделювання.

На думку В. Ланге (Lange V. [20]) та інших дослідників, існує *п'ять різних методів побудови скаффолдінгу*, які використовуються, щоб спрямовувати студентів до саморегуляції та незалежності, а саме:

- моделювання бажаної поведінки,
- пропозиція пояснень,
- запрошення тих, хто навчається, до участі,
- перевірка та уточнення розуміння і запрошення студентів,
- підказки.

Моделювання виступає як навчання поведінці, яке показує, як слід відчувати, думати чи діяти у певній ситуації. Існують такі *типи моделювання*: моделювання «думай вголос», моделювання продуктивності

Моделювання «думай вголос» впливає на слуховий зміст когнітивних процесів, пов'язаних із завданням.

Наприклад, викладач ЗВО пропонує студентам вербалізувати свої інтелектуальні процеси, щоб розбити незнайоме слово або текст на частини, щоб його можна було прочитати чи зрозуміти.

Моделювання розмови «вголос» охоплює словесне супроводження розумового процесу або стратегії вирішення проблеми під час демонстрації завдання. Прикладом може бути викладач, який усно вербалізує власні розумові процеси, демонструючи правильний спосіб вирішення завдання на дошці.

Зрештою, існує *моделювання продуктивності*. Моделювання продуктивності не потребує усних інструкцій.

Так, викладач може запропонувати скористатися шкалою оцінювання якості освітнього процесу в закладах дошкільної освіти (ECERS-3), щоб з'ясувати умови створення сенсорно збагаченого середовища для дітей раннього віку в групових кімнатах [22]. З цією метою викладач надає бланки протоколів, у яких зазначено параметри оцінювання створених умов та варіанти моделювання. Крім моделювання, викладач має давати пояснення. На початку пояснення докладні інструкції часто повторюються. У міру того, як студент просувається у своїх знаннях, пояснення можуть складатися лише з ключових слів та підказок, щоб допомогти здобувачу вищої освіти запам'ятати важливу інформацію.

Навчаючи студентів спостереженню та ідентифікації наявності у груповій кімнаті необхідних матеріалів, посібників та іграшок для сенсорного розвитку дітей, викладачеві необхідно спочатку провести студентів шляхом докладного вивчення вимог Санітарного регламенту діяльності закладів дошкільної освіти. Викладачу, можливо, доведеться повторювати чи перефразувати, докладно пояснювати зміст цього документу, потім закріплювати під час педагогічної практики під керівництвом методиста. У міру того, як ті, хто навчається, набираються досвіду, викладач може просто підказувати те, що незрозуміло, зменшуючи свою допомогу до мінімуму.

Надалі можна запрошувати студентів до участі, особливо на ранніх стадіях використання скаффолдінгу. Цей метод підвищить залученість студентів до процесу навчання.

Зауважимо, що інтегративна схема, створена з урахуванням поєднання шести *ключових функцій* та *п'яти різних методів побудови скаффолдінгу* (табл. 2), може бути ефективним інструментом для аналізу як змісту педагогічних вказівок, що надаються студентам з боку викладача у межах їхньої спільної діяльності, так і для спрямування такого керівництва (за J. Van de Pol [31]).

Будь-яка комбінація засобів (методів) рiштувань може розглядатися і як стратегія, і як технологія скаффолдінгу.

Таблиця 2.

Аналіз стратегій скаффолдінгу

Мета скаффолдінгу (риштування)				
Функції скаффолдінгу				
<i>вербування</i>	<i>зменшення ступеня свободи</i>	<i>технічне обслуговування</i>	<i>маркування контроль</i>	<i>демонстрація чи моделювання</i>
Методи скаффолдінгу				
<i>підказки</i>	<i>перевірка та уточнення розуміння і</i>	<i>запрошення тих, хто навчається, до участі</i>	<i>пропозиція пояснень</i>	<i>моделювання бажаної поведінки</i>

запрошення
студентів

Як застосовувати скаффолдінг на практичних заняттях зі студентами?

Є сенс скористатися рекомендаціями дослідниці Деббі Сільвер (Debbie Silver [27] щодо застосування скаффолдінгу.

Д. Сільвер пропонує насамперед оцінити поточний рівень знань і навичок тих, хто навчається, які стосуються конкретної теми заняття (лекційного, практичного, лабораторного чи семінарського). Різний характер та обсяг допомоги, що надається викладачем, ґрунтується на діагностичних даних та оцінці дій студентів у процесі самостійного вирішення завдань на практичних заняттях. Така підтримка не просто диференційована, вона ніби підлаштовується під студента або надбудовується над його індивідуальною дією. Оскільки диференціація такого виду допомоги різним студентам заснована на результатах діагностики, що організується в процесі спільної діяльності, багато авторів відзначають прямий та безпосередній зв'язок поняття скаффолдінгу з такими поняттями, як формувальне оцінювання, онлайн-моніторинг або онлайн-діагностика.

Необхідно також пов'язувати контент заняття (лекційного, практичного, лабораторного чи семінарського) з тим, що майбутні педагоги вже розуміють та вміють. Є сенс коментувати виконання т. зв. міні-завдань, розбиваючи завдання на дрібніші та легко здійсненні елементи.

Далі пропонуємо розглянути алгоритм використання технології скаффолдінгу, а саме: поділ конкретної мети на завдання, комплексний підхід до завдання, негайна доступність допомоги (намір-допомога), оптимальний рівень допомоги (рис. 9).

Рис. 9. Алгоритм використання технології скаффолдінгу

Розглянемо більш докладно унаочнений матеріал.

Поділ конкретної мети завдання.

Викладач дисципліни «Психологія та педагогіка дітей раннього та дошкільного віку» на лекційному занятті з теми «Розвиток дітей раннього віку» демонструє модель того, що

мають виконати майбутні вихователі. Наприклад, результат конкретної мети, якої вони мають досягти. Крім того, викладач може змодельовати бажаний процес, наприклад, показати багаторівневе дослідження, а саме: добір діагностичного матеріалу, розробка плану діагностики дитини раннього віку, аналіз отриманих даних та їх інтерпретація. Головне — щоб студенти зрозуміли, на який результат від них чекають, перед тим, як взятися за роботу самостійно.

Викладач дисципліни має знати особливості студентів (використати формувальне оцінювання, онлайн-моніторинг або онлайн-діагностику) та співвідносити з освітньо-професійною програмою (ОПП). Досягнення цілей (прогнозовані результати навчання – ПРН) плануються у міру того, як викладач урахує потреби здобувачів вищої освіти. Він має уважно ставитись до деяких унікальних, незвичайних та часто неефективних методів вирішення проблем, які використовують студенти. Урахування можливих проблем дасть можливість викладачеві передбачити, що робота студентів з добору валідного та якісного діагностичного інструментарію буде викликати проблеми. Тому допомога на певних етапах пошуку буде потрібна майбутнім вихователям, а надання інформації про спільну мету підвищить внутрішню мотивацію.

Це також допоможе контролювати рівень розчарування того, хто навчається, оскільки він чи вона відчує, що його інтереси було враховано. Це також буде сприяти формуванню бажання досягти мети, де успіх залежить від здатності розвивати нові навички. Отже, оцінюється сам процес навчання, а досягнення майстерності розглядається як пряма кореляція з прикладеними зусиллями.

Комплексний підхід до завдання.

У комплексному підході основна увага приділяється спільній меті, яку необхідно досягти впродовж усього процесу. Кожна особливість заняття (лекційного, практичного, лабораторного чи семінарського) засвоюється у міру того, як вона відноситься до всього завдання. Такий підхід зменшує кількість пасивних знань з боку того, хто навчається, і потреба у передачі незначна. Викладач ЗВО презентує тему заняття (лекційного, практичного, лабораторного чи семінарського) спочатку комплексно (план заняття), потім у спрощеному вигляді або дає простіше завдання, а потім поступово підвищує складність. Наприклад, педагог може розбити заняття на кілька міні-занять або розділити завдання на кілька підзавдань. Між кожним міні-заняттям викладач перевіряє, наскільки добре студенти розуміють основні ідеї, дає можливість попрактикуватися і пояснює, як ці навички допоможуть їм вирішувати складніші завдання.

Негайна доступність допомоги (намір-допомога).

Центральне місце у процесі формування «риштування» займає допомога студентові впоратися з його поточними труднощами. У процесі надання цієї негайної допомоги у поточному завданні створюється продуктивне середовище навчання. Викладач має усвідомлювати, що є безліч способів виконання певного завдання, він описує ідею, завдання чи процес безліччю різних способів. Він також може описувати нову ідею словами за допомогою графіків та малюнків. Або, наприклад, може попросити тих, хто навчається, сформулювати ідею своїми словами. Завдання — показати предмет обговорення з різних сторін, щоб студентам було легше зрозуміти ідею правильно.

Сутність підтримки полягає в тому, щоб допомогти студенту продовжити роботу з мінімально можливою допомогою. Якщо виявиться, що постійна допомога студентові з низьким рівнем мотивації чи сформованості компетентності, то може бути гарною ідеєю звернутися до коучингу як до стратегії, яка допомагає здобувачу вищої освіти прогресувати.

Оптимальний рівень допомоги.

Те, що студент може зробити, має відповідати рівню допомоги. Студентові слід надавати достатню допомогу для подолання поточної перешкоди, але рівень допомоги не має заважати робити свій внесок та брати участь у процесі навчання. Іншими словами,

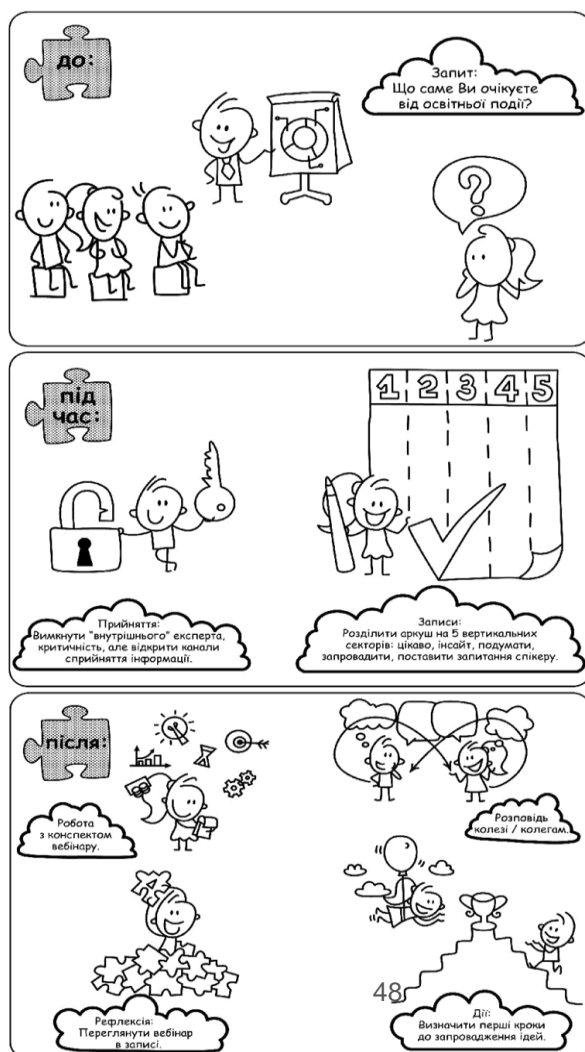
помічник повинен займатися лише тими областями завдання, які студент не може виконати самостійно. Не слід втручатися, якщо поточне завдання знаходиться в межах можливостей того, хто навчається. Проте, якщо студенту бракує необхідних навичок, необхідна демонстрація.

Так, викладач пояснює ключові поняття та терміни, які, на його думку, з великою ймовірністю спричиняють труднощі, за допомогою зрозумілих для них метафор, аналогій, асоціацій та інших стратегій. Коли ті, хто навчається, читатимуть текст, пропонуваній (складений заздалегідь) електронний глосарій стане для них «підпорами», які підвищать їхню впевненість у своїх здібностях, дозволить їм зацікавитися текстом, зрозуміти та запам'ятати зміст.

У своїй роботі ми використовуємо метод семантичного конспекту. Спочатку вчимо створювати конспект як виписку із тексту-джерела, яка здійснюється у формі згорнутого і переосмисленого подання інформації, наголошуючи, що семантичний (смысловий) конспект – це завжди закінчена думка, що передається одним реченням, або висловлюванням. Одиницею знань предметної галузі є семантичні факти, а предметом семантичних фактів є поняття, закони, явища, процеси, властивості, ознаки, причини, наслідки, висновки тощо.

Отже, якщо викладач освоїв теоретичні аспекти (алгоритм) запровадження технології скаффолдингу, то пропонуємо розглянути практичну реалізацію розроблених варіантів рихтування з дисципліни «Психологія і педагогіка раннього та дошкільного дитинства» на прикладі теми «Адаптація і дезадаптація дітей раннього віку».

Спочатку студентам було запропоновано спрощені версії лекційного заняття, завдання для практичного заняття та самостійної позааудиторної роботи. Потім поступово зростала складність.

Рис. 10. Модель покрокового сприйняття інформації від викладача/спікера (інфографіка М. Горбачової)

Для досягнення цілей конкретного аудиторного заняття «Адаптація: види, форми, можливості» лекцію було поділено на серію міні-лекцій, які поступово просували студентів до глибшого розуміння розвитку дитини в онтогенезі. Тобто складне завдання пропонувалося послідовно. Нами використовувалися дві найпоширеніші стратегії «побудови лісів»: запитання до студентів, щоб перевірити їхнє розуміння матеріалу та час попрактикуватися у навичках.

Між кожною міні-частиною викладач перевіряв, чи зрозумілий студентам матеріал, давав їм час попрактикуватися у вирішенні професійних квазізавдань і пояснював, які набуті навички, допоможуть їм вирішити складніше завдання. Цьому сприяли матеріали, розміщені у блозі викладача (покликання на блог тут: <https://forumosvita.blogspot.com/2020/05/blog-post.html>)

На наступному етапі використання скаффолдінгу враховувалися різні способи навчання (візуальний, аудіальний, кінестетичний), що підвищувало ймовірність того, що студенти зрозуміють матеріал, який вивчається. Викладач ілюстрував проблему різними способами, щоб забезпечити розуміння. Було використано слайд-шоу з візуальними засобами, такими як зображення та графіка, для подальшого пояснення ідеї. Так, студентка проілюструвала ідею навчання інфографіці, сформулювавши своїми словами вимоги до тих, хто навчається (рис. 10).

Робота з коуч-зошитом, розробленим викладачами дисципліни, супроводжує студентів весь період вивчення, дає можливість не тільки знайомитися з новими текстами у самостійній роботі, а й організовувати цікаві форми в аудиторії.

Так, студентам було запропоновано роботу з текстом та QR-код для читання (джерело: Дольто Ф. Боротьба за дитину; пер. з фр. А. Репи. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. С. 538–545). Завдання для всієї групи студентів було таким:

- Поставте 3 запитання до тексту Франсуази Дольто «Розмови в утробі», які б розкривали особливості спілкування з дитиною *in utero*.
- Що вас здивувало під час читання цього тексту? Чому?
- Чи ви можете підтвердити (або спростувати) факти, викладені Франсуазою Дольто?
- Прочитайте за покликанням уривок із книги Маргарет Мід «Культура і світ дитинства» (розділ 4 «Горні арапеші», частина 3 «Народження дитини у арапешів»).
- Що є спільним у європейських дітей та дітей племені арапеші (плем'я із Папуа-Нова Гвінея, острови Океанії)?
- Розкажіть про факти, які зацікавили, з пренатального періоду за наведеними джерелами (Ф. Дольто або М. Мід).

Студентам пропонувався список нових слів, перш ніж вони почали читати складний текст. Викладач попередньо переглядає терміни, які, швидше за все, викликають у студентів труднощі, використовуючи метафори, аналогії, асоціації слів та образів й інші стратегії, щоб допомогти зрозуміти значення найскладніших слів, з якими вони зіштовхнуться у тексті. Студенти будуть більш впевнені у своїх здібностях та зацікавлені у змісті, з більшою ймовірністю зрозуміють та запам'ятають прочитане.

Коли зі студентами організовано роботу з коуч-зшитками до дисципліни, що викладається, і вони зайняті виконанням завдань у робочих зошитах, у викладача є завжди час, щоб пересуваючись аудиторією, побачити тих, кому необхідна допомога.

Якщо ви обрали технологію скаффолдінгу, треба надати можливість студентам помилитися. Студенти вчаться на свої помилках. Проте, до того, як вони зможуть глибоко зайти у своїх розмірковуваннях у неправильному напрямку, студентам або підгрупі буде запропонована додаткова допомога з боку викладача.

Хоча, на нашу думку, слід шукати шляхи, щоб майбутні вихователі якомога раніше зрозуміли неправильність свого руху в розмірковуваннях. З боку викладача це можуть бути підказки чи роз'яснення, або, якщо буде виявлено системну помилку, то роз'яснення буде надано всій групі. Важливо підтримувати мінімальний рівень розчарування студентів на кожному етапі процесу, надаючи достатню підтримку. Викладач відіграє роль провідника для студентів у виконанні запропонованого завдання. Студенти, які мають більш високий рівень сформованості необхідної компетентності, зазвичай закінчують роботу в коуч-зшитку набагато раніше. Ми завжди для них готуємо складніші кейси для аналізу без будь-якої підтримки.

Студентам пропонувалась модель завдання, яке необхідно виконати: складання казки для адаптації дитини 3-х років (стать дитини обирає студент) до умов дошкільної освіти. Викладач описував особливості дитини (гіперактивність, не розмовляє, відсутність сепарації з матір'ю). Далі пропонувалися показники (конкретні елементи): складання списку запитань для інтерв'ю з батьками дитини, урахування індивідуальних особливостей дитини та батьків з метою поліпшити адаптацію та попередити дезадаптацію малюка в період звикання до умов дитячого садка.

Наведемо приклади запитань для інтерв'ю, які склали студенти.

Необхідність відпочинку і сну вдень

Чи потребує Ваша дитина денного сну, чи спить вдома? Чи хочете Ви, щоб вона спала вдень в дитячому садку?

Чи є в дитини ритуали, пов'язані зі сном? (спів колискової, доторкнутись до носика тощо)

Одягання

Чи вмє Ваша дитина одягатися сама або вона потребує допомоги дорослого? Потіє вона або мерзне?

Прогулянки і спорт

Чи хочете Ви, щоб Ваша дитина щодня гуляла?

Чи користується Ваша дитина коляскою під час тривалої прогулянки? Є необхідність займатися з нею спортом?

Самостійність

Як Ви оцінюєте самостійність дитини? Якої допомоги дорослого потребує?

Почуття малюка:

Як Ваша дитина висловлює свої почуття?

Як Ваша дитина буде діяти в разі, якщо її хтось образить?

На яку підтримку і допомогу Ваша дитина потребує?

На що звернути увагу:

Значущі дорослі в житті Вашої дитини.

Наскільки товариською є Ваша дитина?

Як Ви сподіваєтеся, ми будемо діяти в дитячому саду, якщо Ваша дитина когось образить або якщо скривдять її?

Чи хочете Ви, щоб Ваша дитина навчилася взаємодіяти з людьми і з природою? Як?

Дитина одна і в групі. Звичай

Як Ваша дитина грає одна і як в групі?

Які межі Ви ставите в діях дитини?

Які справи Ваша дитина може виконувати сама?

Як часто Ви хотіли б, щоб дитина брала участь у групових заняттях?

Як, по-вашому, треба залагоджувати дитячі конфлікти?

Які Ваші надії у плані взаємодії дитини з іншими дітьми?
Які звичаї людей Ви хочете, щоб Ваша дитина освоїла в дитячому садку?
Життєвий досвід Вашої дитини
Що особливо подобається робити Вашій дитині в сім'ї?
У найближчому оточенні?
Чи помічали Ви її дитячі страхи?
Який життєвий досвід, Ви сподіваєтеся, дитина надбас в дитячому садку?
Про які події, які відбуваються в дитячому садку, Ви хочете знати?
На Вашу думку, що важливо у спільній роботі батьків з дитячим садком?
Ваші поради вихователям дитячого садка.

Після закінчення виконання завдання, викладач докладно описує, як уже вивчені поняття, терміни та навички допоможуть студентам виконати нове завдання або проєкт (слід охарактеризувати цю загальну стратегію як зв'язок з попередніми або наступними заняттями).

Цікавим прийомом виявилось встановлення явного зв'язку між практичним завданням та особистими інтересами й досвідом конкретних студентів, які розповідали про свою адаптацію/деадаптацію до умов дитячого садка.

Так, студентам пропонувалося виконання практичного завдання на вибір (треба було оцінити свої можливості щодо виконання цього завдання). Наведемо приклади завдань:

1. Розробіть порівняльну таблицю за програмою розвитку дітей пренатального та раннього віку «Маляточко» від віку немовляти до 3 року життя за розділом «Сенсорний розвиток. Формування чуттєвого досвіду» (сторінки 29, 50, 73).
2. Підготуйте повідомлення та презентацію про виховання близнюків (від зачаття до 7 років).
3. Підготуйте повідомлення та презентацію про безпеку дитини в автомобільних кріслах.
4. Підготуйте повідомлення та презентацію про історію і сьогодення дитячих візочків.
5. Підготуйте повідомлення та презентацію про бізіборди.
6. Підготуйте повідомлення та презентацію про історію і сьогодення народження дитини.
7. Підготуйте повідомлення та презентацію про історію і сьогодення колисок та меблів для новонароджених.
8. Підготуйте повідомлення та презентацію про історію і сьогодення ходунків.
9. Підготуйте повідомлення та презентацію про дітей «Мауглі» і «сучасний госпіталізм».
10. Підготуйте повідомлення та презентацію про історію сповивання і підгузок.
11. Підготуйте повідомлення та презентацію про колискові пісні.

Проблеми, недоліки та переваги риштування

Як і у випадку з будь-якою теорією, стратегією чи технологією навчання, риштування має свої проблеми, недоліки та переваги. Розуміння та їх порівняння допоможе викладачеві закладу вищої освіти в корисності стратегій та методів, а також дозволить провести всебічне планування перед їх запровадженням. Проблеми реальні, але їх можна подолати за умов ретельного планування та підготовки.

На ґрунті аналізу джерел, які присвячено скаффолдінгу, сформулюємо *проблеми*:

Необхідність витратити забагато часу (діагностика ЗНР, планування, впровадження).

Відсутність достатньої кількості персоналу (помічників) для організації етапів риштування.

Можливість неправильної оцінки зони найближчого розвитку (успіх залежить від визначення області, яка знаходиться за межами, але не надто далеко за межами можливостей студентів).

Відсутність конкретних кейсів (прикладів, ситуацій) у підручниках, або взагалі відсутність підручника з конкретної дисципліни.

Неадекватне моделювання бажаної поведінки, стратегій чи дій, тому що викладач ЗВО не врахував особливі індивідуальні освітні потреби, схильності, інтереси та здібності студента.

Вимагає від педагога відмовитися від контролю, коли відбувається «згасання».

До переваг запровадження педагогічної технології скаффолдингу можна віднести:

Значна впевненість у тому, що студент набуде бажаної навички, знання чи здатності, сформує певні компетентності.

Пропозиції індивідуальних інструкцій, вмотивування студентів на діяльність.

Забезпечує ефективність — оскільки робота структурована, сфокусована, а негаразди було скорочено або усунуто до її початку, час виконання завдання збільшується, а ефективність виконання завдання підвищується.

Студенти витрачають менше часу на пошук необхідної інформації та більше часу на вивчення і відкриття, що призводить до більш швидкого навчання, отже, зводиться до мінімуму рівень розчарування майбутніх педагогів.

Висновки.

Отже, риштування — це метафора, що характеризує особливий тип освітнього процесу в закладі вищої освіти, що працює в ситуації поділу завдань між викладачем та студентом. Найбільш переконливим свідченням успіху використання скаффолдингу у вивченні дисципліни «Психологія та педагогіка раннього і дошкільного дитинства» є залучення студентів до навчання та їхня вмотивованість. У міру того, як роль викладача стає більше схожою на тьютора, а особиста увага приділяється кожній підгрупі або окремому здобувачу вищої освіти, навчальне середовище стає більш природним, а відносини в діаді «викладач-студент» стають неформальнішими, і як результат, виникає більше запитань та можливостей для дискусії.

Список використаних джерел

1. Державний стандарт дошкільної освіти. Затверджено наказом МОН № 33 від 12.01.2021. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/nakaz-33-bazovuuykomponent-doshk-osv.pdf> (дата звернення: 19.09.2022).
2. Енциклопедія інновацій / за ред. Р. Дяківа. – К. : Міжнародна економічна фундація, 2012. – 600 с.
3. Дошкільна освіта: словник-довідник: понад 1000 термінів, понять та назв / упор. К. Л. Крутій, О. О. Фунтікова. Запоріжжя: ТОВ “ЛПІС” ЛТД, 2010. – 324 с.
4. Крутій К.Л., Деснова І.С., Замелюк М.І. Дефініція «Гра як провідний тип діяльності дошкільника»: аналіз підходів / *Академічні студії. Серія Педагогіка*. 2021. № 2(4). – С. 84-91. <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2021.4.2.13>.
5. Крутій К. Л., Деснова І. С., Замелюк М. І. Самодіяльна гра дитини дошкільного віку: важливість єдиних термінологічних підходів. *Академічні студії. Серія «педагогіка»*. 2022. №1. – С. 122-133. <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2022.1.18>.
6. Маляточко: програма розвитку дітей пренатального та раннього віку / автор. колектив; наук. керівник К. Л. Крутій. Запоріжжя: ТОВ “ЛПІС” ЛТД, 2020. – 90 с. (Гриф МОНУ “Схвалено МОН України для використання у дошкільних навчальних закладах”).
7. Новий тлумачний словник української мови / уклад. В. Яременко, О. Сліпущко. 2-ге вид., випр. Київ: Аконті, 2001. Т. 3. – 927 с.

8. Стандарт вищої освіти України. Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти. Ступінь – бакалавр. Галузь знань – 01 Освіта/Педагогіка. Спеціальність – 013 Початкова освіта. Затверджено та введено в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 23.03.2021 № 357. URL: http://ru.osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/81966/ (дата звернення: 10.09.2022).
9. Стандарти та рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/10/04_2016_ESG_2015.pdf (дата звернення: 08.09.2022).
10. Стежинки у Всесвіт: комплексна освітня програма для дітей раннього та передшкільного віку / автор. колектив; наук. керівник К. Л. Крутій. Запоріжжя: ТОВ “ЛІПС” ЛТД, 2020. – 244 с. (Гриф МОНУ “Схвалено МОН України для використання у дошкільних навчальних закладах”).
11. Фещенко Н. М. Лурія Олександр Романович // Енциклопедія Сучасної України : енциклопедія [електронна версія] / ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2017. Т. 18. URL: <https://esu.com.ua/article-59349> (дата перегляду: 01.11.2022).
12. Anghileri J. Scaffolding practices that enhance mathematics learning. *Journal of Mathematics Teacher Education*. 2006. № 9. – С. 33-52.
13. Applebee A. N. and Langer J. A. Instructional scaffolding: Reading and writing as natural language activities. *Language Arts* 1983. №. 60. (2). P.p. 168-175.
14. Bakhmat N., Kruty K., Tolchieva H., & Pushkarova T. Modernization of future teachers' professional training: on the role of immersive technologies. *Futurity Education* 2022. 2(1) – P. 28–37. <https://doi.org/10.57125/FED/2022.10.11.22>
<https://futurity-education.com/index.php/fed/article/view/62>
15. Benson B. K. Coming to Terms: Scaffolding. *National Council of Teachers of English*. 1997. Vol. 86. No. 7. – pp. 126-127. <https://doi.org/10.2307/819879>
<https://www.jstor.org/stable/819879>.
16. Blume C. L., Gerlach D., Benitt N., Eßer S., Roters B., Springob J. & Schmidt T. (Eds.). Perspektiven inklusiven Englischunterrichts: Gemeinsam lehren und lernen.: Universität Lüneburg. 2019. <https://inklusive-englischunterricht.de/tagung-2018/>.
17. Bruner J. S. Prologue to the English edition. In R. W. Rieber & A. S. Carton (Eds.). *The collected works of L. S. Vygotsky*. 1987. Vol. 1. – pp. 1-16.
18. Carr A., & Pike A. Maternal scaffolding behavior: Links with parenting style and maternal education. *Developmental Psychology*. 2012. № 48(2) – P. 543-551. <https://doi.org/10.1037/a0025888>.
19. Lange V. L. Instructional scaffolding. Retrieved January. 2002 <http://condor.admin.ccny.cuny.edu/~group4/Cano/Cano%20Paper.doc>.
20. Margolis A.A. Zone of Proximal Development, Scaffolding and Teaching Practice. *Kul'turno-istoricheskaya psikhologiya = Cultural-Historical Psychology*, 2020. Vol. 16, no. 3.– pp. 15-26. DOI: <https://doi.org/10.17759/chp.2020160303>.
21. Nasiopoulo P., Mellgren E., Sheridan S. et al. Conditions for Children's Language and Literacy Learning in Swedish Preschools: Exploring Quality Variations with ECERS-3. *Early Childhood Educ J*. 2022. <https://doi.org/10.1007/s10643-022-01377-4>.
22. Qin Lili The «Wrong Love» Between the Zone of Proximal Development and Scaffolding: An Interview With Prof. James P. Lantolf / *Chinese Journal of Applied Linguistics*. 2022 Vol. 45 No. 1. – P.p. 130-152.
23. Orey M., Zhao R., Fan, H.L. & Keenan R. Summative Evaluation of the SINCGARS Tutor. *Computers in Human Behavior* 1998. № 14(4). – P. 579. Retrieved November 3, 2022 from <https://www.learntechlib.org/p/85800/>.

24. Puntambekar S. & Hubscher R. Tools for Scaffolding Students in a Complex Learning Environment: What Have We Gained and What Have We Missed?. *Educational Psychologist*, (1). – P. 1-12. <https://www.learntechlib.org/p/73421/>.
25. Simons C., & Klein J. The impact of scaffolding and student achievement levels in a problem-based learning environment. *Instructional Science*, 2007. № 35. –p.p. 41–72. doi:[10.1007/s11251-006-9002-5](https://doi.org/10.1007/s11251-006-9002-5).
26. Silver D. Using the ‘Zone’ Help Reach Every Learner / *Kappa Delta Pi Record Pages*. 2012. 13 Jul. – P. p. 28-31 <https://doi.org/10.1080/00228958.2011.10516721>.
27. Wood D. J., Bruner J. S., & Ross G. The Role of Tutoring in Problem Solving. *Journal of Child Psychiatry and Psychology*. 1976. № 17. P.p. 89-100. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1469-7610.1976.tb00381.x>.
28. Tomlinson C. A. How to differentiate instruction in mixed-ability classrooms, 2nd ed., Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development. 2001. https://books.google.com.ua/books?hl=en&lr=&id=A7zI3_Yq-IMC&oi=fnd&pg=PR5&ots=Wmq7IuqQWr&sig=40hTi8zRGfVT06yqVmC_fM-OsIk&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false.
29. Valsiner J., & van der Veer R. Encountering the border: Vygotsky’s zona blizaishego razvitya and its implications for theory of development. In A. Yasnitsky, R. van der Veer, & M. Ferrari (Eds.), *The Cambridge handbook of cultural-historical psychology*. Cambridge: Cambridge University Press. 2014. – pp. 148–173.
30. Van de Pol J., Volman M., Beishuisen J. Scaffolding in teacher—student interaction: A decade of research. *Educational Psychology Review*. 2010. Vol. 22, no. 3. – pp. 271—296.
31. Vygotsky L. S. Mind in society: The development of higher psychological processes, 14th ed., Edited by: Cole, M. Cambridge, MA : Harvard University. Press. 1978. https://books.google.com.ua/books?hl=en&lr=&id=RxjjUefze_oC&oi=fnd&pg=PA1&ots=ojB-TZl-6r&sig=aOaNgJPYAu42WumD56GDWJUogyE&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false.
32. Vygotsky L. S. The dynamics of the schoolchild’s mental development in relation to teaching and learning (A. Kozulin, Trans.). *Journal of Cognitive Education and Psychology*. 2011. №10(2). – P. 198-211. (Original work published 1935).

Творчий розвиток студентів під час вивчення курсу «історія педагогіки» в контексті євроінтеграційних процесів в університеті

Демченко Олена Петрівна, Бондар Юлія Володимирівна
 кандидат педагогічних наук, доцент Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського;
 доктор філософії (PhD), асистент кафедри початкової освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
d_elena_pr@ukr.net; yuliya.bondar.94@gmail.com

Анотація. Статтю присвячено актуальній проблемі творчого розвитку студентів під час організації освітнього процесу у вищій школі у контексті євроінтеграції. Зосереджено увагу на реалізації прогресивних європейських підходів в університетах України, які ґрунтуються на компетентнісній та студентоцентрованій освіті. Зауважено, що від рівня сформованості педагогічної майстерності та креативної компетентності майбутнього вчителя початкових класів, його прагнення до професійного самовдосконалення залежить творчий розвиток молодших школярів. Показано шляхи і методи творчого розвитку

студентів в навчальному процесі педагогічного університету в контексті реалізації євроінтеграційного вектору реформування вітчизняної вищої освіти. Обґрунтовано, що вивчення курсу «Історія педагогіки» дає студентам можливість не лише для засвоєння знань про ретроспективне становлення освітніх і виховних систем, а й сприятиме формування креативної компетентності. Методами дослідження визначено теоретичний аналіз та узагальнення літературних джерел задля розкриття наукових основ означеної проблеми дослідження, вивчення продуктів творчої діяльності студентів з метою виділення методичних особливостей розвитку творчих здібностей студентів під час вивчення історії педагогіки. Проаналізовано різні підходи та розкрито зміст понять: «розвиток особистості», «розвиток творчої особистості». Виокремлено основні напрями розвитку творчої особистості студента: всебічний розвиток, розвиток внутрішньої свободи, розвиток духовно-моральних цінностей, вільний розвиток, розвиток рефлексивного ставлення до своїх дій, формування ноосферного мислення. Визначено складові педагогічної креативності, розвитку яких має сприяти педагогічний заклад вищої освіти: проблемне бачення, дивергентне мислення, здатність до самоуправління, творча фантазія, уява тощо. Окреслено мету, завдання, шляхи реалізації творчого потенціалу та творчої активності студентів під час вивчення курсу «Історія педагогіки». Зосереджено увагу на лекційних і практичних заняттях як важливих формах підготовки творчої особистості вчителя початкової школи. Розкрито їхні функції та методичні особливості підготовки, проведення. Основними методами і способами стимулювання творчої пошукової активності майбутніх учителів визначено мотивацію навчально-пошукової діяльності; спонукання до генерування творчих, нестандартних ідей, пошуку шляхів розв'язання проблеми; використання рольових ігор, моделювання життєвих ситуацій. Запропоновано завдання творчого і пошукового характеру, які сприяють розкриттю креативного потенціалу здобувачів вищої освіти у процесі вивчення історії педагогіки: розробка проєктів-презентацій, написання есе, складання і заповнення і таблиць, розробка конкурсів і педагогічних ток-шоу, виготовлення буклетів, малювання портретів улюблених педагогів, виготовлення лепбуків тощо. Зауважено на важливості використання соціальних мереж, зокрема Facebook, для висвітлення творчих завдань, їх обговорення. Презентовано досвід використання челенджів, участь у яких сприятиме самовираженню студентів, залученню їх до різних видів творчості у соціальних мережах. Акцентовано увагу на індивідуальних навчально-дослідних завданнях творчого характеру, виконання яких забезпечить розвиток навичок самостійної, творчої, дослідницько-пошукової роботи. Наголошено на необхідності обов'язкового фідбеку, для якого використовуються різні методи і прийоми: анкетування з визначення ефективності проведеної роботи, рефлексивні вправи і бесіди тощо. Результати дослідження показали, що навчальна дисципліна «Історія педагогіки» має великий потенціал для творчого розвитку, самореалізації майбутніх учителів початкових класів. Виконання творчих завдань і проведення нестандартних форм організації навчальної діяльності з історії педагогіки сприятиме розкриттю здібностей, талантів, креативного потенціалу студентів, розвитку в них дивергентного мислення, уяви, фантазії.

Ключові слова: євроінтеграція, творчий розвиток, професійна підготовка, майбутній учитель початкових класів, навчальна дисципліна «Історія педагогіка».

Abstract. The article is devoted to the actual problem of creative development of students during the organization of the educational process at the university in the context of European integration. Attention is focused on progressive European approaches in Ukrainian universities, which are based on competence-based and student-centered education. It was noted that the creative development of younger schoolchildren depends on the professionalism of the future teacher, his desire to improve professional competence, and the level of pedagogical skill. In particular, attention was paid to the important theoretical course «History of Pedagogy», which

provides opportunities not only for learning about the retrospective formation of educational and educational systems, but also promotes the creative development of students. The purpose of the scientific work is to highlight the importance of the «History of Pedagogy» course in the creative development of future primary school teachers in the context of the implementation of the European integration vector of the reform of national higher education. The methods of research are defined as theoretical analysis and generalization of literary sources in order to reveal the theoretical foundations of the specified research problem, study of the products of creative activity of students. In particular, the authors revealed the meaning of the concepts: «personality development», «creative personality development». The main areas of development of the student's creative personality are highlighted: comprehensive development, development of inner freedom, development of spiritual and moral values, free development, development of a reflective attitude to one's actions, formation of noospheric thinking. Features of pedagogical creativity, the development of which should be promoted by a higher pedagogical educational institution, are defined: problem vision, divergent thinking, ability to self-manage, creative fantasy, imagination, etc. The purpose, tasks, and ways of realizing the creative potential and creative activity of future primary school teachers during the course «History of Pedagogy» are outlined. Attention is focused on lectures, seminars and practical classes as important forms of training of the creative personality of the primary school teacher. Their functions and methodical features of organization and implementation are revealed. The main methods and ways of stimulating the creative search activity of future teachers are defined as the motivation of educational and research activity; encouragement to generate creative, non-standard ideas, search for ways to solve the problem; use of role-playing games, simulation of life situations. Proposed tasks of a creative and exploratory nature, which contribute to the discovery of the creative potential of the applicants: development of presentation projects, writing essays, filling in and drawing up tables, organizing competitions, contests, creating pedagogical talk shows, making booklets, drawing portraits of favorite teachers, making lapbooks. The importance of using social networks, in particular Facebook, for creative assimilation of educational material in a relaxed manner was noted. Challenges are recommended that will promote self-expression and involve students in various types of creativity in social networks. Attention is focused on individual educational and research tasks of a creative nature, which will develop the skills of independent, creative, research and research work. The need for mandatory feedback in the form of a questionnaire to determine the effectiveness of the work is emphasized. The results of the study indicate that the educational process of a higher pedagogical educational institution should contribute to the fullest disclosure of the abilities, talents, creative potential of students, the development of their divergent thinking, imagination, fantasy, creativity, thanks to the use of creative tasks and non-standard forms of organizing students' educational activities.

Key words: European integration. creative development, professional training, future teacher, educational course «History of Pedagogy».

Постановка проблеми. Важливим стратегічним напрямом модернізації діяльності університетів України в останні десятиріччя є їх входження в Європейський простір вищої освіти (ЄПВО). У контексті такого процесу вітчизняні науково-педагогічні працівники передусім аналізують нормативно-правову базу організації вищої освіти у країнах ЄС, вивчають новітні концепції підготовки фахівців, у тому числі й майбутніх педагогів, ознайомлюються з методиками викладання у вищій школі, технологіями формування професійних компетентностей і соціально значимих якостей студентів тощо. Наступним кроком є імплементація кращих європейських практик викладання в українські заклади вищої освіти, поєднання їх з національними традиціями.

Серед прогресивних європейських підходів, які поступово почали впроваджуватися в університетах України, є організація освітнього процесу на засадах компетентнісного підходу та студентоцентрованого навчання. Реформування та модернізація вищої освіти в

контексті євроінтеграції також актуалізує необхідність формування у майбутніх педагогів «soft skills» як складових соціальної компетентності. Вони оцінюються як вагомі навички XXI століття, високий рівень сформованості яких дозволить студентам стати успішним як у житті, так і у професійній діяльності. Дослідники, представники громадських організацій, роботодавці виділяють низку «м'яких / гнучких» навичок, серед яких вагомими для вчителя є креативне мислення, емоційний інтелект, комунікативні й організаторські здібності, здатність до неконфліктної поведінки, педагогічне лідерство, тайм-менеджмент тощо.

Серед названих «soft skills», необхідних педагогам у будь-який час, а особливо на етапі реферування системи освіти, впровадження Концепції НУШ, виділимо креативність, схильність до творчого розв'язання професійних завдань. Від рівня сформованості в майбутніх учителів початкових класів педагогічної майстерності та креативної компетентності, їхнього прагнення до професійного самовдосконалення залежить творчий розвиток молодших школярів. На нашу думку, лише ініціативний, цілеспрямований, творчий педагог, який уміє самостійно приймати рішення та критично мислити, зможе виховати творчу особистість XXI століття.

На важливості розвитку креативного потенціалу особистості педагога наголошується у вітчизняних державних освітніх документах (Законах України «Про освіту» і «Про вищу освіту», Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр., «Білій книзі національної освіти України», Концепції розвитку педагогічної освіти, Концепції «Нова українська школа» тощо).

Зокрема, у Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») одним з основних шляхів реформування освіти визначено «підготовку нової генерації педагогічних кадрів, підвищення їх професіонального та загальнокультурного рівнів» [12]. На інноваційності, динамічності педагогічної професії наголошується у Концепції розвитку педагогічної освіти. У документі відзначено, що «важливою характеристикою цієї професії є її багатогранність, яка у своїх вищих проявах підіймається до мистецтва», наголошується на необхідності постійного творчого самовдосконалення педагогів [23].

Важливим сучасним документом, в якому окреслено основні напрями реформування у XXI столітті загальної середньої освіти загалом, початкової школи, зокрема, є Концепція «Нова українська школа» [21]. Відзначено, що заклад загальної середньої освіти потребує сучасного вчителя, який буде «агентом змін». Це, у свою чергу, зумовлює підвищення вимог до педагогічних працівників, їхнього професіоналізму. Концептуальною ідеєю є те, що вчитель повинен постійно працювати над собою, саморозвиватися, самовдосконалюватися, підвищувати кваліфікацію, щоб стати творчим, відповідальним і успішним.

До того ж, переформовуються пріоритети професійної діяльності вчителя, змінюються його функції. Як раніше, він не може бути лише «транслятором знань» та «головним наставником», який здійснює педагогічний вплив на учнів. Педагог має стати передовсім коучем, ментором, фасилітатром, тьютором, модератором, який допоможе кожній дитині вибудувати індивідуальну траєкторію поступального розвитку. Варто зауважити, що для цього у Новій українській школі вчителеві надаватиметься широкий простір для професійного самовиявлення, творчого проектування освітнього процесу. Він матиме можливість вільного вибору організаційних форм, технологій, методів, прийомів, засобів навчання, з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей молодших школярів, їхніх можливостей, особливих потреб і запитів [21].

Актуальність творчого розвитку вчителя початкових класів посилюється ще й специфікою його професійної діяльності, яка зумовлена специфікою шкільного дитинства, необхідністю врахування вікових особливостей дітей молодших школярів та чутливих етапів. Саме інноваційний, креативний педагог, з гнучким мисленням, зможе своєчасно

помітити потенціал дитини та створити всі необхідні умови для максимального розкриття, розвитку всіх сторін її особистості.

З огляду на це, постає необхідність вдосконалення підготовки кадрів нової генерації, які здатні впроваджувати в освітянську практику інноваційні ідеї вітчизняного та зарубіжного педагогічного досвіду, адаптувати його до потреб і запитів молодого покоління. Якісну підготовку майбутніх фахівців початкової школи зможуть забезпечити педагогічні університети, які здійснюють свою діяльність у контексті євроінтеграційних процесів, ураховують сучасні досягнення з підготовки майбутніх учителів у країнах ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення досвіду підготовки майбутніх педагогів у європейських університетах показує, що нині там також відбуваються трансформації. В умовах глобальних викликів, зокрема, переходу до цифрового суспільства ХХІ століття, у країнах ЄС сформовано нові вимоги до особистості й професіоналізму вчителя, що задекларовано в Лісабонських домовленостях щодо визнання кваліфікацій у галузі вищої освіти, деклараціях Болонського процесу стосовно створення європейського простору в сфері вищої освіти, Міжнародній стандартній класифікації освіти, Педагогічній Конституції Європи тощо. У цих документах серед інших пріоритетів наголошується на важливості креативності для кожної людини загалом, необхідності підготовки творчого педагога, зокрема. Так, у статті 7.1. «Педагогічної Конституції Європи» зазначається, що «суспільство вимагає креативності, глобальної компетентності та мобільності, критичності та нестандартності як від випускників сучасних шкіл, так і від учителів, які мають володіти широким спектром педагогічних стратегій (стратегій навчання), що забезпечать максимальне покращення навчальних досягнень учнів» [41, с. 6].

Аналіз наукових досліджень свідчить, що проблемі реформування вищої освіти України, зокрема, підготовці майбутнього вчителя в умовах євроінтеграційних процесів, присвячена низка праць вітчизняних науковців (А. Василюк, Л. Гриневич, Л. Дяченко, К. Крутий, А. Кузьмінський, Н. Лазаренко, К. Левківський, Я. Пилинський, Ю. Сухарніков, С. Шитікова та ін.). Так, Л. Гриневич узагальнює основні тенденції наукових пошуків вітчизняних учених і фахівців з проблеми розвитку освіти в Україні у контексті євроінтеграційних процесів, виокремлює основні характеристики організації вищої освіти: «гуманізація, орієнтація на загальнолюдські цінності, реформування та модернізація тощо» [5, с. 6].

Тенденції професійної підготовки вчителя у педагогічних університетах України в умовах євроінтеграції стали об'єктом досліджень Н. Лазаренко. Поділяємо думку науковиці, що педагогічна освіта має задовольняти національні потреби, бути випереджувальною, відповідати сучасним європейським тенденціям, що зумовлює необхідність у якісній професійній підготовці вчителя як суб'єкта європейського простору [24, с. 394-395]. Н. Лазаренко доводить необхідність переходу педагогічних закладів вищої освіти на нову концепцію випереджувальної підготовки майбутніх учителів, орієнтовану на особистість студента, який би був здатний до впровадження інновацій та активного самостійного пізнання.

У свою чергу, важливого значення надаємо розробці теоретичних і практичних аспектів підготовки майбутніх творчих педагогів у контексті євроінтеграції, вивчаємо проблему формування креативної компетентності майбутнього вчителя у контексті підготовки до роботи з обдарованими дітьми, підвищення викладацької майстерності науково-педагогічних працівників, які реалізують такі завдання [6; 9]; досліджуємо особливості підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування творчих умінь у молодших школярів [1].

Зокрема, вважаємо, що для підготовки творчих педагогів відповідно до стандартів університетів ЄС, викладачі ЗВО самі мають бути інноваційними, схильними до

саморозвитку, орієнтованими на прогресивні підходи, володіти сучасними методичними кейсами, в тому числі і європейськими. На нашу думку, реформуючи сучасну вищу школу, необхідно вносити зміни в методичку проведення лекційних і практичних занять, урізноманітнювати й осучаснювати позааудиторну, науково-дослідну роботу студентів. Професійне самовдосконалення науково-педагогічних працівників буде ефективним за умови системного підходу, «використання можливостей формальної, неформальної та інформальної освіти, участі в підготовці та реалізації міжнародних проєктів» [9, с. 239].

Дослідники наголошують на важливості формування вчителів нової генерації, які будуть працювати в динамічних умовах XXI століття, мають бути готовими до ситуації невизначеності, а відповідно – до постійного професійного самовдосконалення. На думку вчених, «XXI століття вимагає фахівців, які підготовлені до життя та діяльності в часи неперервних змін, готові до навчання та до швидкого обміну інформацією» [18; 22]. До того ж, «учитель, який хоче успішно працювати в умовах функціонування інноваційних шкільних мереж, повинен бути готовий до неперервного професійного розвитку, постійного вдосконалення, володіти певними компетентностями, що визначають здатність і готовність сучасного фахівця до здійснення інноваційної діяльності та управління нею» [18, с. 5].

У науковому дискурсі зустрічаємо експериментальні розвідки, присвячені різним аспектам педагогічної творчості та підготовки креативного вчителя (О. Дунаєва, Н. Комарівська, Л. Любчак, Л. Манчуленко, Л. Руденко, С. Сисоєва та ін.). Так, О. Дунаєва обґрунтувала формування педагогічної креативності майбутніх учителів у процесі професійної підготовки [18]; наукові напрацювання Л. Манчуленко спрямовані на дослідження формування творчого стилю діяльності майбутніх педагогів у процесі педагогічної практики [26]; підготовку вчителя початкової школи до творчої діяльності описувала Л. Руденко [34]; основи педагогічної творчості розкриваються в наукових працях С. Сисоєвої [36].

У наукових розвідках О. Дубасенюк зосереджено увагу на креативному підході до професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів [14]. На думку дослідниці, цілями професійної підготовки майбутнього вчителя є: розвиток творчих здібностей студентів; стимулювання до творчого пошуку під час навчальної, науково-дослідної, самостійної роботи; озброєння здобувачів вищої освіти необхідними технологіями, методами, прийомами, які б сприяли розвитку творчої особистості молодшого школяра [14, с. 26].

Важливі завдання підготовки творчої особистості майбутнього педагога виділила Н. Мирончук: «розвиток креативності; сприяння всебічному, гармонійному розвитку особистості кожного студента, шляхом залучення до групової співпраці та взаємодії здобувачів один з одним та з викладачем, організаторської діяльності; засвоєння системи теоретичних знань та розвиток інтелектуальних, творчих здібностей; формування стійкої мотивації в студентів до участі в науковій, педагогічній та творчій діяльності; розвиток здатності до висловлення самостійних суджень, формулювання висновків, професійної рефлексії; набуття досвіду творчої фахової діяльності; формування адекватної об'єктивної самооцінки» [27, с. 160].

Поділяємо думку В. Ковальнової у тому, що лише творчий учитель здатний самостійно долати труднощі, які виникатимуть в освітньому процесі. Він зможе успішно реалізуватися у педагогічній діяльності та, як результат фахової професійної підготовки, самовдосконалення, оволодіє не лише системою знань, умінь і навичок, а й творчими вміннями щодо формування і розвитку креативної особистості молодшого школяра в освітньому процесі. Як стверджує науковиця, в умовах освітнього процесу педагогічного ЗВО необхідно забезпечувати розвиток складових професійної креативності майбутніх учителів: «проблемного бачення, дивергентного мислення, високого рівня моральної та соціальної свідомості, здатності до самоуправління, творчої фантазії та уяви; специфічних

мотивів (захопленість педагогічною діяльністю, творчим процесом; прагнення до успіху в своїй сфері, творчий інтерес) тощо» [20, с. 17-18].

Різні питання теорії педагогічної творчості досліджує С. Сисоєва, серед яких виокремлено та обґрунтовано стадії творчого розвитку:

- «мотиваційно-творча вибіркова спрямованість особистості на певну діяльність;
- інтелектуально-творча активність особистості до певної діяльності;
- підвищена професійно-творча активність особистості в певному виді діяльності;
- перші вагомі творчі досягнення особистості;
- стійка творча результативна діяльність;
- розвиток таланту;
- розвиток геніальності» [36, с. 133].

Основні напрями розвитку творчої особистості студента пропонує Т. Тищенко:

- *«усебічний розвиток – забезпечення формування цілісного світобачення;*
- *розвиток внутрішньої свободи – створення атмосфери відповідальності та свободи, надання можливості вільного самовизначення;*
- *розвиток духовно-моральних цінностей – використання комплексного підходу для виховання гуманістичних цінностей, усвідомлення власного культурного світу, історії, традицій, засвоєння здобувачами кращих культурних здобутків людства;*
- *вільний розвиток – надання права вибору під час освітньо-виховного процесу;*
- *розвиток рефлексивного ставлення до своїх дій – виконання студентом, у ставленні до себе, функцій викладача: мотивації, планування, оцінювання власної діяльності;*
- *формування ноосферного мислення – виховання у здобувачів здорового, критичного, творчого мислення, розвиток умінь ставити цілі, вибирати засоби для їх втілення, досягати запланованого, усвідомлювати наслідки своїх дій» [38, с. 155-157].*

Незважаючи на певну кількість наукових напрацювань, присвячених підготовці майбутнього вчителя в умовах євроінтеграції, підготовці творчої особистості майбутнього педагога, теоретико-методичні аспекти підготовки саме творчого вчителя в умовах євроінтеграційного процесу в університеті досліджені ще недостатньо. У процесі вивчення сучасного стану організації освітнього процесу в педагогічних університетах було виявлено декілька суперечностей, які потребують ефективного розв'язання, зокрема, між:

- необхідністю підготовки творчого, ініціативного майбутнього педагога і традиційно організованим освітнім процесом у педагогічному закладі вищої освіти;
- прагненням вищої освіти інтегруватися у світовий та європейський освітній простір та недостатньою розробленістю практичних механізмів, які забезпечать підготовку творчого педагога;
- інноваційними суспільними запитами на вчителя-інноватора, педагога нової генерації та застарілими поглядами на його професійну підготовку;
- отриманими теоретичними знаннями у педагогічному університеті та неспроможністю їх ефективно застосовувати у професійній діяльності, зокрема під час проектування та моделювання творчого освітнього процесу в початковій школі;
- важливістю ідей видатних педагогів минулого в підготовці творчих педагогів і теоретичною спрямованістю, знанням підходом у викладанні історії педагогіки.

З огляду на це, особливої уваги потребує розробка та впровадження інноваційних форм і методів організації освітнього процесу під час викладання педагогічних дисциплін, які будуть спрямовані на підготовку творчого педагога, з розвиненим дивергентним мисленням і уявою, здатного генерувати нестандартні ідеї та втілювати їх у своїй діяльності.

Мета статті: показати значення курсу «Історія педагогіки» в розвитку креативного потенціалу майбутніх учителів початкових класів у контексті реалізації євроінтеграційного вектору реформування вітчизняної вищої освіти; презентувати ефективні творчі завдання з досвіду викладання історії педагогіки у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз та узагальнення літературних джерел з метою визначення загальних основ означеної проблеми дослідження), емпіричні (вивчення продуктів творчої діяльності студентів).

Виклад основного матеріалу. Розвиток креативного потенціалу майбутніх педагогів як важливої професійної якості має наскрізно здійснюватися під час загальнопедагогічної підготовки в закладі вищої освіти. Погоджуємося з позицією І. Онищенко, що творчий розвиток майбутніх учителів початкової школи має відбуватися впродовж усього періоду навчання в закладі вищої освіти під час аудиторної, позааудиторної та самостійної роботи, різних видів педагогічної практики [28, с. 400]. А. Дудік у розв'язанні таких завдань провідну роль відводить навчальній діяльності. За переконанням науковиці, творча активність обумовлюється насамперед інтересом до процесу та результату своєї праці, а наявність позитивної мотивації, усвідомлення необхідності засвоєння знань є важливими стимулами до самовдосконалення та саморозвитку [17]. На думку Л. Любчак, вагому роль у професійному становленні студентів відіграє навчальна дисципліна «Основи педагогічної майстерності», яка є обов'язковою в освітніх програмах майже всіх педагогічних спеціальностей [25]. Н. Комарівська пропонує ефективні прийоми підготовки студентів до організації навчання молодших школярів під час вивчення методик початкової освіти, розвитку творчих здібностей дітей [22].

У свою чергу вважаємо, що для розвитку дивергентного мислення студентів педагогічних спеціальностей, збагачення досвіду творчої діяльності необхідно використовувати розвивальний ресурс кожної навчальної дисципліни. Водночас найбільший потенціал для креативного розвитку студентів убачаємо в курсах гуманітарного спрямування, серед яких: «Вступ до спеціальності з основами загальної педагогіки», «Робота з обдарованими дітьми в розвивальному просторі закладу освіти», «Історія педагогіки», «Основи педагогічної майстерності», «Організація театральної діяльності дітей у культурно-освітньому просторі країн ЄС», «Основи науково-педагогічних досліджень», «Інтерактивні технології», «Теорія і методика виховання», «Теорія навчання в початковій школі», «Основи загальної педагогіки», «Театрально-гурткова робота в початковій школі», «Практикум з розвитку креативного мислення педагога» тощо. Підготовка майбутніх творчих педагогів під час вивчення як обов'язкових, так і вибіркового навчальних курсів передбачає добір змісту, принципів, форм, інноваційних технологій, методів, прийомів роботи.

Обстоюємо думку [6], що великі можливості для розкриття творчого потенціалу майбутніх учителів початкових класів закладено в змісті історії педагогіки. Проблема інноваційних підходів до організації занять з курсу «Історія педагогіки» висвітлена в наукових роботах О. Бондаренко, С. Бричок, Н. Воропай, Л. Петухової, В. Садової, О. Сухомлинської та ін. Так, О. Бондаренко, В. Садова досліджують процесуальні питання використання мультимедійних засобів навчання під час лекційних, семінарських занять, організації самостійної та індивідуальної роботи з навчального курсу «Історія педагогіки» [2]. У працях С. Бричок окреслюється проблема інноваційних підходів, зокрема, використання проєктної технології під час вивчення педагогічної спадщини В. Сухомлинського та О. Захаренка в курсі «Історія педагогіки» [3; 4].

Результати якості креативної підготовки студентів під час вивчення цієї дисципліни залежать від методів, які використовуються під час організації лекційних і практичних занять. Поділяємо позицію Н. Мирончук, що шляхами розгортання креативного

потенціалу та творчої активності майбутніх учителів початкової школи під час вивчення курсу «Історія педагогіки», на нашу думку, є наступні:

- «створення на заняттях позитивної, дружньої атмосфери партнерства, співпраці, конструктивного діалогу, спільної творчості та колективної відповідальності, зацікавлення не лише в своєму успіху, а й в успіху товаришів;

- стимулювання зацікавленості педагогічною діяльністю, розвиток творчих педагогічних здібностей, формування професійних цінностей, ідеалів, переконань;

- створення умов не лише для засвоєння системи знань, спрямованої на формування креативного досвіду, але й для формування практичних умінь та навичок професійної педагогічної діяльності під час педагогічної практики, впровадження та використання ідей видатних педагогів у власній професійній діяльності;

- постановка перед студентами цілей, які вимагають максимального прояву творчих здібностей;

- організація та проведення вікторин, КВК, турнірів, конкурсів «Знавців педагогічної минувшини»;

- використання на заняттях завдань на рефлексію, написання мікродосліджень на теми, які стосуються даного курсу, проведення тренінгів» [27, с. 160].

Представимо досвід творчого розвитку студентів під час вивчення історії педагогіки на факультеті дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної. Ця дисципліна займає одне з провідних місць у загальнопедагогічній підготовці сучасного вчителя початкової школи. В освітній програмі підготовки здобувачів вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта вона є обов'язковою та вивчається на 1 курсі (2 семестр).

Метою викладання курсу визначено: розкриття в історичній ретроспективі розвитку виховання та освіти як складних соціальних явищ з притаманними їм суперечностями, динамізмом, послідовністю та наступністю; ознайомлення студентів з основними етапами, тенденціями і закономірностями становлення світового та українського шкільництва, вітчизняних і зарубіжних освітньо-виховних систем, з ідеями відомих мислителів і педагогів минулого; виявлення динаміки розвитку педагогічної думки відповідно до певних історичних періодів і можливостей упровадження прогресивних ідей у сучасних освітньо-виховних системах; формування цілісного уявлення про історію педагогіки як науку та навчальну дисципліну.

Серед завдань дисципліни нами виділено ті, розв'язання яких сприятиме формуванню творчої особистості майбутнього педагога, зокрема:

- поглиблення вміння здійснювати пошукову діяльність, аналізувати, зіставляти теоретичні погляди, процеси та явища педагогічної практики різних народів з давніх часів до сучасності;

- вироблення критично-творчого ставлення до педагогічної спадщини минулого, здатності виявляти та оцінювати позитивні тенденції в їх розвитку;

- забезпечення можливості оволодіння кращими здобутками світової та української педагогіки, вміння їх творчо застосовувати у практичній діяльності;

- дослідження педагогічних і психологічних аспектів творчості педагогів, які співзвучні ідеям нової парадигми виховання, зокрема, розуміння дитини як суб'єкта виховання і навчання, визнання її неповторності та унікальності, орієнтація на гуманні, демократичні принципи спільної з дитиною життєтворчості;

- забезпечення можливості для поглиблення креативної компетентності та реалізації творчого потенціалу.

Вивчення навчальної дисципліни «Історія педагогіки» сприятиме формуванню креативної компетентності майбутніх педагогів, оскільки як результат навчання вони набудуть здатностей:

- критично використовувати світоглядні теорії та засвоєні теоретичні знання під час розв'язання професійних педагогічних завдань;
- аналізувати та узагальнювати першоджерела і додаткову літературу, на основі цього робити власні висновки;
- проводити порівняльний аналіз педагогічних концепцій з метою відслідковування динаміки розвитку певних ідей;
- інтегрувати інформацію із суміжних дисциплін (історії України, загальної історії, педагогіки, теорії виховання, психології та інших) з метою формування цілісної системи знань фахівця у сфері початкової освіти;
- творчо інтерпретувати ідеї педагогів минулого при розв'язанні актуальних проблем сучасної школи I ступеня, імплементувати їх у контекст Нової української школи;
- визначати взаємовпливи і взаємопроникнення вітчизняних і зарубіжних освітньо-виховних систем;
- аналізувати особливості освітньої політики, що стосуються початкової освіти, на кожному історичному етапі;
- вибудовувати на основі вивченого історико-педагогічного та методичного матеріалу власні оригінальні освітні проєкти;
- взаємодіяти, розподіляти обв'язки на основі дотримання етичних норм у процесі виконання спільних завдань творчого характеру;
- урахувати потреби інших у процесі використання ефективних стратегій спілкування залежно від ситуації;
- знаходити рішення у складних і непередбачуваних умовах, що потребують застосування нових підходів і прогнозування, швидко реагувати на складні ситуації, поважаючи інтереси інших учасників освітнього процесу;
- оцінювати рівень особистісного і професійного розвитку відповідно до сучасних потреб ринку праці та моделювати траєкторію особистісного самовдосконалення.

Узагальнення досвіду викладання історії педагогіки у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського дозволило нам виділити напрями розвитку творчих здібностей студентів.

➤ *По-перше, використання змісту курсу «Історія педагогіки».*

У робочій програмі з історії педагогіки у зміст багатьох тем включено серед інших питань погляди видатних персонулогів різних часів на педагогічну творчість загалом, шляхи і методи розвитку креативності дітей, розкриття творчого потенціалу майбутніх учителів, зокрема. Під час лекцій і у процесі підготовки до практичних занять з історії педагогіки, відповідно до навчальної програми, здобувачі вищої освіти знайомляться з ідеями філософів і видатних педагогів, вивчають досвід роботи з розвитку творчого потенціалу дітей у різних педагогічних системах тощо. Також студенти шукають думки видатних педагогів про креативний характер діяльності вчителя, про значення педагогічної творчості у досягненні результатів навчання і виховання. У зв'язку з цим, не втрачають актуальності педагогічні погляди та досвід видатних класиків педагогіки (А. Дістервега, Я. Коменського, А. Макаренка, Й. Песталоцці, В. Сухомлинського, К. Ушинського та ін.), які наголошували на важливості творчості у педагогічній діяльності. Так, В. Сухомлинський писав: «Творчість – це незримі ниточки, які об'єднують серця. Якщо ви хочете, щоб людина благотворно впливала на людину, утверджуйте в духовному житті колективу й особистості творчість...» [37, с. 507].

➤ *По-друге, інноваційний підхід до проведення форм навчання, лекційних і практичних занять, заліків.*

Участь здобувачів вищої освіти в аудиторній роботі має великі можливості для набуття ними креативної компетентності: поглиблення знань про педагогічну творчість, її

специфіку; засвоєння теоретичних і методичних засад організації освітнього процесу, спрямованого на розвиток творчих умінь в учнів молодшого шкільного віку; формування бажання організовувати навчання і виховання дітей на засадах педагогіки творчості тощо. Для творчого розвитку майбутніх учителів початкових класів необхідно проводити традиційні форми (лекційні та практичні заняття), водночас використовувати інноваційні способи їх організації (проекти, квести, навчальні тренінги тощо).

Так, однією з основних форм аудиторної роботи у закладі вищої освіти допоки залишається *лекція*. У педагогіці вищої школи виділяють декілька функцій лекції як форми навчання:

- *інформаційна* – передання адаптованої для студентів інформації в творчій формі, яку вони мають засвоїти в процесі вивчення курсу;
- *орієнтовна* – ознайомлення із списком рекомендованої літератури з дисципліни, розкриття історії зародження та розвитку теорій, ідей;
- *роз'яснювальна* – розкриття сутності основних термінів, здійснення категоріально-дефінітивного аналізу ключових понять;
- *переконувальна* – використання доказовості, аргументації задля усвідомлення наукової інформації, формування поглядів та переконань;
- *систематизувальна* – логічне, послідовне структурування навчального матеріалу;
- *стимулювальна* – заохочення до вивчення початкової дисципліни;
- *виховна і розвивальна* – оцінювання фактів, процесів, явищ, які є предметом обговорення, розвиток дивергентного мислення, уяви, пам'яті [2, с. 8-9].

У сучасному вітчизняному та зарубіжному дискурсі активно точиться дискусія щодо відповідності лекції сучасним викликам, завданням реформування вищої освіти в контексті євроінтеграції. Поділяємо думку А. Мака, висловлену в контексті обговорення місця та значення лекцій у освітньому процесі університету. Німецький дослідник переконаний, що повна заміна лекцій семінарами / практичними заняттями неможлива, оскільки вони також виконують свою функцію в процесі розвитку компетентностей [40, с. 6].

Дотримуємося позиції, що лекція має залишатися в арсеналі форм навчання у вищій школі. Водночас, в умовах діяльнісного, студентоцентрованого, компетентнісного підходів, впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, дистанційного та змішаного навчання функції лекції переосмислюються. На етапі переходу до цифрового суспільства лекція вже не може бути основним джерелом отримання студентами знань з будь-якої навчальної дисципліни, в тому числі й історії педагогіки. В умовах реформування вищої освіти, названі функції переосмислюються, зміщується акцент з традиційної інформаційної функції. Домінуючими стають її мотиваційна, консультативна, орієнтувальна функції, формування в студентів інтересу до педагогічних ідей минулого, розвиток у студентів дивергентного мислення, здатності аналізувати й критично осмислювати освітні концепції, висловлювати власну думку, аргументувати її тощо.

Такої позиції дотримуються вітчизняні дослідники (С. Дубяга, Т. Фефілова, Ю. Шевченко), які наголошують на важливості мотиваційного, розвивального потенціалу лекції. За переконанням науковців, лише та лекція сприяє розвитку уяви, творчого мислення, під час якої чітко аргументується тема заняття, окреслюються мета та завдання, відбувається мотивація навчально-пізнавальної діяльності, використовуються елементи проблемного навчання і дослідницької роботи, створюється атмосфера наукового пошуку, вивчається досвід провідних учителів і закладів освіти, встановлюються міжпредметні зв'язки, відбувається співпраця і дискусія всіх учасників освітнього процесу в пошуках істини [16, с. 311].

Також важливо переглянути методика проведення лекцій. Зокрема, І. Онищенко наголошує, на тому, що лекційні заняття обов'язково мають бути інтерактивними, ґрунтуватися на сучасних досягненнях психолого-педагогічної науки, досвіді вітчизняних і зарубіжних учителів, які збагатили педагогіку прогресивними ідеями та виокремлює наступні види лекційних занять: інтегрована, міжпредметна, бінарна лекції, лекція-екскурсія, лекція-диспут, лекція-дослідження тощо [28, с. 400-401].

У свою чергу, рекомендуємо переходити від монологічних до діалогічних і проблемних методів навчання, використовувати інформаційно-комунікаційні технології та Інтернет-ресурси, демонструвати електронні презентації, відеоматеріали тощо. Ми переконані, що «сучасна лекція повинна бути спрямована не стільки на передачу і споживання знань, скільки на формування потреби в безперервному самостійному оволодінні ними. В умовах входження України в європейський освітній простір вона набуває мотиваційно-спонукального характеру, сприяючи розвитку самостійного і творчого підходу до знань протягом усього активного життя людини» [11; 24].

З огляду на це, на факультеті дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, в досвіді підготовки майбутніх педагогів до творчої педагогічної діяльності, лекція проводиться з використанням сучасних інноваційних технологій, зокрема, мультимедійних засобів навчання. Це сприяє підвищенню мотивації до вивчення дисципліни, розвитку креативного мислення, здатності висловлювати та обґрунтовувати власну думку, стимулює пізнавальну активність та допомагає студентам зосередитися на ключових фактах навчального матеріалу.

За нашим переконанням [9; 11; 24], використання на лекційних заняттях з історії педагогіки «Internet-технологій, різних видів інформаційних ресурсів, комп'ютерних мереж, інтерактивних SMART-дошок і сучасної комп'ютерної техніки, графічних, растрових програм, web-редакторів, flesh-анімації дозволить розв'язати низку завдань щодо підготовки творчих педагогів, які зможуть ефективно здійснювати навчання і розвиток обдарованих дітей як нестандартних, допитливих і творчих особистостей. Зокрема, до позитивних результатів упровадження ІКТ нами віднесено:

- створення індивідуальної траєкторії навчання здобувачів вищої освіти і розширення варіантів вибору, спрямованого на набуття ними компетентностей, зокрема, креативної, необхідних для розвитку обдарованості дітей;
- підвищення суб'єктності та творчої активності студентів у ході виконання різних видів навчальних завдань під час самостійної роботи;
- дотримання доступності, наочності, емоційності інформації про різні аспекти проблеми обдарованості шляхом візуалізації з використанням мультимедійних засобів;
- вироблення в студентів умінь застосовувати ІКТ для обробки отриманої наукової інформації про феномен обдарованості та методичних матеріалів про різні аспекти роботи з обдарованими дітьми, структурувати їх, вибирати головне, узагальнювати результати своєї роботи у формі презентацій, відеороликів, створення і ведення блогів;
- формування вміння використовувати ІКТ під час виконання творчих навчальних завдань і в майбутній професійній діяльності для розвитку здібностей, обдарованості та творчості дітей;
- набуття здатності шукати й створювати банк аудіо-, відео-, комп'ютерних навчальних посібників та інших дидактичних матеріалів для обдарованих дітей тощо» [12, с. 128].

Ми акцентуємо увагу на наступних перевагах використання мультимедійних засобів під час лекцій з історії педагогіки:

- «візуалізація інформації, за рахунок динамічного представлення історико-педагогічних подій, фактів;

- покращення сприйняття здобувачами відомостей про видатних педагогів, їхній життєвий шлях та педагогічну систему, провідні освітні системи;
- інтеграція навчальної інформації, отриманої за допомогою різних органів чуття;
- можливість розвитку інтерпретаційної свідомості та знанневих структур у майбутніх учителів» [2, с. 10-11].

Під час використання мультимедійних засобів, необхідно дотримуватися дидактичних і методичних вимог:

- «лекційний матеріал потрібно адаптувати до індивідуальних особливостей студентів;
- системно та послідовно подавати навчальний матеріал, пов'язуючи кожную наступну тему з попередньою;
- забезпечувати інтерактивність навчальної взаємодії;
- використовувати комп'ютерну візуалізацію навчальної інформації;
- сприяти розвитку творчого та інтелектуального потенціалу студентів;
- матеріал лекції, представлений на слайдах презентації, обов'язково коментувати та доповнювати переглядом відеофрагментів, рисунків, схем» [2, с. 11].

У свою чергу, з метою розвитку креативного мислення, педагогічної уяви, інтуїції, кмітливості, вміння проводити аналогії та шукати асоціації, здатності продукувати і доводити ідеї пропонуємо [6; 11] проводити проблемну лекцію з використанням евристичної бесіди в поєднанні зі слайдами «загадками / підказками». Методичні особливості її організації полягають у тому, що перед студентами ставиться проблема, потім їм пропонується висловити припущення, про якого педагога буде далі йти мова на лекції. Для того, щоб здобувачі вищої освіти змогли висловити свою думку, на перших слайдах відеопрезентації подається оригінальна, маловідома чи нова інформація, яка безпосередньо пов'язана з темою лекції / педагогічною концепцією класика педагогічної думки, вивченню ідей якого вона буде присвячена (факти з життя, цитати, вірші, репродукції картин, схеми, колажі тощо). Це дозволяє у цікавій формі представити проблемне питання, мотивувати і стимулювати студентів до роздумів, активізувати їхню участь у наступному обговоренні.

Рекомендуємо алгоритм проведення вступної частини лекції-візуалізації з використанням слайдів «загадок / підказок»:

- «постановка проблеми у формі евристичного запитання, провокації, ребуса;
- представлення слайдів «загадок / підказок»;
- висловлення студентами припущень, їх доведення / спростування у ході дискусії / філософської вправи / мозкового штурму;
- підведення підсумків обговорення проблеми та представлення слайду «відгадки»;
- оголошення теми, плану, ключових понять лекції» [6; 11].

За названою методикою проводиться майже кожна лекція, наведемо приклади деяких з них. Так, на початку заняття з вивчення теми «*Вітчизняна школа і педагогічна думка в другій половині XIX століття. Педагогічні ідеї М. Пирогова*» викладач робить коротке вступне слово, в якому дає загальну характеристику тенденцій розвитку системи освіти та педагогічної думки у другій половині XIX століття, робить акцент на прогресивних ідеях цього етапу. Потім він ставить проблемне завдання: студенти мають уважно послухати інформацію, проаналізувати «слайди-підказки» і зробити припущення, кому з педагогів XIX століття буде присвячена лекція. Під час короткої бесіди студенти називають прізвища відомих педагогів і просвітників, які жили і працювали у цей час, серед яких також нерідко згадують і М. Пирогова. Потім викладач відзначає, що особистість, про діяльність якої буде йти мова на лекції, залишила потужний слід в історії загалом і зробила значний внесок у розвиток світової й української науки, освіти, педагогіки. Внесок цієї людини був високо оцінений сучасниками і в наступні роки.

Зокрема, у 2010 році до 200-річчя з дня її народження в Україні було широко вшановано пам'ять, проведено низку заходів. На першому слайді презентації дається перша підказка – це Указ Президента, Постанова Верховної Ради, програма заходів тощо. На наступному слайді наводиться цитата з праці М. Пирогова, але не вказується його авторство. Потім даються назви основних праць, короткі біографічні відомості, демонструється маловідомий портрет М. Пирогова тощо. Студенти читають і обговорюють запропоновані думки просвітника, аналізують їх актуальність, відповідність сучасним вимогам до оновлення освіти і виховання в Україні. Вони роблять припущення, кому належить ідея, чий це праці, обґрунтовують свою думку, дискутують, якщо виникають різні позиції. Коли більшість студентів зрозуміли, про кого йде мова, викладач знову показує слайди-загадки, коментує їх. Потім повідомляє тему і план заняття, переходить до викладення основних положень лекції. Не зважаючи на те, що здобувачі вищої освіти на початку заняття ще не знали прізвища науковця чи просвітника, вивчення його біографічних відомостей чи поглядів з перших хвилин лекції.

Вивчення іншої теми «Наукова діяльність і педагогічні ідеї Г. Ващенка» відбувається у такій послідовності: постановка проблемного завдання «Уважно ознайомтеся із змістом наступних слайдів і зробіть висновок, ідеям якого з двох видатних педагогів буде присвячена лекція»; демонстрація і аналіз слайдів-підказок (фактів з біографії педагога, назви його головних праць, цитати з них тощо). На цій лекції використовується прийом провокації, оскільки на першому слайді (рис. 1) подані фото А. Макаренка і В. Сухомлинського, студентам ставиться завдання вибрати, кому з названих педагогів належать біографічні відомості, праці, погляди тощо. Насправді тема лекції буде присвячена вивченню педагогічної системи Г. Ващенка, відповідно до цього, на наступних слайдах (рис 1.) розміщена інформація саме про цього педагога. Всі три педагоги народилися, жили, навчалися і працювали орієнтовно в один і той же час. Для того, щоб зрозуміти, про кого буде йти мова, студентам потрібно проявити уважність і кмітливість, актуалізувати знання про педагогічні погляди видатних персоналій, отримані раніше під час вивчення інших дисциплін (загальних основ педагогіки, дидактики, теорії та методики виховання тощо), виконання науково-дослідних завдань.

Слайд-загадка складається з чотирьох колонок на зеленому фоні:

- Ліва колонка:** Портрет Антона Макаренка з назвою «Антон Макаренко» та портрет Василя Сухомлинського з назвою «Василь Сухомлинський». Між ними великим червоним шрифтом написано «Чи?».
- Центральна колонка:** Заголовок «Праці педагога» та список праць:
  - » «Загальні методи навчання», «Система навчання», «Організаційні форми навчання»
  - » «Виховна роль мистецтва»,
  - » «Засоби естетичного виховання»,
  - » «Тіловиховання як засіб виховання волі і характеру».
- Права колонка:** Заголовок «Біографічні відомості» та текст:
  - » Народився в селі Богданівці на Полтавщині в старій козацькій родині.
  - » Закінчив Полтавську духовну семінарію, де панував дух національної свідомості, а його першим другом був Симон Петлюра.

Рис. 1. «Слайди-загадки» презентації лекції з історії педагогіки на тему: «Наукова діяльність і педагогічні ідеї Г. Ващенка»

Отже, запропоновані нами методичні прийоми, які використовуються під час лекційних занять з історії педагогіки сприяють формуванню інтересу та позитивної мотивації до вивчення цієї навчальної дисципліни. Водночас, результатом стає розвиток критичного мислення студентів, уміння проводити аналогії та асоціації, педагогічної уяви та фантазії як характеристик креативного педагогічного мислення.

Розвивальне значення у процесі вивчення історії педагогіки мають *практичні заняття*, під час яких студенти можуть реалізувати креативний потенціал, відпрацювати свої творчі вміння, проявити педагогічну уяву та фантазію тощо. Зокрема, формуванню готовності майбутніх учителів до здійснення творчої діяльності під час вивчення курсу «Історія педагогіки» сприяє використання інноваційних технологій, серед яких:

– *«проблемного навчання, яка передбачає втілення пізнавальних протиріч, що реалізуються в процесі створення проблемної ситуації. Проблемне навчання є дидактичною системою, яка ґрунтується на закономірностях творчого засвоєння знань, способів діяльності, має ефект емоційного підкріплення;*

– *групової роботи, що має на меті формування конструктивних взаємовідносин, навичок співпраці, співробітництва, здорового творчого змагання, під час якого студенти стають активними суб'єктами спільної навчально-творчої діяльності;*

– *формування педагогічної творчості, яка є процесом створення психолого-педагогічної системи, що забезпечує умови для розвитку творчого потенціалу здобувачів, формування стійкої мотиваційної сфери до творчо-професійної діяльності;*

– *творчого розвитку особистості, що передбачає критичний аналіз. Творчі ситуації, дискусії інтенсифікують пошукову діяльність, розвиваючи творчі можливості;*

– *проектна, яка передбачає розв'язання завдань проблемного характеру, завдяки використанню знань, умінь з різних галузей науки й творчості» [20, с. 22-24].*

Як зазначає Н. Мирончук, основними методами і способами стимулювання творчої пошукової активності майбутніх учителів є: «її мотивація; визначення мети діяльності, кінцевих результатів роботи, способів оцінювання; спонукання до генерування творчих, нестандартних ідей, пошуку шляхів розв'язання проблеми; використання рольових ігор, моделювання життєвих ситуацій; практична спрямованість; забезпечення творчого характеру пошукової діяльності» [27, с. 160].

Ефективність проведення практичних занять залежить від добору, оптимального поєднання проблемних методів і творчо орієнтованих завдань. Поділяємо думку О. Покровської у тому, що освітній процес має бути проникнутий елементами творчості: комбінуванням, аналогізуванням, випадковими видозмінами, стимулюванням інтересу, спричиненим зовнішніми впливами, які породжують внутрішні стимули та спонукають до активності. Такі прийоми сприятимуть виникненню захопленості, бажання пізнати сутність змісту предмета вивчення, а відтак творча діяльність стане особистісною потребою кожного студента. На переконання науковиці, важливу роль у стимулюванні до навчальної діяльності відіграють творчі завдання, які передбачають аналіз, переробку, обробку, узагальнення і систематизацію, порівняння різноманітних фактів. Використання ігрових моментів є важливим для стимулювання творчого інтересу, прояву самостійності в студентів [30].

Досвід викладання історії педагогіки протягом декількох років, система завдань, спрямована на розвиток креативного потенціалу майбутніх педагогів, узагальнена і представлена в навчальному посібнику «Практикум з історії педагогіки» [10]. До кожної теми даються проблемні питання для самоконтролю, аналізу та осмислення, пропонуються завдання для вивчення документів, праць видатних учених і просвітників; завдання з використання отриманих знань у творчих умовах тощо.

На основі теоретичних і методичних вимог до проведення практичних занять як однієї з форм організації освітнього процесу у вищій школі, власного досвіду викладання історії педагогіки, нами розроблено та апробовано алгоритм їх проведення, який включає етапи, види і методи роботи. Представимо методичні особливості організації практичного заняття з педагогічних дисциплін, структура якого включає такі складові:

1. Вступна частина (10 хв.): інтерактивна вправа для мотивації студентів, активізації їх діяльності, налаштування на роботу, самопрезентації; вступна бесіда з актуалізації опорних знань студентів; повідомлення теми, мети, цілей заняття.

Зауважимо, що необхідно обов'язково окреслювати тему, мету та завдання заняття, ретельно продумувати планування навчального матеріалу задля використання знань, отриманих на лекціях, на професійній і міжпредметній основі, встановлення логічних взаємозв'язків з темами, вивченими раніше. Доцільно наголошувати на важливості

вивчення кожної теми з метою розуміння студентами необхідності засвоєння навчального матеріалу. Зокрема, акцентувати увагу на тому, що педагогічні ідеї, досвід видатних педагогів можна використовувати у власній педагогічній діяльності; історія педагогіки допоможе збагатити власну педагогічну скарбницю неоціненними демократичними, гуманними інноваціями видатних постатей; проблематика з курсу «Історія педагогіки» може стати основою для написання статей, тез, участі в науково-практичних конференціях, а в майбутньому – для написання курсових та дипломних робіт.

Варто наголосити, що на початку кожного практичного заняття обов'язково потрібно здійснювати емоційне налаштування на засвоєння навчального матеріалу, створювати позитивну, доброзичливу, творчу атмосферу, завдяки якій кожен студент відчуватиме себе активним суб'єктом освітнього процесу, який не боїться висловити свою думку, поставити запитання, вступити в дискусію, адже кожна думка є важливою, має право на існування та лише в суперечці народжується істина. З цією метою доречно використовувати такі вправи емоційного налаштування: «Павутинка дружби», «Посмішка по колу», «Коло успіху», «Хвастощі», «Бажаю тобі» тощо.

2. Основна частина (60 хв.)

2.1. Теоретичний блок (30 хв.)

– Робота переважно репродуктивного характеру, яка має на меті обговорення, перевірку й узагальнення теоретичних положень з теми практичного заняття. Вона проводиться декількома способами (за вибором викладача): в малих групах (3-5 осіб) за технологією інтерактивного навчання; виконання студентами тестів; проголошення доповідей; проведення письмової роботи чи написання «педагогічного диктанту» тощо (20 хв.).

– Робота проблемного / евристичного характеру з розв'язання суперечних питань, аналізу дискусійних думок, що сприятиме розвитку критичного мислення, вироблення педагогічної позиції студента, засвоєння демократичних цінностей. Одним із способів її проведення є виконання однієї з філософських вправ за методикою Хельског, Хансен Гюро (А. Опитування. Б. Відображення досвіду. С. Заяви, аргументи та причини. Д. Критерії та погляди. Е. Тлумачення та розуміння. Ф. Емоції та ставлення. Г. Етика моральні дії. Н. Людина в контексті пропонованого питання. І. Існування і просвітління). За вибором викладача, на цьому етапі, також можна провести фронтальну евристичну бесіду, дискусію, «Мозковий штурм», вправу «Сім капелюшків» Едварда де Боно та інші інтерактивні / проблемні методи (10 хв.).

В основній частині заняття слід глибоко і всебічно обговорювати питання теми. Для посилення активності і закріплення знань, залучати до участі в обговоренні теоретичних питань якомога більшу кількість студентів, що досягатиметься постановкою додаткових запитань, спрямованих на розкриття, деталізацію різних аспектів основного питання. Але варто зауважити на специфіці завдань, які варто пропонувати для виконання студентам. Усі завдання – творчого характеру, з використанням інтерактивних методів.

2.2. Креативно-практичний блок (30 хв.):

– робота в парах або малих групах (3-5 осіб) із завершення виконання спільного творчого завдання / вирішення педагогічної ситуації / проведення навчально-педагогічної гри з метою вироблення вмінь використовувати теоретичні знання в умовах квазіпрофесійної діяльності (20 хв.). Студенти заздалегідь під час самостійної роботи об'єднуються в групи, розподіляють доручення та виконують свою частину творчого завдання. Відзначимо, що склад мікрогруп не є постійним, може змінювати за бажанням самих студентів або за вимогою викладача;

– презентація та обговорення творчих завдань (таблиць, есе, моделей тощо), виконаних індивідуально за бажанням студента під час самостійної підготовчої роботи (10 хв.).

3. *Заклучна частина (10 хв.):*

– інтерактивна рефлексивна вправа з метою аналізу та самоаналізу активності студентів на практичному занятті, визначення рівня їхньої задоволеності своєю участю і досягненнями (5 хв.);

– рефлексивна бесіда, що передбачає оцінку та самооцінку рівня засвоєних знань з теми практичного заняття, якості виконаних творчих завдань; виставлення викладачем балів за творчі завдання та участь студентів у практичному занятті (5 хв.).

Завдання, які включені у структуру практичних занять поділяються на *обов'язкові* для всіх студентів (вивчення літератури й підготовка відповідей на запитання, аналіз освітянських документів і праць класиків педагогіки, створення таблиць і моделей, розв'язання педагогічних ситуацій, підготовка до участі в ділових іграх, розробка фрагментів занять, проведення мікродосліджень, створення проєктів тощо) і *за вибором* студента (написання есе і педагогічних казок, створення коміксів і колажів, розробка рекомендацій тощо). Частина з них, переважно індивідуальні, майбутні вчителі повністю виконують у процесі самостійної роботи, презентуючи їх потім на практичному занятті. До деяких завдань, як правило групових, проводиться підготовча робота (студенти об'єднуються в групи, вибирають модератора й розподіляють обов'язки, продумують ідею реалізації, шукають необхідну інформацію, готують потрібні матеріали тощо). Завершення роботи над завданням відбувається безпосередньо на практичному занятті. У соціальній мережі Фейсбук, групі «Коворкінг креативних викладачів і студентів», студенти розміщують найкращі творчі завдання, супроводжують дописом, коментарями.

Більшість завдань мають *пошуковий і творчий характер*, розроблені на компетентнісній основі, що потребує використання знань у нестандартній пізнавальній чи педагогічній ситуації. Завдяки цьому їх виконання студентами сприятиме розвитку в них умінь і якостей, необхідних педагогу обдарованих дітей: критичного мислення, творчості, вміння генерувати ідеї, здатності до імпровізації, варіативності дій тощо.

Проєкт-презентація

Мета – розвиток творчого мислення, вміння аналізувати, синтезувати, узагальнювати, комбінувати інформацію та творчо її презентувати.

Розробка проєктів-презентацій створює для студентів можливість проявити свою творчість та фантазію, уникнути формального підходу до засвоєння знань; сприяє більш глибокому аналізу матеріалу, підвищенню мотивації до навчання. Використання текстової, графічної, звукової інформації, анімаційних ефектів дає змогу моделювати різноманітні педагогічні ситуації, розвиваючи творчі здібності здобувачів вищої освіти.

Доцільність використання проєктів-презентацій в навчальній діяльності обґрунтовує Ю. Полікарпова. Дослідниця показує потенціал виконання такого творчого завдання для поглиблення наступних компетенцій:

– *«соціальної»* – готовність конструктивно співпрацювати в процесі виконання завдання задля досягнення мети групи; формування вміння прислухатися до думок інших, розуміти інших, уникати конфліктів, прагнучи до компромісу як елементу ділового спілкування; будувати взаємини на засадах партнерства і співробітництва;

– *стратегічної* – проєктування мети, цілей, завдань, очікуваних результатів спільної роботи, пошук шляхів розв'язання завдань, формулювання висновків;

– *комунікативної* – розвиток мовленнєвих навичок під час виконання конкретних завдань та презентації кінцевого творчого продукту;

– *творчої* – розвиток креативності, ініціативності, здатності до формулювання незвичайних ідей, висування гіпотез, вирішення проблем нестандартним шляхом» [31, с. 159-160].

Дослідники наголошують на необхідності надання самостійного вибору творчим мікрогрупам формату презентації: відеопрезентація, флеш-презентація, інтерактивна презентація, постер-презентація та інші. Зокрема, відеопрезентація дає змогу представити узагальнену інформацію у форматі скомпонованих відеофрагментів. Флеш-презентація дозволяє використовувати фото, музичний супровід, автоматичне подання матеріалу. Постер-презентація містить основну систематизовану інформацію (тема; ПІБ авторів; організація, яку представляють; вступ; виклад основних результатів; висновки; рекомендації) [30, с. 160-161].

Наведемо приклади творчих проєктів-презентацій різної тематики з історії педагогіки.

Тема. Виховання, школа й зародження зарубіжної педагогічної думки в дохристиянський період. Зародження зарубіжної педагогічної думки в концепціях давньогрецьких філософів.

Завдання: об'єднатися в малі групи (до 3-4-х осіб), обрати одну країну стародавнього світу (Шумерія, Стародавній Єгипет, Стародавній Китай, Спарта, Афіни, Стародавній Рим) та підготувати проєкт-презентацію системи освіти й виховання, педагогічних ідей відомих філософів, які проживали там у минулому. Оформити знайдений матеріал як презентацію, дотримуючись алгоритму:

1. Історичні й соціально-економічні чинники навчання й виховання.
2. Мета й завдання виховання.
3. Особливості виховання хлопчиків і дівчаток.
4. Система шкіл. Хто навчав дітей, вимоги до них.
5. Праці, головні ідеї філософів, які проживали в цій країні.
6. Цитати з праць та коментарі до них.
7. Цікаві факти щодо системи освіти, виховання, поглядів .
8. Висновки, актуальність на сучасному етапі.

Приклади творчих проєктів-презентацій країн стародавнього світу, які виконали студенти спеціальності 013 Початкова освіта, представлені на рис. 2.

1. Історичні й соціально-економічні чинники навчання й виховання

Освітній простір і педагогічна думка Стародавнього Риму склалися під впливом особливостей давньоримської культури:

- Граничне розширення просторових меж;
- Заміна полісної автономії грандіозними масштабами Імперії;
- Високий ступінь розвитку римського права;
- Вплив культури підкорених народів (особливо грецької);
- Практицизм мислення.

Спárта або Лакедемон, Лакедаймон
— місто-держава Стародавньої Греції, найсильніше на Пелопонеському півострові, яке існувало в області Лаконії. Конкурувало з Афінами. Відома своїми жорстокими законами. Всі вільні громадяни були воїнами.

Сторінка 3 / 27

Рис. 2. Фрагменти творчих проєктів-презентацій країн стародавнього світу

Тема. Сучасні системи освіти найрозвиненіших країн світу.

Завдання: об'єднатися в малі групи (до 3-х осіб), обрати одну з країн (Фінляндія, США, Великобританія, Франція, Німеччина, Японія, Південна Корея, Сінгапур, Канада чи інша країна), система якої вважається однією з кращих у кінці ХХ на початку ХХІ століття та розробити колективний проєкт-презентацію «Топ-каталог найкращих зарубіжних систем освіти другої половини ХХ – початку ХХІ століття».

Презентацію необхідно оформити, дотримуючись алгоритму: загальна інформація про систему освіти обраної країни, документи в галузі освіти, цифри, цікаві факти, провідні заклади освіти, місце країни в світовому освітньому рейтингу; особливості організації різних ланок (дошкільної, початкової, підготовки вчителя тощо); міні-вікторина тощо.

Приклад фрагменту творчого проєкту на тему: «Особливості системи освіти Фінляндії», виконаного студентами 1-го курсу спеціальності 013 Початкова освіта, подано на рис. 3.

Рис. 3. Фрагмент творчого проекту-презентації «Особливості системи освіти Фінляндії»

Тема. Особливості освіти й виховання в козацьких школах.

Завдання: об'єднатися в малі групи (до 3-х осіб) та підготувати проект-презентацію про козацьке виховання. У презентації необхідно висвітлити значення козацької педагогіки в національному вихованні молоді. Структура має включати наступні змістові елементи:

- історія виникнення та розвитку українського козацтва як культурно-історичного і національно-духовного феномену;
- мета, зміст виховання в козацькій педагогіці;
- ступені козацького виховання;
- зміст освіти в полкових, січових, музичних та інших козацьких школах;
- види козацьких шкіл;
- виховні функції козацької педагогіки;
- ідеал козацького виховання;
- система виховання лицаря-козака;
- шляхи впровадження козацької педагогіки і формування козацької духовності;
- козацькі традиції.

Фрагмент творчої роботи представлений на рис. 4.

Рис. 4. Фрагмент творчого проєкту-презентації на тему: «Особливості освіти й виховання в козацьких школах»

Тема. Виховання, школа, педагогічна думка Київської Русі.

Завдання: об'єднатися в малі групи (до 3-х осіб), обрати одну із запропонованих тем та підготувати проєкт-презентацію. Студентам пропонується за вибором одна з тем:

1. Система шкіл у Київській Русі.
    - 1.1. Особливості навчання в школах «книжного вчення».
    - 1.2. Мета й зміст навчання в монастирських школах.
    - 1.3. Значення «школи грамоти» в поширенні освіти серед населення Київської Русі.
    - 1.4. Кормильство як форма виховання й освіти дітей феодальної знаті.
  2. Зміст і методика шкільного навчання та виховання в Київській Русі.
    - 2.1. Перші навчальні посібники – азбуки.
    - 2.2. Методи навчання читання й письма, послідовність оволодіння грамотою.
    - 2.3. Особливості навчання арифметики.
  3. Педагогічна думка і літературно-педагогічні пам'ятки в Київській Русі.
    - 3.1. Сутність повчального твору митрополита Іларіона «Слово про закон і благодать».
    - 3.2. Освітньо-виховне значення і державна концепція виховання в Ізборниках князя Святослава Ярославовича.
    - 3.3. Педагогічні погляди літописця Нестора в «Повісті минулих літ».
    - 3.4. Зміст і завдання виховання молоді в «Повчанні дітям» Володимира Мономаха.
- Зразки фрагментів творчих проєктів-презентацій, розроблених студентами, подані на рис. 5.

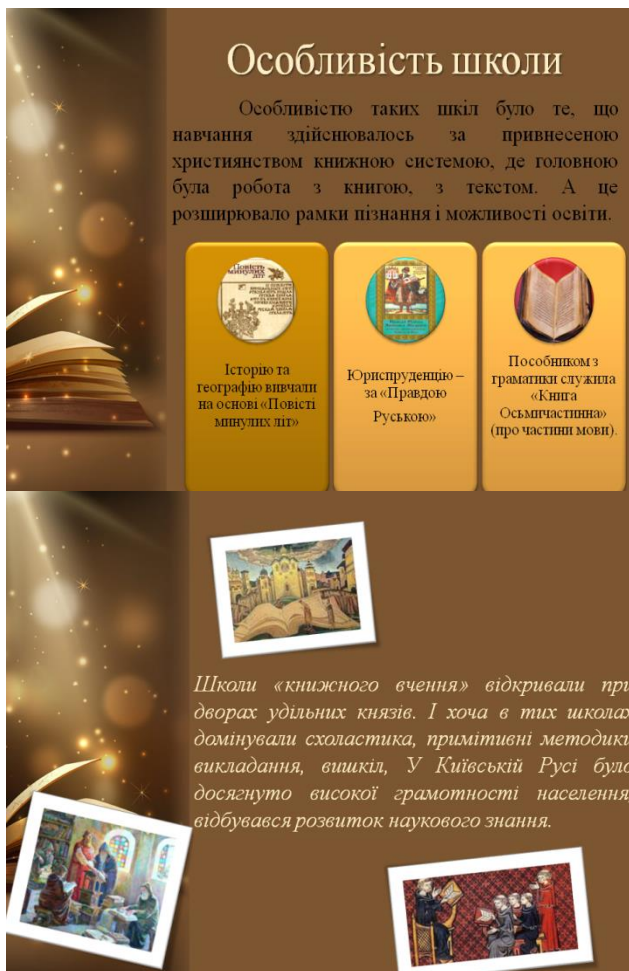

Рис. 5. Фрагмент творчого проєкту-презентації на тему: «Особливості навчання в школах «книжного вчення»»

Есе

Есе – це невеликий за обсягом прозовий твір вільної композиції, в якому автор викладає в довільному порядку свої думки, враження, емоції, погляди з конкретного питання.

Мета: розвиток творчих здібностей, дивергентного мислення, уяви та фантазії, навичок письмового викладу думок.

Завдяки написанню есе студенти вдосконалюватимуть уміння грамотно, структуровано викладати думки, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, наводити приклади для ілюстрування власного досвіду, висловлювати власну позицію з різних питань освіти і виховання, аргументувати її, робити висновки. Колективне чи індивідуальне написання есе, сприятиме формуванню в студентів навичок пошукової роботи, розвитку творчих здібностей, самостійності у вирішенні проблем. Здобувачі будуть вчитися знаходити потрібну інформацію, цитати, факти, опрацьовувати їх, аналізувати та синтезувати, оригінально вирішувати завдання.

Виконуючи есе, студенти мають враховувати вимоги до такого виду письмових робіт:

- «дотримуватися структури: вступ, тези та аргументи, висновки;
- формулювати думки у вигляді коротких тез;
- аргументувати кожну думку, наводячи докази на її підтвердження;

- у вступній частині твору – констатувати проблему та у висновках – резюмувати її;
- використовувати емоційний, художній, експресивний стиль викладу думок;
- після написання розповіді необхідно з'ясувати чи вдалося відповісти на запропоноване запитання; наскільки точно, зрозуміло викладені думки; чи недопущені помилки» [32].

Наприклад, під час вивчення теми «Видатний вітчизняний педагог К. Ушинський» студентам пропонується написати есе на одну з тем: «Якщо педагогіка хоче виховувати людину в усіх відношеннях, то вона повинна попередньо пізнати її також у всіх відношеннях...»; «Педагогіка – наука і мистецтво виховання людини»; «Сама педагогічна практика без теорії – те саме, що знахарство в медицині...»; «Народ без народності – тіло без душі» (К. Ушинський).

Пропонуємо приклади есе, які студенти підготували до практичних занять з різних тем.

Я. Коменський – «Коперник у педагогіці»

Понад чотириста років тому на світі жив Ян Амос Коменський – відомий педагог, який своїми науковими здобутками здобув славу і всесвітнє визнання. Не випадково його називають Коперником педагогіки, адже вчення, створене Я. Коменським, не лише прискорило процес виділення педагогіки в самостійну науку, а й визначило перспективи розвитку практики навчання та виховання на наступні століття.

Недарма, свого часу видатний німецький учений-енциклопедист Г. Лейбниць зазначав, що Я. Коменський зіграв таку ж роль у педагогіці, як Коперник – у розвитку астрономії, адже велика заслуга педагога полягає в тому, що у своїх творах він дає такі фундаментальні вказівки, які далеко випередили практику свого часу. Його досягнення – геніальні, адже він сміливо порушував закони тогочасного шкільного життя: широко використовував те, що сьогодні називають «наочність», знайомив учнів не лише з книжками, але й з реальним життям, з предметами і явищами, які оточували їх.

Я. Коменський ще в XVII столітті докладно описав у своїх працях сучасну школу: урок, навчальний рік, чверть, дзвоник, підручник, щоденник, наочне приладдя, парту, наганяй від учителя, обов'язкові предмети для вивчення. Він уперше створив ґрунтовне вчення про сутність, основні принципи і методи навчання, класно-урочну систему. Чимало з цих загальних положень, сформульованих Я. Коменським, уже давно стали педагогічними основами.

Минуло понад 400 років від часу виходу в світ творів Я. Коменського, але всі вони зберігають своє величезне значення для педагогічної науки.

Я. Коменський – не лише історія педагогіки, це й наша сучасність, бо його ідеї, критично переосмислені, ввійшли в систему Нової української школи. Сучасники в спадщині Я. Коменського знаходять безцінний скарб, адже педагогу належить заслуга принесення в педагогіку кардинально нових ідей, що визначили її розвиток на багато століть вперед.

Величезна педагогічна мудрість – ось чим пояснюється той факт, що вчення Я. Коменського зберігає та зберігатиме свою актуальність.

Незалежність Київської Русі та розвиток освіти

На етапі завершення формування державності Київської Русі стала стрімко розвиватися система освіти. А якою ж була ця система і як вона розвивалась? Давайте спробуємо відшукати відповіді на дані питання.

Ця система була п'ятирівнева, а саме: школи «книжного вчення», монастирські школи, «школи грамоти», кормильство, жіноча школи. Слід зазначити, що ще задовго до виникнення державності, склалася система виховання, яка передавалася з покоління в покоління. І як свідчать дані, з прийняттям християнства церква взяла на себе виховні

функції дітей. Святі отці прямо наказували священникам піклуватися про розвиток освіти: «Краще же йти учити отроків, читаючи їм божественне писання, бо для цього і священство отримав». Тому й завдання розвитку освіти вирішувалось завдяки спільним зусиллям церкви і держави. Духовенство активно брало участь у створенні шкіл, в яких основну масу перших учителів складали священники.

Охарактеризувавши притаманні для Київської Русі типи шкіл, я звернула увагу, що ці навчальні заклади не мали звичних нам форм шкільної системи: школа не знала регламентації урочної системи навчання, оскільки вона лише починалася, учні працювали над індивідуальними завданнями, відсутній був поділ учнів на класи та розклад занять. Сам термін «школа» (як навчальний заклад) проник в українську мову лише в XIV ст. Навчання в основному було змішане, згодом уже навчали окремо дівчаток грамоті. Переглянувши джерела, можна уявити яким був зміст навчання. Основними навчальними предметами були православне вчення, читання, письмо, спів, лічба. Також, на мою думку, слід припустити, що навчання в школах не мало професійної спрямованості, а передбачало «оволодіння книжковою премудрістю». Згідно літописам, саме за часів правління Я. Мудрого, школа набула величезного розквіту та стала приносити свої перші плоди. Як ми і бачимо, в період Київської Русі дійсно було досягнуто значних успіхів у розвитку шкільної освіти: закладено основи вищої професійної освіти, поширено грамотність серед простих верств населення, започатковано вищу і початкову освіту жінок, визнано велику соціальну значущість освіти і виховання. Усупереч поширеним тенденціям аскетичного виховання, в педагогічних творах вітчизняних авторів пропагувався принцип всебічного гармонійного розвитку особистості і зв'язок навчання і виховання з життям окремої людини і суспільства. Звичайно, в той період моральне виховання людини базувалося на релігійних засадах – не слід забувати, що релігія була основною ідеологічною силою тогочасного суспільства.

Отже, підсумовуючи досягнення педагогічної думки Київської Русі, я вважаю, що слід наголосити на таких проблемах виховання, відображених у педагогічних пам'ятках: висока оцінка знань, як у житті людини, так і для розвитку держави; виховання страху Божого в дітях та любові до Бога; ідея виховання в душі патріотизму, готовності до захисту рідної землі; виховання поваги до старших; авторитет наставника або батька, як один із методів виховання; ставлення до учня не лише як до об'єкта, але й як суб'єкта виховання і навчання.

Народ без народності – тіло без душі (К. Ушинський)

Кожен народ нашої планети має свою унікальність, те що відрізняє їх один від одного. Важливою умовою поняття «народ» є саме збереження та виокремлення однієї культури, мови, обрядів від інших народів світу. Саме це називають народністю. Крізь віки, споконвіку приходила до України наша культура та самобутність, проте дуже гостро стоїть питання про збереження народності кожного українця.

Видатний педагог, який зробив чималий внесок у розвиток національної свідомості, пробудження його в українського народу К. Ушинський писав: «Кожному народові судилося відігравати в історії свою особливу роль, і якщо він забув роль, то повинен зійти зі сцени: він більше не потрібен. Історія не терпить повторень. Народ без народності — тіло без душі, якому лишається тільки піддатися законові розкладу і знищитись в інших тілах, що зберегли свою самобутність. Особливість ідеї є принципом життя». Безперечно народність становить національність дитини, її дух та розуміння свого, рідного, коли та чи інша людина втрачає розуміння свого народу, тобто свою національну свідомість, вона втрачає себе.

Кожна подія в житті людини знаменується фольклором. Чи то весілля, чи то христини, чи то інше родинне свято – всюди виконуються пісні, використовуються народні звичаї та прикмети, це саме те, на чому будується розуміння того, ким ти є.

Народність має прослідковуватися як у освіті, так і у вихованні, адже це є однією з основ, на якій базується кожна національність. Основа народності є мова – духовний скарб нації, адже в ній відбивається природа, серед якої живе народ, його історія, здобутки культури, світогляд. Мова, на думку вченого, є «найважливіший, найповніший і найміцніший зв'язок, що поєднує минулі, сучасні й майбутні покоління народу в одне велике, історичне, живе ціле. Вона не тільки виявляє собою життєдіяльність народу, а є саме це життя. Коли щезне народна мова, народу більше немає».

Можна до безкінечності говорити про те, де ти народився і ким ти є насправді, проте лиш національний дух кожної людини дійсно робить її важливим джерелом збереження багатства народу. Головне завдання, яке стоїть перед наступним поколінням є збереження великого дарунку від наших пращурів, які величезним зусиллям зуміли відбудувати, відновити все те, що могли втратити так давно. Навіть невелика кількість людей дійсно натхненних своєю культурою, здатні крізь роки нести свою національність, свою народність.

Педагогіка – наука чи мистецтво виховання людини?

Педагогіка як наука – це сукупність багатовікового досвіду навчання і виховання підростаючого покоління, результат багаторічних досліджень закономірностей розвитку всебічно і гармонійно розвиненої особистості. Знання педагогіки допомагають вибрати найкращі педагогічні рішення в кожному конкретному випадку.

Педагогіка – це науки чи мистецтво? Це питання неодноразово висвітлювалось у працях відомого педагога К. Ушинського. Багаторічна дискусія про те, чи є педагогіка наукою чи мистецтвом, визначається практикою. Практичні випробування часто підтверджують, що без глибокого знання науки про освіту, мистецтво виховання не розвивається. Знання законів навчання і виховання, засвоєння методики педагогічного процесу – основа педагогічної майстерності. Крім того, людина, що просто прочитала безліч книг про навчання та виховання дітей, не обов'язково може бути вчителем, хіба, якщо вона дійсно педагог від Бога. Найчастіше, в людини в якій є покликання, внутрішнє усвідомлення того, що вчительський шлях це її шлях – шлях пошуку, шлях постійної тривоги, шлях сумнівів, шлях незвичних вимог до себе, шлях важкої щоденної праці, є можливість стати педагогічним майстром та відточувати своє педагогічне мистецтво, нарошуючи його досвідом.

Отже, педагогіку не слід розділяти окремо на науку і мистецтво. Для підтвердження цієї думки можна навести цитату К. Ушинського: «Педагогіка – не наука, а мистецтво – найбільше, найскладніше, найвище й найнеобхідніше з усіх мистецтв. Мистецтво виховання спирається на науку. ... Як мистецтво, воно, крім знань, потребує здібності й нахилу, і як мистецтво ж, воно прагне до ідеалу ... досконалої людини».

Заповнення та складання таблиць

Складання таблиць – це створення переліку відомостей, узагальненої інформації, розташованої у певному порядку за рядками та стовпчиками. Таке завдання передбачає організацію творчої дослідницько-пошукової роботи, аналіз матеріалу та формулювання, на його основі, власних думок.

Мета: стимулювати студентів до короткого формулювання власних поглядів, пошуку відповідей на поставлені запитання; активізувати творчу думку; формувати творчі вміння: систематизувати, порівнювати, узагальнювати інформацію, виокремлювати головне, відповідно до поданих кваліфікаційних характеристик.

Сформулюємо рекомендації, які допоможуть внести в таблицю для заповнення необхідні дані:

- ознайомитися з тематикою таблиці;

- дібрати літературу;
  - прочитати матеріал, проаналізувати, виокремити головне;
  - стисло, тезово внести в комірки інформацію, відповідно до назви стовпчика;
  - за необхідності – сформулювати власні думки, які обґрунтовують ту, чи іншу тезу.
- Наведемо приклади творчих завдань, які передбачають роботу з таблицями.

Тема. Я. Коменський про моральне виховання, дисципліну та вимоги до вчителя

Завдання: проаналізувати XXII, XXIII, XXVI розділи «Великої дидактики» й розробити поради вчителям щодо морального виховання дітей, виховання дисципліни й дисциплінованості, відомості занести в табл. 1.

Таблиця 1

Поради вчителям щодо морального виховання учнів (за Я. Коменським)

Цитата	Порада вчителям

Завдання: проаналізувати напрями й зміст дошкільного виховання дітей у сім'ї, розкриті Я. Коменським у V-IX розділах «Материнської школи», сформулювати поради-цитати матерям щодо виховання, розумового й фізичного розвитку малюків, заповнити табл. 2.

Таблиця 2

Поради матерям щодо виховання дітей (за Я. Коменським)

Напрямок виховання	Зміст і методи	Цитати	Поради батькам
Розвиток здоров'я й сили			
Вправляння в розумінні речей			
Привчання до діяльності, постійних занять			
Розвиток мовлення			
Вправляння в моральності й чеснотах			

Тема. Виховання, школа, педагогічна думка Київської Русі

Завдання: зробити порівняльний аналіз системи освіти в Київській Русі та Західній Європі й заповнити табл. 3.

Таблиця 3

Порівняння освіти в Київській Русі та Західній Європі періоду середньовіччя

Освіта в Київській Русі та Західній Європі періоду середньовіччя		
	Система шкіл	Зміст навчання
Київська Русь		
Західна Європа		

Завдання: на основі змісту «Повчання дітям» скласти цитати-поради вчителям щодо виховання дітей. Інформацію подати в табл. 4.

Таблиця 4

Поради вчителям щодо гармонійного виховання дітей

Напрямок виховання (якість, риса характеру)	Цитата	Порада

Завдання: узагальнити свої знання про перші педагогічні твори часів Київської Русі та

завершити табл. 5.

Таблиця 5

Літературно-педагогічні пам'ятки Київської Русі

Дата написання	Назва	Автор	Характеристика
Між 1037-1050рр.	«Слово про закон і благодать»	митрополит Іларіон	–
Кінець XI ст.	«Пчела»	???	–
1073 р.	«Ізборник»	замовив Святослав Ярославович	–
.....	.....	.....	.....

Тема. Система виховання і педагогічна думка в епоху українського національного Відродження (XVI – XVIII ст.). Подорож у заклади освіти України минулого.

Завдання: проаналізувати рекомендовану літературу й продовжити хронологічну табл. 6;

Таблиця 6

Національна педагогічна система виховання в епоху українського національного відродження (XVI – XVIII ст.)

Історичні події		Особливості освіти й виховання
1550р.	– згадка про школу при Красноставській церкві;	– вивчення азбуки, навчання уставного письма, пізніше - скоропису; – читання часослова, псалтиря; – вивчення кращими учнями «Апостола»; – навчання рахунку;
1596р.	– заснування княгинею Оленою Чарторийською-Горностай школи при Пересопницькому монастирі;	
Друга пол. XVI ст.		
1572 р.	–	–
.....	.....	.....

Завдання: визначити, які братські школи були створені в Україні протягом XVI – XVIII ст. Інформацію представити в табл. 7.

Таблиця 7

Братські школи в Україні

Назва школи	Дата створення	Особливості режиму й зміст навчання

Завдання: проаналізувати сутність козацького виховання й заповнити табл. 8.

Таблиця 8

Система козацького виховання

Ступінь	Мета виховання й освіти	Зміст виховання
.....	.....	.....

Завдання: проаналізувати рекомендовану літературу й завершити роботу над хронологічною табл. 9.

Таблиця 9

Представники педагогічної думки періоду українського Відродження

Педагог	Роки життя	Педагогічна діяльність та ідеї	Педагогічні праці, дата написання
Іван Федоров	1525-1583 р.р.	–	
Герасим Смотрицький	1577-1633 рр.	–	
Іван Вишенський	1550-1621 р.р.	–	
....	....	....	....

Пропонуємо приклади, виконаних студентами, завдань. Зокрема, порівняльний аналіз системи освіти в Київській Русі та Західній Європі представлений в табл. 10.

Таблиця 10

Порівняння освіти в Київській Русі та Західній Європі періоду середньовіччя

	Система шкіл	Зміст навчання
Київська Русь	Школи «книжного вчення» (підвищеного типу), монастирські школи (церковні, парафіяльні), «школи грамоти» (елементарні), кормильство, жіночі школи	<i>Школи «книжного вчення» (підвищеного типу)</i> – як правило, викладали «сім вільних мистецтв». Додаткові предмети: історія, право, географія, грецька, латинська мови, богослов'я. Методи навчання: робота з книжкою, з текстом. Учитель читав і коментував текст, пояснював терміни, ставив учням запитання. Вихованців готували до роботи в різних сферах державного, церковного та культурного життя. <i>У монастирських школах</i> передбачалася організація навчання «христової братії», щоденне читання книг, відкриття бібліотеки. Вивчали «сім вільних мистецтв». Навчання грамоти мало індивідуальний характер. Методи навчання: самостійна робота учнів з текстом, обговорення богословських тем, бесіда. <i>У школах «навчання грамоти»</i> вивчали закон Божий, народні прикмети про погоду, спостерігали природні явища, переповідали народні легенди, билини; займалися хоромим співом. Використовувались індивідуальні методи навчання: читання і коментування тексту; бесіда; показ конкретних дій (написання букв, послідовність трудових операцій); інструкція; заучування тексту напам'ять. <i>Кормильство</i> надавало учням практичні знання, формувало в них необхідні навички, готувало їх до походів та здійснення функції державного діяча
Західна Європа	Монастирські, соборні, гільдійські, цехові (ремісничі), міські початкові.	У монастирських, соборних школах зазубрювалися молитви і псалми. Діти вчилися читати релігійні книги, писати, співати, вивчали арифметику. Їх навчали катехізисним методом (запитання і відповіді). Незнання психіки дитини, відсутність елементарних знань з методики призводили до того, що учням втовкмачували в

		голови навчальний матеріал за допомогою різок та інших тілесних покарань. Опанувавши елементарні знання, кращі учні вивчали «сім вільних мистецтв», які поділялися на дві частини: тривіум (граматика, риторика, діалектика) і квадривіум (арифметика, геометрія, астрономія, музика). Вершиною навчання вважалося богослов'я. В основу світського виховання лицарів було покладено вивчення «вільних благочестей» (їзда верхи, стріляння з лука, метання списа, фехтування, плавання, полювання, гра в шахи, вміння складати і співати пісні). В <i>гільдійських і цехових школах</i> навчали рідною мовою. Ці школи своїм завданням ставили допомогти дітям у їх майбутніх торговельних справах та в розвитку різних ремесел. У <i>міських початкових школах</i> учнів навчали читати, писати, лічити та релігії

Вибрані студентами цитати-поради вчителям щодо виховання дітей, відображені в табл. 11.

Таблиця 11

**Поради вчителям щодо гармонійного виховання дітей
(на основі змісту праці В. Мономаха «Повчання дітям»)**

Напрямок виховання (якість, риса характеру)	Цитата	Порада
Толерантність	«Не лютувати словом, не ганьбити нікого в розмові, не сміятися багато»	Будьте справедливим
Ввічливість, привітність, доброта	«Не проминіть ніколи людину, не привітавши її, і добре слово їй мовте»	Завжди вітайтеся з людьми і не забувайте казати добре слово, адже це відгукнеться і на нас
Освіченість	«Що вмієте, того не забувайте, а чого не вмієте, того навчайтеся, – як батько мій, дома сидючи, знав п'ять мов, через те й честь йому була в інших країна»	Не забувайте осягненого, а не чого не знаєте чи не вмієте, то навчайтеся. Бути освіченим – це велика честь
Чуйність	«Добро своєю рукою сіючи, не лінуйтесь ні на що хороше, і хай не застане вас сонце в постелі»	Віддаючи добро іншим, воно повернеться до вас сторицею
Повага до старших, прислухання до їх порад, чесність з однолітками і ставлення як до себе	«Пам'ятайте, як учив мудрий Василь, зібравши круг себе юнаків: при старших годиться мовчати, премудрих слухати, старшим підкорятися, з рівними і молодими мати згоду і бесіду вести без лукавства, а щонайбільше розумом вбирати»	Якщо ви будете дотримуватися даної поради тоді вас будуть поважати і ви досягнете успіху
Повага до людей похилого віку	«Старих шануйте, як батька, а молодих, яко братів»	Поважайте і ставтеся з повагою до людей похилого віку, адже вони

		твори́ли наше майбу́тнє, намагаю́чись зроби́ти все, щоби́ нам жи́лось до́бре
Добродушність	«Ніколи не майте гордо́шів у сво́єму серці і в розу́мі, а скажіть: сьогодні жи́вий, а завтра помру́; смертні ми»	Завжди до́тримуйте́сь дано́го поради́, уби́вайте в собі́ горди́сть, особливо́ по відно́шенню до бли́зьких та рідних, вона́ ні до чо́го бу́де, коли ви зали́шите́сь самотні́ми

Систематизована здобувачами інформація про перші педагогічні літературні пам'ятки часів Київської Русі подана в табл. 12.

Таблиця 12

Літературно-педагогічні пам'ятки Київської Русі

Дата написання	Назва	Автор	Характеристика
Між 1037 і 1050 рр.	«Слово про закон і благодать»	Митрополит Ілларіон	– виступ Ілларіона перед Ярославом Мудрим та прихожанами Київського храму Софії. Твір має морально-патріотичне спрямування
1057 р.	«Остромирове Євангеліє»	замовив новгородський посадник Остромир	– одна з найвидатніших пам'яток старослов'янського письменства в давньоруській редакції, яка була створена на Русі. Пам'ятка української мови. У пам'ятці зафіксовано типові риси української мови. «Остромирове Євангеліє» містить євангельські читання для неділі та свят
Кінець XI ст.	«Пчела»	<u>Антоній Меліссу</u>	– збірка, що складається не з окремих творів, а з афоризмів, висловів Святого Письма, отців церкви або стародавніх філософів Сократа, Платона, Аристотеля
Кінець XI ст.	«Златоуст»	грецький проповідник візантійський оратор Іоанн Златоуст (344 або 347–407)	– збірка окремих промов і висловлювань отців церкви
1073 р.	«Ізборник »	замовив Святослав Ярославович	– збірка статей різних авторів, яка дозволяє читачам отримати відповіді на різні запитання старої і новозавітної історії, філософії, політики, догматики і деякі науково-природничі уявлення Середньовіччя. Ця книга великого формату, написана на пергаменті хорошим уставним письмом, текст прикрашений

			кольоровими заставками
1076 р.	«Ізборник»	замовив Святослав Ярославович	– збірник статей (44 статті), які мають виховний, повчальний характер. Повчання дано в різних формах: у вигляді притч, невеликих життєвих оповідань тощо. Вони часто звернені до дітей. Наприклад, «Повчання Ксенофонта дітям» і т. п.
1096 або 1117 р.	«Повчання дітям»	Володимир Мономах	– духовний заповіт нащадкам, як зберегти державну єдність країни, в якому викладено досвід і мудрі житейські поради. Це заповіт, де князь доводить, що жити слід у злагоді зі своєю совістю, творячи добро й благочестя, бути вихованим, ввічливим, доброзичливим
1113 р.	«Повість минулих літ»	літописець Нестор	– літопис, створений у Києві на початку XII століття. Це перша в Київській Русі історична та літературна пам'ятка. У первісному вигляді літопис до нас не дійшов, але був переписаний на початку XV століття і зберігся в кількох копіях
Кінець XII ст.	«Слово о полку Ігоревім»	Невідомий	– видатна пам'ятка давньоруської літератури. Розповідає в поетичній формі про похід новгород-сіверського князя Ігоря Святославича на половців 1185. Похід (в якому також брали участь брат і сини Ігоря) закінчився нищівною поразкою, князі потрапили в полон
1462 р.	«Києво-Печерський патерик»	складено на основі листування єпископа Володимиро-Суздальського Симона і ченця Печерського монастиря Полікарпа	– збірка оповідань про ченців Києво-Печерського монастиря, заснованого в середині XI ст. Патерик складено в XIII столітті на основі листування

Зразок виконаного завдання щодо сутності козацького виховання представлено в табл. 13.

Таблиця 13

Система козацького виховання		
Ступінь	Мета виховання й освіти	Зміст виховання
Дошкільне родинне виховання	Виховувати любов і повагу до Батька й Матері, Бабусі й Дідуся, Роду й	Виховання здійснювалося на основі національних традицій, звичаїв, обрядів, християнської моралі

Народу

Родинно-
шкільне
виховання

Виховувати родинні
духовні цінності, які
згодом переростали в
загальнонаціональні

Разом з основами знань давали відомості
про рідний край, політичне й державне
життя України, здійснювали фізичне,
розумове, моральне, психофізичне й
естетичне виховання

Підвищена
освіта

Розбудова освіти, науки і
культури України

Здобуття вищої освіти у вітчизняних
колегіумах і академіях, у відомих
університетах Європи

Запропонуємо приклад, заповненої здобувачами, хронологічної табл. 14, в якій висвітлюються головні педагогічні ідеї та особливості педагогічної діяльності видатних корифеїв епохи Відродження.

Таблиця 14

Представники педагогічної думки періоду українського Відродження

Педагоги	Роки життя	Педагогічна діяльність та ідеї	Педагогічні праці
Іван Федоров	1525 – 1583 рр.	Заснував у Львові першу в Україні типографію. Видана ним навчальна література є неоціненним скарбом у розвитку педагогічної справи в Україні. Цими книгами Федоров прагнув захистити дітей від вседозволеності батьків, закликав виховувати «в милості», благорозумними, в терпінні «приемлюще друг друга і прощение дарующее». У книгах І. Федорова чітко звучать мотиви морального виховання, що ґрунтується на патріотизмі, чесності, справедливості, мудрості, любові до людини, турботі про інших. Моральне виховання, на його думку, нерозривно пов'язане з освітою, а саму освіту треба здобувати не лише для себе, але й передавати знання іншим	«Євангеліє учительне» 1568 – 1569 рр., «Буквар» 1574 р., «Греко-руська церковнослов єянська книга для читання» 1578 р., «Азбука» 1578 р.
Герасим Смотрицьки й	1577–1633 рр.	Перший ректор Острозької академії, український і білоруський письменник, талановитий полеміст, громадський діяч. Був надзвичайно освіченою людиною. Г. Смотрицький є автором гостро полемічного твору «Ключ царства небесного», де він гостро критикує єзуїтів, виступає проти католицької експансії, закликає до боротьби з нею. Політику католицького духовництва він також засуджує у своєму творі «Календарі римському новому». Г. Смотрицький є прихильником доступності загальної освіти як для чоловіків, так і для жінок	«Ключ царства небесного» 1587 р., «Календарі римському новому»
Прокопович	1681–1736	У своїй діяльності виступав як палкий	«Про

Феофан (Єлізар)	рр.	прихильник петровських реформ, боровся за народну освіту, вважаючи, що суспільний прогрес залежить передусім від поширення освіти. У своєму будинку відкрив школу для дітей-сиріт і бідняків, дбав про їхню освіту. Цінними для педагогіки є думки, висловлені Ф. Прокоповичем у книзі «О риторическом искусстве» щодо ораторського хисту вчителя, який розповідаючи про будь-який предмет повинен, передусім, впливати на почуття своїх слухачів, зачіпати найтонші струни серця людини так, щоб образ з'явився перед очима слухачів	поетичне мистецтво», «Про риторичне мистецтво», «Промова про заслуги наук, що прирівнюють ся до заслуг зброї», «Перше повчання отракам»
Григорій Сковорода	1722 – 1794 рр.	Вважав, що у вихованні необхідно враховувати природу, нахили, інтереси, обдарування, а не спиратися на соціальне становище дитини; метою виховання визначив підготовку вільної, гармонійно розвиненої, щасливої, корисної людини, яка була б здатна жити й боротися; провідне значення надавав розумовій освіті; у школах обстоював рідну мову, радив вивчати граматику, літературу, математику, фізику, механіку, музику, філософію, медицину, юриспруденцію, географію, іноземні мови, хімію, логіку, астрономію, землеробство, мораль; зауважував, що людину характеризують її моральні якості; велику увагу приділяв фізичному вихованню, дбав і про естетичне виховання	«Вдячний Єродій», «Дружня розмова про душевний світ», «Байки харківські»

Виготовлення буклетів

Виготовлення буклетів передбачає створення друкованої продукції, яка використовується в освітніх цілях.

Мета: розвиток творчості, креативності, вміння аналізувати, синтезувати, узагальнювати інформацію. Основне завдання – привернути увагу цільової аудиторії студентів.

Зокрема, варто здобувачам вищої освіти пропонувати створювати інформаційні буклети з цікавими відомостями з історії педагогіки. Вважаємо, що даний вид роботи сприяє не лише засвоєнню знань, але й розвиває креативність, здатність нестандартно мислити. Так, студентам необхідно не лише проаналізувати інформацію та виокремити найважливіше, а й продумати ексклюзивний, стильний дизайн брошури, ілюструвати текстовий матеріал відповідними зображеннями. Виготовлення буклету має передбачати передпроектний аналіз – це дизайн-діяльність, пов'язана із пошуком необхідної інформації з конкретної теми, її опрацюванням, узагальненням. Передпроектний аналіз, на переконання О. Пічкур, має включати наступні етапи:

– підготовчий – постановка завдання, мети проєктування, визначення проблеми проєктної розробки;

– безпосереднє проєктування – розв’язання завдання, шляхом висування гіпотез, вибору стратегій проєктування, пошуком варіантів та вибором відповідних засобів;

– створення буклету – оформлення інформації [29, с. 3].

Варто зазначити, що дуже важливе значення має дизайн буклету, який може бути будь-яким та залежить від смаків, уподобань розробників. Обов’язково чітко та правильно має бути структурована текстова інформація, яка міститиме цікаві факти, відомості, цитати, корисні поради щодо ефективної педагогічної діяльності тощо. Не менш важливе значення відіграють графічні об’єкти, які не повинні відволікати увагу від тексту. Зображення, малюнки, фотографії мають викликати бажання познайомитися із навчальним матеріалом. Текстовий і графічний матеріал має бути збалансованим та доповнювати одне одного.

Розглянемо приклади завдання з історії педагогіки, яке мало на меті виготовлення буклету.

Тема. Освітня діяльність і філософсько-педагогічні погляди Г. Сковороди.

Завдання: об’єднатися в мікрогрупи (до 3-х осіб) та створити буклет на одну із запропонованих тем: «Гуманістичні ідеї в педагогічних поглядах Г. Сковороди», «Г. Сковорода про ідею природного виховання», «Народність у вихованні», «Погляди щодо гармонійного виховання особистості», «Дидактичні погляди Г. Сковороди», «Роль батьків у вихованні дітей», «Вимоги до особистості вчителя».

Зразок буклету на тему: «Г. Сковорода про ідею природного виховання», із використанням QR-кодів, представлений на рис. 6.

Рис. 6. Фрагмент буклету «Г. Сковорода про ідею природного виховання»

Створення портрета улюбленого педагога

Малювання портрета педагога є нестандартним завданням, яке передбачає передачу внутрішнього глибинного світу визначних постатей, їхніх рис характеру за допомогою кольору, ліній, штрихів.

Мета: розвивати вміння виражати своє бачення педагога, ставлення до нього, передавати духовний світ засобами художньої виразності; зацікавити здобувачів до вивчення дисципліни.

Так, студентам ми запропонували намалювати портрет улюбленого педагога та організувати «Вернісаж творчих робіт з історії педагогіки» в аудиторії або соціальній мережі «Facebook», систематизувавши та творчо презентувавши всі свої творчі напрацювання. Зразки робіт студентів представлені на рис. 7.

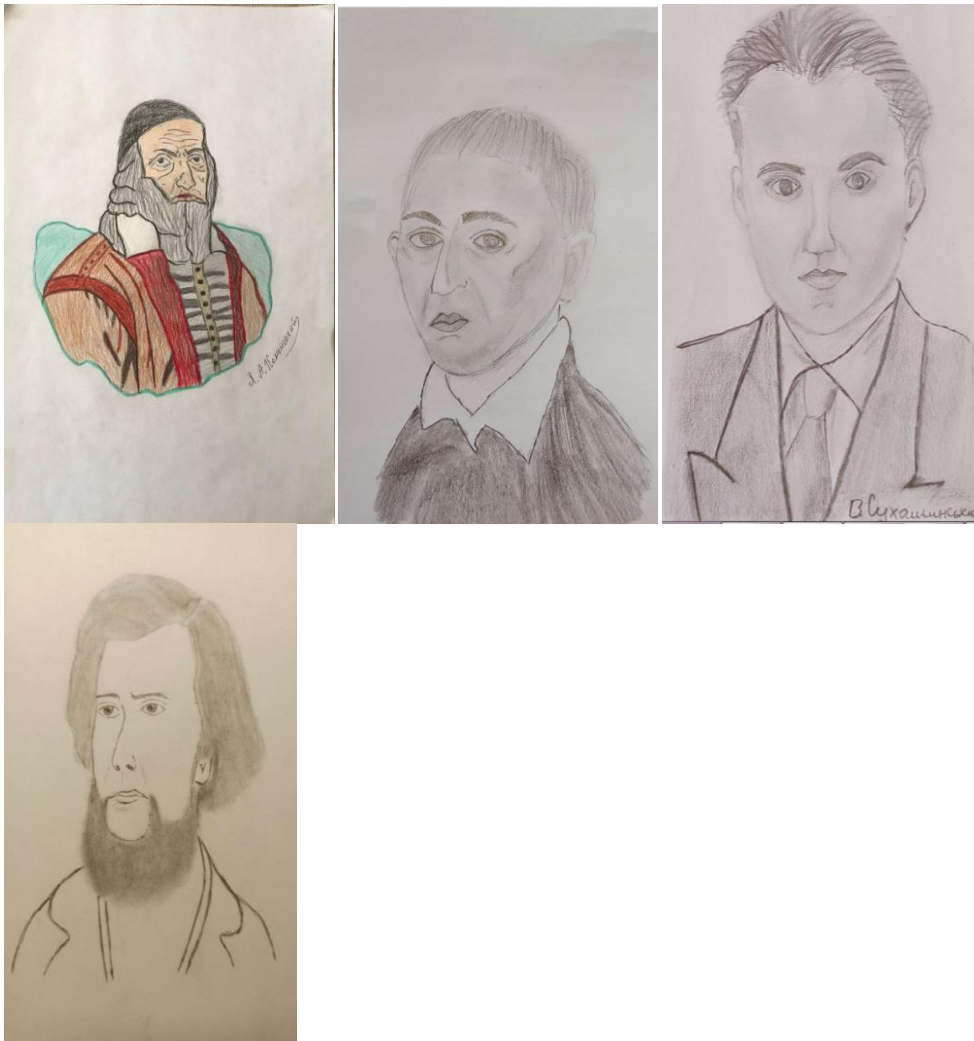

Рис. 7. Портрети улюблених педагогів

Виготовлення лепбуку

Лепбук – інтерактивна розкладна папка, яка складається з рухливих деталей, кишеньок із систематизованим по темах дидактичним матеріалом.

Мета: спонукати студентів до засвоєння знань; формувати вміння: визначати тему, мету, цілі, завдання, добираючи шляхи для їх розв’язання; вивчати, структурувати, досліджувати, узагальнювати, систематизувати інформацію; застосовувати знання в практичній ситуації; творчо оформлювати роботу; конструктивно співпрацювати, роблячи внесок у спільне завдання задля досягнення єдиної мети; презентувати результати власної чи групової діяльності в креативній формі; розвивати творчість, дивергентне мислення, естетичні смаки; залучати до світу мистецтва.

Погоджуємося із В. Щербатюк у тому, що саме лепбук є одним із перспективних різновидів методу проєкту. Варто зауважити, що він належить до змішаного типу проєктів, адже передбачає пізнавальну, дослідницьку, ігрову, творчу активність студентів. Саме виготовлення лепбуку дає змогу здобувачам швидко та надовго запам’ятати навчальний матеріал. Він є інформативним, навчальним, багатофункціональним. Може виконуватися як індивідуально, так і в парах, мікрогрупах [39, с. 116].

Зазначимо основні завдання використання лепбуку в освітньо-виховному процесі ЗВО. Навчальні: збагачення і систематизація знань з вивченої теми; їх закріплення та застосування в практичній діяльності; удосконалення вмінь класифікувати, аналізувати, формулювати висновки; розвиваючі: розвиток ініціативності, творчості, пізнавальних та

інтелектуальних здібностей, пам'яті, мислення, уваги, уваги; виховні: виховання наполегливості, організованості, цілеспрямованості [13, с. 60-61].

Запропонуємо алгоритм виготовлення лепбуку:

1. «Постановка проблеми, визначення теми інтерактивної папки – тематика має бути цікавою, актуальною, значимою для студентів. Вона може бути як новою, так і узагальнювати вивчену тему, чи стосуватися підсумків вивчення всього курсу.

2. Складання плану – будь-яка тема має бути розподілена на підтеми, які допоможуть всебічно розкрити зміст обраної проблеми. Кількість тем залежить від обширності теми, фантазії розробників та складності питань, які необхідно дослідити детальніше.

3. Створення макета зазвичай передбачає виготовлення картонної папки або книжки з двома розворотами формату А3 або А4 оригінальної форми.

4. Наповнення лепбука – виготовлення кишеньок, конвертів, міні-книг, вкладок, гармошок до кожної підтеми.

5. Збір інформації та необхідного матеріалу – знаходження цікавого інформаційного та ілюстративного матеріалу з кожної підтеми, створення пазлів, дидактичних ігор, схем, таблиць, діаграм, малюнків, кросвордів тощо» [39, с. 116-117].

У роботі зі студентами радимо використовувати навчальні лепбуки, які дають змогу швидко відновити в пам'яті засвоєний матеріал. Зокрема, здобувачам варто пропонувати в мікрогрупах (до 3-х осіб) виготовити інтерактивну папку на будь-яку тему з історії педагогіки. Не потрібно студентів обмежувати у виборі тематики, адже вона має бути насамперед їм цікава. Назва папки повинна характеризуватися оригінальністю та нестандартністю. Можна обирати видатного педагога, систему виховання певного періоду чи країни світу тощо. Лепбук має обов'язково бути кольоровим, виготовленим у вигляді книжки або папки, формату А3, містити тематичні кишеньки (конверти, розгортки, теги, стрілки, рухомі елементи) із заламінованими картками біографічних відомостей про педагогів, цитат, відомих педагогічних праць, пазлів, сенканів, портретів, світлин педагога, QR-кодів тощо.

Тематика лепбуків може бути наступною: «Ян Амос Коменський – учитель мудрості та людяності», «Батько гуманної педагогіки Ш. Амонашвілі», «Учитель, який віддавав серце учням», «Ідея народності виховання К. Ушинського» та інші.

Приклади інтерактивних тематичних папок, створених студентами представлено на рис. 8.

Рис. 8. Лепбуки студентів

У процесі викладання історії педагогіки з метою розвитку творчого мислення студентів необхідно шукати сучасні нестандартні форми проведення практичних занять. Стимулювальне, розвивальне, а також безумовно освітнє значення мають конкурси, вікторини, ігри-подорожі, педагогічні ток-шоу, челенджі тощо.

Конкурс

Конкурс – це змагання задля виявлення кращих учасників чи ідей.

– *Мета*: узагальнення та перевірка рівня засвоєння теоретичного матеріалу з теми, розширення педагогічного кругозору; стимулювання творчої діяльності, дослідницьких здібностей студентів; розвиток пізнавальних інтересів, мислення, кмітливості, здатності висловлювати та доводити власну думку, доказово її аргументуючи.

На нашу думку, конкурси мають вагомий потенціал для підвищення мотивації до вивчення курсу «Історія педагогіки», розвитку творчих здібностей, творчого мислення. Зокрема, віддаємо перевагу інтелектуальним конкурсам (вікторинам, турнірам, аукціонам кмітливих, «Що? Де? Коли?», «Щасливий випадок тощо»), іграм-конкурсам (КВК, іграм-подорожам з використанням конкурсних завдань), конкурсам творчого характеру.

Досягненню такої цілі сприяє не лише безпосередня участь студентів у змаганнях, але й самостійна робота з підготовки; розробка завдань і проведення для однокласників. Більш ефективним вважаємо варіант, коли студенти на основі опрацювання основної та додаткової літератури з теми практичного заняття, пошуку цікавої інформації в Інтернеті самі розробляють конкурс. Процес підготовки конкурсних завдань має важливе значення для розширення знань, використання їх у творчих і нестандартних умовах.

В організації конкурсу мають приймати участь усі студенти групи: одні можуть бути розробниками та ведучими, інші – учасниками. Зокрема, оптимально формувати зі складу студентів академічної групи 3-5 команд по декілька учасників у кожній (5-10).

Усі завдання, які проводяться в межах конкурсу, мають розроблятися на основі теми і змісту практичного заняття. Для того, щоб під час такого заняття студенти змогли проявити власні знання, креативність, кмітливість і винахідливість, усі конкурси мають бути цікавими, динамічними, різноплановими: бліц-вікторина, виконання тестових завдань, розв'язування ребусів, доповнення незакінчених речень, складання пазлів, аналіз цитат тощо. Найбільш складні завдання студенти готують заздалегідь під час самостійної роботи. Безпосередньо на конкурсі необхідно регламентувати час на підготовку і виконання завдань до декількох хвилин. Кожне завдання може виконувати вся команда, або її представники. Також варто проводити окремий конкурс для капітанів.

Необхідно обрати незалежне і компетентне журі, суддів, які справедливо здійснюватимуть оцінювання. При розробці конкурсу необхідно чітко визначати кількість балів, які будуть отримувати учасники за правильно виконане завдання. Кожне завдання має оцінюватися окремо, а в кінці всього конкурсу підраховуватиметься остаточний результат.

Наведемо приклади конкурсних завдань, які проводилися з різних тем під час вивчення історії педагогіки.

Тема. Європейська класична педагогіка кінця XVIII-першої половини XIX ст. Конкурс знавців педагогічної минувшини.

Умови проведення. Студенти повинні об'єднатися в малі групи (до 5-и осіб) та ознайомитися з педагогічною системою одного з педагогів цього періоду: внесок Й. Гербарта в розвиток педагогіки як науки; педагогічна система А. Дістервега; педагогічні ідеї та діяльність Й. Песталоцці; Ф. Фребель – основоположник системи дошкільного виховання; А. Сен-Сімон про виховання й освіту нового покоління; проблеми формування особистості в педагогічній концепції Р. Оуена; педагогічні ідеї у соціальній системі Ш. Фур'є. На основі змісту підібраної інформації необхідно розробити завдання; на всі запитання конкурсу мають бути правильні відповіді, на всі завдання – приклади їх виконання. Конкурс потрібно оформити за таким алгоритмом:

1. Оригінальна назва конкурсу, наприклад, «Гортаємо сторінки праць Й. Гербарта» тощо.
2. Мета й завдання проведення конкурсу: узагальнення і розширення знань про...; розвиток критичного мислення, вміння аналізувати тощо.
3. Використана література.
4. Наочність: картки із завданнями, фото, малюнки, ребуси.
5. Загальні умови проведення конкурсу, оцінювання.
6. Конкурсні завдання (не менше 5-и) повинні повністю охопити всю педагогічну систему видатного педагога: мають бути різного змісту і не повторюватися (бліц-запитання про біографію, основні ідеї, головні праці; тестові завдання; обов'язково завдання, в основі яких цитати з праць; завдання-малюнки, ребуси тощо) та охоплювати всю концепцію видатного педагога; послідовність опису завдання: назва, мета, зміст і умови проведення, час на виконання, оцінювання.

Приклад, розробленого студентами, конкурсу «Машина часу: назад до видатних часів» поданий на рис. 9.

Рис. 9. Фрагмент розробленого студентами конкурсу «Знавці педагогічної минувшини»

Практичне заняття з історії педагогіки також можна проводити у формі гри-подорожі, кожна із зупинок якої є інформативною, різного змісту і не повторювати одна одну, щоб повно охопити й розкрити всю педагогічну концепцію, ідеї педагога.

Тема. Особливості розвитку освіти й педагогічних теорій у розвинених країнах кінця XIX – першої половини XX ст.

Умови проведення. Студенти повинні об'єднатися в малі групи (до 5-и осіб) та розробити гру-подорож, в якій різносторонньо висвітлити одну з концепцій (педагогіка позитивізму Г. Спенсера, теорія вільного виховання М. Монтесорі, теорія «трудової школи» і «громадянського виховання» Г. Кершенштейнера, розробка основ «педагогіки дії» в працях А. Лая, прагматична педагогіка Дж. Дьюї, ідея цілісного виховання Р. Штайнера) за таким алгоритмом:

1. Оригінальна назва подорожі, наприклад, «На гостини до Джона Дьюї», «Подорож Педагогічним Всесвітом Марії Мотессорі» тощо.

2. Мета й завдання проведення гри-подорожі.

3. Використана література.

4. Наочність: картка подорожі, транспорт, завдання тощо.

5. Зупинки:

- бібліографічна;
- літературна – праці педагога;
- цікаві факти з життя;
- фотогалерея;

- головні ідеї;
- актуальність ідей на сучасному етапі;
- перевірка себе тощо.

Приклад фрагменту гри-подорожі «Науковими стежками Дж. Дьюї» представлено на рис. 10.

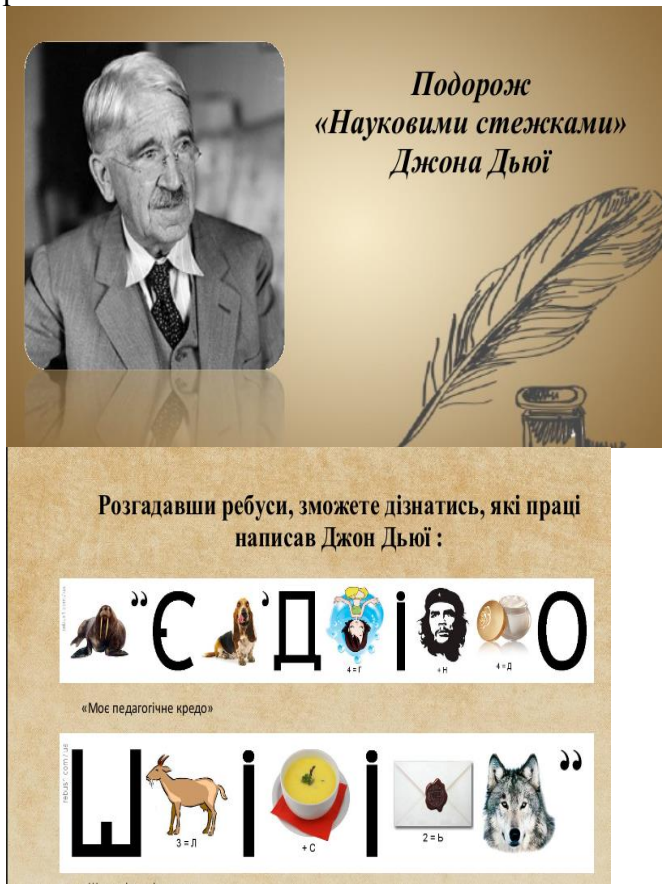

Рис. 10. Фрагмент гри-подорожі «Науковими стежками Дж. Дьюї»

Педагогічні ток-шоу

Ток-шоу, на переконання А. Саліхова, є видом телепередачі, де кілька учасників ведуть обговорення запропонованої теми; сучасним аналогом теледискусії, адресованої не всім, але кожному. Ток-шоу, як зазначає науковець, характеризується тим, що ведучий ставить більшість питань за заздалегідь підготовленим планом. За такої організації телепередачі практично виключається можливість непередбачуваності питання та виявлення несподіваної інформації для компетентної людини; відбувається лише актуалізація вже існуючої в аудиторії інформації, при цьому, швидше, в розважальному форматі, ніж в інформаційному. Варто зазначити, що в деяких випадках терміном «ток-шоу» позначають будь-яку розмовну передачу, наприклад, розмову за круглим столом чи інтерв'ю в студії [36, с. 49-50].

Мета: обговорити питання, які становлять загальний інтерес, висвітлити різні точки зору на проблему, активізувати сприйняття змісту, запропонованого в телепередачі за допомогою диспуту, гострих питань, висловлення різних точок зору.

Учасниками класичного ток-шоу є ведучий, запрошені співрозмовники (експерти), глядачі в студії. Ток-шоу поєднує прийоми журналістики та сценічні прийоми. Кожен з учасників ток-шоу одночасно є персонажем заданої йому авторами ток-шоу роллю. Структура даного виду телепередачі є наступною: герої, глядачі, ведучий, запитання та відповіді [36, с. 50].

На нашу думку, розробка студентами педагогічних ток-шоу сприятиме розвитку творчого потенціалу, креативності, нестандартного мислення, творчої активності в процесі спільної діяльності, формуванню вмінь працювати в мікрогрупах, знаходити спільну мову для вирішення поставленого завдання.

Запропонуємо приклади завдань різної тематики з навчальної дисципліни «Історія педагогіки», які передбачали розробку педагогічних ток-шоу.

Тема. Творення системи освіти й розвиток педагогічної думки в радянську добу (20-40-і роки XX ст.). Діалог Г. Ващенко і А. Макаренка про виховання молодих поколінь.

Умови проведення. Студенти повинні об'єднатися в малі групи (до 5-и осіб) і на основі порівняння ідей видатних педагогів щодо мети змісту, методів виховання молодих поколінь, розробити педагогічне ток-шоу, в якому показати дискусію Г. Ващенко й А. Макаренка щодо основних питань виховання молодих поколінь. Оформити за алгоритмом:

1. Оригінальна форма та тема ток-шоу.
2. Мета й завдання проведення (навчальні, виховні, розвивальні завдання з вивчення теми в контексті курсу історія педагогіки).
3. Використана література.
4. Наочність і обладнання.
5. Хід ток-шоу.

Представимо фрагменти педагогічних ток-шоу на рис. 11.

Рис. 11. Фрагменти презентації педагогічного ток-шоу

Тема. Освітня й науково-педагогічна діяльність В. Сухомлинського. Зустріч з В. Сухомлинським.

Умови проведення. Студенти повинні об'єднатися в малі групи (до 5-и осіб) і розробити уявну «зустріч» науковців / студентів / учителів / батьків з В. Сухомлинським у формі педагогічного ток-шоу, в якому показати сутність його ідей та їх актуальність на сучасному етапі реформування системи освіти України.

Приклади творчих робіт студентів подано на рис. 12.

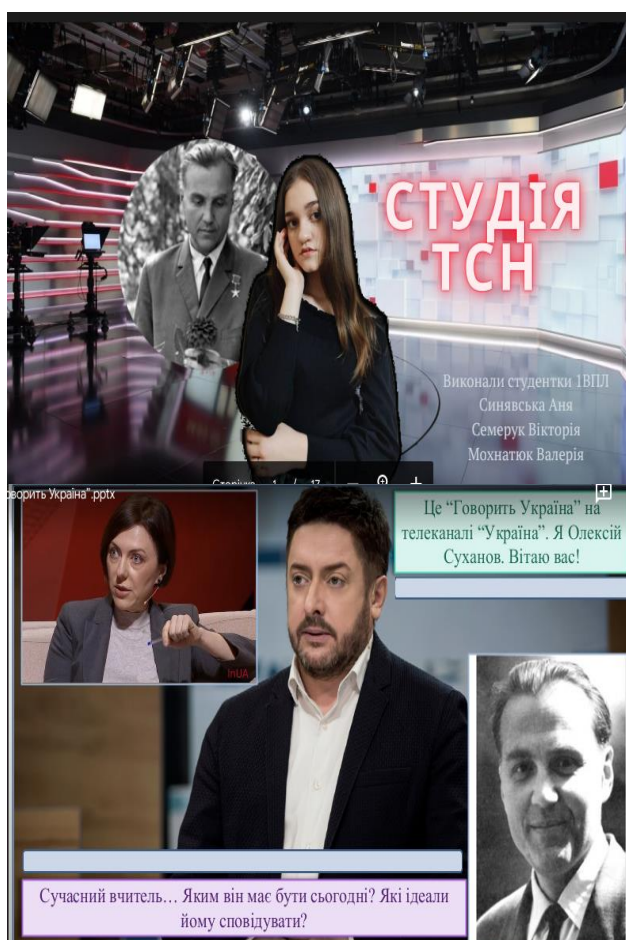

Рис. 12. Фрагменти презентації педагогічного ток-шоу про В. Сухомлинського

Челендж

Челендж передбачає використання соціальних мереж для повторення вивчених тем з історії педагогіки, організацію навчальної діяльності в ігровій формі.

Мета: повторення та закріплення знань у невимушеній, цікавій, інтерактивній формі; створення можливості для творчого самовираження; розвиток здатності аналізувати, синтезувати інформацію.

До челенджів варто залучати здобувачів як індивідуально, так і колективно. Так, після кожного заняття з історії педагогіки рекомендуємо студентам брати участь у інтерактивах, які передбачають виконання цікавих творчих завдань та розміщення їх у соціальній мережі «Facebook», зокрема, таких:

- за описом (біографічними даними, цікавими фактами з життя та педагогічної діяльності) відгадати педагога та передати естафету студентам своєї групи;
- «Перлини педагогічної мудрості» – знайти цікаві цитати педагогів, опублікувати їх в соціальній мережі, відзначити однокласників, які у коментарях мають пояснити розуміння змісту запропонованої думки та опублікувати свої вислови;
- написати вірш, акровірш, сенкан, хоку про педагога;

- виконати вправу «Кола на воді» – до кожної літери прізвища педагога, дібрати асоціацію, пов'язану із ним, після чого, використавши всі слова, побудувати речення, зв'язну розповідь тощо;
- створити «Хмару слів», візуально відтворивши на зображенні список ключових фраз, пов'язаних із педагогом;
- створити кластер, систематизувавши у вигляді грона професійні, особистісні якості педагога, визначні праці, біографічні відомості тощо;
- вправа «Дешифрувальник» – розгадати речення і дізнатися цікаві відомості про педагога тощо;
- зашифрувати в таблиці з літерами ключові слова, пов'язані із життєвими шляхом, педагогічною діяльністю педагога, у коментарях потрібно написати відшукані слова і пояснити, чому саме вони стосуються педагога;
- вправа «Доповни речення» – запропонувати початок декількох речень, які стосуються педагога, а в коментарях – продовжити думку.

Скриншоти челенджів з історії педагогіки подані на рис. 13.

Челендж "Хмара слів про педагогів"

В рамках вивчення дисципліни історія педагогіки ми з Юлією Бондар запускаємо челендж суть якого відгадати педагога по ключовим словам хмаринки. Бажаємо успіхів!

Ось головні теги за якими можна відгадати педагога. Є ідеї?

#1БГМ ... Ещѐ

Рис. 13. Скриншоти челенджів з історії педагогіки

Індивідуальні навчально-дослідні завдання (ІНДЗ)

Індивідуальні навчально-дослідні завдання (ІНДЗ) – це практична робота в межах навчальної програми курсу, яка передбачає творче і комплексне застосування знань, практичних умінь і навичок, отриманих у процесі лекційних, практичних, лабораторних занять та охоплює зміст навчального курсу загалом або декілька вивчених тем.

Мета: сприяти самостійному вивченню кожним студентом частини програмного матеріалу, шляхом узагальнення, систематизації, закріплення та практичного застосування знань з навчальної дисципліни, розвивати навички творчої, самостійної, дослідницько-пошукової роботи.

Наприклад, обрати класика педагогіки та одну з його основних праць і створити творчий проєкт-презентацію педагогічної системи класика педагогічної думки на тему: «Подорож у... століття на зустріч з ... (прізвище, ім'я, по-батькові класика)».

Для творчого проєкту варто пропонуються наступні праці: Г. Ващенко «Виховний ідеал»; А. Макаренко «Педагогічна поема», «Книга для батьків», «Прапори на баштах»; В. Сухомлинський «Духовний світ школяра», «Методика виховання колективу», «Народження громадянина»; К. Ушинський «Людина як предмет виховання», «Праця в її психічному та виховному значенні»; Ж.-Ж. Руссо «Еміль або про виховання»; Й.

Песталоцці «Лебедина пісня», «Книга для матерів», «Лінгард і Гертруда»; Г. Сковорода «Сад пісень»; О. Духнович «Народна педагогія»; М. Пирогов «Питання життя», «Про публічні лекції з педагогіки»; С. Русова «Нова школа», «Про колективне групове навчання», «Методика початкової освіти», «Дошкільне виховання», «Позашкільна освіта», «Дидактика», «Значення соціальної психології для виховання», «Сучасні течії в новій педагогіці»; П. Блонський «Трудова школа»; М. Монтесорі «Будинок дитини. Метод наукової педагогіки», «Керівництво до мого методу», «Антропологічна педагогіка», «Самовиховання і самонавчання в початковій школі»; С. Шацький «Мої педагогічні шляхи», «Бадьоре життя», «Про піднесення якості уроку», «Про ліквідацію другорічництва» та інші.

Форма проекту – електронна презентація, буклет, колаж, відео тощо. У проекті необхідно показати видатного педагога різнобічно, як: особистість, громадянина, вченого, практика, автора праць тощо.

Структура проекту:

1. Назва проекту. Наприклад, «Ян Амос Коменський (1592-1670) – фундатор наукової педагогіки, великий чеський педагог-демократ, видатний громадський діяч».

2. Декілька фото: різні варіанти портретів, пам'ятники, медалі, гравюри тощо (1-2 слайди).

3. Таблиця «Коротка біографія».

4. Цікаві факти з життя.

5. Головні праці: назва, рік видання, перевидання, ілюстрації, коротка анотація (кожна на окремому слайді).

6. Детальна презентація прочитаної праці: назва, анотація, історія написання, коротка характеристика основних розділів.

7. Ілюстрації до праці, малюнки, колажі.

8. Таблиця – головні думки, цитати, коментарі, актуальність.

9. Завдання / проблемні запитання на основі змісту / цитат з праці.

10. Завдання для самоконтролю: кросворди, творчі завдання, ігрові вправи, в основі яких факти з життя педагога, його головні ідеї, цитати з праць.

11. Запитання до класика педагогіки (до 5-и): «Що б я хотів запитати в класика педагогіки?»

12. Есе / п'єса на тему: «Якби (ім'я прізвище класика) жив у ХХ столітті» –1 друкована сторінка.

Приклади фрагментів творчих проектів-презентацій студентів представлені на рис. 14.

Рис. 14. Фрагменти творчих проєктів-презентацій індивідуальних навчально-дослідних завдань

Найкращі творчі роботи студентів рекомендуємо висвітлювати в тематичних групах у соціальній мережі Facebook. Зокрема, нами створена група «Коворкінг креативних викладачів та студентів», яка є творчим простором для спілкування викладачів і студентів, презентації оригінальних завдань і проєктів, виконаних під час вивчення педагогічних дисциплін, у тому числі й історії педагогіки.

Задля визначення ефективності проведеної роботи по завершенню вивчення курсу «Історія педагогіки» необхідно обов'язково проводити фідбек у вигляді анкетування. Таке опитування допоможе викладачам проаналізувати власну роботу, звернути увагу на недоліки та переваги навчальної діяльності, визначити задоволеність студентами вивченим курсом.

Зокрема, студентам першого курсу Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського було запропоновано пройти анкетування «Значення історії педагогіки для особистісного зростання майбутнього педагога і задоволеність здобувачів викладанням дисципліни». У анкетуванні взяло участь 79 респондентів. Проаналізуємо отримані результати опитування на деякі запитання.

Так, опрацювання відповідей на перше запитання «Чи важливо вивчати курс «Історія педагогіки»? Чому?» дало змогу з'ясувати, що 78 здобувачів (98,7%) усвідомлюють важливість вивчення дисципліни. Вони прокоментували свої відповіді наступним чином: «Багато чого цікавого можна дізнатись про те, яким навчання було колись», «Розширила кругозір, дізналась багато нового про видатних постатей», «Цікаво дізнаватися про погляди відомих, видатних діячів, педагогів, їхні погляди, порівнювати та аналізувати», «Ми, як майбутні вчителі, повинні знати історію та видатних педагогів різних століть», «Ми повинні вивчати минуле педагогіки, для творення майбутнього», «Дізнаємося як розвивалася педагогічна наука і можемо порівняти її з сучасністю» тощо. Лише 1 респондент (1,3%) зауважив, що вивчення даного курсу є важливим лише для особистісного всебічного розвитку, а для майбутньої педагогічної діяльності ця дисципліна не відіграє важливого значення.

Отже, констатуємо, що переважна більшість студентів усвідомлює необхідність вивчення історії педагогіки для успішної майбутньої педагогічної діяльності.

Кількісні результати опрацювання відповідей на перше запитання представлені у вигляді діаграми (рис. 15).

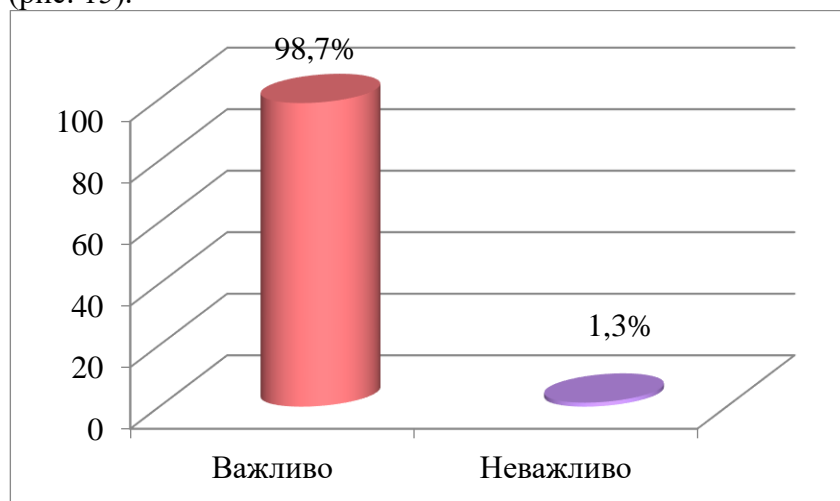

Рис. 15. Погляди студентів на значення курсу «Історія педагогіки»

Ще одним запитанням анкети було: «Чи рекомендували б Ви вивчати дану дисципліну іншим студентам?». Варто відзначити, що відповіді респондентів були переважно схвальними. Результати опитування засвідчили, що 77 студентів (97,5%) будуть пропонувати вивчати курс іншим здобувачам (рис.16). Наведемо приклади їхніх відповідей: «Пропонувала б вивчати даний курс і не лише тим, хто буде педагогом, а й іншим», «Обов'язково рекомендувала б, тому, що дисципліна є цікавою», «Радила б вивчати, чудова дисципліна з прекрасними викладачами», «Обов'язково рекомендувала б, тому що вона мені сподобалась, завдяки їй я дізналася багато нового», «Радила б, тому що це цікаво, пізнавально та потрібно для професії вчителя», «Обов'язково пропонувала б, дисципліна є дуже важливою, не лише для педагогів, а й для батьків. Правильно ж кажуть, хто не знає минулого, той не зможе прогнозувати майбутнє». Тільки 2 опитаних (2,5%) зауважили, що не впевнені щодо надання рекомендацій з вивчення курсу. Їхні відповіді були сформульовані таким чином: «не знаю», «можливо».

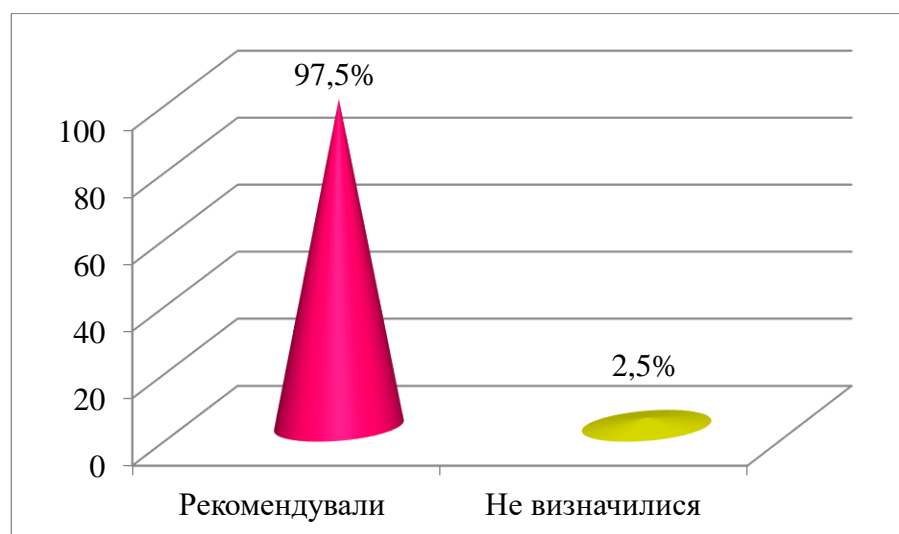

Рис. 16. Результати відповідей студентів щодо рекомендації вивчення курсу «Історія педагогіки»

Для визначення ефективності проведеної роботи було цікаво дізнатися про рівень задоволеності здобувачами вивченням курсу «Історія педагогіки». Зокрема, ми запропонували відповісти на запитання: «Чи задоволені Ви лекціями та практичними заняттями?». Результати відповідей були дуже позитивним. Усі студенти (100%) задоволені вивченням історії педагогіки. Наведемо декілька прикладів їхніх відповідей: *«Лекції та практичні заняття були дуже цікавими та залишили після себе багато нових знань та корисної інформації», «Дуже, вони були насичені змістовною, цікавою інформацією. На лекціях особливо сподобалося використання різних філософських вправ, а на практичних – їх формат представлення (ток-шоу, зустрічі, конкурси, аукціони педагогічних ідей та багато іншого), а найголовніше те, що на кожній практичній роботі студентам надавалася можливість для розвитку власного творчого потенціал, що й є великим плюсом. Для студентів це дуже важливо. У зв'язку з цим згадаю наше улюблене висловлювання, що й чітко розкриває мою думку: творчий викладач – творчий студент», «Дуже задоволена. Гарне викладання матеріалу, цікаві думки, інформативні лекції, продуктивні практичні. Усе сподобалось», «Усе було проведено на високому рівні», «Задоволена, тому що на лекціях ми завжди обговорювали проблеми, це давало нам краще запам'ятати матеріал, а практичні заняття були цікаві, різноманітні, неординарні».*

Кількісні результати опрацювання відповідей представлені на рис. 17.

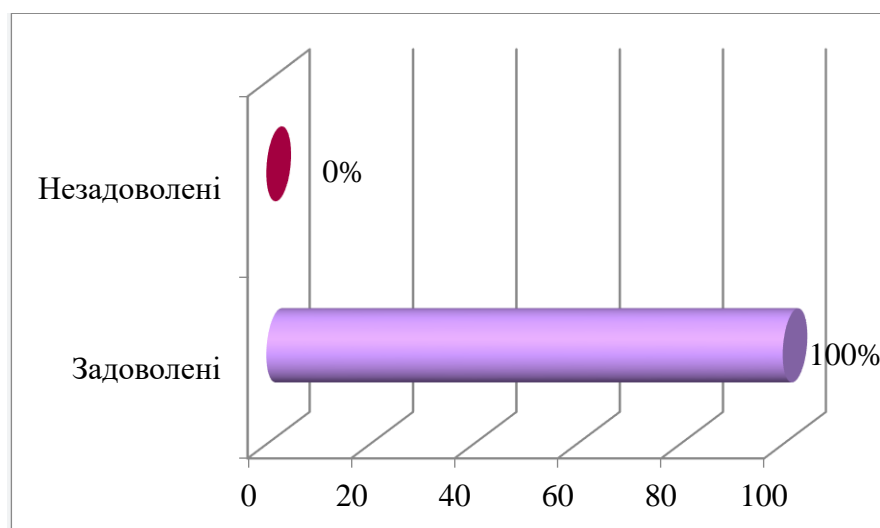

Рис. 17. Задоволеність здобувачів викладанням і вивченням курсу «Історія педагогіки»

Також, задля повного аналізу своєї роботи було запропоновано студентам відповісти на запитання: «Що найбільше сподобалося під час вивчення навчальної дисципліни?». Аналіз відповідей показав, що 30 студентам (38,0%) сподобалося все – цікаві практичні та лекційні заняття. 35 здобувачам (44,3%) – виконувати творчі завдання в групах: розробляти ток-шоу, зустрічі, ділові ігри, творчі проекти. 14 студентам (17,7%) надзвичайно сподобалася позитивна атмосфера, яка панувала на заняттях, підтримка, взаєморозуміння викладачів. Представимо відповіді студентів на дане запитання: *«Сподобалося створювати креативні завдання на практичні заняття», «Виклад інформації відбувався в цікавій дискусійній формі, постійний зворотній зв'язок. На практичних заняттях використовувалися нові методика викладу нової інформації, ми створювали інтерактивні презентації для представлення практичних аспектів, інформація доповнювалася цікавими фактами викладачем», «Найбільше за все мені сподобалося виконувати такі цікаві практичні завдання, занурюватися в педагогічне*

минуле і відбирати для себе ідеї, які можна застосовувати у НУШ», «Усе сподобалося. Наші групові практичні заняття і лекції, на яких ми могли висловити свою думку», «Проявляти свою творчість під час лекційних та практичних занять», «Сподобався настрій викладачів та позитивна енергія, яка лунала навіть на відстані», «Легкість та хороша атмосфера на практичних та лекційних заняттях». Кількісне представлення результатів подано у вигляді діаграми (рис. 18).

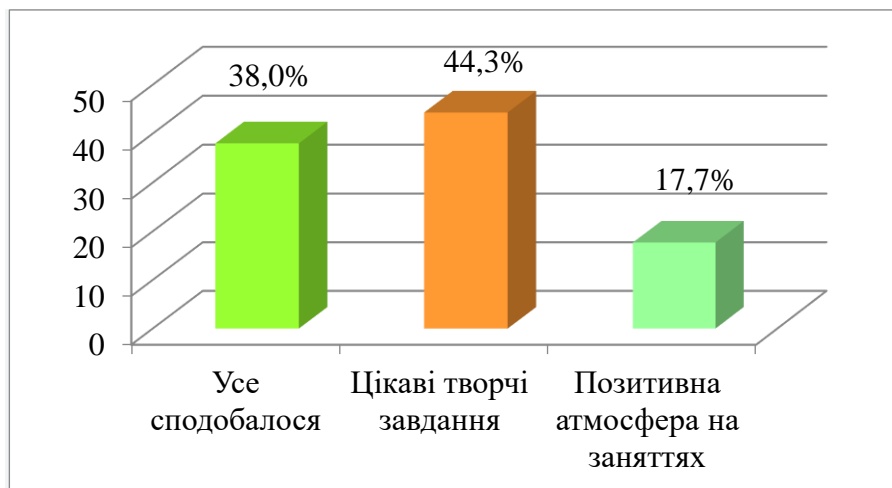

Рис. 18. Аспекти, які найбільше сподобалися студентам під час вивчення курсу «Історія педагогіки»

Викликає зацікавленість й те, які саме різновиди творчих завдань найбільше до вподоби студентам. Результати опитування показали, що найбільше здобувачі були схвальної оцінки викликала розробка педагогічних ток-шоу (38 респондентів – 48,1 %). Цікавими для здобувачів були творчі проекти-презентації, буклети, які студенти розробляли в мікрогрупах (34 опитаних – 43,0%). Вікторини, ігри-подорожі сподобалися 7 студентам (8,9%).

Узагальнені кількісні результати графічно відображено у вигляді діаграми (рис. 19).

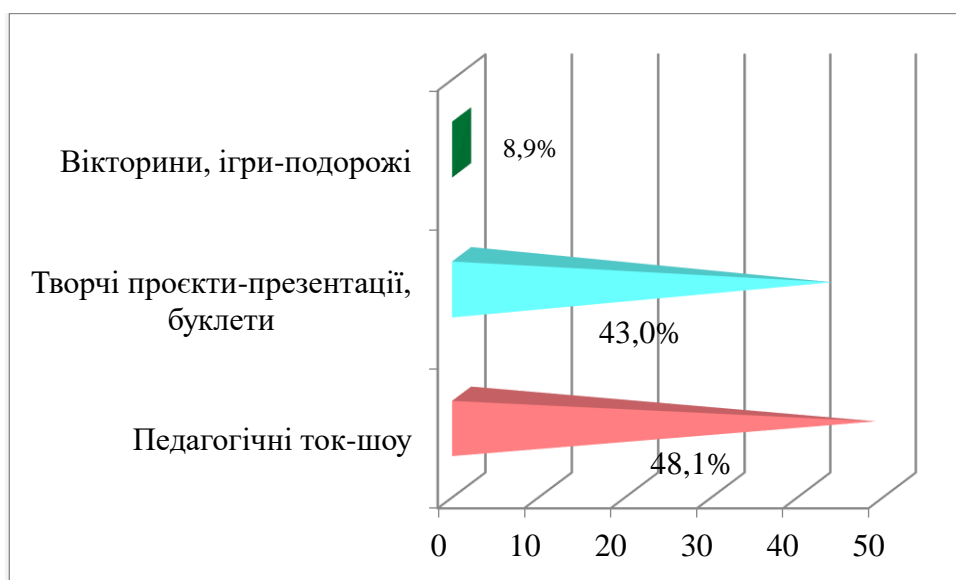

Рис. 19. Творчі завдання, які найбільше сподобалися студентам під час вивчення курсу «Історія педагогіки»

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, формування творчого, висококваліфікованого, компетентного вчителя початкової школи є одним з важливих завдань сучасної педагогічної освіти. Організація освітнього процесу педагогічного закладу вищої освіти має забезпечувати якнайповніше розкриття здібностей, талантів, творчого потенціалу студентів, розвитку в них дивергентного мислення, уяви, фантазії, креативності. Розвиток творчої особистості студента є частиною професійного становлення, яке спрямоване на вироблення комплексу якостей: оригінальність, ініціативність, розвинена інтуїція, дивергентне мислення, цілісність сприйняття, наполегливість, здатність до фантазування, вигадки, генерування нестандартних ідей під час розв'язання творчих завдань, вирішення різноманітних проблем, які мають поступальну ускладненість. Цьому сприятиме використання завдань творчого характеру та проведення нестандартних форм організації навчальної діяльності студентів.

Важливою дисципліною у межах освітніх програм підготовки здобувачів вищої освіти є «Історія педагогіки». У процесі викладання цього навчального курсу створюються можливості для проектування творчого освітнього процесу, що дозволяє розкрити інтелектуальний і творчий потенціал, забезпечити успішність кожному студентові. Завдяки вивченню історії педагогіки майбутні вчителі зможуть, з одного боку, засвоїти систему знань про історично зумовлені освітні системи минулого, видатних персоналій педагогічної думки, оцінити їхній внесок у скарбницю світового педагогічного досвіду, розвиток освіти, школи від найдавніших часів до наших днів в Україні та за кордоном. З другого боку, завдяки впровадженню інтерактивних методів, проведення нестандартних занять, використання низки творчих завдань створюються сприятливі умови для розвитку в студентів професійно важливих якостей, серед яких – креативне мислення, педагогічна уява і фантазія, схильність до інноваційності тощо.

Наше дослідження не вичерпує всіх питань окресленої проблеми. Перспективи подальших наукових розвідок убачаємо у розробці теоретико-методичних аспектів, узагальненні досвіду використання інноваційних освітніх технологій у процесі викладання історії педагогіки та інших фахових дисциплін з метою формування майбутніх учителів початкових класів креативної компетентності.

Список використаних джерел

1. Бондар Ю. В. Особливості підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування творчих умінь молодших школярів. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*, 2022. Вип. 17. Том I. С. 166-182.
2. Бондаренко О. В., Садова В. В. Використання мультимедійних засобів у процесі вивчення навчального курсу «Історія педагогіки»: методичні рекомендації. Кривий Ріг: КПІ ДВНЗ «КНУ», 2013. 53 с.
3. Бричок С. Б. Використання проектної технології під час вивчення курсу «Історія педагогіки». *Професійний розвиток педагога*: матеріали III науково-практичної Інтернет-конференції «Сучасний вчитель початкової школи: актуальні тенденції та пріоритети». Рівне, 2015. С. 4-8.
4. Бричок С. Б. Інноваційні підходи до вивчення спадщини В. Сухомлинського та О. Захаренка в курсі Історія педагогіки. *Історико-педагогічний альманах*. 2010. № 2. С. 20-23.
5. Гриневич Л. М. Вітчизняна педагогічна теорія про розвиток освіти в Україні у контексті євро інтеграційних процесів. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2015. № 1-2 (46-47). С. 5-10.
6. Демченко О., Гавриленко Т., Коваль Т., Стахова І. Розвиток творчих здібностей студентів під час вивчення історії педагогіки у контексті підготовки до роботи з обдарованими дітьми. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2022. № 1(17). С. 36-52.

7. Демченко О. П. Інтерактивні методи в підготовці майбутніх вихователів обдарованих дітей у контексті євроінтеграційних вимог до підвищення якості вищої освіти. *Імплементация європейських стандартів в українські освітні дослідження* : зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф. Української асоціації дослідників освіти (Київ, 21 червня 2019 р.). Київ – Дрогобич : Трек-ЛТД, 2019. С. 45-49.
8. Демченко О. П. Організація квазіпрофесійної діяльності майбутніх вихователів обдарованих дітей на практичних заняттях з педагогічних дисциплін. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Випуск 14. Т. 1. С. 42-48.
9. Демченко О. П. Підвищення викладацької майстерності науково-педагогічних працівників у контексті євроінтеграційних процесів. *Молодий вчений. Серія «Педагогічні науки»*. 2021. № 10 (98). Жовтень. С. 234-240.
10. Демченко О. П. Практикум з історії педагогіки : навчально-методичний посібник для викладачів історії педагогіки, на допомогу студентам педагогічних ВНЗ під час самостійного вивчення теоретичних основ, підготовки до семінарських і практичних занять. Київ : Видавничий дім «Слово», 2012. 432 с.
11. Демченко О. П., Лазаренко Н. І., Любчак Л. В. Інформаційно-комунікаційні технології у підготовці майбутніх педагогів до роботи з обдарованими дітьми. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2021. Том 86. № 6. С. 123-143. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/4570/1947> (дата звернення: 02.10.2022).
12. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») : затв. постановою Каб. Міністрів України від 3 лист. 1993 р. № 896. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.09.2022).
13. Дмитренко О. Лепбук як інтерактивна форма організації міжособистісної безбар'єрної взаємодії суб'єктів навчально-пізнавальної діяльності у середній школі. *Людина в мовному просторі: історична спадщина, проблеми, перспективи розвитку* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (17–18 травня 2018 р.) : збірник тез / упорядники : І. Я. Глазкова, В. Богдан. Мелітополь : Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2018. С. 59-62.
14. Дубасенюк О. А. Креативний підхід до професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів. *Креативна педагогіка*. 2011. № 4. С. 23-28.
15. Дубяга С. М. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до педагогічної імпровізації : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2008. 23 с.
16. Дубяга С. М., Шевченко Ю. М., Фефілова Т. В. Розвиток творчих здібностей майбутнього вчителя початкової школи у процесі навчання у ВНЗ. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. № 1 (35). С. 309-317.
17. Дудік А. О. Розвиток творчого потенціалу студентів педагогічних спеціальностей ВНЗ. *Науковий вісник Донбасу*. 2012. № 1. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/nvd_2012_1_15.pdf (дата звернення: 19.09.2022).
18. Дунаєва О. М. Формування педагогічної креативності майбутніх учителів у процесі професійної підготовки : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2008. 21 с.
19. Дяченко Л. М., Марусинець М. М., Пазюра Н. В., Постригач Н. О., Пилинський Я. М. Тенденції професійного розвитку вчителів у країнах Європейського Союзу і Сполучених Штатах Америки : монографія. Київ : Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 2016. 282 с.
20. Ковальова В. І. Творча майстерня. Становлення та розвиток творчої особистості молодшого школяра. Харків : Вид. група «Основа», 2010. 191 с.

21. Концепція Нової української школи : ухвал. рішенням колегії МОН від 27 жовт. 2016 р. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 12.09.2022).
22. Комарівська Н. О. Підготовка студентів до розвитку творчих здібностей дітей (на матеріалі казки). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія «Педагогіка і психологія»* : Вип. 28. Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2009. С. 182-185.
23. Концепція розвитку педагогічної освіти: затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України від 16 липня 2018 р. № 776. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/prozatverdzhennya-konserciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti> (дата звернення: 18.09.2022).
24. Лазаренко Н. І. Тенденції професійної підготовки вчителя в педагогічних університетах України в умовах євроінтеграції: дис. на здобуття наукового ступеня докт. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2020. 535 с.
25. Любчак Л. В. Умови творчого розвитку майбутнього вчителя (на матеріалах вивчення курсу «Основи педагогічної майстерності»). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія «Педагогіка і психологія». Зб. наук. праць.* 2005. Випуск 15. С. 38-40.
26. Манчуленко Л. В. Формування творчого стилю діяльності майбутніх педагогів у процесі педагогічної практики : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : 13.00.04. Тернопіль, 2006. 21 с.
27. Мирончук Н. М. Розвиток творчої особистості майбутнього вчителя-вихователя у системі професійної підготовки. *Нові технології навчання* : наук.-метод. зб., 2012. Вип. 71. С. 158-161.
28. Онищенко І. В. Шляхи формування творчого потенціалу майбутнього вчителя початкових класів у процесі фахової підготовки. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології.* 2012. № 7 (25). С. 397-404.
29. Пічкур О. М. Дизайн рекламного буклету : методичні рекомендації. Умань : [б. в.], 2016. 66 с.
30. Покровська О. А. Розвиток творчої особистості студента. URL: <http://eprints.kname.edu.ua/31943/1/84.pdf> (дата звернення: 28.09.2022).
31. Полікарпова Ю. Презентація як активний метод навчання. *Культура народів Причорномор'я.* 2012. С. 159-162.
32. Поради з написання есе. URL: http://csbc.edu.ua/documents/news/691_3.pdf (дата звернення: 15.10.2022).
33. Проценко І. І. Педагогічні умови формування професійно-творчих діалогових умінь студентів. *Педагогіка та психологія.* 2012. Вип. 41. С. 32-41.
34. Руденко Л. С. Підготовка вчителя початкової школи до творчої педагогічної діяльності. *Вісник психології і педагогіки.* 2014. № 16. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/33689308.pdf> (дата звернення: 15.09.2022).
35. Салихов Ю. А. Типологія дискурса. Дискурс ток-шоу. *Lingua mobilis.* 2014. № 5 (51). С. 44-53.
36. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підручник. Київ : Міленіум, 2006, 344 с.
37. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в п'яти томах. Том перший. Методика виховання колективу. Київ : «Радянська школа», 1976. С. 403-613.
38. Тищенко Т. І. Напрями розвитку творчого потенціалу студентів. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи.* 2012. Вип. 38. С. 151-158.
39. Щербатюк В. С. Методика застосування проектних технологій на заняттях із літературознавчих дисциплін у ВНЗ. *Молодий вчений.* 2017. № 6.1 (46.1). С. 114-117.
40. Mack A. Kompetenzentwicklung als Orientierung für die Gestaltung des Studiums. – Esslingen : Fachhochschule Esslingen, 2002. – 22 p.

Педагогічні технології роботи з різними категоріями дітей з особливими освітніми потребами в сучасних умовах: європейські підходи й український досвід

Олена Колосова

старший викладач кафедри дошкільної освіти

olena.kolosova@vspu.edu.ua

Анна Хіля

старший викладач кафедри початкової освіти

Анотація. У статті розкрито актуальність проблеми впровадження інклюзії у освітній процес закладів освіти в Україні та країнах ЄС, впровадження педагогічних технологій роботи з різними категоріями дітей з особливими освітніми потребами. Проаналізовано різновиди педагогічних технологій, зокрема тих, які є доцільними у використанні освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами. Описано способи застосування педагогічних технологій в роботі з різними категоріями дітей з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: педагогічні технології, діти з особливими освітніми потребами, інклюзія, діти дошкільного віку з ООП, технології.

Abstract. The article reveals the relevance of the problem of introducing inclusion in the educational process of educational institutions in Ukraine and EU countries, the introduction of pedagogical technologies for working with different categories of children with special educational needs. The article analyses the types of pedagogical technologies, in particular those that are appropriate for the educational process of children with special educational needs. The ways of applying pedagogical technologies in work with different categories of children with special educational needs are described.

Key words: pedagogical technologies, children with special educational needs, inclusion, preschool children with SEN, technology.

Включення людей з особливими освітніми потребами в різні сфери суспільного життя є викликом ХХІ століття (Цілі сталого розвитку; Ічхонська декларація, 2015). Одним із напрямів політики ЄС є створення толерантного соціокультурного середовища різноманіття та інклюзії, вільного від насильства і соціальних бар'єрів (ст.3 Договору про Європейський союз, преамбула та ст.20 глава III Хартії основоположних прав Європейського Союзу). В цьому контексті важливою є організація європейського освітнього простору як основи соціальної згуртованості і мобільності, справедливого суспільства (Соціальний саміт в Гетеборзі, 2017). Першим принципом Європейського стовпа соціальних прав є забезпечення кожній людині права на якісну та всеохоплюючу освіту впродовж життя з метою особистісної та професійної самореалізації.

Платформою для реалізації інклюзії в Європі є EASIE, країни-учасниці якої приймають закони з реалізації права кожної дитини на освіту, успішну інтеграцію в соціумі. У статуті даної асоціації інклюзія розуміється як частина порядку денного «Освіти для всіх» і виходить за межі інвалідності. Вона спрямована на створення доступного освітнього дизайну, безбар'єрного середовища для всіх здобувачів освіти. Завданням інклюзії є сприяння соціальній інтеграції і успішній життєдіяльності дітей з

особливими освітніми потребами в середовищі різноманіття, запобігання їх виключення і булінгу, розвитку у них соціальної та особистісної компетентності [17; 21; 22].

Наукові засади інклюзії, стан її впровадження в закладах освіти розкрито ученими країн ЄС (М. Ainscow, J. Ainley, Т. Booth, S. Ebersold, С. Dyssegaard, D.Kerr, M.Larsen, В. Lindqvist, В. Losito, С.Meijer, А.Watkins, М. Rouse, W. Schulz, J. Fraillon та ін.). У європейській вищій освіті важливого значення надають професійному навчанню педагогів до роботи в умовах інклюзії і включення дітей з особливими потребами в усі сфери суспільного життя.

У той же час українське суспільство разом із державними структурами в рамках євроінтеграційних процесів приймає зміни до законодавства на основі ратифікованих та прийнятих за базові для подальшого розвитку середовища різноманітності та впровадження інклюзивного підходу в усіх галузях життєдіяльності особистості [12; 23; 27]. Прийняття таких документів призвело до змін у законодавстві України, які регламентують роботу закладів освіти та цієї галузі в цілому (ст. 19 Закону України «Про освіту», пп.4 п.7 ст.33 Закону України «Про вищу освіту»), а також в Концепціях розвитку педагогічної освіти і інклюзивної освіти [13; 14].

Одним із пріоритетних завдань в розбудові інклюзивного суспільства та освітнього простору в останні п'ять років Міністерством освіти і науки визначено підготовку мультидисциплінарної команди психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в закладі освіти [19]. Проте організація інклюзивного навчання передбачає роботу із дитиною з особливими освітніми потребами, як з дитиною з інвалідністю, адже введені в дію положення ICF-CY затверджені лише для галузі охорони здоров'я [27].

Прийняті на сьогодні методичні рекомендації щодо організації інклюзивного навчання з 2022 року також потребують перегляду та додаткового роз'яснення для роботи вихователів, вчителів, викладачів ЗВО та центрів підвищення кваліфікації / перепідготовки педагогів щодо роботи з усіма категоріями дітей, які потребують додаткової підтримки та уваги з боку педагогічних працівників та команди психолого-педагогічного супроводу [16]. На сьогодні з дітьми з інвалідністю працюють спеціалісти, які мають спеціальну освіту, проте вони не мають необхідних навичок співпраці з дітьми інших категорій особливих освітніх потреб (обдарованими, біженцями тощо). Це призводить до того, що необхідно змінити сам підхід до формування такої команди та проводити навчання, яке сприятиме формуванню проєвропейської та міжнародної позиції в роботі з дітьми з ООП, застосуванню практик роботи в середовищі різноманітності та інклюзії.

Вивчення світового, європейського та українського досвіду освіти дітей з особливими освітніми потребами виявило як успіхи, так і суперечності та проблеми [2]:

1. Різноманітність наукових підходів у дослідженнях інклюзивної освіти, моделей її впровадження. Так 68% країн дають визначення інклюзивної освіти у законодавстві, політиці, планах чи стратегіях. Визначення, що охоплюють усі маргінальні групи, використовуються у 57% країн. У 17% країн визначення інклюзивної освіти охоплює лише інвалідів чи осіб із особливими потребами. Закони, зазвичай, спрямовані на конкретні групи, яким загрожує відчуження освіти. Широка концепція включення всіх учнів у систему освіти у національних законах переважно відсутня. Лише 10% країн відобразили всеосяжні положення щодо всіх учнів у своїх законах про загальну або інклюзивну освіту. Законодавство, що розробляється міністерствами освіти, найчастіше стосується конкретних груп. З усіх країн у 79% прийнято закони, що стосуються освіти дітей з інвалідністю, у 60% – мовних меншин, у 50% – гендерної рівності та у 49% – етнічних груп та корінних народів.

Закони та політика, що вимагають навчання інвалідів у загальноосвітніх школах, у різних країнах різні. Роздільна освіта передбачає закони 25% країн. Близько 10% країн встановлюють порядок інтеграції дітей з інвалідністю у освіту, 17% вимагають інклюзивного підходу, тоді як інші обирають поєднання сегрегації та спільного навчання у тій чи іншій формі. Кожен третій учень у країнах Центральної та Східної Європи все ще перебуває у спеціальній школі.

2. Термінологічні проблеми: розбалансованість понятійного апарату. Аналіз сучасних уявлень щодо сутності дефініцій, дотичних до інклюзивної освіти, введення у науковий обіг великої кількості іншомовних понять та категорій, які різнобічно інтерпретуються та обговорюються у науковому середовищі, розбалансовує понятійний апарат зазначеної проблеми, адже більшість дефініцій хоч і є схожими, але не є тотожними. В зв'язку з цим виникають труднощі розуміння змісту цих понять, а також їх активного вживання. Наприклад, досить часто інтеграцію ототожнюють з інклюзією.

3. Відсутність єдиної офіційної термінології для характеристики дітей з особливими освітніми потребами. В основних Законах України про освіту зустрічаються такі терміни: «діти, які потребують корекції фізичного та / або розумового розвитку»; «особи, які мають вади у фізичному чи розумовому розвитку»; «молодь з інвалідністю»; «діти з тяжкими порушеннями розвитку»; «діти з обмеженими можливостями здоров'я» тощо. Зустрічаються також терміни: особи з особливими потребами; діти з різними фізичними та психологічними обмеженнями; діти з обмеженою дієздатністю, особи з обмеженими функціональними можливостями тощо. Більшість зазначених термінів співвідносяться з медичною складовою. Впливові міжнародні організації (зокрема, ООН) зміщують акцент з вад та відхилень розвитку на особистість. Поширеними є такі терміни як: «діти з особливими освітніми потребами»; «діти з особливостями психофізичного розвитку». Саме ця термінологія сьогодні є найбільш уживаною в країнах ЄС.

Країни починають розробляти законодавство і політику інклюзивної освіти, яка, крім людей з особливими освітніми потребами, починає включати різні маргіналізовані групи. З них 19 країн включають у це визначення переважно інвалідів, а 12 включають і різні інші категорії потенційно вразливих учнів, хоча серед них найчастіше виявляються потенційно обдаровані люди. З 23 країн 20 фокусуються на маргіналізованих групах, а не лише на учнях з особливими освітніми потребами або інвалідністю. 27 гарантують освітні права представників етнічних, лінгвістичних та релігійних меншин.

4. Гарантування рівного доступу до здобуття якісної освіти. Мова йде про забезпечення принципу доступності, який сформульовано на засадах дотримання прав людини у резолюції Генеральної асамблеї ООН від 12 грудня 1997 р., пріоритетним завданням якого є сприяння забезпеченню рівних можливостей для осіб з обмеженими можливостями здоров'я. Особливу увагу привертає пункт, зазначений у Конвенції ООН про права інвалідів: «Доступ осіб з інвалідністю до освіти в місцях свого безпосереднього проживання». При цьому забезпечується розумне задоволення потреб особи, зокрема тих, які проживають у віддаленій місцевості.

5. Дискримінація, упереджене ставлення. Стосовно дітей з ООП існує негативне ставлення з боку інших людей, а також стереотипи і хибні погляди з приводу їх можливостей. «Освіта має надаватися в межах можливого, у загальноосвітніх школах без будь-якого вияву дискримінації стосовно дітей та дорослих інвалідів» (ЮНЕСКО, Комісія з прав людини). Механізми дискримінації, формування стереотипів та стигми аналогічні для всіх учнів, яким загрожує відчуження. Більшість населення схильна до стереотипного сприйняття меншин та маргінальних учнів. Негативне ставлення означає неприйняття, ізоляцію, знущання. У Швейцарії серед дівчаток укоренилася думка, що вони менше хлопчиків здатні до вивчення природничих, технічних, інженерних та математичних

дисциплін, що відштовхує їх від оволодіння професією в цих галузях. Лише у 7 із 23 країн ЄС існує політика чи плани дій, спрямованих на проблеми булінгу та на заборону цькування з приводу сексуальної орієнтації чи гендерної ідентичності.

6. Недостатня готовність педагогів до впровадження інклюзивного навчання. Близько 25% викладачів, які брали участь у міжнародному обстеженні в галузях викладання та навчання, проведеному у 2018 р., повідомили про високу потребу у підвищенні кваліфікації з питань навчання учнів з особливими освітніми потребами. Кожен третій учитель у 43 країнах повідомив про те, що він не коригує своє викладання з урахуванням культурного різноманітності учнів, використовують різні навчальні програми з різними стандартами для деяких груп, що перешкоджає інклюзивності та породжує стигматизацію. Тим не менш, у багатьох країнах учням з ООП, як і раніше, викладають спеціальну навчальну програму, біженцям пропонується тільки навчальна програма їхньої рідної країни, щоб стимулювати репатріацію, а учні, що менш встигають, як правило, переводяться в категорії відстаючих. У Європі 23 із 49 країн у своїх навчальних програмах не приділяють конкретної уваги питанням сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності.

7. Дефіцит кадрів у галузі інклюзивної освіти. 15% країн стикаються з відсутністю або недоступністю допоміжного персоналу (асистентів педагога, корекційних педагогів).

8. Впровадження основної ідеї інклюзивної освіти: від інтегрування у навчальному закладі – до інтегрування у суспільство. В цьому контексті нез'ясована роль здорових дітей у інклюзивному середовищі навчального закладу. З одного боку, інклюзивне середовище сприяє позитивному впливу: надає можливість значно розширити діапазон пізнання усіх сторін життя; розвиває навички спілкування; надає можливість виявлення гуманності, співчуття, милосердя, терпимості у реальних життєвих ситуаціях. З іншого боку, досить часто у дітей з особливими освітніми потребами є конфлікти у стосунках з нормотиповими однолітками. А також роль батьків дітей з ООП та батьків нормотипових дітей, які як сприяють, так і пручаються інклюзивній освіті. Батьки дітей з ООП можуть відчувати дискримінаційні почуття щодо статі, інвалідності, етнічної, расової чи релігійної приналежності. Близько 15% батьків нормо типових дітей у Німеччині побоюються, що діти з інвалідністю заважають навчанню інших дітей.

Особливої уваги до становлення інклюзивної освіти для дітей з особливими освітніми потребами потребує Україна, в якій прослідковується названі та інші суперечності. Українські науковці та педагоги-практики недостатньо ознайомлені з політикою ЄС щодо підтримки дітей з ООП, теоріями інклюзивної освіти, діяльністю загальноєвропейських і національних організацій щодо побудови інклюзивного середовища, законодавством країн ЄС в сфері інклюзії, досвідом роботи закладів освіти щодо забезпечення доступності освіти для дітей з ООП тощо.

На території ЄС важливим рушієм поширення інклюзії є міжнародні організації, які проводять дослідження, розробляють рекомендації для урядів різних країн, сприяють розвиткові інклюзивної політики. Такими організаціями, насамперед, є: Організація Об'єднаних Націй (ООН), діяльність якої спрямовано на розгортання та підтримку інклюзивної освіти. ЮНЕСКО організовано кілька Всесвітніх конференцій з питань освіти для людей з особливими освітніми потребами. *Організація Економічної Співпраці та Розвитку (OECD)* тісно співпрацює з ЮНЕСКО і EUROSTAT і є найбільшим статистичним центром Європейського Союзу. ЮНІСЕФ сприяє просуванню інклюзивної освіти і визначає концептуальною засадою підхід, який визнає важливість контексту і чинників навколишнього середовища у включенні або виключенні окремих осіб з ефективної участі у житті суспільства.

Підготовка майбутніх педагогів до роботи з дітьми з ООП здійснюється у закладах вищої освіти країн ЄС: The University of Aberdeen (Великобританія), Queen's University Belfast (Великобританія), The University of Edinburgh (Шотландія), Folkuniversitet (Uppsala, Швеція), Pedagogium. Wyższa Szkoła Nauk Społecznych (Варшава, Польща), Staropolska Szkoła Wyższa (Kielce, Poland), Rezekne Academy of Technologies (Rezekne, Латвія), Вища школа Лінгвістична (Ченстохово, Польща), Університет імені Масарика (Чехія), Modern Education & Research Institute, Brussels (Belgium) та ін.

У країнах ЄС розробляються проекти, спрямовані на об'єднання зусиль науковців, педагогів-практиків і підвищення освіти дітей з ООП. Так, у Голландії з 1994 року започатковано національний проєкт «Крок за кроком до школи» («Weer Samen Naar School»), у результаті якого школи отримують від уряду матеріальну допомогу, що забезпечує повноцінну імплементацію необхідних освітніх реформ та умов. В Німеччині реалізується проєкт (IQUA – Inklusion, Qualifikation, Assistenz), в рамках якого розпочато підготовку спеціалістів для інклюзивних закладів, що функціонують під гаслами «дитсадок для всіх», «школа для всіх» і передбачають спільне навчання нормотипових дітей із тими, хто має психофізіологічні порушення. Згідно з проєктом передбачене переорієнтування навчальних кадрів та програм на спільний дидактичний процес дітей з ООП. Проєкт «Тюнінг» («Гармонізація освітніх структур в Європі» – Tuning educational structures in Europe, TUNING), ініційований у 2000 році декількома європейськими університетами за активної підтримки Європейської Комісії, основною метою якого є розроблення принципів підходів до створення, удосконалення, впровадження, оцінювання та підвищення якості програм вищої освіти. Project «Quality Education for Children at Social Risk. Individualisation and learning support», Supported by the Estonian Ministry of Foreign Affairs Developmental Cooperation program, 2016. Міжнародний проєкт «Партнерство Біарріц», яке започатковане лідерами країн Групи семи (G7) – Канадою, Францією, Німеччиною, Італією, Японією, Великою Британією та США. Мета партнерства – консолідація зусиль у забезпеченні гендерної рівності, досягнення рівних прав і можливостей у суспільстві та відсутність обмежень за будь-якими ознаками. Литовська профспілка працівників освіти та науки є одним із партнерів у проєкті ESO-IN програми Erasmus+, націленому на вдосконалення політики та практики інклюзивної освіти від дошкільних закладів до середньої школи першого ступеня через активне підключення всіх основних зацікавлених сторін у сфері освіти (зокрема, вчителів, керівників навчальних закладів, освітян, батьків органів державної влади). Проводяться заходи щодо підготовки та надання підтримки з метою сприяти командній роботі у боротьбі з сегрегацією та радикалізацією, дозволяючи, таким чином, здійснювати додаткові якісні та кількісні заходи для реалізації, моніторингу та оцінки інклюзивності у школі.

У країнах ЄС (Австрія, Бельгія, Болгарія, Греція, Данія, Нідерланди, Іспанія, Ірландія, Литва, Угорщина, Німеччина, Італія, Швейцарія, Словаччина, Словенія, Чехія,) поступово організовується різнобічна підтримка дітей з ООП. Вона започаткована як у межах масової школи, в класі й поза ним, так і у рамках спеціального навчання. Так, будь-яка державна чи недержавна (приватна, муніципальна, регіональна) школа в Італії приймає на навчання всіх осіб з особливими освітніми потребами, навіть з важкими порушеннями. У Великій Британії здійснюється державна політика підтримки інклюзивної освіти; полегшення доступу до транспорту та громадських будівель, до освітніх ресурсів, обладнання, програмного забезпечення і, за потреби, надання відповідної технічної допомоги учням з обмеженими можливостями. Надання освіти особам зі спеціальними освітніми потребами у звичайних освітніх закладах розглядається як взаємозбагачувальний досвід. У Франції гарантується забезпечення реалізації програми підтримки учнів, зокрема тих, що мають труднощі у навчанні, для цього створюються додаткові посади вчителів і асистентів учителів. Система освіти Польщі побудована так,

що з раннього віку дитина з особливими освітніми потребами включена до освітнього процесу поруч зі здоровими дітьми. Соціальне виховання дітей з ООП в освітніх закладах Польщі базується на інклюзивній моделі тощо.

Освіта дітей з ООП в Україні і підготовка кваліфікованих працівників щодо її реалізації знаходиться на етапі становлення, тому особливого значення набуває вивчення і впровадження досвіду ЄС в контексті її розбудови [6].

Як зазначалося, інклюзія – це процес забезпечення рівних можливостей для навчання, участі та включення всіх людей, незалежно від їхньої національності, раси, етнічної приналежності, статі, віку, фізичних можливостей, соціального стану, релігійних переконань, сексуальної орієнтації та інших особистих характеристик, в соціум. Інклюзія забезпечує можливість для кожної людини отримати доступ до якісної освіти та брати участь у соціальних процесах.

В освіті інклюзія означає створення умов, забезпечення доступності для навчання та виховання дітей з особливими потребами. Інклюзія дозволяє кожній дитині розвиватися та досягати свого потенціалу, підвищує якість навчання та забезпечує рівні можливості для всіх дітей. Також інклюзія передбачає створення освітнього середовища, яке відповідає потребам і можливостям кожної дитини. Таким чином, стратегія інклюзивної освіти передбачає надання якісних освітніх послуг та адаптацію освітнього середовища до потреб здобувачів освіти. В основі інклюзивної стратегії лежать наступні ідеї: 1) набуття здобувачами освіти ключових компетенцій, зокрема: розуміння глобальних проблем і загальнолюдських цінностей (справедливість, рівність, гідність і повага); когнітивні навички; некогнітивні (соціальні) навички: уміння співчувати, вирішувати конфлікти, спілкуватися, налагоджувати відносини і взаємодіяти з людьми різного походження, інших культур і поглядів; здатність діяти колективно і відповідально [20]. 2) досягнення «функціональної грамотності», яка передбачає здатність брати участь у всіх видах діяльності, застосовувати грамотність для ефективного функціонування в групі або спільноті, використовувати навички читання, письма та лічби для розвитку особи чи співтовариства [3].

Створення інклюзивного середовища передбачає впровадження наступних організаційних компонентів:

1) адаптацію чи модифікацію фізичного середовища для навчання здобувачів освіти з різними особливостями. Наприклад, пандуси для дітей на інвалідних візках, спеціальні пристрої для слабозорих або слабочуючих дітей тощо;

2) адаптацію чи модифікацію навчальних матеріалів, які повинні бути доступними для всіх здобувачів освіти, незалежно від їхніх можливостей. Наприклад, книги з великим шрифтом для слабозорих дітей або аудіокниги для слабочуючих дітей;

3) створення відповідної інфраструктури закладу освіти (зручний розклад занять, який враховує фізичне та психологічне навантаження на дитину; наявність спеціальних кабінетів та обладнання для індивідуальних занять);

4) достатня наявність ресурсів та фінансування (здійснення ремонту та адаптації навчальних приміщень, придбання спеціального обладнання та матеріалів для навчання дітей з особливостями розвитку).

Соціальні компоненти інклюзивної освіти охоплюють взаємовідносини між здобувачами освіти, педагогами, батьками та іншими учасниками освітнього процесу та включають такі складові:

1) рівність (створення однакових умов для навчання всіх здобувачів освіти, незалежно від їхнього статусу, соціального та етнічного походження, здоров'я, фізичних та інтелектуальних здібностей);

2) соціальну інтеграцію (створення сприятливих умов для соціальної інтеграції, що дає можливість розвивати соціальні навички, спілкування та розуміння інших людей дітьми з ООП);

3) доступність (навчального матеріалу, забезпечення безбар'єрного середовища навчання);

4) організація взаємодії між здобувачами освіти, педагогами та іншими працівниками освітнього закладу, що дає змогу сприяти формуванню позитивних взаємин, посиленню мотивації до навчання та соціалізації дітей);

5) індивідуальний підхід (розробка індивідуальних програм навчання, використання різноманітних методів та прийомів, стратегій, які забезпечують максимально ефективно засвоєння матеріалу кожним здобувачем освіти);

6) партнерство (співпраця з батьками та опікунами здобувачів освіти, що дозволяє зрозуміти потреби та можливості кожного здобувача освіти та забезпечити належну підтримку у процесі навчання, із загальногромадськими та благодійними організаціями);

7) формування позитивної атмосфери в освітньому середовищі (групі, класі), в якому кожен здобувач освіти відчуває себе важливим. Для цього потрібно враховувати культурні та інші особливості кожного здобувача освіти та вміти створювати оптимальні умови для його виховання та навчання.

Врахування зазначених компонентів інклюзивної освіти дозволяє забезпечити відповідну якість освіти для всіх здобувачів освіти, включаючи тих, хто потребує спеціального навчання та підтримки, що в свою чергу сприяє їх розвитку, соціальному та культурному зростанню, формуванню громадянина з позитивними цінностями та уміннями спілкуватися та співпрацювати з людьми.

ЮНЕСКО визначає інклюзивне навчання як «процес звернення і відповіді на різноманітні потреби здобувачів освіти через забезпечення їхньої участі в навчанні, культурних заходах і житті громади, та зменшення виключення в освіті та навчальному процесі». ЮНЕСКО визначає наступні категорії дітей, які можуть бути вразливими в контексті отримання якісної освіти. Серед цих категорій можна виділити:

- діти, які потерпають від насилля;
- діти-біженці, переміщені діти або діти з міграційним статусом, які переселяються з іншої країни або з іншої частини своєї власної країни;
- діти, які працюють;
- діти, релігійних меншин;
- діти, з низьким рівнем соціального захисту, які живуть у бідних родинах або у сім'ях з низьким рівнем соціального статусу;
- діти з мовними бар'єрами, які не розмовляють мовою, якою викладається у закладі освіти або які мають інші мовні труднощі;
- діти, які походять з етнічних меншин, тобто які належать до етнічних меншин або мають інші особливості, пов'язані з їхнім етнічним походженням;
- безпритульні діти;
- діти в зонах конфліктів;
- діти з обмеженими можливостями (з різними видами фізичних, психічних, розумових або інших видів обмежень);
- обдаровані діти;
- діти з кочових громад;
- діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування;
- діти з хронічними або важкими хворобами, ВІЛ / СНІД, наркозалежні.

Важливо забезпечувати належну увагу та підтримку для дітей з цих категорій, щоб забезпечити їм рівний доступ до якісної освіти та виховання.

Безумовно, інклюзивна освіта має велике значення для суспільства, оскільки вона забезпечує доступ до навчання та розвитку для всіх дітей, незалежно від їхніх особливостей і потреб. Це допомагає формувати толерантне і різноманітне суспільство, де кожен має рівні можливості для самореалізації та внесення вкладу у розвиток країни. Але для успішної реалізації інклюзивної освіти необхідно дотримуватися певних принципів,

застосовувати відповідні стратегії та мати належні компоненти, що забезпечать ефективність навчального процесу та задоволення потреб здобувачів освіти.

Освітні заклади створюють умови для створення інклюзивного середовища шляхом зміни ставлення до дітей з особливими потребами та застосування спеціальних педагогічних підходів і методів, технологій.

Технологія походить від грецьких слів *techne* – мистецтво, майстерність і *logos* – учіння. Технології можна розділити на дві категорії: промислові, які використовуються для переробки природних матеріалів і виробництва продуктів, і соціальні, які спрямовані на покращення людських властивостей. Промислові технології потребують строгого дотримання послідовності процесів, і навіть найменша зміна може погіршити результат. У соціальних технологіях важко передбачити результат, оскільки вони мають справу з людською поведінкою, яка є дуже складною і залежить від багатьох чинників. Соціальні технології є більш гнучкими, оскільки можуть адаптуватися до різних ситуацій, проте вони вимагають складної організації та впровадження. Обидві категорії технологій спрямовані на отримання продукту з відповідними характеристиками.

На думку науковців, педагогічна технологія – це сукупність психолого-педагогічних установок, що визначають спеціальний набір і компонування форм, методів, способів, прийомів навчання, виховних засобів; вона є організаційно-методичним інструментарієм педагогічного процесу [1, с. 15].

У педагогічній технології особлива увага приділяється досягненню кінцевого результату навчання та виховання, використанню інноваційних методів та засобів навчання, відповідному організаційному забезпеченню навчального процесу, а також оцінці його результативності. Педагогічна технологія є важливим інструментом для підвищення якості освіти і розвитку суспільства в цілому.

Загалом, технологія розглядається як конструювання навчального процесу за певною схемою, яка відображає ознаки, притаманні й традиційній організації навчального процесу: впорядкованість процесу навчання, мету і оцінювання результатів. Педагогічна технологія може бути розглянута як наука, що досліджує найбільш раціональні шляхи навчання, система способів, принципів та регуляторів, які застосовуються у навчанні, а також як реальний процес навчання. Головне в педагогічній технології – це розробка, деталізація інструментальних аспектів педагогічного процесу.

Технологічний процес у педагогіці охоплює такі етапи:

1) аналіз освітніх потреб та можливостей здобувачів освіти, аналіз їх знань, умінь та навичок, виявлення їх індивідуальних особливостей;

2) визначення навчальних цілей та завдань, які мають бути досягнуті під час навчання;

3) розробка навчального плану – створення послідовності дій та етапів, які потрібно виконати для досягнення навчальних цілей;

4) вибір методів та засобів навчання, які найбільш ефективні для досягнення навчальних цілей;

5) реалізація освітнього процесу: проведення занять відповідно до навчального плану, застосування обраних методів та засобів навчання;

6) оцінювання результатів, тобто оцінювання рівня засвоєння навчального матеріалу здобувачами освіти, ефективності застосованих методів та засобів;

7) корекція та удосконалення: виявлення недоліків у навчальному процесі та розробка заходів для їх усунення, удосконалення методів та засобів навчання.

Технологічний процес дозволяє педагогам ефективно організувати навчальний процес та досягати поставлених цілей. Використання педагогічних технологій забезпечує зростання якості навчання та розвитку особистості здобувачів освіти.

Основні характеристики педагогічної технології:

- концептуальність – передбачає, що технологія ґрунтується на науковій концепції, яка гарантує досягнення цілей та ефективних результатів при оптимальних затратах;
- економічність – забезпечує оптимізацію праці педагога, використання навчального часу та досягнення запланованих результатів у визначені строки. Педагогічна технологія повинна бути керованою, проєктованою та цілісною, з можливістю заміни будь-якого етапу і прийому роботи;
- коригованість – можливість оперативного зворотного зв'язку, що ґрунтується на точній діагностиці стану об'єкта та визначенні мети та результативності. Контроль та оцінювання мають забезпечувати щоденну фіксацію динаміки зміни стану знань та навичок;
- візуалізація – передбачає використання аудіовізуальної та електронно-обчислювальної техніки, дидактичних матеріалів та наочних посібників;
- декомпозиція педагогічного процесу на етапи – чим більш відповідний опис етапу педагогічної технології реальному етапу процесу, тим вища ймовірність успіху його розроблення та реалізації;
- координованість та поетапність дій – послідовність та порядок виконання дій повинні базуватися на внутрішній логіці процесу.
- однозначність виконання процедур та операцій.

Критерії ефективності застосування педагогічної технології включають засвоєння знань, розвиток ціннісних орієнтацій, самореалізацію педагога та здобувача освіти, зміну стосунків у педагогічному процесі та специфіку мислення.

Сучасна педагогічна технологія має бути ефективною за результатами, оптимальною щодо термінів впровадження, витрати сил і засобів. Моральний аспект технологізації освіти також важливий, тому кожна педагогічна технологія повинна бути побудована на принципах гуманістичного світогляду та сприяти формуванню таких якостей особистості, як усвідомлення єдності природи і людини, терпимості, схильності до компромісу та шанобливого ставлення до думки іншого. Усвідомлення педагогом особливостей педагогічних технологій забезпечує ефективне використання їх в освітньому процесі.

Таблиця 1. Класифікація педагогічних технологій.

Педагогічні технології	Приклади
1. Педагогічні технології на основі особистісної орієнтації педагогічного процесу	- педагогіка співробітництва; - гуманно-особистісна технологія; - система Є. Ільїна: викладання літератури як предмету, що формує людину. - технологія віта генної освіти (А. Белкін).
2. Педагогічні технології на основі активізації та інтенсифікації діяльності здобувачів освіти	- ігрові технології; - проблемне навчання; - технологія комунікативного навчання іншомовної культури (Є. Пассов); - технологія інтенсифікації навчання на основі схемних і знакових моделей навчального матеріалу (В. Шаталов).
3. Педагогічні технології на основі ефективності управління і організації навчального процесу	- технологія С. Лисенкової: перспективно-випереджальне навчання з використанням опорних схем при коментованому управлінні; - технологія рівневої диференціації; - рівнева диференціація на основі обов'язкових результатів (В. Фірсов);

	- культуровиховуюча технологія диференційованого навчання за інтересами дітей (І. Закатова); - технологія індивідуалізації навчання (Інге Унт, А. Границька, В. Шадриков); - технологія програмованого навчання; - колективний спосіб навчання (А. Рівін, В. Дьяченко); - групові технології; - комп'ютерні (інформаційні) технології навчання.
4. Педагогічні технології на основі дидактичного удосконалення і реконструювання матеріалу	- «Екологія і діалектика» (Л. Тарасов); - «Діалог культур» (В. Біблер, С. Куганов); - укрупнення дидактичних одиниць (П. Ерднієв). - укрупнення дидактичних одиниць – УДО (П. Ерднієв); - реалізація теорії поетапного формування розумових дій (М. Волович).
5. Частково предметні педагогічні технології	- технологія раннього та інтенсивного навчання грамоти (М. Зайцев); - технологія удосконалення загальнонавчальних умінь в початковій школі (В. Зайцев); - технологія навчання математиці на основі розв'язання задач (Р. Хазанкіна).
6. Альтернативні технології	- Вальдорфська педагогіка; - технологія вільної праці (С. Френе); - технологія імовірнісної освіти (А. Лобок); - технологія майстерень.
7. Природовідповідні технології	- природовідповідне виховання грамотності (А. Кушнір); - технологія саморозвитку (М. Монтесорі).
8. Технологія розвивального навчання	- система розвивального навчання Л. Занкова; - технологія розвивального навчання Д. Ельконіна - В. Давидова; - системи розвивального навчання зі спрямованістю на розвиток творчих якостей особистості (І. Волков, І. Іванов, Г. Альтшуллер). - особистісно-орієнтоване розвивальне навчання (І. Якиманська); - технологія саморозвивального навчання (Г. Селевко).
9. Педагогічна технологія авторських шкіл	- школа адаптованої педагогіки (Є. Ямбург, Б. Бройде); - технологія авторської школи самовизначення (А. Тубельський); - школа – парк (М. Балабан);

Педагогічна технологія є важливим інструментом для педагогів у забезпеченні якісної освіти та розвитку освітнього закладу, адже її застосування дозволяє забезпечити ефективність та успішність освітнього процесу.

З-поміж педагогічних технологій науковці виокремлюють ті, які можуть бути ефективно використані в інклюзивній практиці педагогом під час освітнього процесу. Зокрема:

1. Технології, спрямовані на формування академічних компетенцій при спільній освіті дітей з різними освітніми потребами: технології диференційованого навчання, технології індивідуалізації освітнього процесу.

Технології диференційованого навчання – одні із найдієвіших педагогічних технологій, що передбачає врахування різноманітності здобувачів освіти, відповідно забезпечення педагогом різноманітних способів навчання, щоб кожен з них міг здобувати знання відповідно до своїх індивідуальних потреб та здібностей. Цей підхід базується на переконанні, що кожен здобувач освіти унікальний та має свої власні особистісні та навчальні потреби. Технології диференційованого навчання передбачають створення освітнього середовища та організацію освітнього процесу таким чином, щоб забезпечити успішне опанування курикулумом здобувачами освіти з різними освітніми потребами. Серед методів та стратегій технології диференційованого навчання, які може використовувати педагог, є підбір завдань з різним рівнем складності, щоб задовольнити потреби дітей з різними можливостями; групова робота, яка дозволяє дітям навчатися від один одного та розвивати соціальні навички; індивідуальна робота дітей; використання комп'ютерного та програмного забезпечення.

2. Технології корекції навчальних і поведінкових труднощів, що виникають у дітей в освітньому процесі. До таких технологій науковці відносять спеціальні логопедичні технології та технології спеціальної педагогіки, спрямовані на корекцію порушення, технології нейропсихологічного підходу в корекції навчальних труднощів, технології психолого-педагогічної системи формування та розвитку мовного слуху й мовного спілкування в дітей з порушеннями слуху, технології прикладного аналізу поведінки тощо.

Важливо пам'ятати, що технології корекції навчальних і поведінкових труднощів повинні бути індивідуально підібраними для кожної дитини, враховуючи її потреби та особливості. Проведення ретельної діагностики та аналізу труднощів дитини є важливою передумовою для успішної роботи з технологіями корекції.

3. Технології, спрямовані на формування соціальних (життєвих) компетенцій (прийняття, толерантності, навичок взаємодії, взаємодопомоги, продуктивної діяльності тощо). Вчені виділяють три типи технологій, які сприяють зростанню соціальної компетенції:

- пряме навчання соціальним навичкам;
- формування соціальних навичок через наслідування;
- організація групових видів активності, в тому числі і ігрових [15, с. 101].

Технології, спрямовані на формування соціальних (життєвих) компетенцій, включають різноманітні методи та прийоми: робота в групах (участь у різноманітних проєктах); рольові ігри; моделювання конфліктних ситуацій; тренінги з прийняття та толерантності, які навчатимуть поважати різницю у культурі, релігії, мові та інших аспектах.

4. Технології оцінювання досягнень за інклюзивного підходу.

Наступні прийоми можуть бути використані для оцінювання досягнень за інклюзивного підходу: створення портфоліо (діти можуть збирати свої роботи та проєкти в портфоліо, яке буде використане для оцінювання рівня їх розвитку та досягнень) [18];

5. Ігрові технології допомагають привернути увагу дітей, стимулюють їх активність та сприяють розвитку різних навичок. Ось декілька ігрових технологій, які можуть бути використані з дошкільниками з ООП:

- мультимедійні ігри, які поєднують у собі гру з навчальним матеріалом і сприяють розвитку різних навичок, таких як логічне мислення, моторика, розпізнавання форм і кольорів;

- розумні дошки, такі як «SMART Board» або «Promethean Board», дозволяють дітям взаємодіяти з великим екраном за допомогою спеціальних планшетів або пера, надає можливості для вивчення літер, чисел, форм та інших понять.

- мобільні додатки для смартфонів та планшетів, які розроблені спеціально для дошкільників і містять різні інтерактивні завдання, головоломки;

- конструктори іграшок, як «LEGO Duplo» або «Mega Bloks», допомагають розвивати моторику, логічне мислення та творчість. Діти можуть будувати різні структури і об'єкти, що сприяє їх фантазії та творчому розвитку;

- апаратні набори для програмування, які дозволяють дошкільникам вчитися основам програмування через гру. Наприклад, «Cubetto» - це дерев'яна роботизована іграшка, яку діти можуть програмувати, розташовуючи блоки інструкцій на спеціальній дошці.

Зазначені ігрові технології допомагають дошкільникам розвивати різні навички, такі як креативність, проблемне мислення, співпраця та концентрація.

Проте, важливо забезпечити баланс між використанням технологій і ігровою активністю в реальному світі, так як взаємодія з іншими дітьми також є важливою частиною розвитку особистості дошкільника з ООП [7, с. 50]. Тому, варто використовувати у освітньому процесі дошкільників з особливими освітніми потребами сюжетно-рольові ігри, адже дошкільники люблять перевтілюватися, граючи різноманітні ролі та імітувати різні ситуації. Рольові ігри, такі як «магазин», «лікарня», «школа» та інші, розвивають соціальні навички, творчість та мовлення. Застосування настільних ігор буде сприяти розвитку стратегічного мислення, логіки та соціальних навичок, взаємодії та співпраці між дітьми. Спортивні та рухливі ігри розвивають фізичні вміння та навички, зокрема розвивати координацію рухів, силу та спритність, сприяють зміцненню здоров'я та розвитку взаємодії між дітьми. Під час застосування сенсорних ігор використовуються різноманітні матеріали та текстури для розвитку сенсорних навичок та сприйняття шляхом досліджування різних відчуттів, таких як гладкість, м'якість, ворсистість, шорсткість, твердість, різні температури тощо.

6. Здоров'язбережувальні технології для дошкільників з ООП спрямовані на підтримку та зміцнення їх фізичного та психічного здоров'я. серед них варто відмітити ігри на свіжому повітрі: ігри з м'ячем, дитячі спортивні змагання, ходьба, прогулянки або просто гра на дитячих майданчиках, які сприяють руховій активності, зміцненню м'язів, підвищенню витривалості та загальному фізичному розвитку; медитація та релаксація, спеціально адаптовані для дошкільників. Це можуть бути дихальні вправи («Подих квітки», «Пурхання метелика», «Кораблик» тощо), вправи на увагу, візуалізації, які допомагають знижувати стрес, підвищують концентрацію та покращують самопочуття; інтерактивні ігри та активності, що спонукають дітей до споживання здорових продуктів харчування. Наприклад, гра «Склади свій ідеальний сніданок» або гра «Віртуальний магазин», де діти обирають здорові продукти, які сприяють усвідомленню важливості здорового харчування та розвитку навичок правильного харчування; йога для дітей, яка допомагає покращити гнучкість, зосередженість, рівновагу та фізичну силу.

Здоров'язбережувальні технології для дошкільників з ООП є важливим елементом їх повноцінного розвитку. Використання ігрових підходів та активностей допомагає підтримувати та зміцнювати фізичне та психічне здоров'я дітей. Ігри на свіжому повітрі, йога, водні процедури, дихальні вправи, рухові ігри та здоровий сон сприяють фізичному розвитку, релаксації, концентрації та збалансованому емоційному стану. Крім того, здоров'язбережувальні технології сприяють вихованню свідомості про важливість особистої гігієни, здорового харчування, екологічних звичок та правильної постави. Ці технології створюють сприятливі умови для гармонійного фізичного, психологічного та соціального розвитку дошкільників, підготовлюючи їх до здорового та активного життя.

7. Арт-технології сприяють фізичному, емоційному та соціальному розвитку особистості дошкільника з ООП шляхом застосування засобів художньої творчості.

Застосування образотворчого мистецтва (малювання, живопису, колажу або моделювання з глини) дозволяє дітям виразити свої почуття та думки, навіть якщо вони мають обмежену мовленнєву або комунікативну здатність. Візуальна форма мистецтва дозволяє дітям виразити себе, свої почуття, розвивати моторику, фантазію та сприймати світ через естетичний досвід.

Використання музики, включаючи спів, гру на музичних інструментах, ритмічні вправи та музичні ігри, стимулює розвиток сприйняття звуків, виразності та комунікативних навичок у дітей з ООП. Музика сприяє релаксації, зменшенню стресу, допомагає в управлінні емоціями, покращенні спілкування та розвитку соціальних навичок.

Під час театральної діяльності (драматерапії) діти грають ролі, використовуючи рух, голос та виразність обличчя. Це дозволяє дітям відчувати себе у різних ситуаціях, розвивати соціальні навички, емпатію, виразність мовлення та емоційну свідомість. Вона особливо корисна для дітей з ООП, які мають труднощі у соціальній взаємодії та комунікації.

Використання руху і танцю сприяє покращенню фізичного стану та емоційного вираження, зокрема координації рухів, відчуттю ритму, гнучкості та виразності, розвитку самосвідомості, самовираження та покращенню моторних навичок у дітей з ООП.

Використання літератури (казок, поезії, історій тощо) сприяє емоційному розвитку та самовираженню. Діти з ООП вчать виражати свої думки, почуття, фантазувати, а також в них розвиваються мовленнєві навички та розуміння себе і оточуючого світу.

Кожен вид арт-технології має свої унікальні переваги і може бути адаптований до потреб і можливостей дітей з ООП, адже створює безпечне середовище, де діти можуть виразити себе, розвивати навички та покращувати якість життя.

Створення освітнього середовища для дітей з ООП потребує врахування особливостей їх нозології. Так, навчання та виховання дітей з порушенням зору вимагає застосування спеціальних педагогічних технологій, які враховують особливості їхньої фізичної та психологічної структури. Основна мета таких технологій – забезпечення повноцінного доступу дітей з порушенням зору до освіти та підвищення їхнього рівня навчання та самостійності [10]. Також слід застосовувати спеціальні пристрої інклюзивної освіти для дітей з порушенням зору, а саме:

- мовні пристрої (мовний калькулятор, визначник кольору, мовний самовчитель брайлівського шрифту, тощо)

- навчальні засоби для незрячих (різноманітні посібники, танграми, емоційний куб з механічними кнопками, магнітний цифровий набір з брайлівськими позначками, рельєфна фізична карта півкуль, тактильний глобус, друкарська машинка для друку шрифтом Брайля, тощо);

- тифлоприлади (тифлоприлад для побудови фігур «Графіка», тифлоприлад «Сигма», тифлоприлад «Орієнтир», банер для стимуляції зору);

- засоби для вивчення і застосування шрифту Брайля;

- ігри для незрячих і слабозрячих дітей (фрізбі з біпером, м'ячі з біпером; геометричне лото тактильне та контрастне, пазли з тваринами з позначками Брайля, геометричний сенсорний мішечок тощо).

Важливими технологіями в процесі інтеграції дітей з порушенням зору є:

- аудіо технології, які дозволяють дитині з порушенням зору сприймати інформацію звуковим способом. Для цього використовуються аудіокниги, аудіопрезентації, аудіоряди до відео та інші засоби;

- комп'ютерні технології, які дозволяють дітям з порушенням зору використовувати спеціальні програми для навчання. Наприклад, програми для навчання брайлівського шрифту, програми для читання та аудіоописування текстів тощо;

- мультимедійні технології, які поєднують в собі різні види медіа (текст, зображення, відео, звук). Для дітей з порушенням зору використовуються спеціальні мультимедійні програми та презентації з аудіоописом, що дозволяє дитині краще зрозуміти матеріал.

Так електронні освітні ігрові ресурси (ЕОІР) мультимедійного видавництва «Розумники» з 2014 року мають гриф МОН та використовуються як у звичайних, так і в інклюзивних групах. Можливості ПЗ «Розумники» індивідуального пристрою дитини Impression 110ES від Impression Electronics полягають у тому, що всі завдання озвучено, кожне з них можна прослухати декілька разів; завдання адаптовані до сенсорних екранів, виконувати їх можна як пальчиками, так і мишкою; промальовка об'єктів контрастна, зображення великі, але кольори не занадто яскраві, що дозволяє привернути увагу і не відволікати від навчального процесу; звуковий супровід лагідний, без подразників та занадто гучних звуків; за підказкою дитина може звернутися до Сови-помічника; врахований індивідуальний темп проходження завдань – кожна дитина в групі користується окремим пристроєм і може проходити завдання у власному темпі. Проходження завдання має цікаву візуалізацію, при правильному виконанні – совенятко повністю вилуплюється з яйця, якщо є неправильні відповіді – то лише частково.

Важливо зазначити, що використання педагогічних технологій навчання дітей з порушенням зору має бути індивідуалізованим та адаптованим до потреб та особливостей кожної дитини. Також важливо забезпечити доступність технологій та матеріалів для навчання, забезпечити їх високу якість та безпеку використання. При використанні педагогічних технологій навчання дітей з порушенням зору важливо дотримуватись принципу поступовості та системності введення нових технологій. Необхідно пам'ятати, що використання технологій не може замінити особистого контакту між дитиною та педагогом.

Навчання дітей з порушенням слуху є важливою та відповідальною справою, яка вимагає спеціальних знань та підходів. Основним завданням такого навчання є забезпечення доступності та ефективності навчання для дітей з порушенням слуху та розвиток їхніх навичок та здібностей. Одним з основних методів навчання дітей з порушенням слуху є методика компенсаторного навчання. Цей підхід базується на використанні різних компенсаторних засобів, таких як мовні знаки, жести, піктограми, які допомагають замінити аудіальну інформацію візуальною. Важливо, щоб педагоги, які працюють з дітьми з порушенням слуху, мали достатні знання та досвід у використанні цих засобів, щоб забезпечити ефективність навчання. Іншим важливим аспектом навчання дітей з порушенням слуху є використання спеціальних технологій та пристроїв, таких як кохлеарний імплант, слуховий апарат, функціональний аудіометр та інші. Ці технології дозволяють дітям з порушенням слуху отримувати звукову інформацію та розвивати мовлення.

Крім того, для успішного навчання дітей з порушенням слуху важливо використовувати інтерактивні методи навчання, які сприяють взаємодії між дитиною та педагогом, однолітками. Такі методи включають в себе групові та індивідуальні заняття,

розв'язання завдань та проєктів, які дозволяють дітям з порушенням слуху активно взаємодіяти на рівних з іншими дітьми.

Головна проблема для дітей з порушенням слуху – це отримання інформації в тому ж обсязі, що й решта дітей. Вирішенню цієї проблеми сприяє використання спеціальної апаратури з орієнтуванням на розвиток психічних процесів дитини з порушенням слуху через активізацію раціонального використання залишків її слуху в поєднанні з тактильно-вібраційними відчуттями та зоровим сприйманням. Так, окремі блоки «Поліфонатора», «Слухо-мовленнєвого тренажера» та «Відеофонатора» ефективно впливають на розвиток сприймання, уваги, зосередженості, пам'яті та інших психічних процесів через використання акустичних, візуальних і тактильно-вібраційних сигналів.

Серед сучасних ІКТН у системі освіти дітей з порушенням слуху підклас програмно-апаратне забезпечення (ПАЗ) займає важливе місце. Так, програмний комплекс «Лонгітюд» здійснює первинне обстеження та діагностику проблемних зон розвитку дитини. За результатами обстеження на основі блоку «Шкали розвитку» розробляється індивідуальна програма розвитку дошкільника з ООП, яка включає рекомендації та ігри, спрямовані на слухове зосередження, розуміння мови (пасивний словник), активне мовлення. Здоров'язберігаюча технологія «Цицерон. ЛОГО діакорр 1» сприяє підготовці дитини з порушенням слуху до навчання у школі, пропедевтиці порушень усного мовлення, її адаптації у соціумі. Прилад-тренажер «Глобус» сприяє розвитку мовлення та комунікативних навичок у дітей з порушенням слуху. В універсальному комп'ютерному комплексі (УКК) «Живий звук» застосовано педагогічний підхід диференціації фонем за доступністю сприймання, розпізнавання їх зором, слухом і тактильно, визначення послідовності їх формування у дитини з порушеним слухом, враховуючи близькість/віддаленість фонем за частотними характеристиками, пріоритетності сенсорних систем у сприйманні та розпізнаванні. Програмно-апаратний комплекс «Видима мова» спрямований на формування і корекцію фонематичних уявлень дітей з порушеннями слуху, а відтак і мовлення. Комп'ютерні логопедичні тренажери групи «Дельфа» забезпечують комплексну корекцію різних сторін усного та письмового мовлення у дітей з порушенням слуху та мовлення, зокрема: корекцію мовленнєвого дихання, розвиток лексико-граматичної сторони мовлення дитини. Тренажер багаторазово дублює необхідні вправи та мовленнєвий навчально-корекційний ресурс, включає ігрові моменти в процес корекції мовленнєвих порушень, поряд з логопедичними проблемами вирішує питання корекції сприйняття, уваги, пам'яті.

Використання сучасних програм, комплексів, тренажерів, апаратів та комп'ютерних ігор відкриває додаткові можливості для педагогічних колективів, які забезпечують інклюзивне навчання дітей з порушеннями слуху.

Навчання дітей з ментальними порушеннями може бути викликом для педагогів, оскільки ці діти можуть мати різні рівні розвитку та потребують індивідуального підходу. Один з ключових аспектів успішного навчання дітей з ментальними порушеннями – це встановлення тісного співробітництва між різними спеціалістами, які працюють з дитиною [8]. Для навчання дітей з ментальними порушеннями використовуються різноманітні педагогічні технології, які залежать від конкретних потреб дитини та її індивідуальних можливостей.

Наприклад, використання методики «Нумікон» дозволить педагогу сформувати у дітей з ментальними порушеннями сформувати прості математичні уявлення. У «Нуміконі» числа від 1 до 10 представлені пластмасовими формами-шаблонами різного кольору, завдяки цьому числа стають доступними для зорового і тактильного сприйняття. Форми Нумікону влаштовані так, щоб діти могли маніпулювати ними, вчитися розпізнавати і співвідносити їх з відповідними числами. «Нумікон» можна використовувати при формуванні таких понять, як склад числа, найпростіші рахункові операції – додавання, віднімання в межах 10 та додавання з переходом через десяток,

множення, ділення тощо. Крім форм-шаблонів в набір входять також різнокольорові штирі-бочечки, які можна використовувати як рахунковий матеріал, за допомогою яких можна викладати з деталей картинки, наприклад кораблик, машинку. До набору додається «чарівний мішечок», в якому діти на дотик знаходять заданий предмет або форму. За допомогою матеріалів «Нумікон» з дітьми можна грати в різноманітні сенсорні ігри (маніпулювати ними: крутити в руках, одягати на пальчики, виловлювати із води подібні, шукати в коробці з крупою або піском). Форми «Нумікону» можна використовувати також і в сюжетних іграх в якості предметів-замінників; в образотворчій діяльності – фарбувати фарбами а потім робити відбитки на папері або відтискувати на пластиліні, тісті, піску.

Діти з ментальними порушеннями можуть потребувати візуальних допоміжних засобів, таких як ілюстрації та схеми, щоб зрозуміти матеріал. Важливо також розвивати соціальні навички дітей з ментальними порушеннями, зокрема спілкування, співпрацю та взаємодію з іншими дітьми та педагогами. Для цього можуть використовуватися різні методики та інструменти.

Одним з важливих аспектів навчання дітей з ментальними порушеннями є використання гуманістичного підходу та підкреслення успіхів дитини. Для цього можна використовувати похвалу та позитивне підсилення, що допоможе створити для дитини позитивну атмосферу навчання та мотивувати її до досягнення успіхів.

Крім того, важливо враховувати індивідуальні особливості кожної дитини, адже деякі діти можуть потребувати додаткової підтримки в управлінні своїми емоціями та поведінкою. Вирішенню даної проблеми сприяють здоров'язбережувальні технології, які включають такі форми занять з фізичного виховання: заняття фізичної культури; заходи з фізичного виховання в режимі дня (ранкова гігієнічна гімнастика, рухливі ігри на свіжому повітрі, прогулянки, пальчикова гімнастика, ритмічна гімнастика); фізкультурно-масова робота (фізкультурні гуртки, походи, змагання, фізкультурні свята); заняття лікувальною фізкультурою; фізкультура під музичний супровід; загартування.

Для досягнення оптимального впливу фізкультурно-оздоровчих технологій на фізичний розвиток дитини з ментальними порушеннями потрібно підбирати правильні засоби і методи корекції їх розвитку. Так, методика «Алфавіт рухів тіла» полягає в поєднанні комплексу рухових дій «алфавіта рухів тіла» і рухливих ігор в процесі навчання дітей. «Алфавіт рухів тіла» складається з 33 рухових поз, які являють собою букви абетки. Таким чином, педагог може вести заняття, чергуючи розумові та фізичні види діяльності дітей, вивчати і закріплювати навчальний матеріал на рівні емоційного усвідомлення, підвищувати загальну працездатність дітей.

Отже, використання різноманітного потенціалу корекційно-розвивальних технологій навчання дітей з інтелектуальними порушеннями на основі врахування їх психофізичних можливостей сприятиме інтенсифікації та підвищенню якості навчально-виховного процесу, підготовці їх до самостійної життєдіяльності в інформатизованому суспільстві, надає нові можливості для творчого розвитку особистості.

Одним з ключових аспектів успішного навчання дітей з емоційними порушеннями є створення сприятливого освітнього середовища. Це може означати створення безпечного та сприйнятливого для емоцій довкілля, де дитина буде відчувати підтримку та розуміння. Педагоги можуть використовувати позитивні підсилення та похвалу, щоб підтримувати позитивну атмосферу та мотивувати дитину до досягнення успіху.

Також важливо використовувати індивідуальні підходи до навчання кожної дитини. Це може включати зміну стилів навчання, зосередження на конкретних темах, які є цікавими для дитини, та використання різних методів навчання, які можуть включати різноманітні стратегії та інструменти для допомоги дитині справлятися з емоційними труднощами. Педагоги можуть використовувати такі методи, як соціальне навчання та

розвиток навичок управління емоціями, щоб допомогти дітям розвивати навички самоконтролю та емоційного благополуччя.

Один зі способів навчання дітей з емоційними порушеннями – це використання соціальних ігор та інших форм діяльності, які допомагають дітям взаємодіяти з однолітками та розвивати навички соціальної адаптації [9]. Педагоги можуть також використовувати техніки релаксації та медитації, які допомагають знижувати рівень стресу та зосереджувати увагу дитини.

Важливим засобом альтернативної комунікації з дітьми з емоційно-вольовими порушеннями є картки PECS, які позначають окремі предмети або дії. Дитина з емоційно-вольовими порушеннями починає спілкуватися за допомогою карток, спочатку вказуючи на них замість предметів, які вони символізують, а потім позначаючи бажані дії з їхньою допомогою.

Однією з проблем розвитку дітей з емоційно-вольовими порушеннями є дисбаланс або чутливість до певних сенсорних стимулів, це заважає їм навчатися та розвиватися, спричиняючи постійний стрес та тривожність. Завдяки сенсорній інтеграційній терапії вдається збалансувати чутливості дитини, підтримувати її правильний розвиток та адаптувати до повсякденних завдань. Під час сенсорної інтеграції дитина сприймає інформацію через зір, слух, нюх, смак, дотик тощо та опрацьовує її. Вона дозволяє дитині з емоційно-вольовими порушеннями правильно реагувати на різні ситуації. Наприклад, закривати вуха під час дуже гучного звуку чи різко прибирати руку від чогось гарячого. Під час сенсорної інтеграції застосовують: масажні щітки, ємності з крупами, сенсорні іграшки, мочалки з різним ступенем жорсткості, пледи з гудзиками, ліхтарики й лазери, самокат, ролики, велосипед, аромолампи, дитячі вібруючі зубні щітки тощо. Варто їх використовувати під час різноманітних ігор з пластиліном, тістом, піною, піском та водою тощо.

В цілому, навчання дітей з емоційно-вольовими порушеннями потребує багато терпіння, розуміння та індивідуального підходу, але з правильними методами та підходами, діти можуть успішно розвиватися та досягати відмінних результатів.

Навчання дітей з порушеннями опорно-рухового апарату також потребує індивідуального підходу та спеціальних методів навчання. Педагоги можуть використовувати різноманітні стратегії та інструменти для допомоги дітям з порушеннями опорно-рухового апарату розвивати навички, необхідні для їхнього повноцінного навчання та життя. Один зі способів навчання дітей з порушеннями опорно-рухового апарату – це використання індивідуальних програм з фізичної терапії та занять спеціальною гімнастикою. Ці програми можуть бути розроблені фахівцями з фізичної терапії та медичними працівниками залежно від потреб та здатностей кожної дитини. Заняття гімнастикою та фізичною терапією можуть допомогти дітям збільшити м'язову силу та стійкість, покращити координацію рухів, знизити біль та поліпшити мобільність.

Серед ефективних методик, які сприяють фізичному розвитку дітей з порушенням опорно-рухового апарату є: Бломберг-терапія, яка заснована на природних ритмічних дитячих рухах; Бобат-терапія, яка спрямована на підтримку вітальних функцій, на досягнення найкращого розвитку здібностей дитини, розвитку комунікативних здібностей, забезпечення максимально наближених до фізіологічних рухів, запобігання вторинних уражень (деформацій, атрофій); реабілітаційний метод PNF, мета якого допомогти дитині досягнути максимально можливого для неї рівня функціонування.

Труднощі навчальної діяльності дітей з порушенням опорно-рухового апарату обумовлені також порушеннями мовлення (повільне, нечітке, а іноді незрозуміле), порушенням зору, слуху, гіперкінезами, порушенням дрібної моторики. Програмне забезпечення корекційно-розвиваючого комп'ютерного комплексу «ТІМОКО» сприяє розвитку розумових та фізичних здібностей дітей з особливими потребами (з порушеннями опорно-рухового апарату, труднощами з координації, моторики,

концентрації уваги та порушенням розвитку когнітивних навичок). Даний комплекс включає різноманітні інтерактивні ігри, що підвищують мотивацію дітей до фізичної і пізнавальної діяльності у веселій і цікавій формі. Діти розвивають рухові і когнітивні навички в ігровому середовищі, де ігри не носять змагальний характер, що забезпечує безпечний ігровий простір.

Корекційно-розвиваючий комп'ютерний комплекс «ТІМОКО» дозволяє вирішити певну низку завдань: навчає дітей концентрувати увагу і зберігати зосередженість, контролювати рухи, тренувати їх точність, підвищує швидкість реакції, поліпшує пам'ять; розвиває здатність розподіляти увагу, ігнорувати відволікання під час гри, двосторонню координацію при використанні обох рук одночасно, абстрактне мислення, тренує навички на рівні дії-протидії, зміцнює і стимулює м'язи плечового пояса і рук, тренує на збільшення діапазону рухів, освоєння нових рухів і моделей взаємодії, навчає спрямованій діяльності та розумінню положення тіла в просторі.

Ще однією із сучасних технологій, яка сприяє розвитку моторних навичок і вчить соціальній взаємодії в змагальних іграх є інтерактивні продукти «Бріолайт», які також можна застосовувати в освітніх цілях для дітей з руховими порушеннями. Наприклад, залучення до командної роботи дитини з порушеннями опорно-рухового апарату здійснюється інтерактивній пісочниці «Бріолайт». Так, одночасно кілька дітей можуть працювати над командним завданням: «Побудувати місце для життя свинки, коника, рибки та гірського козлика», відповідно діти зможуть виконати наступні дії: розподілити тварин, вибрати лідера тощо. Пісочниця «Бріолайт» дає можливість вивчати основи географії, природознавства, історії, маніпуляції в ній дозволяють дітям безперервно розвивати дрібну моторику.

Для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату важливо також мати доступ до адаптованих засобів навчання, таких як спеціальні стільці та столи, які допомагають забезпечити правильну позу та підтримати комфорт дитини під час навчання. Додаткові технічні засоби, такі як аудіо- та візуальні засоби навчання, які покращують навчання дітей з порушеннями опорно-рухового апарату.

Інклюзивне навчання також може бути ефективним способом допомоги дітям з порушеннями опорно-рухового апарату. Інклюзивна освіта забезпечує можливість навчатися разом зі своїми здоровими ровесниками, що може допомогти дітям з порушеннями опорно-рухового апарату розвивати соціальні та комунікативні навички та відчувати себе частиною загальної спільноти.

Навчання дітей з порушеннями мовлення потребує використання спеціальних методів та технік, які можуть оптимізувати цей процес. Так, використання візуальних матеріалів допомагає дітям з порушеннями мовлення краще зрозуміти матеріал та зробити їхню увагу та концентрацію більш стійкими (ілюстрації, схеми, картки тощо). Різноманітні ігри та інтерактивні вправи допомагають дітям з порушеннями мовлення розвивати навички мовлення, увагу та концентрацію. Для дітей з порушеннями мовлення важливо створювати підтримуючу та відкриту атмосферу в групі. Педагоги можуть пояснювати матеріал в повільному темпі та зменшувати кількість запитань, які вимагають складних відповідей. Важливо також бути терплячим та дбайливим до дітей з порушеннями мовлення, і давати їм можливість вільно висловлюватися та задавати питання.

Окрім цього, використання технологій, таких як інтерактивні дошки та комп'ютерні програми для навчання мовлення, є корисними для дітей з порушеннями мовлення. Існують спеціальні програми та додатки, які допомагають дітям вчити нові слова, розвивати правильну вимову та зрозуміти мову. Навчання дітей з порушеннями мовлення також може включати роботу зі спеціальними термінами та словниковим запасом. Педагоги можуть використовувати спеціальні вправи та ігри для допомоги дітям розширити свій словниковий запас та розвинути навички мовлення. Важливо також

звертати увагу на мовленнєві та слухові навички дітей з порушеннями мовлення. Розвиток цих навичок може допомогти дітям краще розуміти мову та легше висловлювати свої думки.

Важливим засобом збереження та відновлення здоров'я дошкільників є здоров'язберігаючі технології. На тлі комплексної логопедичної допомоги здоров'язберігаючі технології, не вимагаючи особливих зусиль, оптимізують процес корекції мовлення дітей-логопатів і сприяють оздоровленню всього організму дитини. Серед них особливе місце посідає пальчиковий масаж поверхонь долонь кам'яними, металевими або скляними різнокольоровими кульками, масаж прищипками, горіхами, каштанами, шестигранними олівцями, масаж намистинками, трав'яними мішечками, сурджок засобами, та логопедичний масаж.

Застосування дихальної гімнастики за методикою Стрельнікової дозволяє покращити розвиток мовленнєвого дихання, що позитивно впливає на формування правильного мовлення. Для роботи з дітьми зазначеної нозології доцільно рекомендувати групу електронних тренажерів, спрямованих на вирішенні проблем заїкання, формування правильного вимовляння звуків, розвитку фонематичного слуху, на чому зосереджується група електронних тренажерів, таких як «Монолог», «Ігри для Тигри» тощо. Педагогічні технології навчання дітей з порушенням мовлення є важливим інструментом у підвищенні ефективності та якості освітнього процесу. Використання різних технологій дозволить забезпечити доступність та ефективність навчання дітей з порушенням мовлення.

Таким чином, навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами виявляється важливою та відповідальною задачею для суспільства. Ці діти потребують спеціального підходу, уваги та підтримки, щоб розвиватися, досягати свого потенціалу та включатися в суспільство на рівних засадах. Освіта та виховання мають враховувати індивідуальні потреби та можливості кожної дитини з ООП, створюючи безпечне та відкрите середовище для навчання, розвитку та самореалізації.

Важливість навчання та виховання дітей з ООП полягає в кількох аспектах. По-перше, це надання можливості цим дітям розвиватися на всіх рівнях – фізичному, когнітивному, соціальному та емоційному. Забезпечення доступності до якісної освіти та підтримки сприяє покращенню їхніх навичок, знань та набуттю необхідних навичок для самостійного життя. По-друге, навчання та виховання дітей з ООП сприяє формуванню інклюзивного суспільства. Це допомагає зменшити стигматизацію та дискримінацію, сприяє розумінню та прийняттю різноманітності. Коли діти з ООП мають можливість навчатися разом з іншими дітьми, це сприяє розвитку толерантності, співпраці та поваги до різних потреб і можливостей кожного. По-третє, навчання та виховання дітей з ООП допомагає побудувати майбутнє, де кожна дитина має право на освіту та можливість розкрити свій потенціал. Коли діти з ООП отримують належну підтримку та навчання, вони можуть розвиватися і реалізовувати свої таланти та здібності [11]. Це сприяє створенню більш рівноправного та справедливого суспільства, де всі діти мають шанс на успіх.

Окрім того, навчання та виховання дітей з ООП сприяє їхній самостійності, самовизначенню та соціальній інтеграції. Це надає їм можливість брати активну участь у суспільному житті, здобувати навички, які їм необхідні для самостійного функціонування та розвитку. Навчання та виховання дітей з ООП допомагає зберегти їхнє гідне місце у суспільстві та стимулює їхній потенціал для досягнення особистого щастя та задоволення.

Отже, важливість навчання та виховання дітей з ООП виявляється в їхньому особистому розвитку, побудові інклюзивного суспільства та створенні можливостей для реалізації їхнього потенціалу. Це завдання, яке потребує спільних зусиль всіх громадян, освітніх установ, релевантних організацій та урядових структур. Навчання та виховання дітей з ООП має бути засноване на індивідуальному підході, де враховуються їхні потреби, можливості та унікальність. Це вимагає наявності кваліфікованих фахівців, які

розуміють особливості дітей з ООП і здатні створити сприятливе середовище для їхнього розвитку.

Навчання та виховання дітей з ООП повинні бути гуманними, підтримуючими їхнє фізичне та емоційне благополуччя, що передбачає застосування різних педагогічних підходів, використання спеціалізованих методик та технологій, а також залучення сім'ї та близьких людей до освітнього процесу. Освіта дітей з ООП є невід'ємною частиною будівництва справедливого, інклюзивного та емпатійного суспільства. Це процес, який вимагає спільних зусиль всіх сторін – батьків, педагогів, спеціалістів і громадськості.

Варто відзначити, що дане дослідження було реалізовано в рамках роботи над модулем «Соціальна інтеграція дітей з особливими потребами в середовищі розмаїття та інклюзії: Європейські підходи» проєкту: 101085267 - SEEDUE4UA - ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH (2022-2025).

Список використаних джерел

1. Василюк А.В. Педагогічні технології інклюзивного навчання: навчально-методичний посібник для студентів закладів вищої педагогічної освіти; уклад. : А. Василюк, Ю. Бондар, А. Хіля. Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця. 2020. 175 с
2. Всесвітня доповідь з моніторингу освіти (ЮНЕСКО) URL : <https://education-profiles.org/>
3. Всесвітня доповідь по моніторингу ОДВ 2006 р Грамотність: життєва необхідність. ЮНЕСКО. 2006. с. 154 URL : http://www.unesco.org/education/GMR2006/full/chapt6_eng.pdf .
4. [Закону України «Про освіту»](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text), URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
5. [Закону України «Про вищу освіту»](http://fedmet.org/analytics/zakon-ukraini-pro-vishhu-osvitu/) URL : <http://fedmet.org/analytics/zakon-ukraini-pro-vishhu-osvitu/>
6. Колосова О.В., Кронівець Т., Хіля А.В. Соціально-педагогічна підтримка дітей з інвалідністю в середовищі різноманіття: досвід ЄС. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. 2022. Вип. 64. С. 88–96.
7. Колосова О.В. Інноваційні технології навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами. Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті сучасних освітніх парадигм : збірник матеріалів науково-практичної конференції викладачів і студентів факультету дошкільної, початкової освіти та мистецтв (Вінниця, ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 5-6 квітня 2017р.). За ред. О.А. Голюк. Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, факультет дошкільної, початкової освіти та мистецтв. Вінниця. ТОВ «Меркьюрі-Поділля». 2017. Вип. 6. С. 49-51.
8. Колосова О.В., Гурал-Пулроле Й. Соціальна адаптація дітей з синдромом Дауна. Наук. журнал «Молодий вчений». 2018. № 5.2 (57.2). С. 49-54.
9. Колосова О. В., Антонюк О.В. Мультиплікаційний фільм як засіб формування соціальних умінь у дітей дошкільного віку з раннім дитячим аутизмом. Інклюзивна освіта як індивідуальна траєкторія особистісного зростання дитини з особливими освітніми потребами : збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 08-09 листопада 2018 р.). За заг. ред. О. А. Голюк. Вінниця. Меркьюрі-Поділля. 2018. Вип. 1. С. 85 – 90.
10. Колосова О.В. Для дітей з порушенням зору іграшка – у розвитку опора. Учитель початкової школи. 2019. Вип.12. С. 38-39.
11. Колосова Олена, Хіля Анна Особливості соціалізації дитини-шульги в умовах інклюзивного освітнього простору. Наукові записки Вінницького державного

- педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія. 2020. Випуск 61. С. 78-83.
12. Конвенція ООН про права дитини URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text ,
  13. Концепція розвитку педагогічної освіти URL : <https://mon.gov.ua/ua/npa/prozatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>
  14. Концепція розвитку інклюзивної освіти URL : <https://mon.gov.ua/ua/npa/prozatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya> .
  15. Лола В.Г. Генеза поняття «технологічна культура». Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки. Зб. наук. пр. Київ-Запоріжжя. ЗОІППО. 2002. Вип.22. С. 99-102.
  16. Методичні рекомендації щодо організації інклюзивного навчання з 2022 року URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/inklyuzivne-navchannya/dlya-fahivciv/metodiki-inkluzia>
  17. Моніторинг освіти та навчання 2020 URL : <https://op.europa.eu/webpub/eac/education-and-training-monitor-2020/en/>
  18. Нагорна О. В. (2020) Zastosuvannia Tekhnolohii Inkliuzyvnoi Osvity yak Zasib Stvorennia Bezbariernoho Navchannia Ditei z Osoblyvymy Osvitnimy Potrebamy. International Academy Journal Web of Scholar. 1(43). doi: 10.31435/rsglobal_wos/31012020/6879
URL : <https://media.neliti.com/media/publications/321164-%D0%B7%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%81%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%Bc8b.pdf>
  19. Наказ МОН України від 08.06.2018 №609. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0609729-18#Text>
  20. Підсумковий документ технічної консультації з питання виховання глобальної громадянськості. Виховання в дусі глобальної громадянськості: нова перспектива. ЮНЕСКО. 2013. URL : <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002241/224115E.pdf>
  21. Рекомендації Ради ЄС щодо ключових компетентностей для навчання впродовж життя. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975#Text,
  22. Рекомендація Ради ЄС щодо пропаганди спільних цінностей, інклюзивної освіти та європейського виміру викладання URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/inkluzyvne-navchannya/posibniki/inklyuziyavnz.pdf>
  23. Саламанська Декларація URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#Text
  24. Хартія основоположних прав Європейського Союзу. URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu/>
  25. Déclaration d'Incheon: Education 2030: Vers une éducation inclusive et equitable de qualité et un apprentissage tout au long de la vie pour tous, Declaración de Incheon: Educación 2030: Hacia una educación inclusiva y equitativa de calidad y un aprendizaje a lo largo de la vida para todos
  26. Conference :[World Education Forum, Incheon, Korea R, 2015](https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000233813) URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000233813>
  27. International classification of functioning, disability and health : children & youth version : ICF-CY URL : <https://apps.who.int/iris/handle/10665/43737>

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ В ПРОЦЕС ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Розвиток soft skills майбутнього вчителя початкової школи в процесі вивчення дисципліни «українська мова з методикою формування компетентності в мовно-літературній освітній галузі»

Лазаренко Наталія Іванівна, ректор Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, професор, професор кафедри початкової освіти

***Анотація.** У статті здійснено спробу продемонструвати можливості обов'язкової навчальної дисципліни «Українська мова з методикою формування компетентності в мовно-літературній освітній галузі» у розвитку Soft Skills майбутнього вчителя початкової школи. Актуалізовано проблему цілеспрямованого вдосконалення підготовки вчителя початкової школи, викликану євро інтеграційними процесами. Сформульовано основні завдання розвитку Soft Skills майбутнього вчителя початкової школи на основі узагальнення результатів вивчення досвіду організації педагогічної освіти у країнах ЄС. Наведено такі Soft Skills (або «м'які навички»), як інтеграцію особистісних рис (екстраверсія, доброзичливість, сумлінність, відкритість досвіду, оптимізм, ініціативність, креативність, критичне мислення, управління часом), навички міжособистісного спілкування (комунікабельність, навички роботи в команді та навички лідерства, здатність навчатися впродовж життя, вільне володіння іноземними мовами) та навички вирішення проблем і прийняття рішень. Наведено приклади, що демонструють розвиток Soft Skills майбутнього вчителя початкової школи в рамках засвоєння знань з навчальної дисципліни «Українська мова з методикою формування компетентності в мовно-літературній освітній галузі».*

***Ключові слова:** Soft Skills майбутнього вчителя початкової школи, євро інтеграційні процеси, українська мова, молодші школярі, методика формування компетентності в мовно-літературній освітній галузі.*

***Abstract.** The article attempts to demonstrate the possibilities of the compulsory educational discipline "Ukrainian language with the methodology of competence formation in the linguistic and literary field of education" in the development of Soft Skills of the future primary school teacher. The problem of purposeful improvement of primary school teacher training caused by the European integration processes has been updated. The main tasks for the development of Soft Skills of the future primary school teacher are formulated based on the generalization of the results of the study of the experience of the organization of pedagogical education in the EU countries. Such Soft Skills (or "soft skills") as the integration of personal traits (extraversion, benevolence, conscientiousness, openness to experience, optimism, initiative, creativity, critical thinking, time management), interpersonal communication skills (communication, teamwork skills and leadership skills, ability to learn throughout life, fluency in foreign languages) and problem-solving and decision-making skills. Examples are given that demonstrate the development of Soft Skills of the future primary school teacher within the framework of mastering knowledge from the educational discipline "Ukrainian language with the methodology of competence formation in the linguistic and literary field of education".*

Keywords: *Soft Skills of the future primary school teacher, European integration processes, Ukrainian language, younger schoolchildren, methods of competence formation in the linguistic and literary field of education.*

Динамічні процеси, що відбуваються в Європі і світі, зумовлюють необхідність відповідних змін у системі освіти нашої держави, адже в умовах глобалізаційних процесів освіта є основним чинником соціально-економічного розвитку країни [6]. Євроінтеграційні процеси вимагають цілеспрямованого вдосконалення підготовки вчителя початкової школи, становлення його як професіонала, який не лише глибоко знає свій предмет, є відкритим до інновацій у педагогіці, володіє різними технологіями навчання, здатний технологічно проєктувати дидактичний процес у закладі освіти на засадах педагогічної інноватики, але й досконало володіє навичками командної роботи, лідерськими якостями, здатністю навчатися впродовж життя.

Метою викладання навчальної дисципліни «Українська мова з методикою формування компетентності в мовно-літературній освітній галузі» є те, щоб навчити студентів спостерігати, аналізувати і класифікувати мовні явища, розкривати в мові закони їхнього функціонування і розвитку; виробити в майбутніх вчителів навички практично користуватися багатством українського словника, самостійно методично правильно пояснювати помічені огріхи усного та писемного мовлення і виправляти їх; теоретично і практично підготувати студента до роботи над виробленням каліграфічного почерку в учнів, практично опрацювати всі методи каліграфічного письма; підготувати студентів як майбутніх вчителів початкових класів до навчання дітей рідної мови та до формування читацької компетентності молодших школярів.

Головні завдання дисципліни «Українська мова з методикою формування компетентності в мовно-літературній освітній галузі» такі:

- подати студентам глибокі наукові знання фонетичної системи, лексичного складу та граматичної будови сучасної української літературної мови, допомогти їм практично оволодіти її літературними нормами, сприяти підвищенню культури усного й писемного мовлення, мовленнєвої компетентності;
- озброїти теоретичними знаннями методики навчання каліграфічного письма, навчити студентів правильно готувати руку молодшого школяра до письма, вміти чітко коментувати написання літер;
- розкрити методологічні, літературознавчі й психолого-педагогічні засади навчання дітей літературного читання в початковій школі; ознайомити з метою, завданнями та змістом навчальних програм та підручників з літературного читання для загальноосвітніх шкіл;
- сформуванню вміння і навички планування різних видів роботи з навчання читання та літературної освіти дітей молодшого шкільного віку;
- сформуванню вміння узагальнювати і розповсюджувати передовий педагогічний досвід у становленні літературної компетентності молодших школярів;
- розкрити методологічні, лінгводидактичні та психолого-педагогічні засади навчання дітей рідної мови в початковій школі;
- ознайомити з метою, завданнями та змістом навчальних програм та підручників з рідної мови для загальноосвітніх шкіл;
- сформуванню вміння і навички планування різних видів роботи з навчання мови та розвитку мовлення дітей молодшого шкільного віку.

Узагальнення результатів вивчення досвіду організації педагогічної освіти у країнах ЄС уможливило обґрунтування висновку, що для сучасного вчителя початкової школи найбільш важливими є:

- вміння й навички визначати проблему, окреслювати цілі;

- рефлексивні уміння (уміння осмислити завдання, для розв'язання якого недостатньо знань; уміння відповідати на запитання: чому потрібно навчитися для вирішення поставленого завдання?);
- пошукові та/або дослідницькі уміння (уміння самостійно генерувати ідеї, самостійно знайти інформацію, якої бракує в інформаційному полі, висувати гіпотезу, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки);
- уміння й навички роботи у співпраці (уміння колективного планування, взаємодіяти з будь-яким партнером, ділового партнерського спілкування, взаємодопомоги в групі у вирішенні спільних завдань);
- менеджерські вміння (уміння проектувати процес, планувати діяльність, час, ресурси; уміння приймати рішення і прогнозувати їхні наслідки);
- комунікативні вміння (уміння ініціювати навчальну взаємодію з учнями: вступати в діалог, ставити запитання, вести дискусію, відстоювати власну позицію, знаходити компроміс, володіти навичками інтерв'ювання, усного опитування);
- презентаційні вміння та навички (навички монологічного мовлення, вміння впевнено тримати себе під час виступу, артистичні вміння, уміння використовувати різні засоби наочності під час виступу, відповідати на незаплановані запитання).

Як свідчить досвід, наявність у вчителя початкової школи Soft Skills або так званих «м'яких навичок» – особистісних рис, підвищує ефективність реалізації педагогічних завдань. Уважаємо, що Soft Skills мають інтегрувати як особистісні риси (екстраверсія, доброзичливість, сумлінність, відкритість досвіду, оптимізм, ініціативність, креативність, критичне мислення, управління часом), навички міжособистісного спілкування (комунікабельність, навички роботи в команді та навички лідерства, здатність навчатися впродовж життя, вільне володіння іноземними мовами), так і навички вирішення проблем і прийняття рішень [8, с. 173].

У педагогічній теорії та практиці продовжуються пошуки шляхів удосконалення змісту вищої освіти та педагогічних умов його успішного засвоєння майбутніми вчителями передусім через упровадження різноманітних інноваційних технологій, які дозволяють комплексно вирішувати освітні та соціально-виховні завдання, забезпечувати сприятливі умови для всебічного розвитку особистості, оптимально використовувати наявні зовнішні та внутрішні ресурси тощо (В. Беспалько, І. Бім, Б. Блум, О. Вербицький, Л. Гейхман, О. Падалка, О. Пехота, О. Пінчук та ін.).

Інтеграція педагогічних ЗВО в європейський освітній простір, академічна мобільність передбачає поєднання в освітньому процесі класичного просвітницького підходу з інноваційним, створення умов для розвитку Soft Skills студентів, їхньої самоідентифікації, самоактуалізації та самореалізації. Тільки спільний науковий пошук двох суб'єктів освіти (викладача і студента) та технології міжособистісної взаємодії в процесі викладання дисциплін мовно-літературного циклу, на наше переконання, можуть сьогодні створити умови для формування вільної, розвинутої й освіченої особистості, здатної жити і працювати в сучасних умовах.

Проаналізуємо особливості розвитку Soft Skills майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення дисципліни «Українська мова з методикою формування компетентності в мовно-літературній освітній галузі». Цей процес можна розглядати на різних рівнях: академічному; предметному (навчальний матеріал, який закладений у навчальну програму, підручники та посібники); процесуальному (передача та засвоєння), а також на особистісному рівні, коли зміст переходить у внутрішній план особистості спочатку викладача, а потім студента і стає регулятором його професійної діяльності. Методика викладання дисципліни «Українська мова з методикою формування компетентності в мовно-літературній освітній галузі» має постійно оновлюватися і

змінюватися згідно з процесами, що відбуваються в суспільстві й освіті, коригуватися через стрімкий розвиток науки і практики.

Поза сумнівом, що освітній процес у педагогічному університеті потребує від викладача єдності педагогічних знань і педагогічної дії, оскільки більшість студентів краще запам'ятовують не те, чому їх вчать, а те, як їх вчать. Власне, зосереджуємо увагу на шляхах розв'язання одного з найголовніших завдань професійної підготовки в умовах євроінтеграції, яке полягає в розвитку Soft Skills майбутніх учителів початкової школи шляхом наслідування та ідентифікації у процесі проведення навчальних занять, зокрема практичних, із дисципліни «Українська мова з методикою формування компетентності в мовно-літературній освітній галузі». Важливою умовою розвитку Soft Skills вважаємо урізноманітнення методів і прийомів навчання, виховання, контролю за навчально-пізнавальною діяльністю та постійне поповнення викладачем їхнього арсеналу (В. Каплінський, Н. Лазаренко [4, с. 63]).

Одне з найважливіших завдань методики викладання в педагогічному університеті – спрямування теоретичних положень у практичне русло. Зауважимо, що майже в усьому світі мета навчання така: знати, щоб уміти робити. Одним із недоліків вітчизняної системи освіти, на жаль, є те, що все ще для значної кількості студентів рушійною силою навчання є оцінка, документ (диплом). Саме тому студент часто зацікавлений не в знаннях і практичних умінь, а в одержанні позитивної оцінки. Тому для підготовки фахівця викладач педагогічного університету має разом із теоретичними знаннями передавати й ті способи, навички й умінь, які стануть у нагоді майбутнім педагогам під час викладання, і це буде сприяти не лише засвоєнню навчального матеріалу, а й ефективному використанню практичних умінь.

Удосконалення змісту дисципліни «Українська мова з методикою формування компетентності в мовно-літературній освітній галузі» з метою розвитку Soft Skills майбутніх учителів початкової школи, тобто пошук нового в їхньому змісті, методах, дидактичних засобах та принципах організації навчання загалом сприяє: по-перше, забезпеченню інтересу до поглиблення лінгвістичних знань та майбутньої професійної діяльності; по-друге, реалізації пізнавального та виховного потенціалів дисципліни; по-третє, активізації пізнавальної активності та розкриттю творчого потенціалу студентів; розвитку педагогічного та методичного мислення, більш успішному розвитку Soft Skills майбутніх учителів початкової школи.

Як було зазначено нами вище, для ефективного формування Soft Skills майбутніх учителів початкової школи сьогодні недостатньо використовувати традиційний, пояснювально-ілюстративний підхід у навчанні. Більш продуктивним, на нашу думку, є проблемно-орієнтований підхід. Як доведено педагогічними дослідженнями, основним недоліком пояснювально-ілюстративного навчання є те, що знання подаються в готовому вигляді, здобувач освіти не витрачає зусилля та час для їх самостійного здобуття. Це і було причиною виникнення проблемного навчання, в якому усувався цей недолік. Такий підхід стимулює студента – майбутнього вчителя початкової школи до глибшого розуміння концепцій чи теорій. Наявність проблеми вимагає, щоб студенти приймали обґрунтовані рішення та захищали їх. Для вирішення проблеми студентам необхідно пов'язати її із знаннями з попередніх курсів або суміжних дисциплін. Наявність проблеми, зазвичай, стимулює студентів об'єднуватися в групи задля досягнення мети. А навчання в групах, як відомо, є значно ефективнішим, аніж засвоєння знань з дисципліни індивідуально. До того ж, саме за умов навчання в групах є можливим формування таких Soft Skills, як комунікабельність, навички роботи в команді та навички лідерства, здатність навчатися впродовж життя. Проблема, як правило, передбачає багатоетапність вирішення, що, в поєднанні з роботою в групі сприяє підвищенню пізнавальної мотивації до вивчення дисципліни.

Українське суспільство на сучасному етапі розвитку має особливо гостру потребу в самостійних, відповідальних, творчих особистостях, що усвідомлюють свою суб'єктність. Така людина здатна реалістично оцінювати життєву ситуацію, її джерела, ставити перед собою прогресивні цілі, знаходити ефективні засоби для їх досягнення. Нині в освітньому просторі України представлена велика різноманітність програм, методів, технологій навчання. Для ефективного розвитку навички навчатися впродовж життя необхідне використання елементів проблемно зорієнтованого підходу до навчання, що позитивно впливає на засвоєння всіх компонентів змісту освіти на кожному занятті. Проблемно-зорієнтоване навчання спрямоване на формування творчої діяльності, впливає на розвиток творчого мислення здобувачів освіти, ставить майбутнього вчителя в положення першовідкривача, дослідника проблем. В основі проблемного навчання лежить особистісно-діяльнісний підхід до організації процесу навчання.

Розглянемо використання такого підходу в процесі розвитку у майбутніх учителів початкових класів навичок критичного мислення та умінь працювати в команді, як складових Soft Skills під час розгляду зі студентами альтернативних шляхів вивчення першокласниками літер.

Урізноманітнити вивчення навчального матеріалу з даної теми можна, використавши комп'ютерну гру «Мишеняткова абетка». А спеціальна організація роботи з цією грою буде сприяти розвитку навичок критичного мислення та умінь працювати в команді, як складових Soft Skills майбутніх учителів початкової школи. У грі «Мишеняткова абетка» є три рівні складності (дитина вивчає букви і складає слова), розробником є львівська компанія Impulsis, музика – композитора та співака, учасника гурту «Пікардійська Терція» Володимира «Дональд» Якимця. Вигляд початку гри подано на рис.1.

Рис. 1. Початок гри «Мишеняткова абетка»

Для розвитку навичок критичного мислення пропонуємо такий алгоритм:

1. Переглядаємо гру разом із студентами, зупиняючи її в певні моменти та коментуючи разом із студентами (на формування яких знань спрямований даний рівень гри? Які кольори вибрано у грі? Чи відповідає кольорова гамма зображень у грі віковим особливостям молодших школярів? Чим відрізняються рівні гри? Наскільки, на вашу думку, дітям першого класу буде цікаво грати в цю гру? Доцільно грати одноосібно чи можна об'єднати дітей у групи? Як бути, коли дитина вже вміє читати? Чи не надто легкою, а значить, не дуже цікавою буде для неї ця гра? Як бути вчителю в такому випадку? Як задіяти всіх дітей до гри? Що можна сказати про озвучування гри?

2.Потім, вже для формування навичок роботи в команді, пропонуємо або ж студентам об'єднатися в групи і кожній з груп знайти переваги та недоліки цієї гри або пропонуємо ділову гру «Режисерська колегія», впродовж якої мають прийняти рішення: рекомендувати комп'ютерну гру «Мишеняткова абетка» для вивчення або закріплення літер першокласниками чи ні. Як свідчить досвід, другий варіант подобається студентам більше: вони з ентузіазмом розбирають ролі, вчать уважно вислуховувати точку зору опонента та відшукувати аргументи на захист своєї позиції. Все зазначене, безперечно, сприяє ефективному формуванню навичок критичного мислення та командної роботи.

Акцентуємо на тому, що вчитель початкової школи європейського типу – це не скільки транслятор навчальної інформації, як коуч, тобто тренер, консультант, порадник, друг, партнер, який створює комфортні умови для розвитку кожного учня. Для підготовки такого фахівця надзвичайно важливо впроваджувати інноваційні педагогічні технології, які є продуктивними способами засвоєння змісту. Розглядаючи їх у контексті динаміки сучасного розвитку суспільства, особливу увагу зосереджуємо на тому, що викладач, який ігнорує в своїй діяльності інноваційний чинник, не лише відстає від суспільних процесів, а й формує відповідні комплекси у студентів.

Одним із інноваційних підходів може бути використання в процесі формування у майбутніх учителів початкової школи Soft Skills може бути використання онлайн-ресурсу LearningApps. Цей сервіс є подарунком освітянам світу від науковців з Німеччини. Призначений він для розробки та зберігання інтерактивних завдань з різних предметних дисциплін, за допомогою яких діти різного віку можуть перевірити і закріпити свої знання в ігровій формі. Також є можливість більшість завдань використовувати в режимі оффлайн після зберігання. Розробником веб-сайту LearningApps є некомерційна організація, що складається з вчених кількох європейських університетів: університет освіти м. Берн (Швейцарія), університет м. Майнц (Німеччина) та університет м. Циттау та м. Гьорлиць (Німеччина). Сервіс працює декількома мовами, зокрема й українською. У цьому додатку загалом нараховується більше ніж 1000 інтерактивних ігор для молодших школярів. Для роботи на цій онлайн-платформі і вчителів, і учню потрібен тільки комп'ютер, що під'єднаний до мережі Інтернет. У сервісі є можливість використання готових ігор або ж створити власну. Переваги використання цього онлайн-застосунку для дітей початкової школи:

- розвивається стійкість та концентрація уваги, зв'язне мовлення, розширюється активний та пасивний словниковий запас, покращується пам'ять, уява та фантазія;
- дозволяє закріпити новий матеріал в ігровій формі;
- формується шанобливе ставлення до сучасних технічних засобів, закріплюються правила поведінки з ними;
- покращується емоційний стан;
- формується мотивація до гри та навчання, адже вона буде під час гри прагнути правильно та швидше за інших її завершити.

Викладач вищої школи може також використати даний сервіс, оскільки є можливість створення вправ та ігор для різного віку користувачів. Для формування навичок командної роботи викладач може, попередньо об'єднавши студентів у групи запропонувати змагання між групами на швидкість виконання вправи, до прикладу, під час вивчення теми «Методика вивчення розділу «Текст». У інтерактивній вправі сервісу LearningApps закладено такі питання: «Що таке текст? Які уявлення про текст мають бути сформовані в учнів початкових класів? Яких практичних умінь і навичок набувають учні в роботі з текстом? Які прийоми роботи сприяють свідомому засвоєнню найважливіших текстологічних понять? Яка роль та значення мовних засобів зв'язку між частинами тексту? Як можуть бути застосовані знання з розділу «Текст» на інших уроках у початкових класах?» Під час аналізу відповідей заохочуємо студентів до дискусії стосовно спірних питань. Таким чином вдається сформувати в майбутніх учителів початкових

класів навички критичного мислення та командної роботи, як складових Soft Skills. Різноманітність шаблонів, які пропонує сервіс, дозволяє зробити засвоєння знань з дисципліни «Українська мова з методикою формування компетентності в мовно-літературній освітній галузі» захопливим, цікавим та поряд з цим – ефективним.

Розглянемо інший приклад розвитку у майбутніх учителів початкової школи Soft Skills в ході вивчення дисципліни «Українська мова з методикою формування компетентності в мовно-літературній освітній галузі». У структурі уроку наявний етап формування нових понять, засвоєння нових знань та етап застосування цих знань – формування вмінь і навичок. Кожен етап дидактичної структури пов'язаний із попереднім. Однак їх послідовність залежить від типу уроку. Так, урок вивчення нового матеріалу не завжди може починатися з актуалізації нових знань, а з уведення нового поняття шляхом пояснення вчителя або створення проблемної ситуації. Об'єднуємо студентів у групи і пропонуємо одній із них почати урок вивчення елементів синтаксису в початковій школі з актуалізації опорних знань, а другій – без актуалізації. По завершенню презентації результатів кожної групи порівнюємо результати, аналізуємо разом із студентами.

Майбутній учитель має пам'ятати, що навіть елементарні навички читання й письма не можуть бути вироблені без багаторазового повторення одних і тих самих навчальних дій. З огляду на це він усілякими засобами має вносити певні варіації в постановку тих чи інших навчальних завдань з метою запобігання психічному і фізичному перевантаженню дітей, підтриманню їхнього загального інтересу до виконуваних вправ. Велику роль у цьому відіграють також ігрові ситуації, коли дитина бере на себе роль того чи іншого звука, складу в слові, слова в реченні. Такі безпосередні дії учнів, виконувані з одиницями живого мовлення, сприяють тому, що навчання стає для них цікавішим і доступнішим. Щоб сформувати в майбутніх учителів вміння саме так організовувати роботу молодших школярів, пропонуємо проводити такі ігри зі студентами.

Отже, підсумовуючи, зазначимо, що в умовах зростання динамізму розвитку системи освіти викладач педагогічного університету має сформувати у студентів такі Soft Skills, як самостійність, самодостатність, відповідальність, інноваційність, прогностичність, фундаментальну особистісну компетентність, здатність навчатися впродовж життя. В даній статті зроблено спробу довести, що Soft Skills майбутніх учителів початкової школи можна успішно розвивати в ході засвоєння ними знань з обов'язкової навчальної дисципліни «Українська мова з методикою формування компетентності в мовно-літературній освітній галузі».

Список використаних джерел:

1. Биков В. Ю. Засоби навчання нового покоління у комп'ютерно орієнтованому навчальному середовищі. Комп'ютер у школі та сім'ї. 2005. № 5. С. 20–23.
2. Вашуленко. Нова українська школа : методика викладання української мови : навчально-методичний посібник. Київ, 2019. 192 с.
3. Каплінський В. В., Лазаренко Н. І. Наукова лабораторія педагогічної майстерності викладача вищого навчального закладу як школа формування професійної компетентності. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія : зб. наук. пр. Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2016. Вип. 48. С. 59–64.
4. Каплінський В. В., Лазаренко Н. І. Методика проведення практичних занять у вищій школі як важлива умова формування методичної компетентності студентів. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія : зб. наук. пр. Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2017. Вип. 49. С. 59–65.

5. Коваль Г.П., Деркач Н.І., Наумчук М.М. Методика викладання української мови: Навчальний посібник для студентів педінститутів, гуманітарних університетів, педагогічних коледжів. Тернопіль: Астон, 2008. 287 с.
6. Лазаренко Н. І. Професійна підготовка вчителів у педагогічних університетах України в умовах євроінтеграції : монографія. Вінниця : ТОВ «Друк плюс», 2019. 365 с.
7. Лазаренко Н. І. Створення й організація діяльності проблемних дослідницьких лабораторій : методичні рекомендації. Вінниця : ТОВ «Друк плюс», 2018. 81 с.
8. Лазаренко Н. Культура мовлення як невід’ємна складова ключових компетентностей сучасного педагога. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство) : зб. наук. пр. Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2016. Вип. 23. С. 36–42.
9. Лазаренко Н. І. Формування творчої особистості вчителя початкових класів у процесі фахової підготовки. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: зб. наук. пр. Київ : НПУ, 1999. С. 56–62.
10. Лазаренко Н. І. Структурні компоненти інформаційної культури викладача педагогічного вищого навчального закладу. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія : зб. наук. пр. Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2016. Вип. 47. С. 18–22.
11. Лазаренко Н. І. Нові вимоги до професіоналізму вчителя в умовах євроінтеграції. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія : зб. наук. пр. Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2018. № 54. С. 100–106.
12. Лазаренко Н. І. Напрями інтеграції вищої школи України в європейський освітній простір. Рідна школа. 2018. № 9-12(1060). С. 3–8.
13. Лінгводидактичний словник учителя-початківця : навчальний посібник на допомогу вчителю початкових класів / Укладачі: І.І. Козак, І.М. Лапшина, Н.І. Лазаренко. Вінниця : ВДПУ, 2009. 122 с.
14. Методичний коментар до навчальних програм для 1-4 класів : дайджест/ Укл. О.В. Онопрієнко. Донецьк : Каштан, 2012. 108 с.
15. Методика навчання української мови в початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за наук. ред. М. С. Васьуленка. Київ : Літера ЛТД, 2011. 364 с.
16. Родюк Н. Ю. Лазаренко Н. І., Чед Доті. Інноваційні процеси в розвитку вищої освіти Фінляндії. Молодий вчений : наук. журнал. Херсон : Вид-во «Молодий вчений», 2018. № 5.2 (57.2). С. 38–41.

Формування готовності майбутніх вихователів до здійснення національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку

Карук Інна Василівна

асистент кафедри дошкільної освіти

karuk.i@ukr.net

Колеснік Катерина Анатоліївна

старший викладач кафедри дошкільної освіти

katrinkolesnik1@gmail.com

Анотація. У статті розкрито актуальність проблеми національно-патріотичного виховання молодого покоління, питання формування у студентської молоді високої патріотичної свідомості, загальнолюдських і морально-духовних цінностей. Окреслено, як зміст національно-патріотичного виховання реалізуються у ході проведення низки культурно-освітніх заходів. Описано шляхи реалізації положень концепції національно-патріотичного виховання висвітлено у роботі викладачів кафедри дошкільної освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Ключові слова: патріотизм, національно-патріотичне виховання, діти дошкільного віку, готовність, майбутні вихователі.

Abstract. The article reveals the relevance of the problem of national-patriotic education of the young generation, the issue of the formation of high patriotic consciousness, universal human and moral and spiritual values among student youth. It is outlined how the content of national-patriotic education is implemented during a number of cultural and educational events. The ways of implementing the provisions of the concept of national-patriotic education are described and highlighted in the work of the teachers of the preschool education department of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University.

Key words: patriotism, national-patriotic education, preschool children, readiness, future educators.

Виховання в сучасній освіті має особливе значення, оскільки сьогодні Україна та її громадяни стають безпосередніми учасниками процесів, які мають досить суттєве значення для подальшого визначення своєї долі, долі сім'ї та друзів, подальшого світового порядку на планеті.

Глобальні зміни, цивілізаційні зрушення, агресія сусідньої держави змусили переглянути низку звичних суспільних норм, моральних правил, тому наразі підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти до національно-патріотичного виховання дошкільників має ряд особливостей, які пов'язані з останніми політичними подіями в Україні.

У Законах України «Про освіту» [10], «Про дошкільну освіту» [9], Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді [14], Концепції освіти дітей раннього та дошкільного віку в Україні [15], Базовому компоненті дошкільної освіти [1] зазначено, що основним пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення та поваги особистості до культурних надбань українського народу, Батьківщини, держави та нації, представників різних національностей та культур.

У Концепції освіти дітей раннього та дошкільного віку в Україні зазначено, що «нова генерація педагогів дошкільної освіти має бути готовою до побудови освітнього простору в закладі дошкільної освіти, суголосного з цінностями гуманістичної філософії, психології та педагогіки» [15, с. 32]. Це свідчить про те, що в майбутніх педагогів має бути сформовано не лише гуманістичні цінності, широкий світогляд, високий рівень освіченості, а й практичні навички створювати відповідне освітнє середовище, уміння будувати взаємини з дітьми на засадах партнерства.

У Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді [14] окреслено основні шляхи реалізації національно-патріотичного виховання молодого покоління та подано методичні рекомендації щодо його впровадження в освітні навчальні заклади. У цьому документі національно-патріотичне виховання визначено як: «комплексна системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, освітніх закладів, інших соціальних інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку

із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави» [14, с. 2].

У Державному стандарті дошкільної освіти (Базовий компонент) зазначено, що метою освітнього напрямку «Дитина в соціумі» є формування в дітей дошкільного віку соціально-громадянської компетентності. Тому майбутні педагоги повинні бути готовими до реалізації цього напрямку.

На думку упорядників БКДО (Т. Піроженко, О. Байєр, О. Безсонова, О. Брежнева, Н. Гавриш, Л. Загородня та ін.), соціально-громадянська компетентність – це «здатність до прояву особистісних якостей, соціальних почуттів, любові до Батьківщини; готовність до посиленої участі в соціальних подіях, що відбуваються в дитячих осередках, громаді, суспільстві та спрямовані на покращення суспільного життя» [19, с. 30]

У Словнику з етики поняття «патріотизм» визначено «як любов та відданість своїй батьківщині, прагнення своїми діями служити її інтересам, готовність іти на жертви в ім'я інтересів свого народу» [23, с. 295].

У філософському словнику зазначено, що це морально-політичний принцип, зміст якого включає в себе любов до Вітчизни, гордість за її сучасне й минуле, відданість інтересам рідної країни та прагнення до її захисту [24, с. 358].

Науковиця О. Онопрієнко зосереджує свою увагу на патріотичному вихованні. Походження слова «патріотизм» має іноземну основу. Педагог стверджує, що з латинської слово «patria» означає походження по батькові, від pater – «батько», далі – «покоління», «рід», «плем'я», «родина», а в цілому перекладається як вітчизна, батьківщина [21, с. 103].

На думку К. Чорної, патріотизм є пріоритетно стійкою характеристикою людини, яка проявляється в її свідомості, моральних ідеалах та цінностях, в реальній поведінці та вчинках [2, с. 24].

Дослідниця Н. Волошина наголошує, що патріотизм є особливою духовною цінністю, адже це гарант єднання та злагодженості сучасного українського суспільства, збереження культурної своєрідності [4, с. 14]. Вона зауважує, що патріотизм – це елемент системи духовних цінностей людини, які не з'являються з її народженням, а формуються впливом соціуму.

Тому, на нашу думку, патріотизм – це не лише почуття любові до своєї Батьківщини, але й готовність їй служити та боронити кордони.

Педагог О. Захаренко підкреслював, що «...патріотами не народжуються. Ними стають у процесі становлення особистості, в процесі виховання і впливу засобів масової інформації на кожну людину» [11, с. 78]. Тобто почуття патріотизму не передається генетично від батьків та прадідів, воно формується або втрачається під впливом різних чинників (політичних, соціальних). Дослідники М. Боришевський і П. Кендзьор зазначають, що умовою формування особистості громадянина є опора на національні та загальнолюдські цінності.

Національне виховання – це «створена впродовж століть самим народом системи поглядів, переконань, ідей, ідеалів, традицій, звичаїв, покликаних формувати світоглядну свідомість і ціннісні орієнтації молоді, передавати їй соціальний досвід, надбання попередніх поколінь» [5, с. 51].

На думку І. Зайченко, національне виховання – це створена упродовж віків самим народом система поглядів, переконань, ідей, ідеалів, традицій, звичаїв та ін., покликаних формувати світоглядну свідомість та ціннісні орієнтації молоді, передавати їй соціальний досвід, надбання попередніх поколінь [8].

Національне виховання також потребує пізнання та осмислення національно-культурної спадщини інших народів. Тільки на багатокультурному ґрунті формується переживання, що національне та загальнолюдське – це єдине ціле. Загальнолюдське функціонує й розвивається завдяки національному, а в національному відображаються взаємозв'язки часів та поколінь в історичному розвитку всього людства.

У філософському словнику патріотичне виховання потрактовано як «виховання, змістом якого є любов до Вітчизни, відданість, гордість за її минуле й сучасне, прагнення захищати інтереси Батьківщини [24, с. 358]. Любов до батьківщини – це небайдуже ставлення майбутнього своєї країни, турбота про інтереси країни, бажання жертвувати собою заради власної країни, гордість за успіхи та перемоги своєї держави, вірність батьківщині, уміння співчувати народу, турбуватися про нього, поважати історичне минуле нашої батьківщини та її традиції.

Варто підкреслити, що у сучасній педагогічній науці патріотичне виховання розглядають як історично зумовлену сукупність ідеалів, поглядів, переконань, традицій, звичаїв та інших форм соціальної поведінки, спрямованих на організацію життєдіяльності молодих поколінь, у процесі якої засвоюється духовна і матеріальна культура нації, формується національна свідомість, досягається духовна єдність поколінь.

Погоджуємося з думкою В. Мірошніченка [20], що зміст патріотичного виховання буде цілеспрямованим, конкретним та ефективним лише тоді, коли воно буде втілюватися у практичну діяльність.

Дослідник М. Дідовець наголошує, що патріотичне виховання є важливою складовою частиною освітнього процесу. Основною метою патріотичного виховання є:

- набуття дітьми соціального досвіду;
- готовність вихованців до виконання громадянських обов'язків;
- успадкування духовних і культурних надбань українського народу;
- формування соціальної активності та взаємодії;
- формування особистісних рис громадянина [7, с. 30].

О. Вишневський пропонує розглядати національно-патріотичне виховання як діяльність, вмотивовану з потребами національного життя й процесів державотворення [3].

Науковець виокремлює три різновиди патріотизму [13, с. 247]:

- етнічний (почуття власної причетності до народу, любов до рідної мови та літератури, традицій і звичаїв, культури й мистецтва, власної історії та ін.);
- територіальний (любов до рідного краю та місцевості, де людина народилася);
- державницький (розвиток у дітей державницького світогляду та почуття).

Л. Чупрій вбачає мету національно-патріотичного виховання у формуванні в дітей та молоді високої патріотичної свідомості, пошани до відомих історичних персоналій, готовності до виконання громадянських обов'язків. Погоджуємося з висновками дослідниці про те, що прищеплення дітям і молоді любові до рідного краю має здійснювати передусім сім'я та найближче оточення, передаючи певні культурні традиції, звичаї, обряди та вірування.

Отже, педагогічним завданням на сучасному етапі розвитку суспільства є формування національно-патріотичних почуттів молоді та дітей. Головною метою національно-патріотичного виховання, на нашу думку, має стати набуття дітьми певного соціального досвіду, засвоєння української культури. Ідеї патріотизму – це джерело духовності молодого покоління.

Узагальнюючи погляди дослідників, можемо стверджувати, що професійна підготовка вихователів до національно-патріотичного виховання дітей є складним організаційним та педагогічним процесом. Вона забезпечує формування в майбутніх педагогів певної системи знань, умінь та навичок, які необхідні для формування національно-патріотичних почуттів дітей дошкільного віку.

Теоретичну основу підготовки майбутніх педагогів та їх готовності до освітньої діяльності схарактеризовано у працях Т. Байбари, Н. Бібик, О. Демченко, О. Колосової, Т. Кривошеї, К. Крутій, Н. Лазаренко, І. Лапшиної, Л. Любчак, О. Матвієнко, О. Шикиринської та ін. Українські дослідники Г. Костюк, Є. Мілерян, В. Моляко

визначили психологічні аспекти формування готовності до професійної діяльності майбутніх педагогів.

Ідея цінності та унікальності людської особистості є центральною для теорії К. Роджерса. Він уважав, що набутий людиною в процесі життя досвід є індивідуальним та унікальним, назвав його «феноменальним полем». Говорячи про структуру «Я», психолог особливе значення надавав самооцінці, в якій вбачав сутність особистості та її потреби на сучасному етапі розвитку.

Педагогічний вплив на дітей дошкільного віку буде ефективним за таких умови:

- гуманність навчально-виховної взаємодії;
- цілісність і системність освітнього процесу щодо національно-патріотичного виховання дітей;
- особистісна спрямованість навчання і виховання;
- взаємна узгодженість вимог дитячого садка й батьків до національно-патріотичного виховання.

Дослідження Н. Лисенко, Т. Поніманської доводять, що в освітньому процесі майбутні вихователі мають користуватися низкою функцій: діагностичною, орієнтаційно-прогностичною, конструктивно-проектувальною, організаторською, інформаційно-пояснювальною, комунікативною, аналітико-оцінною, дослідницько-творчою. Використання цих функцій забезпечить ефективний результат у формуванні національно-патріотичного виховання дітей.

Важливою є психологічна та педагогічна готовність майбутніх вихователів до формування національно-патріотичних уявлень та почуттів дітей, адже емоційний вплив кожного заходу значною мірою залежить від ставлення педагога до його змісту, яскравого прояву вихователем власних переживань та емоцій. Майбутній педагог має бути взірцем громадянськості у власній поведінці та вчинках. Крім того, він має дбати про забезпечення дієвості сформованих почуттів і ставлень, надаючи дітям змогу проявити їх в активній практичній діяльності: малюванні, аплікації, ліпленні, виготовленні сувенірів-подарунків та в інших справах.

Дослідник О. Вишневський пов'язує процес національно-патріотичного виховання майбутніх вихователів з віковими періодами й виділяє в ньому такі етапи:

1. Етнічне самоусвідомлення педагогів, яке є першоосновою та корінням патріотизму.
2. Національно-політичне усвідомлення особистості.
3. Громадсько-державне самоусвідомлення особистості, яке передбачає формування правильного розуміння явищ патріотизму, виховання поваги до національно-культурних цінностей, прищеплення почуття національної, расової, конфесійної толерантності [3].

Сучасні дослідники А. Богуш, Н. Гавриш, О. Каплуновська, К. Крутії особливого значення надають вихованню патріотизму та патріотичних почуттів у дітей. Складовими патріотичних почуттів є:

- почуття належності до своєї держави та її народу;
- почуття гордості за успіхи держави, біль за невдачі;
- повага до історії, культури, традицій, вірувань, менталітету;
- захоплення героїчними подвигами минулого та сучасності;
- любов до рідної природи;
- повага до української мови, традицій, звичаїв, обрядів рідної країни;
- ностальгія при розлуці з Батьківщиною;
- неприязнь до всього антиукраїнського;
- почуття національної гідності.

У професійній підготовці педагога важливою є рефлексія на самого себе, порівняння себе теперішнього з колишнім. Майбутні педагоги мають помічати власне зростання

готовності до формування у дітей національно-патріотичного виховання. Це зростання забезпечує занурення психологічно в освітню діяльність, позитивну мотивацію.

Метою психолого-педагогічної підготовки майбутніх педагогів є їхнє професійне самовизначення й саморозвиток, засвоєння методів формування національно-патріотичних почуттів у дітей, оволодіння способами педагогічної діяльності шляхом їх дослідження, програмування й реалізації. Крім того, психолого-педагогічна підготовка передбачає засвоєння знань про закономірності освітнього процесу, вироблення професійних умінь та навичок, необхідних для самостійного здійснення фахової діяльності щодо національно-патріотичного виховання учнів.

Сутність підготовки педагогів до здійснення національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку полягає в забезпеченні майбутніх вихователів необхідними знаннями, вміннями й навичками педагогічної діяльності відповідного характеру, формуванні в них інтересу до національно-патріотичного виховання, ставлення до патріотизму як до соціально-моральної цінності.

Національно-патріотичне виховання дітей дошкільного віку повинно здійснюватися на засадах системного підходу відповідно до вікових особливостей дітей. Педагог має чітко знати та орієнтуватись у завданнях національно-патріотичного розвитку дітей, тоді це виховання буде свідомим та результативним. Тому ЗВО повинні готувати національно свідомих вихователів.

При розробці змісту готовності до здійснення національно-патріотичного виховання майбутніх педагогів варто враховувати те, що вони не лише висококваліфіковані фахівці, а й представники української інтелігенції, з високою культурою поведінки, вираженим ставленням до політики, з активною життєвою позицією, розвиненими патріотичними почуттями.

Для з'ясування рівня готовності майбутніх вихователів до здійснення національно-патріотичного виховання дітей нами було проведено експеримент. У дослідженні взяли участь 20 студентів групи 4 РДЛ спеціальності 012 Дошкільна освіта Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Нами також були виокремлені критерії та показники готовності майбутніх вихователів до здійснення національно-патріотичного виховання дошкільників (табл. 1).

Таблиця 1

Критерії та показники готовності майбутніх вихователів до здійснення національно-патріотичного виховання дошкільників

Критерії	Показники
Когнітивний	➤ знання елементарних понять патріотичного змісту; ➤ знання української культури та традицій; ➤ знання особливостей здійснення національно-патріотичного виховання в закладі дошкільної освіти.
Емоційно-мотиваційний	➤ любов до рідної землі, народу; ➤ позитивне ставлення до явищ патріотичного змісту; ➤ бажання брати участь в навчальній діяльності для здійснення національно-патріотичного виховання.
Діяльнісно-практичний	➤ готовність здійснювати національне виховання дітей на практиці; ➤ участь у підготовці та проведенні виховних заходів патріотичного змісту; ➤ самоосвіта та самовиховання для формування патріотичних почуттів.

На констатувальному етапі експерименту виокремлено рівні готовності майбутніх педагогів до здійснення національно-патріотичного виховання дошкільників – низький, середній та високий (табл. 2).

Таблиця 2

Рівні готовності майбутніх вихователів до здійснення національно-патріотичного виховання дошкільників

Рівень	Характеристика
Високий рівень	Стійка усвідомленість майбутніх вихователів щодо значення національно-патріотичного виховання дошкільників. Сформовані теоретичні знання та практичні вміння національно-патріотичного виховання дітей. Педагог прагне до самоосвіти та самовдосконалення.
Середній рівень	Формальне відношення до національної культури та окремих її елементів. Майбутні педагоги мають поверхові теоретичні знання змісту, форм і напрямів національно-патріотичного виховання. У практичній діяльності зазвичай неініціативні.
Низький рівень	Необхідні знання помилкові або ж відсутні. Пасивні у виконанні навчальних та виховних завдань національно-патріотичного виховання. Необізнані в практичній діяльності.

Для визначення когнітивного критерію готовності майбутніх вихователів до здійснення національно-патріотичного виховання дітей було проведено анкетування «Як Ви розумієте національно-патріотичне виховання?». Його мета – виявити рівень знань майбутніх педагогів про елементарні поняття патріотичного змісту, української культури та традицій, про особливості здійснення національно-патріотичного виховання в закладі дошкільної освіти.

На запитання анкети «Як Ви розумієте поняття національно-патріотичне виховання?» студентки відповіли:

- це певна система заходів, яка спрямована на виховання в учнів патріотичної свідомості, любові до Батьківщини;
- це формування патріотичних почуттів, виховання готовності до захисту Батьківщини;
- це виявлення ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації.

Відповіді на питання «Чи є сенс у патріотичному вихованні в наш час?» були такими:

- звісно, діти – це наше майбутнє;
- час змін, час перемог;
- не варто зважати на часи, завжди потрібно виховувати в дітей національно-патріотичні почуття.

Проаналізувавши відповіді респондентів, ми виявили, що майбутні вихователі обізнані в теоретичних основах національно-патріотичного виховання.

На запитання анкети «Хотіли б Ви брати участь в іграх, змаганнях, пов'язаних із патріотичною тематикою?», 70 % опитуваних відповіли, що їм це цікаво, вони б залюбки взяли в них участь.

Для визначення мотиваційно-емоційного критерію нами було використано шкалу об'єктивних проявів сформованості національно-патріотичної самосвідомості в майбутніх

вихователів «Портрет Патріота». Методика розроблена за 8-бальною шкалою, в якій виокремлено такі якості патріота:

1. Володіння українською мовою.
2. Знання традицій та звичаїв українського народу.
3. Знання основних досягнень видатних українців.
4. Участь в університетських, факультетських заходах національно-патріотичної спрямованості.
5. Прагнення жити у власній країні та розвивати її.
6. Порядність у ставленні до власних співгромадян.
7. Бажання досягати чогось задля прославлення власної Батьківщини.
8. Використання форм, методів та прийомів щодо здійснення національно-патріотичного виховання дошкільників.

Результати проведеної діагностики засвідчили, що у більшості респондентів (55 %) сформований портрет патріота за визначеними якостями, які обумовлюють готовність педагога до здійснення національно-патріотичного виховання.

У 40 % опитуваних відсутні якості, зокрема «Знання основних досягнень видатних українців», «Прагнення жити у власній країні та розвивати її». У 5 % респондентів зафіксовано лише декілька якостей за шкалою «Портрет патріота», що засвідчує їх небажання доєднуватися до навчальної діяльності для здійснення національно-патріотичного виховання та відсутня у них любов до своєї країни.

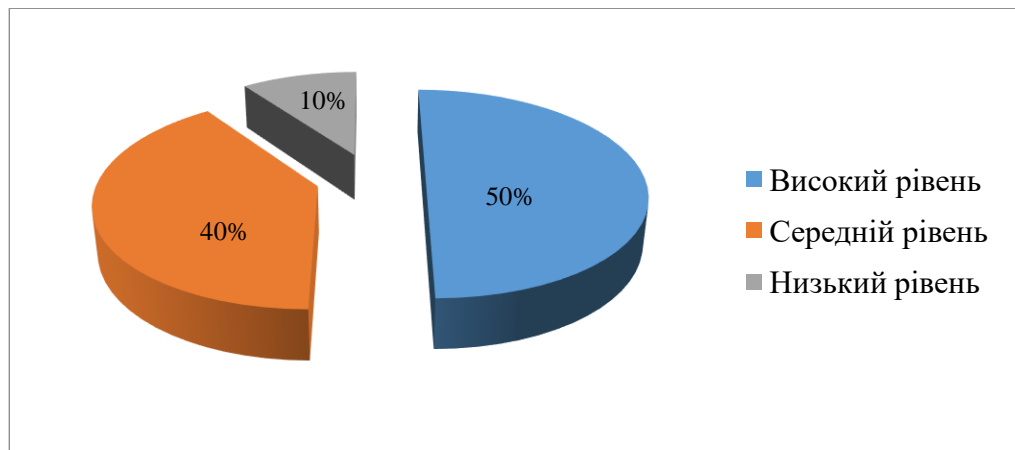
На етапі дослідження діяльнісно-практичного критерію готовності здійснення національно-патріотичного виховання встановлено, що студенти групи 4 РДЛ усвідомлюють значущість національно-патріотичного виховання дітей, вони розуміють елементарні поняття патріотичного змісту. За результатами проведеного нами дослідження нам вдалося виявити, що більша частина студентів (70 %) усвідомлюють необхідність та потребу національно-патріотичного виховання в закладі дошкільної освіти, 30 % студентів не мали чіткої відповіді на запитання анкети.

Також ми запропонували підготувати та продемонструвати фрагмент заняття на тему «Символи України». Під час педагогічного спостереження застосовано критерії оцінки заняття для встановлення готовності здійснювати національно-патріотичне виховання дітей дошкільного віку на практиці, з-поміж них:

1. Практична та теоретична цінність заняття.
2. Культура мовлення майбутнього педагога.
3. Логічність та послідовність викладу.
4. Раціональне використання методів, засобів та прийомів.
5. Виховна спрямованість на формування в дітей національно-патріотичних рис.

Проаналізувавши проведені заняття, констатуємо: 45 % студентів продемонстрували абсолютну готовність до здійснення національно-патріотичного виховання; у 45 % – були відсутні декілька із визначених нами критеріїв, здебільшого це раціональне використання методів, засобів та прийомів. Студенти пояснювали свої труднощі тим, що в них виникає страх та недостатня практична обізнаність щодо національно-патріотичного виховання. Під час педагогічного спостереження у 10 % здобувачів зафіксовано відсутність більшої частини критеріїв (логічність та послідовність викладу, раціональне використання методів, засобів та прийомів, виховна спрямованість на формування в учнів національно-патріотичних рис). Студенти пояснили це пасивністю у виконанні навчальних і виховних завдань щодо національно-патріотичного виховання.

У результаті діагностичного дослідження за трьома критеріями (когнітивний, мотиваційно-емоційний та діяльнісно-практичний) нами виокремлено три рівні готовності до здійснення національно-патріотичного виховання дітей.

Рис. 1. Рівні готовності майбутніх педагогів до здійснення національно-патріотичного виховання дітей

Результати дослідження вказують на те, що майбутні педагоги мають достатній рівень готовності до здійснення національно-патріотичного виховання дітей.

Отже, в умовах модернізації вітчизняної освіти особливу значущість має професійна підготовка фахівців, спроможних формувати національно-патріотичні почуття вихованців. Необхідно визначити концептуальні підходи до професійного розвитку студентів у ЗВО, здійснити пошук ефективних технологій формування професіоналізму майбутніх педагогів, зокрема готовності до національно-патріотичного виховання дітей.

Вища школа на сучасному етапі розвитку суспільства покликана зосередитися на вихованні патріотизму як складника світогляду студента та його ставлення до рідної країни, інших націй та народів, національних святинь, посиленні любові до України, мови, почуття відповідальності за її незалежність, збереження матеріальних і духовних цінностей. Особливо це стосується майбутнього педагога, який у своїй професійній діяльності має здійснювати національно-патріотичне виховання дітей.

Тому в сучасній вищій педагогічній освіті актуалізується потреба виховання патріотизму майбутніх вихователів як почуття і як базової якості особистості на основі нових підходів і шляхів його реалізації.

Виокремлено методичні рекомендації для ефективного формування готовності майбутніх педагогів до здійснення національно-патріотичного виховання дітей.

1. Використання виховного потенціалу навчальних предметів для формування готовності майбутніх педагогів до здійснення національно-патріотичного виховання дітей.

Освітньо-виховний процес ЗВО повинен бути насичений різними засобами національно-патріотичного виховання. Виняткову роль мають навчальні дисципліни, зокрема: «Історія і культура України», «Національно-патріотичне виховання дітей», «Загальні основи педагогіки зі вступом до спеціальностей «дошкільна освіта», «початкова освіта», «Психологія і педагогіка раннього і дошкільного дитинства», «Методика формування компетентностей за освітнім напрямом «Дитина в соціумі» тощо.

Г. Пономарьова визначила складові підготовки студентів до здійснення національно-патріотичного виховання дітей:

- методологічну підготовку (оволодіння студентами системою методів та прийомів);
- педагогічну підготовку (оволодіння студентами не лише теорією, а й методикою реалізації національно-патріотичного виховання школярів);
- методичну підготовку (забезпечення студентів знаннями про зміст, форми, методи і засоби національно-патріотичного виховання);

– практичну підготовку (реалізація теоретичних, методичних, методологічних знань, умінь і навичок, формування особистісно-професійних якостей педагога на практиці;

– морально-психологічну підготовку (розвиток професійних й особистих якостей майбутніх вихователів, необхідних для здійснення національно-патріотичного виховання дітей і зацікавленості до його реалізації [22, с. 352].

Науковиця стверджує, що процес формування умінь і навичок щодо організації та проведення виховної роботи майбутніх педагогів з дітьми довготривалий і охоплює низку етапів, які можливо й потрібно реалізовувати на заняттях:

– ознайомлення студентів з виховними вміннями та усвідомлення їх значення в професійно-педагогічній діяльності, розвиток професійних якостей педагога, які б сприяли успішній діяльності;

– актуалізація наявних дієвих знань;

– розкриття змісту кожного уміння, яке поєднує визначену сукупність дій і операцій, а також способів і умов їх виконання;

– демонстрування викладачем зразків виховної роботи для пояснення змісту правил, цінностей і результативності майбутньої роботи;

– організація спеціальних вправ, різноманітних видів практичної діяльності з оволодіння необхідними вміннями;

– контроль за рівнем сформованості умінь, облік, аналіз і оцінка ходу та результатів проведеної роботи, корекція діяльності, спрямовані на оволодіння виховними вміннями; обмін досвідом, визначення шляхів його подальшого вдосконалення [22, с. 16].

Виховання національно-патріотичних почуттів вимагає оптимізації змісту навчальних програм, опанування викладачами всіма компонентами процесу навчання, розуміння ними того, що повинно відбиватися в робочих програмах і реалізовуватися в процесі засвоєння студентами знань, умінь і навичок з предмету на лекціях, семінарах, практичних заняттях, впродовж самоосвіти та самовиховання студентів.

2. Залучення майбутніх педагогів до здійснення національно-патріотичного виховання дітей у процесі проходження різних видів педпрактики;

Педагогічна практика є органічною складовою єдиного освітнього процесу, психолого-педагогічної і методичної підготовки майбутнього вихователя, пов'язуючи теоретичне навчання студента у ЗВО з його майбутньою самостійною роботою в закладі дошкільної освіти [12, с. 3].

Поєднуючи в собі універсальні якості педагогічної діяльності та унікальні особистісні риси, педагогічна практика вимагає не тільки професійно-педагогічних знань, умінь, загальної культури, а й соціальні активності, зокрема виявлення громадянської позиції у ставленні до життя та в повсякденній практичній діяльності. Остання ціннісна характеристика педагогічної діяльності набуває особливого значення у зв'язку з ситуацією в нашій країні.

Діяльність студентів у період педагогічної практики є аналогом професійної діяльності педагога й дає можливість випробувати надзвичайно важливу соціальну роль – людини, якій держава доручає навчати та виховувати дітей.

Під час практики студент має можливість не лише застосовувати власні знання і вміння, але й запозичити досвід вихователів щодо національно-патріотичного виховання, зосередитися на самоосвіті та вікових й індивідуальних особливостей дошкільників.

Отже, проходження практики доповнює і збагачує теоретичну підготовку студентів, створює їм можливості для закріплення та поглиблення отриманих знань, використання теоретичних положень фахових дисциплін для вирішення практичних завдань. Педагогічна практика є важливою ланкою в системі професійної підготовки вихователя дітей раннього й дошкільного віку, невід'ємною складовою освітнього процесу.

3. Залучення студентської молоді до участі в соціальних проєктах національного та патріотичного спрямування.

Головною метою національно-патріотичного виховання є набуття молоддю соціального досвіду, готовності до здійснення громадянських і конституційних обов'язків, успадкування духовних та культурологічних надбань українського народу, формування особистісних рис громадянина української держави, моральної, інтелектуальної, правової, екологічної культури.

Громадянська активність, готовність до участі в соціальному житті країни найкраще формується через особистісний досвід діяльності в молодіжних громадських організаціях. Виховна діяльність закладів вищої освіти зорієнтована на соціальну роботу, зокрема створення асоціацій, клубів, діяльність патріотичних об'єднань. Це розвиває громадянські ініціативи, що в усьому світі розглядаються як елемент «соціального капіталу», без якого неможливий ефективний розвиток суспільства й демократичної держави [25, с. 70-71].

Проаналізувавши методичну літературу, можна виділити наступні напрями соціальних проєктів:

- студентська навчально-дослідна робота (полягає в оцінці соціальної значущості теми дослідження, у публічних виступах із результатами дослідження);
- участь студентів у науково-практичних конференціях;
- участь студентів у різних заходах, присвячених Дню козацтва, Дню Соборності України, Дню Незалежності України, Дню Матері, Всесвітньому дню вишиванки, Дню української хустки тощо;
- зустрічі з бійцями-героями АТО, ЗСУ та медиками, учасниками Майдану;
- проведення інтелектуальних вікторин, круглих столів, присвячених героїчним сторінкам історії України та сьогоденню;
- проведення благодійної акції «Вся Україна читає дітям» (читання казок, цікавих історій у дитячих будинках міста та області);
- проведення фотоконкурсу «Україна на долоні»;
- участь у загальноміських заходах, благодійних акціях («Арсенал добрих справ», «За здоровий спосіб життя», «З вірою в серці» тощо).

Залучення майбутніх вихователів до різноманітних соціальних проєктів на ранніх етапах їх професійної підготовки позитивно вплине на розвиток організаторських, комунікативних здібностей і громадянської активності.

Також варто залучати студентську молодь не лише до самого процесу організації та проведення соціальних проєктів, але й до аналізу її результатів.

Загалом робота з формування готовності майбутніх вихователів дітей раннього й дошкільного віку до здійснення національно-патріотичного виховання повинна проводитися комплексно, вона має стати засобом відродження національної культури, стимулювати розвиток моральних якостей – совісті, людяності, почуття власної та національної гідності.

Система підготовки студентів до національно-патріотичного виховання охоплює два взаємопов'язані компоненти: особистісний аспект – національно-патріотичне виховання студентів як громадян-патріотів своєї держави; професійний аспект – підготовку студентів як майбутніх фахівців дошкільної освіти до національно-патріотичного виховання дітей, яка готує їх до ефективної самостійної педагогічної діяльності в даному напрямі виховної роботи.

На підставі аналізу навчальних планів спеціальності 012 Дошкільна освіта освітніх програм «Дошкільна освіта. Початкова освіта», «Дошкільна освіта. Логопедія» факультету дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського та робочих програм навчальних дисциплін, можемо стверджувати, що можливості для формування у студентів

готовності до національно-патріотичного виховання дітей мають майже всі навчальні дисципліни всіх циклів, передбачені навчальним планом.

Упродовж вивчення дисциплін циклу загальної підготовки («Історія і культура України», «Філософія», «Релігієзнавство») студенти знайомляться з науковою методологією пізнання світу й суспільних явищ, що сприяє становленню світоглядної позиції майбутнього фахівця; розвивають інтерес і прагнення до пошуку нових знань у галузі національно-патріотичного виховання; формують морально-психологічну готовність до національно-патріотичного виховання дошкільників.

Окрім того, студенти усвідомлюють, що система освіти й виховання України успішно набуває самобутнього національного характеру, бо державні органи, інтелігенція, педагоги турбуються про творче продовження кращих традицій вітчизняної освіти, домінуючим у переважній частини наших громадян є глибокий та стійкий, діяльний український патріотизм.

Зауважимо, що організація освітнього процесу в рамках дисциплін означеного циклу на факультеті дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної відбувається з урахуванням цілей і завдань національно-патріотичного виховання майбутніх фахівців дошкільної освіти. Це простежується в змісті робочих програм, на лекціях, семінарах, практичних заняттях і в процесі самоосвіти та самовиховання студентів. Вивчення дисциплін циклу спрямоване переважно на національно-патріотичне виховання студентів як громадян-патріотів своєї держави та водночас є важливим для процесу підготовки майбутніх фахівців до національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку, оскільки лише педагог-патріот, який має активну громадянську позицію, може сформувавши відповідні риси у своїх вихованців.

Великий потенціал у підготовці майбутніх вихователів до національно-патріотичного виховання дітей мають навчальні дисципліни циклу професійної підготовки: «Загальні основи педагогіки зі вступом до спеціальностей «Дошкільна освіта», «Початкова освіта», «Психологія і педагогіка раннього і дошкільного дитинства», «Історія педагогіки, методика формування компетентностей за освітнім напрямом «Дитина в соціумі», «Формування компетентностей у природничій, соціальній і здоров'язбережувальній, громадянській та історичній освітніх галузях з методикою викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ», «Національно-патріотичне виховання», «Педагогічна майстерність з методикою організації та проведення свят» та ін.

Наприклад, під час вивчення дисципліни «Загальні основи педагогіки зі вступом до спеціальностей «Дошкільна освіта», «Початкова освіта» студенти знайомляться зі специфікою національної системи освіти, народною педагогікою, особливостями навчання та виховання дітей.

Вивчаючи дисципліну «Історія педагогіки», майбутні вихователі мають можливість дізнатися про світові педагогічні надбання, внесок українських філософів, науковців, відомих педагогів у розвиток національної системи освіти.

У процесі викладання цих дисциплін педагоги застосовують систему творчих завдань з використанням засобів народної педагогіки, звичаїв, традицій, фольклору щодо навчання й виховання дітей в українській родині. Виконання таких завдань сприяє формуванню почуття національної ідентичності та гідності, національної рефлексії; розвитку потреби вивчати народно-педагогічні ідеї як частину культури українців; вихованню патріотичних почуттів, любові до рідної землі, своєї нації.

Студенти вивчають праці видатних педагогів, аналізують їхні погляди на мету, виховний ідеал і зміст виховання української молоді; роблять висновки щодо актуальності ідей учених на сучасному етапі становлення національної педагогіки; виконують творчі завдання, наприклад, створюють зібраний портрет ідеального українця, використовуючи лише образи героїв українських казок, легенд, пісень.

На заняттях із «Національно-патріотичного виховання» студенти аналізують особливості національно-патріотичного виховання дітей, розмірковують над його суттю, наводять приклади проявів патріотизму. Майбутні педагоги узагальнюють та презентують інформацію про національну символіку (герб, прапор, гімн), педагогіку народного календаря, вивчають особливості проведення народних свят у закладі дошкільної освіти, розробляють тематику бесід та виховних заходів. Наприклад: «Світле свято – Великдень», «Андріївські вечорниці», «Прийди в гості, Миколаю», «Зустрічаємо весну» та ін. Також знайомляться із видами народного мистецтва – вишиванням, писанкарством, гончарством, декоративним розписом, плетінням з лози, різьбленням тощо. З-поміж практичних завдань ефективними є підготовка та презентація повідомлень про відомих українців минулого й сучасного.

На лекціях із навчальної дисципліни «Методика формування компетентностей за освітнім напрямом «Дитина в соціумі», викладачі використовують матеріали з історії нашого народу, інформацію про традиції, звичаї для виховання патріотичних почуттів та мотивують вивчати українську мову та культуру.

Професійно-викладацький склад практикує наступні форми роботи:

- проведення бесід за відповідною тематикою;
- розробку завдань, які сприятимуть кращому розумінню історичної спадщини нашого народу, поглиблять літературні країнознавчі знання;
- моделювання фрагментів занять на відповідну тематику, зокрема вивчення літератури рідного краю;
- складання конспектів тематичних занять (орієнтовна тематика: «Національна символіка; «Рідна мова – скарбниця духу українського народу»; «Звичаї й традиції», «Народні свята»; «Народний мовленнєвий етикет»; «Українське народне мистецтво» тощо).

На лекційних і практичних заняттях з навчальної дисципліни «Методика формування компетентностей за освітнім напрямом «Мовлення дитини» викладач використовує принцип національної спрямованості, який передбачає виховання засобами художньої літератури любові до рідної землі, народу, шанобливого ставлення до культури, здатності до збереження національної ідентичності.

На основі народнопоетичних текстів педагог демонструє багатство і красу народного слова, національний характер українця. Аналіз художніх творів, дискусії щодо проблем, які вони порушують, формують здатність студентів до критичності й самокритичності, громадянську позицію особистості, почуття відповідальності за її реалізацію в діях та вчинках.

Під час вивчення дисципліни «Формування компетентностей у природничій, соціальній і здоров'язбережувальній, громадянській та історичній освітніх галузях з методикою викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» студенти знайомляться з особливостями суспільного життя нашого народу, моральними цінностями, які були закладені минулими поколіннями. Ефективними є зустрічі з відомими вінничанами в межах проєктної діяльності. Наприклад, студенти вже познайомилися та взяли інтерв'ю в С. Мелобенської, С. Теренчук, І. Швець. Такі зустрічі сприяють розширенню кругозору майбутніх педагогів та формують бажання бути гордістю свого народу.

Виховання студентів у дусі національного патріотизму, відродження духовних орієнтирів нації забезпечують викладачі кафедри мистецьких дисциплін дошкільної та початкової освіти. Різні види українського народного традиційного декоративно-ужиткового мистецтва (вишивку, соломоплетіння, іграшку з текстильних та рослинних матеріалів, писанкарство, витинанку) вивчають на заняттях дисциплін «Художня праця та основи дизайну в закладі дошкільної освіти», «Декоративно-прикладне мистецтво», «Гра на дитячих музичних інструментах», «Методика формування компетентностей за освітнім напрямом «Дитина у світі мистецтва» та ін.

Так, на практичних заняттях з «Гри на дитячих музичних інструментах» студенти вивчають українські народні та авторські пісні, зокрема «Гей, соколи», «Україна – це ти», «Це мій рідний край» тощо.

На лабораторних заняттях у процесі вивчення дисципліни «Методика формування компетентностей за освітнім напрямом «Дитина у світі мистецтва» практикують інсценізації та театралізації народних казок, вивчають малі форми народнопісенного фольклору, складають сценарії та апробують народні календарно-обрядові дійства – «Свято Андрія», «Різдвяні візерунки», «А вже весна, а вже красна» тощо.

Для забезпечення якості освітнього процесу педагоги використовують різні методи та форми роботи, які ґрунтуються на демократичному стилі взаємодії, спрямовані на самостійний пошук істини й сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи й творчості здобувачів вищої освіти.

Важлива роль у вихованні студентів, розвитку їх творчих здібностей, формуванні необхідних майбутньому фахівцеві якостей належить спеціально організованій позааудиторній виховній і соціальній роботі.

Для кожної професійної категорії здобувачів вищої освіти необхідно враховувати специфіку мети виховання. Водночас є загальний стратегічний підхід до цієї мети, який зорієнтований на реалізацію національних умов. Відповідно до листа Міністерства освіти і науки України щодо організації виховного процесу в закладах освіти у 2022/2023 н. р. метою виховної роботи є формування особистості громадянина України з національною свідомістю, характером, світоглядом та ідеалами на традиціях культури, духовності рідного народу.

Виховна робота сприяє розвитку особистості національно спрямованого студента, здатного до критичності й самокритичності, з яскраво вираженою громадянською позицією. План виховної роботи на 2022-2023 н.р. факультету дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної передбачає проведення низки заходів для формування національно-патріотичної культури студентів. Проаналізуємо основні з них:

1. Організація та проведення Дня Прапора та 31-ої річниці Незалежності України: Творчий проєкт-фотоконкурс «Україна жива, бо живе її прапор»; челендж «З Україною в серці»; виховна години та створення відеоролика на тему: «Неймовірні місця України», «Ушанування державних символів», «Моя Україна – єдина й вільна. Україна і Я», «Державний Прапор України – святиня нашого народу», «Горді бути українцями», «Любов до рідної України»

2. Відкриття центру літнього оздоровлення та дозвілля для дітей-переселенців з окупованих територій України «Універ 3D». Студенти організували активний відпочинок та цікаві розважальні заходи для дітей.

3. Організація та проведення дня Дошкілля, організатор – кафедра дошкільної освіти. У рамках відбувалися наступні заходи:

– онлайн-зустріч з кращими випускниками – педагогами-практиками, які творчо впроваджують інновації і є авторами цікавих методичних розробок;

– написання есе про майбутню професію;

– відеопривітання з Всеукраїнським Днем Дошкілля від дітей і студентів.

4. Презентація різних творчих виставок та майстер-класів викладачів та студентів факультету, де було представлено різні види українського декоративно-ужиткового мистецтва (вишивка, соломоплетіння, іграшка з текстильних та рослинних матеріалів, писанкарство, витинанка).

5. До Дня захисників та захисниць України (14.10.2022 р.) проведення челенджу «Молодь дякує ЗСУ», флешмоб, акції, відеопривітання, виховні години «Героїчне минули України поєдналося з героїчним теперішнім», «Захисники, які героїчно боронять нашу землю», «Українці непереможні, бо боронять свою святу землю...».

6. Організація та проведення заходів з нагоди Дня української хустки (7.12.2022 р.). На сторінках Facebook студенти розмістили фото в українській хустці. З нагоди свята студенти та викладачі провели тематичні зустрічі, челендж «Передай українську хустку», флешмоб «Зроби фото з хусткою та розмалуй її», фотоколажі та відеоролики «День української хустки: історія та традиції», «Всесвітній день української хустки. Цікаві факти».

7. Відзначення 300-річчя з дня народження Г. Сковороди. Проведено флешмоби «Ідемо за Сковородою», «Афоризми Григорія Сковороди», конкурс «Виразне читання байок Григорія Сковороди»; челендж «Подорож музеями Григорія Сковороди»; виховні години «Григорій Сковорода – духовний орієнтир для сучасності»; круглі столи «Григорій Сковорода – сучасний світоч для української молоді», «Назад у майбутнє, або Діалог Г. Сковороди з майбутніми вихователями», «Григорій Сковорода – український філософ-мандрівник»; веб-квест «У пошуках духовних скарбів Григорія Сковороди», онлайн-дискусія «Свобода – що це для мене?», диспут «Чи актуальними є думки Григорія Сковороди у наш час?»; віртуальна подорож «Стежками мандрівного філософа» (з використанням відео, QR-кодів); написання есе «Григорій Сковорода у моєму житті». На сторінках Facebook розміщено інформаційні листи, фотоколажі, пости, відеоролики, онлайн-виставки.

8. Організація заходів до 90-ї роковин Голодомору (27.11.2022). Щорічно студенти долучаються до Всеукраїнської акції «Засвіти свічку пам'яті». Наставниками академічних груп проведено виховні години та бесіди на теми «Трагедія Голодомору очима українських художників», «Час плине, а пам'ять залишається», «Голодомор – жорстокий час...», «Україна пам'ятає, світ визнає».

9. Написання Всеукраїнського радіодиктанту національної єдності (09.11.2022 р.).

10. Участь у волонтерських проєктах: акції «Напиши листа солдатів», «Від серця до серця» для Збройних Сил України. Студенти-волонтери організують екскурсії для дітей з особливими освітніми потребами, систематично відвідують Кризовий центр «Дім мам» із залученням Міжнародного благодійного фонду «Caritas».

У 2016 р. започатковано проєкт «Школа Волонтерства» (засновник – Ярослава Пилипенко). Він увійшов у «Каталог кращих практик молодіжної роботи в Україні – 2017». Члени Школи Волонтерства, беручи участь у різних акціях, культурно-освітніх форумах, стають суб'єктами регіонального простору. Саме в різнобічній діяльності продовжується становлення майбутніх педагогів і як особистостей, і як свідомих та активних громадян, патріотів нашої держави.

Отже, включення студентів-волонтерів факультету дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної в культурно-освітній простір Вінниччини, організація ними різних акцій мистецького спрямування для дітей з особливими потребами сприяє національно-патріотичному вихованню молоді.

Про виховання здобувачів вищої освіти у дусі національного патріотизму, відродження духовних орієнтирів нації дбають керівники народних колективів та студентських добровільних об'єднань. Позанавчальна робота, яку організують викладачі факультету, забезпечує національне підґрунтя виховання майбутнього педагога.

Патріотичне виховання студентської молоді передбачає насамперед виховання патріота країни, рідного Поділля, університету. Таку роботу зі студентами засобами музичного мистецтва здійснює Заслужений працівник культури України М.В. Вацьо – керівник народного ансамблю пісні і танцю «Веснянка» та народного фольклорного гурту «Щедрик».

Отже, в основу проведення виховних заходів на факультеті дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського покладено завдання виховання громадської позиції справжнього патріота своєї країни, його національної свідомості й гідності, формування

високої духовної культури, розвиток світоглядного та високого інтелектуального рівня студентів, правової грамотності, естетичних якостей, фізичних здібностей, підготовка до активної педагогічної діяльності.

Освітній процес на факультеті вибудований таким чином, щоб зміцнити в студентів національні почуття, виховувати в них повагу і любов до свого народу, до його моральних та духовних здобутків, а також самоповагу й гордість за Батьківщину. На цій основі формувати суспільно значущі особистісні риси громадянина України: національну свідомість, духовність, трудову активність, морально-етичну, фізичну, екологічну і правову культуру.

Таким чином, заклад вищої освіти для кожного студента є осередком становлення громадянина-патріота України, готового самовіддано розбудовувати країну як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, сприяти єднанню українського народу та злагоди в суспільстві. Головним завданням для викладачів факультету є формування громадянсько-патріотичних цінностей здобувача вищої освіти, його моральної поведінки, активної життєвої позиції, правил співжиття, єдності слова і діла, готовності брати активну участь у житті своєї держави.

Список використаних джерел

1. Базовий компоненті дошкільної освіти. URL: <https://bit.ly/3kkfXUs>
2. Бех І. Д. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Київ, 2014. 29 с.
3. Вишневецький О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: навч. посіб. К.: Знання, 2008. 566 с.
4. Волошина Н. М. Соціально-філософський вимір патріотизму сучасного українського суспільства : автореф. дис. канд. філос. наук : 09.00. К., 2010. 22 с.
5. Гушевата М. Формування національної самосвідомості молодших школярів. Молодь, освіта, наука, культура і національна свідомість. К., 2005. С.49-52.
6. Демченко О. Європейські орієнтири у підготовці майбутніх педагогів до використання театру в соціально-виховній роботі. Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти : збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля, 2021. С.466-472.
7. Дідовець М. Коли бракує концепції національного виховання. Віче. 2005. № 2. С. 30-32.
8. Зайченко І. В. Педагогіка: навчальний посібник. Київ: Освіта України, КНТ, 2008. 528 с.
9. Закон України «Про дошкільну освіту» URL: <https://bit.ly/3GES6GJ>
11. Закон України «Про освіту» URL: <https://bit.ly/3Xzc8cj>
11. Захаренко О. А. Слово до нащадків. К.: СПД Богданова А.М., 2006. 216 с.
12. Кіт Г. Педагогічна практика в системі ступеневої підготовки вчителя початкових класів: Навч.-метод. посібник для студентів педагогічних закладів освіти (спеціальність: початкове навчання). Вінниця, 2007. 222 с.
13. Колосова О.В. Роль громадянсько-правових цінностей у патріотичному вихованні старших дошкільників. Проблеми українського національного виховання: збірник наукових праць. Дрогобич: редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2013. С. 222-229.
14. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді : наказ Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641 URL:

<https://bit.ly/3IJPZEe>

15. Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку. Національна академія педагогічних наук України. Київ: ФОП Ференець В.Б., 2020. 44 с.

16. Крутий К.Л., Гавриш Н.В. Національно-патріотичне виховання у ситуації соціального неспокою: змінюємо підходи. Дошкільне виховання. 2015. №8. С. 2-7.

17. Любчак Л.В., Кривошея Т.М. Використання інтерактивних технологій навчання у фаховій підготовці майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу. Гуманітарний простір науки: досвід та перспективи: зб. матеріалів XIV Міжнарод. наук. практ. інтернет-конф., 7 листопада 2017 р. Переяслав-Хмельницький, 2017. Вип. 14. С.93-98.

18. Мазур К. Організація патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського музичного фольклору. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. Випуск 52, 2018. С. 89-93.

19. Методичні рекомендації до Базового компонента дошкільної освіти URL:

<https://bit.ly/3iC0wXi>

20. Мірошніченко В. І. Система патріотичного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників: монографія. Хмельницький: Видавництво Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького, 2012. 376 с.

21. Онопрієнко О. Патріотичне виховання як науково-педагогічна проблема: понятійний аспект. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. 2007. № 21. С. 103-110.

22. Пономарьова Г. Ф. Виховання майбутнього педагога: теорія та практика : монографія. Харків : Ранок, 2014. 547 с.

23. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики : Словник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416 с.

24. Філософія: словник термінів та персоналій / за ред В. С. Бліхар, М. А. Козловець, Л. В. Горохова, В. В. Федоренко, В. О. Федоренко. Київ: КВІЦ, 2020. 274 с.

25. Юрас І. Виховання майбутнього співробітника Служби безпеки України як громадянина і патріота. Вища школа. 2012. №10. С. 68–73.

26. Karuk, I., Kolesnik, K., Kryvosheya, T., Prysiazhniuk, L., Shykyrynska, O., Vyshkivska, V., & Komarivska, N. (2022). The development of cooperation skills of senior preschoolers in the experimentation process. Society. Integration. Education, I, 404-414. DOI <https://doi.org/10.17770/sie2022vol1.6838>.

Інноваційні підходи у формуванні інформаційно-комунікаційної компетентності майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти в контексті євроінтеграційних процесів

Шикиринська Олександра, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

o.v.shikirinska@gmail.com

Анотація. В статті акцентовано на актуальності використання інноваційних технологій у професійній підготовці фахівців. Проаналізовано європейський досвід щодо використання технології BYOD («bring your own device»). Акцентовано на актуальності використання даної технології у вищій школі, що пов'язана з діджиталізацією освітнього процесу, пандемією та військовим станом України. Розкрито освітній потенціал

технології BYOD у формуванні інформаційно-комунікаційної компетентності фахівців дошкільної та початкової освіти. Зазначено, що використання даної технології за умов очного, дистанційного та змішаного навчання сприяє більш ефективному набуттю здобувачами вищої освіти загальних та фахових компетентностей, навичок аналізу, узагальнення, пошуку, систематизації, порівняння інформації, навичок критичного мислення. Показано відмінності у застосуванні даної технології BYOD за умов індивідуальної та групової форм роботи зі здобувачами ступеня вищої освіти «магістр». Розглянуто та проаналізовано можливості використання технології «перевернуте навчання».

Ключові слова: освітній процес закладу вищої освіти, майбутні фахівці дошкільної та початкової освіти, здобувачі ступеня вищої освіти «магістр», дослідницька компетентність, інформаційно-комунікаційна компетентність, технологія BYOD («bring your own device»), технологія «перевернуте навчання».

Abstract. The authors of the article analyzed the features of using the innovative BYOD (Bring Your Own Device) technology in the formation of research competence of master's degree students. The European experience of applying BYOD technology is analyzed. Emphasis is placed on the relevant use of this technology in higher education institutions, which is related to the digitalization of the educational process, the pandemic and martial law in Ukraine.

The article reveals the educational potential of BYOD technology for the formation of scientific research competence of master's degree students. It is noted that the use of this technology in terms of offline, online and mixed studying helps higher education students acquire skills necessary to analyze, generalize, systematize and compare information. In addition, information retrieval and critical analysis skills are successfully formed. The differences in the application of this technology in conditions of individual and group work with master's degree students are shown.

Keywords: educational process in higher education institutions, master's degree students, research competence, BYOD (Bring Your Own Device) technology.

Постановка проблеми. Сучасні глобалізаційні та цивілізаційні виклики, зокрема, пандемія Covid 19, воєнний стан України, інтенсивний розвиток інформаційних технологій тощо вимагають більш потужного використання інновацій.

Сучасні заклади вищої освіти одним із важливих завдань у підготовці майбутніх фахівців дошкільної та початкової школи бачать формування його готовності до здійснення фахової діяльності в умовах глобалізації та інформатизації всіх сфер життєдіяльності суспільства. З іншого боку, Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) та Концепція Нової української школи висуває до вихователя закладу дошкільної освіти до вчителя початкової школи і вимоги щодо умінь: реалізації проблемного, інтегрованого та компетентнісного підходів до самостійного засвоєння молодшими школярами нових знань, створення освітнього середовища, наповненого посилюючими труднощами та ігровими ситуаціями, а значить, сприятливого для розкриття задатків та розвитку здібностей кожної дитини, реалізації наскрізного характеру виховання [2, с. 116]. Саме за таких умов засвоєння дитиною нових знань стане радісним, а значить – ефективним.

Задовольнити сформульовані вище вимоги в час інформаційних технологій, що дуже швидко та потужно розвиваються видається можливим за наявності у педагога високого рівня інформаційно-комунікаційної компетентності (далі – ІКТ-компетентність). А це, в свою чергу означає, що сучасний процес професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи та вихователя закладу дошкільної освіти неможливий без впровадження інноваційних методик викладання, широкого використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, ресурсів мережі Інтернет.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняних і зарубіжних наукових дослідженнях останніх років висвітлюються різні аспекти проблеми підготовки компетентних фахівців дошкільної та початкової освіти. Так, у дослідженнях В. Бикова, К. Власенко, І. Лов'янової розкриваються проблеми підготовки фахівців до використання ІКТ у педагогічній діяльності, у працях М. Шишкіна, В. Татаурова обґрунтовуються зміст та моделі формування ІКТ-компетентності вчителів початкових класів .

Проте залишається поза увагою дослідників актуальне, на наш погляд, питання використання інноваційних технологій у підвищенні рівня ІКТ-компетентності майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти.

Мета статті. Проаналізувати можливості використання інноваційних технологій у формуванні ІКТ-компетентності майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах професійної підготовки майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти постає пошук способів підвищення рівень їх ІКТ-компетентності не лише під час вивчення спеціальних дисциплін, а й в межах кожної або більшості навчальних дисциплін.

У сучасній педагогіці вищої школи компетентнісний підхід розглядається як нова дидактична парадигма й пріоритетний принцип організації професійної освіти майбутніх педагогів, що зумовлюють орієнтацію змісту їх освіти на формування певних компетенцій як готовності й здатності фахівця виконувати визначені види діяльності, працювати ефективно й відповідально, згідно з чітко сформульованими вимогами [7, с. 37]. Саме тому компетентнісний підхід у системі професійної освіти, на відміну від традиційного – знанневого глибше відображає модернізаційні процеси, що нині мають місце в усіх країнах Європи та в Україні.

Компетентність розглядаємо як інтегральну характеристику особистості, що визначає володіння відповідними знаннями і здібностями, які дають змогу ефективної взаємодії, а компетенція – як освітній результат, як сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), які задаються стосовно певного кола предметів і процесів та є необхідними для якісної продуктивної дії [8, с. 44].

Метою сучасної вищої освіти є забезпечення повноцінного якісного розвитку особистості, здатності навчатися протягом життя, професійної компетентності. Нова освітня парадигма – це свого роду стратегія «освіти для майбутнього». Сутність цієї парадигми визначається наступним:

- переміщення основного акценту із засвоєння значних обсягів відомостей і знань, накопичених в запас на оволодіння способами безупинного придбання нових знань і вміння вчитися самостійно;
- освоєння навичок роботи з різнорідними, суперечливими даними, формування навичок самостійного (критичного), а не репродуктивного типу мислення;
- доповнення традиційного принципу «формування професійні знання, уміння й навички» принципом «формування професійну компетентність» [9, с. 15]

Компетентнісний підхід має сприяти розв'язанню цих завдань.

Про важливість проблеми компетентнісного підходу в системі вищої освіти говорить той факт, що цій проблемі присвячені роботи багатьох вітчизняних та іноземних вчених та дослідників В. Болотова, А. Бараннікова, М. Жалдака, А. Кузнецова, В. Лаптева, Джона Равена, С. Ракова, та інших. Проблемні питання взаємозв'язку компетентностей і компетенцій і їх вимірювання осмислені у роботах Н. Бібік, Л. Ващенко, І. Єрмакова, О. Овчарук, Л. Парашенко, О. Пометун, О. Савченко, С. Трубачева та інших.

На основі аналізу праць [3; 7; 9; 10] структуру компетентності визначаємо як сукупність таких основних елементів як знання, досвід, професійна культура та уміння, здібності та особистісні якості фахівця. Аналіз наукових джерел [5; 10; 11] щодо визначення поняття ІКТ-компетентності дозволяє під цим поняттям майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти розуміти здатність свідомо використовувати

інформаційно-комунікаційні технології і ресурси для ефективної реалізації поставлених завдань у сфері навчання, виховання та розвитку дошкільників та молодших школярів.

В ході підготовки майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти, враховуючи сучасні виклики, про які ми зазначали вище, вимоги до підвищення інформаційно-комунікаційної компетентності майбутнього педагога варто зазначити на важливості використання цифрових інструментів для забезпечення віртуального спілкування між учасниками освітнього процесу. В процесі такого забезпечення необхідно використовувати такі сучасні інформаційно-комунікаційні технології, як: а) створення авторського блогу (для відображення інформації про: особливості організації вивчення певної дисципліни, наповнення методичним та інформаційним матеріалом, тощо) б) використання Google додатків (Google meet – для проведення занять, конференцій, засідань, консультацій он-лайн; Google диск, Google форм – для он-лайн анкетування з метою: прогнозування актуальності теми, що розглядається, визначення ефективності навчального заняття, виявлення психологічної атмосфери у колективі, виявлення соціально-психологічних особливостей студентів, інформованості студентів; Google фото; Google календар; Google відео).

Розглянемо особливості додатку Google-Classroom, можливості його у вдосконаленні ІКТ-компетентності майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіт, переваги його застосування.

6 травня 2014 року Classroom представлений як функція Google for Education, а 12 серпня 2014 року – став загальнодоступним. У березні 2017 року Google відкрив Клас, щоб дозволити будь-яким персональним користувачам Google приєднатися до класів без вимоги мати обліковий запис G Suite для освіти. У квітні 2017 року для будь-якого користувача Google стало можливим створення класу.

Створити освітнє середовище за допомогою додатку Google-Classroom викладач має змогу, зайшовши з власної електронної пошти gmail в додатки Google. Зафіксувавши назву Класу (в нашому випадку це назва навчальної дисципліни), викладач отримує унікальний код, пароль, який генерує система, створюючи Клас. Цей пароль викладач повідомляє студентам, які так само за допомогою пошти gmail можуть зайти в Клас.

У Класі викладач може публікувати матеріали (зокрема, тези лекцій), завдання, розсилати оголошення та починати обговорення, студенти – обмінюватися матеріалами, додавати коментарі до матеріалів та завдань у Потоці а також спілкуватися за допомогою електронної пошти. Всі сповіщення про додавання нового матеріалу, здачу виконаної роботи, її повернення та коментарі приходять на електронну пошту викладача та студента. Переглядати завдання студенти можуть в Потоці, Класній роботі або в Перегляді власної роботи. Всі матеріали автоматично додаються до папки Google-Classroom на Google Диску користувача.

До переваг середовища Google-Classroom можемо віднести:

- відсутність матеріальних витрат викладача та студента (Google-Classroom – безкоштовний сервіс. У ньому немає реклами, а матеріали та дані користувачів не використовуються в маркетингових цілях);
- Classroom розміщено на серверах Google, тому навчальним закладам не потрібно турбуватися про програмне та апаратне забезпечення;
- даний додаток за наявності підключення до мережі Інтернет можна відкрити з будь якого браузера;
- можливість здійснювати комунікацію, взаємодію (у даному додатку викладачі можуть публікувати завдання, розсилати оголошення та починати обговорення, студенти – обмінюватися матеріалами, додавати коментарі до завдань у Потоці, а також спілкуватися через електронну пошту);
- інтеграція з популярними сервісами: Google Форми, Google Документи, Google Диск та іншими додатками Google;

- можливості використання даного додатку у технології «перевернуте навчання».

Зупинимося детальніше на останній перевазі. Варто зазначити, що така концепція чи технологія є предметом досить потужних наукових досліджень та практичного впровадження за кордоном [12-15]. В українській же освітній сфері спостерігаємо лише початок розвідок в даному напрямі. Якщо у традиційному занятті (наприклад, лекційному) викладач пояснює новий матеріал в аудиторії, а студенти у формі домашніх вправ демонструють, як вони його зрозуміли, то в новій моделі власне заняття відбувається вдома, а перевірка розуміння матеріалу – у навчальному закладі, де викладач відповідає на питання, які виникли у студентів вдома під час опрацювання відео-лекцій та друкованих матеріалів, рекомендованих викладачем. У традиційному занятті переважає пряма передача знань від викладача до студентів, більша частина заняття використовується для викладу нової інформації, студенти переважно пасивно сприймають доповідь викладача. У технології «перевернуте навчання» студенти активні під час аудиторного заняття, оскільки мають запитання, що виникли під час самостійного опрацювання матеріалу і прагнуть отримати на них відповіді. Додаток Google-Classroom має значні можливості у реалізації такої технології.

Розглянемо принципи ефективного формування ІКТ-компетентності майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти за допомогою додатку Google-Classroom у технології «перевернуте навчання».

1. За рахунок підвищення мотивації студента до навчання під час використання додатку Google-Classroom, що забезпечує простота у використанні, доступність та безкоштовність створюється безперервність як у вивченні навчальної дисципліни, для якої використовується даний додаток, так і у формуванні ІКТ-компетентності майбутнього вчителя початкової школи.
2. Використання додатку дозволяє реалізувати випереджуючий характер навчання, зокрема, під час проведення лекційних занять. розміщуючи в освітньому середовищі Google-Classroom матеріали для ознайомлення та завдання на наступне заняття, а під час аудиторного заняття даючи відповіді студентам на запитання, що виникли в ході самостійного опрацювання матеріалу та роблячи акценти на принципово важливих аспектах змісту. Таким чином, у випадку попереднього ознайомлення студентів з матеріалом досягти максимального усвідомлення та засвоєння матеріалу вдається значно ефективніше. За таких умов змінюється роль викладача – з особи, що є джерелом знань він стає «провідником» для студента у світ знань, що цілком задовольняє європейським вимогам до діяльності педагога ЗВО.
3. Особистісно-орієнтований підхід реалізується в тому, що кожен студент має змогу опанувати матеріал у зручному для нього темпі та в зручний час, а також отримати відповідь на запитання.
4. Видається можливим організувати дистанційне спілкування студента як з викладачем, так і з студентами-одногрупниками, що виявляється особливо актуальним під час хвороби студента чи відсутності на занятті з поважних причин.
5. Проблемний підхід до засвоєння знань студентами найбільшою мірою реалізується за умов, коли викладач дає завдання ознайомитися самостійно зі змістом лекції, що описано в пункті 2.

Варто зазначити, що використовувати додаток Google-Classroom можна під час майже всіх навчальних дисциплін, що внесені у навчальний план професійної підготовки майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти, сприяючи таким чином формуванню їх ІКТ-компетентності не лише під час вивчення спеціальних дисциплін, як, наприклад «Інформатика з методикою формування компетентності в інформативній освітній галузі», «Інформаційно-комунікативні технології», «Інформаційне суспільство» та інші, а вдосконалюючи ІКТ-компетентність під час

вивчення інших дисциплін. Використання додатку Google-Classroom в процесі опанування знань з різних дисциплін виступає і як засіб здобуття високої професійної кваліфікації (за рахунок підвищення рівня ІКТ-компетентності), і як мета опанувати ІКТ, які доступні для використання у освітньому процесі початкової школи.

Вважаємо, що особливої уваги заслуговують інновації, які покращують організацію освітнього процесу закладу вищої освіти, одними із яких є сучасна технологія BYOD («bring your own device»). Саме завдяки застосуванню BYOD вдається підвищити ефективність формування ІКТ-компетентності майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти. Під час дослідження нами були використані наступні методи: теоретичні (аналіз, узагальнення літературних джерел задля визначення теоретичних аспектів окресленої проблеми дослідження) та емпіричні (педагогічне спостереження занять у закладі вищої освіти щодо використання інноваційних технологій формування ІКТ-компетентності майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти, анкетування, бесіди з колегами та студентами).

Термін BYOD («bring your own device») був започаткований в сфері ІТ у 2009 році. Керівники компанії Intel, помітивши серед працівників тенденцію приносити на робочі місця власні ноутбуки, планшети та смартфони для використання в корпоративній мережі, дозволили їм використовувати власні пристрої для виконання професійних завдань. З часом такий підхід був перенесений і у сферу освіти.

Мобільне навчання набуває популярності як нова тенденція, що полегшує процес викладання та навчання у XXI столітті. Проте, зокрема, іспанські студенти, маючи декілька особистих пристроїв (планшет, ноутбук, смартфон), не використовують їх для навчання (Urbano, 2022). Маючи досвід роботи зі студентами у вищій школі 20-27 років можемо підтвердити цей факт: не всі українські студенти працюють на занятті з власним пристроєм за метою заняття.

Вперше BYOD згадується в 2005 р. в університетській праці Рафаеля Баллагаса. В наукових публікаціях BYOD розглядається для покращення співпраці та внутрішньої комунікації в компанії (Felix et al., 2017), інтеграції, лояльності і відданості співробітників компанії (Jacobs et al., 2016). Технологія BYOD описана в наукових працях по вищій школі: як ефективний засіб для покращення критичного мислення студентів (Urbano et al., 2020), з метою створення неформальних стосунки між викладачами та студентами, визначення наставників, сприяння дистанційній роботі та розвитку соціальної діяльності (Гарсія, 2011). Також відомі праці про використання технології BYOD у початковій школі: розкрито освітній потенціал технології BYOD для розвитку творчих здібностей молодших школярів (Demchenko et al., 2022), досвід використання BYOD в двох австралійських початкових школах (Maher & Twining, 2017). Автор (Zilka, 2021) розглядає можливість використання власних мобільних пристроїв у початковій, середній та вищій школі.

Під час як онлайн, та і офлайн-навчання нами було помічено, що студенти в процесі пояснення викладача могли спілкуватися з друзями в соціальних мережах, переписуватися в месенджерах чи грати в ігри. Використання технології BYOD дозволяє залучити кожного студента до роботи на занятті. Розглянемо декілька варіантів використання технології BYOD: під час очного та дистанційного навчання на прикладі викладання дисципліни «Науково-дослідна діяльність вихователя ЗДО» для здобувачів ступеня вищої освіти «магістр».

Як відомо, ефективність наукової діяльності значною мірою залежить від теми, яку обирає дослідник. В межах викладання дисципліни «Науково-дослідна діяльність вихователя закладу дошкільної освіти» (під час дистанційного навчання) пропонуємо магістрам переглянути з власного пристрою перелік тем. Під час перегляду у магістрів виникають певні питання, які вони задають викладачеві. Студенти пропонують свої теми, доповнюють вже сформульовані теми. Внаслідок цього виникає бесіда, а іноді і дискусія з іншими студентами групи. В разі дискусійних ситуацій викладач може запропонувати

автору запитання переглянути наукові дослідження з даного питання, продемонструвавши всій групі екран свого пристрою. Таким чином виявляться залученими до пошуку всі студенти, які присутні на парі. Студент, який здійснює пошук на власному пристрої коментує результат свого пошуку та обговорює з одногрупниками. В ході спільного обговорення вдається з'ясувати, наскільки дана тема є актуальною та дослідити мало досліджені аспекти даної проблеми. Під час офлайн-навчання алгоритм дій викладача аналогічний. Якщо в аудиторії є проектор, то викладач може запросити бажаючих здійснити пошук з центрального комп'ютера, якщо результати пошуку є важливими для всіх. Або ж студент може продемонструвати результати пошуку одногрупникам з власного пристрою. Аналогічно відбувається складання плану та формулювання наукового апарату майбутнього дослідження.

Як правило, студенти академічної групи на початку навчального семестру формують вайбер-групу. В ході пошуку на занятті вони можуть обмінюватися посиланнями на цікаві джерела як один з одним, та і надсилати посилання у вайбер-групу. Тобто, маємо конструктивне поєднання індивідуальної та групової форм роботи.

Проведене нами анкетування студентів, результати якого наведені вище свідчить про відсутність у переважної більшості респондентів знань про е-бібліотеку та репозитарій університету. Використання технології BYOD дозволяє виправити цю прогалину та мотивувати студентів використання їх ресурсів для наукової роботи. Звісно, розповісти про е-бібліотеку та репозитарій університету викладач може і на лекції чи практичному занятті. Проте, якщо розповідь чи пояснення викладача буде підкріплено самостійним опрацюванням інформації в е-бібліотеці чи репозитарії на власному пристрої, то ситуацію буде змінено. Також наше анкетування засвідчило низькі знання магістрами наукометричних баз даних. На нашу думку, використання технології BYOD може бути ефективним у вирішенні цієї проблеми також.

Сучасне навчання стало мобільним, тобто доступним незалежно від місця перебування суб'єкта та часу, коли він опановує нову інформацію. У зв'язку з цим кардинально змінилася і функція педагога – він більше не є транслятором та єдиним джерелом знань – викладач вищої школи сьогодні має створювати умови для самостійного наукового пошуку студентами. Як відомо, таким чином організована пошуково-дослідницька діяльність магістрів сприяє більш потужному розвитку наукового мислення, підвищує позитивну мотивацію до наукової діяльності. Наслідком зазначеного вище є більш якісна наукова робота. Використання технології BYOD досить ефективно, на нашу думку вирішує ці завдання.

Використання технології BYOD дозволяє забезпечити диференційований підхід до студентів, задовольнити індивідуальні потреби кожного студента у наданні консультації наукового керівника. Таким чином вдається підвищити мотивацію магістрів до науково-дослідної діяльності, полегшує їм доступ до програм та інформації в Інтернеті

Забезпечити формувальне або контрольне оцінювання студентів (як онлайн, так і офлайн у ресурсах Kahoot, Google Forms, Classtime) вдається за допомогою використання власних мобільних пристроїв студентів. Під час заняття буває необхідно звернутися за певними матеріалами до віртуального середовища Google Classroom. Це також можливо за використання технології BYOD.

Дискусійним залишається питання використання студентами власного пристрою з навчальною метою. Для того, щоб залучити максимальну кількість студентів до використання власного пристрою з навчальною метою, на нашу думку, викладач вищої школи має підвищувати рівень своєї професійної майстерності. Для того, щоб максимально скористатися перевагами мобільних пристроїв як освітніх інструментів, використати потенціал цифрових ресурсів та мобільних технологій в освіті, викладачу вищої школи необхідно планувати доцільне використання мобільних пристроїв в освітньому процесі, зміну видів діяльності, обирати різні цифрові інструменти на різних етапах заняття.

Викладач повинен ставити собі за мету захопити студента науковою діяльністю настільки, щоб принаймні на занятті бажання працювати з науковим дослідженням перевищило бажання грати в ігри та спілкуватися з друзями в соціальних мережах або месенджерах.

Отже, використання технологій BYOD («bring your own device») та «перевернуте навчання» дозволяє достойно приймати виклики сьогодення, ефективно формувати ІКТ-компетентність майбутніх фахівців, індивідуалізувати освітній процес, розробляти індивідуальну освітню траєкторію для кожного студента, реалізувати проблемний та компетентнісний підходи у підготовці майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти.

Список використаних джерел:

1. В.Вишківська, О.Шикиринська. Організація процесу навчання в новій українській школі: теоретико-практичний аспект // Молодь і ринок, 2019. - № 11 (178) – С. 115-119.
2. Шикиринська О.В., Вишківська В. Б. Google-classroom як засіб формування ІКТ-компетентності майбутнього вчителя початкової школи // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія. – 2020. – Випуск 61. – с. 75-78.
3. Шикиринська О. Технологія Web-quest у формуванні професійної компетентності майбутнього вихователя ЗДО // Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти : збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 22-23 квітня 2021 р.) / за ред. О.А.Голюк ; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, факультет дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної. – Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля, 2021. – Вип. 10. – с.330-333.
4. Шикиринська О. Методичні аспекти ознайомлення майбутніх вихователів з ресурсом Genial.ly для створення інтерактивного контенту // Матеріали III Міжнародного форуму науковців та дослідників «SCIENCE AND STUDY 2021». – Київ, 2021. – с. С.101-103.
5. Demchenko, O., Bondar, Y., Shykyrynska, O., Komarivska, N., Lyubchak, L., Stakhova, I., & Dabizha, L. (2022). Development of youth's creative abilities schoolchildren by BYOD technology. SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION. Proceedings of the International Scientific Conference May 27th-28th, (I volume), 341-350. DOI: <https://doi.org/10.17770/sie2022vol1.6892>
6. Urbano López de Meneses, B. (2022). PID_21_22_145_Anexo 1. *Comunicación Congreso END22*.
7. Demchenko, O., Bondar, Y., Shykyrynska, O., Komarivska, N., Lyubchak, L., Stakhova, I., & Dabizha, L. (2022). Development of youth's creative abilities schoolchildren by BYOD technology. SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION. Proceedings of the International Scientific Conference May 27th-28th, (I volume).
8. Urbano, B., Carpio, D., & González-Andrés, F. (2020). Strengthening the critical thinking competence G15 using Social Media and its assessment by CoRubrics. *Proceedings of EDULEARN20 Conference*. Valencia. IATED.
9. Maher, D., & Twining, P. (2017). Bring your own device - a snapshot of two Australian primary schools. *Educational Research*, 59 (1), 73–88.
10. Felix, R., Rauschnabel, P., & Hinsch, C. (2017). Elements of strategic social media marketing: A holistic framework. *Journal of Business Research*, 70: 118-126.

11. Jacobs, M.A., Yu, W., & Chavez, R. (2016). The effect of internal communication and employee satisfaction on supply chain integration. *International Journal Production Economy*, 171(1): 60-70.
12. Garcia G.S. (2011). Social media analysis: exploring the hidden face of the organizations. *Revista Empresa y Humanismo*, 15(1): 43-62.
13. Zilka G. K. (2021). Advantages and disadvantages of regular laptop computer use in the classroom, in primary and secondary schools and in higher education from the perspective of primary school teachers. *International Journal of Information and Educational Technologies*, 38 (4), 364-380.
14. Вишківська В.Б., Піскун О.В. Розширення культурно-освітнього простору студентів як необхідна умова розвитку професійної компетентності // Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету: Збірник наукових праць звітної-наукової конференції викладачів університету за 2011 рік, 9-10 лютого 2012 року. Частина 1./ Укл. Г.І.Волинка, О.В.Уваркіна, О.П.Симоненко, О.П.Ємельянова. – К.: Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, 2012. С.64-66
15. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи : бібліотека з освітньої політики: [монографія] / Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко, О. І. Локшина, О. В. Овчарук, Л. І. Паращенко, О. І. Пометун, О. Я. Савченко та ін.; під заг ред. О. В. Овчарук. – К. : К. І. С., 2004. – 112 с.
16. Компетентнісний підхід у вищій освіті: світовий досвід // Укл. Антонюк Л.Л., Василькова Н.В., Ільницький Д.О., Кулага І.В., Турчанінова В.Є. – Київ: КНЕУ, 2016. – 66 с.
17. Кузьмінська О.Г. Перевернуте навчання: практичний аспект / О.Г. Кузьмінська // Інформаційні технології в освіті. – 2016. – № 1 (26). – С. 86–98.
18. Кухар Л.О. Електронні освітні ресурси та хмаро орієнтовані засоби навчання у професійній діяльності педагога / Л.О. Кухар // Наукові записки НПУ ім. М.П. Драгоманова. – Вип. 136. – К., 2017.
19. М.П.Шишкіна та В.П.Татауров. Формування інформаційно-комунікаційної компетентності майбутніх вчителів початкових класів у вищому навчальному закладі // Педагогічна освіта: теорія і практика - №8, с.304-310, 2001.

Підготовка майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти до використання музичної логоритміки у розвитку музичних здібностей дітей

Поповська Оксана Анатоліївна

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

shikiroksana@gmail.com

***Анотація.** У статті розкриті питання розробки сучасних підходів до підготовки майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти. Визначено пріоритетність застосування засобів мистецтва й зокрема музики у педагогічному процесі, що сприятиме культурному розвитку особистості та формуванню внутрішнього світу дитини. Зосереджено увагу на засобах музичної логоритміки як однієї з форм своєрідної терапії на основі використання зв'язку музики, слова й руху в комплексі методів навчання, що сприяє легкому навчанню, соціалізації, корекції мовленнєвих порушень у дітей а також*

й розвитку їхніх музичних здібностей. Наведено приклади музичних логопедичних вправ та ігор.

Ключові слова: логоритміка, музичні здібності, діти дошкільного віку.

Abstract. The article reveals the issues of developing modern approaches to the training of future specialists in preschool and primary education. The priority of the use of the means of art and, in particular, music in the pedagogical process is determined, which will contribute to the cultural development of the individual and the formation of the inner world of the child. Attention is focused on the means of musical logorhythmics as one of the forms of a kind of therapy based on the use of the connection of music, words and movement in a complex of teaching methods, which contributes to easy learning, socialization, correction of speech disorders in children, as well as the development of their musical abilities. Examples of musical speech therapy exercises and games are given.

Keywords: logorhythms, musical abilities, children of preschool age.

У структурі вищої професійно-педагогічної освіти України особлива роль сьогодні належить підготовці фахівців дошкільної та початкової освіти, які покликані забезпечити гармонійний розвиток особистості кожної дитини, зокрема психічний та мовленнєвий розвиток з метою забезпечення індивідуальної траєкторії розвитку кожної дитини з урахуванням її психофізичних особливостей, здібностей, інтересів, нахилів. Тенденції глобалізації та оновлення освітнього процесу вищої школи вимагають від майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти пошуку новітніх ідей, технологій, методів ефективного впливу, підтримки, допомоги та максимально можливого розвитку дитини для її успішного соціального й особистісного становлення.

У державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття) окреслено шляхи реформування змісту гуманітарної освіти, визнано необхідність забезпечення естетичного розвитку особистості, оволодіння цінностями різних галузей мистецтва. Проблема впливу мистецтва на всебічний розвиток особистості майбутнього учителя, формування його естетичної компетентності та загальну професійну готовність до педагогічної діяльності неодноразово досліджувалася у працях сучасних науковців (В. Бондар, З. Ленів, С. Миронова, О. Олексюк, В. Орлов, Г. Падалка, В. Тищенко, М. Шеремет та ін.). Одним з важливих завдань вищої педагогічної освіти у цьому аспекті постає не лише розвиток у студентів пізнавального інтересу та особистісно-ціннісного ставлення до мистецтва, здатності до педагогічно спрямованого осмислення мистецької реальності та самовираження у педагогічній діяльності загалом, а й формування умінь використання засобів мистецтва з корекційною метою, усвідомлення неабиякого значення впливу музики на дітей, зокрема музичної логоритміки у розвитку музичних здібностей дітей як засобу інтегративного застосування у корекційно-виховній діяльності педагогів, логопедів, музичних керівників. зокрема.

Інтенсивність цих наукових пошуків залежить від з'ясування ефективності реалізації процесу фахової підготовки студентів – майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти, виявлення його недоліків та прогнозування шляхів подальшого вдосконалення. Професійна підготовка майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти залежить від рівня мистецько-педагогічної освіти. Значення мистецької освіти, на думку професора О. Рудницької, полягає в тому, що вона розкриває сутність, світоглядні функції та місце мистецтва у загальній системі людської культури та освіти» [19, с. 25]. Актуальним та важливим завданням професійної педагогічної освіти на сучасному етапі розвитку науки та практики корекційної освіти є застосування засобів мистецтва й зокрема музики як одного із засобів психокорекції, що значною мірою орієнтована на діагностику та корекцію психічного розвитку дітей у педагогічному процесі, що сприятиме культурному розвитку особистості та формуванню внутрішнього світу дитини.

Розвиток у дітей дошкільного віку здатності повноцінно сприймати музику здійснюється за двома тісно пов'язаними між собою напрямками:

1) формування здатності розуміти роль і місце музики в житті людини, її багатства й різноманітності, а також усвідомлювати й систематизувати музичні враження у процесі загально естетичного розвитку;

2) розвиток музичних здібностей як особистісних музичних якостей у цілому й окремих його компонентів.

В сучасній філософській, психологічній, педагогічній а також в мистецтвознавчій літературі висвітлені питання проблеми музичного виховання дітей, а також визначено коло проблем, які стосуються його значення і функцій у формуванні особистості людини, розвитку позитивних типів особистості, зв'язку з іншими напрямками виховання (А. Алексюк, Л. Артемова, М. Євтух, О. Кононко, М. Лазарєв, В. Лозова, В. Мазепа, В. Передерій, Л. Подимова, В. Постовий та ін.). Основні психологічні концепції розвитку здібностей обґрунтовано в роботах Б. Теплова, С. Рубінштейна. Ідеї, які обґрунтовують необхідність вдосконалення виховання дітей засобами музичного мистецтва, містить спадщина класиків музичної педагогіки – О. Апраксіної, А. Артоболовської, Б. Асаф'єва, Л. Баренбойма, В. Верховинця, Н. Ветлугіної, Д. Кабалевського, М. Леонтовича, К. Стеценка, Б. Яворського та ін. Актуальним для розробки сучасних форм роботи з дітьми дошкільного віку є вивчення систем музичного виховання дітей, розроблених в ХХ ст. відомими зарубіжними музикантами і педагогами: Б. Бартоком, Е.-Ж. Далькросом, З. Кодаї, К. Орфом, П. Хауве, М. Шаффером. Проблема розвитку музичних здібностей розглядається в сучасних дослідженнях Т. Дорошенко, О. Лобової, Р. Савченко, О. Хижної та ін.

Так, науковці стверджують, що «музика розкривається сьогодні як новітня технологія само здійснення людини. Вона базується на відродженні давньої ролі музики не як мистецтва, а як сакрального інструменту буття. Сьогодні вже можна зробити цей процес усвідомленим і керованим, задати йому чіткий вектор. Саме з'єднання педагогічних, психотерапевтичних методів з керованим музичним (і арт-терапевтичним) впливом може зробити переворот у долі як окремої людини, так і суспільства в цілому. Формування необхідних психотехнічних навичок саме в дитячому віці дасть людству шанс і виживання, і розквіту» [20, с. 92]

Формування у дітей художніх потреб, смаків, інтересів значною мірою залежить від умілого поєднання педагогами корисного і прекрасного, живої емоційності і поетичності творів мистецтва. Важливим чинником ефективного розвитку музичних здібностей дітей є те, що саме з раннього віку дитина одержує перші знання і враження про навколишній світ і життя. В дошкільному віці формуються соціальні, психологічні, моральні, естетичні основи людської особистості. Пріоритетні питання музичного виховання впродовж століть піднімалися та стверджувалися в історичній пам'яті з метою укорінення цінного досвіду. На ранньому етапі музичний розвиток дитини був невід'ємною частиною виховання та навчання, втім не виокремлювався із загального виховного процесу.

Мистецтво є своєрідним індикатором рівня культури суспільства загалом та особистості зокрема, адже надзвичайно важливим є те, що воно здатне надихати, мотивувати й спонукати особистість до самовдосконалення. Тому в останній редакції Базового компонента дошкільної освіти не тільки акцентовано на ролі мистецтва в розвитку особистості дитини та в дошкільній освіті загалом, але й назва освітнього напрямку «Дитина у світі мистецтва» набула нового звучання [1] У новій редакції БКДО як Державного стандарту дошкільної освіти мистецько-творчу компетентність визначено як «здатність дитини практично реалізовувати свій художньо-естетичний потенціал для отримання бажаного результату творчої діяльності на основі розвинених емоцій та почуттів, емоційно-ціннісного ставлення до різних видів мистецтва, елементарно застосовувати мистецькі навички в життєвих ситуаціях, під час освітньої та самостійної

діяльності» [1, с. 21]. Мистецько-творча компетентність дитини формується як результат реалізації емоційно орієнтованої моделі мистецької освіти.

Введення дитини дошкільного віку у світ мистецтва передбачає певні шляхи у процесі розвитку її музичних здібностей:

- заохочення бажання дитини займатися мистецькими видами діяльності;
- спостереження, позитивні оцінки та підтримка мистецьких (музичних) вподобань дитини;
- схвалення вільного самовираження дитини в самостійній музичній діяльності;
- слухання з дитиною дитячого пісенного репертуару, інструментальної музики, виконання колискових;
- позитивна реакція на дитячі співи, музично-ритмічні рухи тощо;
- влаштування свят, розваг з використанням мистецьких (музичних) видів діяльності;
- відвідування з дитиною концертів тощо [1, с. 22].

Реалізація завдань освітнього напрямку «Дитина у світі мистецтва» передбачає залучення вихованців до різних видів мистецької діяльності в умовах, спеціально створених для розвитку їхніх здібностей, формування здатності до самовираження з пріоритетом розвитку емоційної сфери, спрямованість на набуття ними життєвих навичок під час освітньої та самостійної художньої діяльності.

Згідно БКДО, пріоритетним для формування мистецької компетентності дитини дошкільного віку видом мистецької діяльності, поряд із художньо-продуктивною, театралізованою, самостійно художньою діяльністю, є музична: співи, слухання музики, музично-ритмічна та музично-ігрова діяльність, гра на дитячих музичних інструментах (візуалізація образів музики та передача їх під час виконавської діяльності голосом, рухами, пластикою) [1]. Адже, серед різних видів мистецької діяльності особлива виховна роль належить музиці, яка безпосередньо впливає на емоційну сферу дитини, стимулює пізнавальну активність, пробуджує творчі здібності [4 с. 7].

Важливу роль у визначенні особливостей розвитку музичних здібностей дітей відзначають дослідники (Н. Авер'янова, Т. Алексеєнко, З. Болтарович, Т. Вечерок, М. Волос, Н. Ганнусенко, О. Єрмусевич, Г. Ігнатенко, Г. Кондратенко, М. Лукашевич, А. Макаренко, В. Пустовий, В. Сухомлинський, Р. Федій та ін.), якими з'ясовано найсуттєвіші прояви цього процесу, обґрунтовано його особливості та закономірності, визначено можливі рішення та дії, спроможні його забезпечити, надати йому необхідного змісту, способу досягнення передбачених результатів.

Музичне мистецтво впливає на людину ще до її народження, займає чільне місце в її загальному культурному розвитку та, доповнюючи гуманітарні й природничі науки і проектуючи весь світ у дитину, здатне надати їй цілісність сприйняття світу. І заміни йому немає. Й. Гете стверджував: «Ми обрали важливою складовою виховання музику, оскільки від неї розходяться шляхи в усі напрямки» (Йоган Гете «Вільгельм Майстер»). Тому надзвичайно важливим є прилучення дітей змалечку до непохитних етичних і естетичних засад високої музики.

Спостереження і спеціальні дослідження доводять користь слухання музики з раннього дитинства, адже розуміння музики приходить у результаті вдумливого слухання, при цьому діти швидше оволодівають мовою, стають більш рухливими й активними у спілкуванні. Надзвичайно важливо, щоб дія мистецтва починалася якомога раніше, з дитинства. Завдяки вихованню з ранніх років здатності глибоко відчувати і розуміти музичне мистецтво, любов до нього зберігається потім на все життя, впливає на формування естетичних почуттів і смаків людини [4, с. 98]. В цьому контексті музичне виховання дитини як невід'ємна складова духовної культури особистості набуває особливої гостроти й актуальності. В дошкільному віці створюються умови та закладається фундамент для розвитку дитини як основи її особистісного формування.

Саме сім'я є первинним джерелом музичного досвіду дитини, сімейні ціннісні музичні орієнтири значно впливають на формування музичних смаків особистості. Разом із тим, музика як важливий фактор виховання здебільшого не сприймається в сім'ї. Перш за все, це пов'язано з неузгодженістю сімейного, дошкільного та шкільного музичного виховання. З іншого боку, гальмуючим фактором є пасивна позиція деяких батьків щодо музичного розвитку дитини і їхня недооцінка музики як дієвого чинника в її духовному становленні. Натомість сімейне музичне виховання має давню історію та традиції, його значущість виокремлювалася ще в давні часи, наступні історичні періоди. Думки вчених не втратили своїх вагомих позицій і в наш час.

На основі аналізу стану проблеми дослідження нами були виділені основні *принципи* розвитку музичних здібностей дітей дошкільного віку:

- вивчення освітніх потреб в галузі музичної освіти дітей та очікуваних ними способів вирішення;

- концептуальне і цілісне узгодження шляхів взаємодії між педагогами ЗДО та сім'єю в питанні музичного виховання дітей;

- розробка механізмів правового і науково-методичного забезпечення взаємодії в системі «діти – батьки – педагоги»;

- емоційно-практичне включення батьків у сферу взаємодії та в музично-освітній процес в межах дошкільного і сімейного музичного виховання дітей [15, с. 40-45.].

Серед основних *завдань* розвитку музичних здібностей дітей в умовах сьогодення є засвоєння моральних цінностей, ідеалів, культурних традицій, вивчення народних казок, пісень, прислів'їв, приказок, дум, лічилок тощо; формування естетичних смаків і почуттів, умінь розрізняти красиве і потворне в мистецтві і житті; прилучення дітей до народних традицій, звичаїв, обрядів, виховання в них національної свідомості і самосвідомості; повага до української мови, культури, традицій та звичаїв, виявлення шанобливого ставлення до національної літератури, преси, мистецтва, радіо і телебачення; забезпечення умов для творчої практичної діяльності дітей тощо [23, с. 37].

На основі аналізу та узагальнення наукової літератури можемо констатувати, що вченим вдалося обґрунтувати теоретичні засади цієї проблеми, виділивши при цьому *історичні, культурологічні, психологічні та педагогічні* аспекти.

Стосовно *культурологічних* аспектів розвитку музичних здібностей дітей, дослідження таких проблем, як національні традиції музичного виховання, роль свят у залученні дітей до етномузичної культури, взаємодія закладів освіти, культури та сім'ї у формуванні естетичного ставлення молоді до етнопісенної творчості, здійснено вченими (Н. Ганнусенко, Н. Лисенко, М. Стельмахович, Т. Танько, Г. Яківчук та ін.). У цих дослідженнях визначено, що музичне виховання дітей, яке здійснюється на ґрунті національної культури, набуває особливого емоційно-чуттєвого забарвлення, характеризується своєю привабливістю, яскравістю, витонченістю, зумовленою музичними цінностями певного регіону України. Культурологічна зумовленість музичного виховання позначається на активному залученні до фольклору. Цей різновид музичної творчості властивий вихованню, в умовах якого діти знайомляться з народними піснями, інструментальною та хоровою музикою. Етномузичні цінності є домінуючими, мають визначальний характер для музично-естетичного виховання [24, с.86].

Аналіз наукових досліджень дозволяє зазначити, що музичне виховання залежить від *соціокультурних та особистісних* чинників. Йдеться про дитину дошкільного віку, яка розвивається, набуває певних якостей, виявляє здатність до більш складних способів освоєння прекрасного в навколишній дійсності та мистецтві. Саме тому вчені (І. Бех, Л. Виготський, О. Єрмусевич, Г. Костюк, Т. Кравченко, В. Рагозіна та ін.) зосереджують увагу на окремих *психологічних* аспектах музичного виховання дітей дошкільного віку. Як зазначає Л. Гусева, «рушійною силою розвитку психіки, свідомості дитини є її власна

діяльність, спрямована на оволодіння об'єктивною дійсністю і опосередкована її відносинами з дорослими» [11, с. 113].

Критеріями підвищення рівня музичного виховання дітей дошкільного віку є інтерес до музики, мистецтва, розвиток музичних здібностей; загальна життєва активність, прагнення до творчості в усіх видах діяльності, комунікативність, комунікабельність, загальна оптимістична, конструктивна орієнтованість у ставленні до світу. *Індикаторами*, за якими вимірюються ці показники, є самооцінка дітей, експертна оцінка з боку педагогів та батьків [15, с. 40-45.].

Серед актуальних проблем психологічного змісту вчені визначають вияв емоційної активності дітей у процесі естетичного сприймання музичних творів, здійснення аналітичних та оціночних дій, пов'язаних з освоєнням музично-естетичних цінностей, прийняттям рішень, що визначають творчий підхід до осмислення творів музичного мистецтва. Наголошуючи на необхідності психологічного забезпечення такого процесу, дослідники окреслюють особливості підготовки дітей певних вікових груп, зокрема дошкільного віку, до художнього спілкування, пізнання музичних творів.

Отже, теоретичні висновки та узагальнення вчених забезпечили різнобічне осмислення проблеми розвитку музичних здібностей дітей, розкриваючи при цьому не лише сутність, значення та потенційні можливості музичного впливу на свідомість та поведінку дітей дошкільного віку, але й умови, в яких такий процес має відбуватися.

Одним із завдань освітнього процесу є його розвивальна функція. Оскільки теорія вікової періодизації (Л. Виготський, Д. Ельконін, В. Давидов та ін.) визначає новоутворення дошкільного вікового періоду, то саме від цього періоду визначально залежить процес подальшого розвитку людини протягом всього життя. У зв'язку з цим перед музичною педагогікою постає багато проблем, серед яких однією з найактуальніших є проблема розвитку музичних здібностей дітей дошкільного віку. Відтак, розвиток музичних здібностей дітей є домінуючим напрямом навчання, особливо на його початковому етапі. Відповідно актуальними будуть дослідження щодо особливостей розвитку музичних здібностей дітей саме в цьому віковому періоді.

Актуальність проблеми зумовила особливу увагу до неї багатьох дослідників: концептуальними є праці П. Блонського, Ю. Болотіна, Я. Бочкарьова, Л. Виготського, А. Запорожця, О. Коваль, А. Леонтьєва, А. Петровського, С. Рубінштейна, Б. Теплова, Д. Ельконіна та інших, які стали вихідними для розробки питань розвитку здібностей.

Згідно з «класичним» визначенням, запропонованим Б. Тепловим, здібності – це *індивідуально-психологічні особливості людини*, які, зокрема:

- відрізняють одну людину від іншої;
- визначають успішність виконання певного виду діяльності;
- не обмежуються спеціальними знаннями, уміннями та навичками [18, с. 81].

Музичні здібності – це сукупність психомоторних, чуттєво-емоційних і раціональних функціональних властивостей індивіда, що проявляються в його емоційної чуйності на музику і успішної реалізації музичної діяльності; індивідуальні психологічні властивості людини, що зумовлюють сприйняття, виконання, написання музики, здатність до навчання в галузі музики [3, с. 13-20.].

Іноді сукупність музичних здібностей позначають загальним поняттям «*музикальність*». За визначенням Б. Теплова, музикальність – це комплекс індивідуально-психологічних особливостей, необхідних для занять музичною діяльністю, одночасно пов'язаних з певним видом музичної діяльності [10, с. 39].

Серед праць, присвячених музичним здібностям, особливе місце посідає книга Б. Теплова «Психологія музичних здібностей», в якій запропонована оригінальна концепція музикальності, що є найбільш важливим етапом розробки цієї проблеми. За Б. Тепловим, головним показником музикальності вважається емоційний відгук на музику, а до основних здібностей віднісяться ті, що пов'язані зі сприйняттям та

відтворенням звуковисотного та ритмічного руху – музичний слух (як звуковисотний) та почуття ритму [10, с. 31].

Також саме Б. Теплову належить виокремлення трьох основних музичних здібностей: ладового чуття, музично-слухових уявлень, музично-ритмічного чуття. При цьому здібність емоційно відгукуватися на музику, переживати її як вираження деякого змісту складає, на переконання Б. Теплова, центр музикальності [10, с. 42].

Отже, Б. Теплов визначив такі *основні музичні здібності*:

1. Ладо-тональне відчуття, тобто здатність емоційно розрізняти ладові функції звуків мелодії. Цю якість можна назвати емоційним компонентом музичного слуху.

2. Здатність до слухового уявлення, тобто довільне користування слуховими уявленнями, що відображають звуковисотний рух. Це слуховий компонент музичного слуху.

3. Музично-ритмічне відчуття, тобто відчуття емоційної виразності музичного ритму і його точне відтворення [10, с. 42].

Важливим є твердження С. Рубінштейна про взаємозв'язок розвитку здібностей, зокрема, щодо дії на процес розвитку зовнішніх умов через внутрішні мотиви, що складаються в самому індивіді, адже зовнішні та внутрішні умови розвитку є протилежностями, які створюють протиріччя, переходячи одна в іншу [22, с. 196]. Не зважаючи на те, що видатний психолог розробив означене положення в аспекті мислительних процесів та розумового розвитку особистості, наведені закономірності можливо повною мірою застосовувати відносно проблеми розвитку музичних здібностей.

Аналіз науково-методичної літератури (Н. Кривошея, О. Леонт'єв, Т. Лісовська, А. Мелик-Пашаєв, М. Михайлова, С. Юдина та ін.) уможливив виокремлення теоретичних положень загальної методологічної бази розвитку музичних здібностей особистості дитини, відображаючи сучасне розуміння суті явища музикальності як складової психіки. Поєднання внутрішніх і зовнішніх умов спадковості й виховання дитини є основою розвитку музичних здібностей.

Послугуючись твердженням Б. Теплова про зв'язок музичних здібностей з музичними та слуховими уявленнями, що містять в собі різноманітні якісні властивості музичного слуху, ритмічного та ладового чуття [22, с. 195], до *структури основних музичних здібностей* відносяться:

- музично-слухові уявлення,
- ладове чуття,
- почуття ритму.

Музично-слухові уявлення – здатність довільно користуватися слуховими уявленнями, що відображають звуковисотний рух. Ця здібність також називається слуховим або репродуктивним компонентом музичного слуху та безпосередньо проявляється у відтворенні на слух мелодій (наприклад, в співі).

Музичний слух – комплексна здатність, що включає в себе звуковисотний (мелодичний і гармонічний), ритмічний, динамічний і тембровий слух.

В аспекті музичних здібностей виокремлюються *зовнішній* та *внутрішній* слух. При чому важливо, що зовнішній слух виконує дві функції:

1. Сприйняття музики, яка виконується зовнішньо, власне не самостійно дитиною. Слуховими об'єктами тут є звуковисотність, динаміка, метроритм та тембровий колорит.

2. Сприйняття власної гри, самоконтроль самостійного виконання.

При цьому до музичного слуху віднісяться два компоненти – перцептивний, пов'язаний з сприйняттям мелодичного руху (ладове чуття), та репродуктивний (здатність до слухової уяви мелодії).

Звуковисотний слух – вміння впізнавати звуки різної висоти і тембру. Звуковисотний слух проявляється у запам'ятовуванні та відтворенні мелодій, перш за все, в співі, а потім

у відтворенні внутрішнім слухом. Така здатність є репродуктивним компонентом музичного слуху.

Так, за С. Науменко звуковисотний слух тлумачиться як інтелектуальна можливість для висотної диференціації, вирішення певної інтелектуальної проблеми, тому, на думку автора, ця можливість розвивається у всіх без винятку дітей у процесі музичного навчання. Слухові можливості особистості, а саме рівень розрізнення звуковисотності не впливають на адекватність художнього сприйняття і досвіду цілісного музичного образу. Однак, це залежить від індивідуальності перетворення звукової сукупності в «зрозумілий» людині емоційний образ, настрої, почуття [17].

Низка наукових праць Б. Асаф'єва присвячена дослідженню проблеми розвитку музичного слуху як найважливішої частини музичних здібностей. Слуховий апарат людини має вроджену якість активного слуху. Отже, завдання музиканта полягає у вихованні й розвитку слухової музичної здібності. Розуміння такої взаємозалежності – активного прослуховування і розвитку слуху – має важливе значення та є необхідним для ефективного розвитку музичних здібностей дітей [2, с. 20].

Звуковисотний слух поділяється на *абсолютний і відносний*, виражений у здатності відчувати відмінність двох різних звуків по висоті. Абсолютний слух визначає точну висоту звуку, в той час як відносний – звукове співвідношення висоти звуків.

Ладове чуття як складова музичного слуху утворює нерозривне поєднання з відчуттям висоти музичного звуку. Воно безпосередньо проявляється в сприйнятті мелодії, у її впізнаванні дитиною, у чутливості до інтонаційної точності. Ладове чуття – здатність відчувати виразність звуковисотного слуху та розрізняти ладові функції звуків мелодії.

Сучасна вітчизняна музична педагогіка значну увагу приділяє розвитку ладового чуття, наразі йде пошук інноваційних підходів до об'єднання елементів абсолютної та відносної сольмізації, але поки що чіткої науково-методологічної позиції науковців не вироблено [11, с. 425-429].

Зауважимо, що в багатьох існуючих системах музичної освіти розвиток ладового чуття займає чільне місце. Так, найбільш відома музично-педагогічна концепція, що заснована на розвитку ладового чуття, відома із середини ХХ століття в Угорщині, автор якої – педагог, музикант і композитор З. Кодай, засновник декількох провідних позицій музичного розвитку. Зокрема, ґрунтуючись на народній музиці, яка суттєво впливає на розвиток музичних здібностей дітей, використання фольклору автор вважає одним з основних факторів розвитку музичності у процесі певної музичної діяльності, що безперечно сприяє вихованню музичного слуху, музичного сприйняття, музичних і слухових уявлень дітей [13].

Почуття ритму утворюють три головних структурних елемента – темп, акцент, співвідношення тривалостей у часі. *Ритм* – це чітка організація музики в часовому просторі, структура якої утворюється з послідовності тривалостей звуків та пауз.

Сприйняття і відтворення темпу, акценту і тимчасових співвідношень тривалостей об'єднуються в первинну музичну здатність. Саме почуття ритму є основним, головним в загальній структурі музичних здібностей, адже музика – це часове мистецтво, тому почуття ритму – це безпосередньо «почуття тимчасової упорядкованості».

Е. Жак-Далькроз, швейцарський педагог-композитор, який вивчав проблему ритмічного виховання, підкреслював, що для її ясного розуміння необхідно вивчати і фізіологію. Згідно з його теорією, музичний ритм повинен бути не пояснений та засвоєний, а «тілесно пережитий», запроваджений в русі. Призначення своєї системи Далькроз сформулював як «мета ритміки – підвести її послідовників до того, щоб вони могли сказати до кінця своїх занять не стільки «я знаю», скільки «я відчуваю», і перш за все створювати в них непереборне бажання самовиразитися, що можна робити після розвитку їх емоційних здібностей і їх творчої уяви» [7, с. 114].

Почуття музичного ритму, як не раз зазначалося психологами, має в своїй основі моторну і емоційну природу. Спеціальними дослідженнями доведено, що ритмічне переживання музики завжди супроводжується тими чи іншими руховими реакціями. Іншими словами, музично-ритмічне переживання людини так чи інакше опосередковується її м'язовим почуттям. Почуття ритму має рухову природу: його природний безпосередній прояв йде не від розуму, а від рефлекторної м'язової реакції на яскраве музичне враження. Чим яскравіше музичне враження тим сильніші неусвідомлені м'язові скорочення («машинальні» рухи) [14]. За висловом А. Артоболевської, ритму не тільки вчать, скільки їм «заражають». Головні помічники у вивченні ритму – слух та музична пам'ять, фізичне відчуття руху. Відомості з області ритму повинні перейти в свідомість дитини нерозривно з почуттям часу, адже «музика – мистецтво, що протікає в часі» [2, с. 21].

Отже, процес самореалізації дитини в різних видах музичної діяльності сприяє цілісному та загальному її розвитку. Розвиток музичних здібностей дітей дошкільного віку – це процес формування музичних якостей особистості дитини в процесі такої організації мистецької діяльності дитини, побудованої на основі взаємодії різних видів музичного мистецтва. Саме опанування різних видів музичної діяльності в процесі організації цілеспрямованого освітньо-творчого процесу у дошкільників розвиваються такі музичні здібності, як музично-слухові уявлення, ладове чуття та почуття ритму, які є складовими структури музичних здібностей.

Дошкільний вік – найважливіший етап дитинства. Врахування вікових особливостей розвитку та потреб дітей сприяє їхньому розвитку та надає можливість забезпечити подолання розбіжностей у майбутніх досягненнях, розвиваючи певні специфічні вміння й навички. Висока сприйнятливність цього вікового періоду визначає значний потенціал різноаспектного розвитку дитини, тому важливим видається правильна організація виховного процесу, спрямованого на досягнення позитивного результату у виявленні та подальшому розвитку музичних здібностей дітей.

Особливий науковий інтерес становить теорія, згідно якої існують спеціальні здібності, що визначаються схильністю особистості дитини до певних *видів діяльності*, які відповідають типам інтелекту, а саме:

- вербальний (вміння словесно висловити свої думки і почуття);
- логіко-математичний (вміння бачити причинно-наслідкові зв'язки);
- просторовий (вміння маніпулювати просторовими об'єктами);
- тілесно-руховий (вміння організовувати різні види рухової активності);
- *музичний*;
- інтерперсональний (вміння вибудовувати міжособистісні
- відносини);
- природний (вміння спілкуватися з живою природою);
- спірітуальний (вміння передбачати майбутнє) [18, с. 146-148].

Музичний розвиток дитини дошкільного віку – це процес становлення та розвитку музичних здібностей на основі природних задатків, формування основ музичної культури, творчої активності від найпростіших форм до більш складним.

Основні *принципи* музичного розвитку:

- 1) спрямованість на створення оптимальних умов для музичного розвитку;
- 2) ретельний відбір матеріалу відповідно до вікових особливостей дітей;
- 3) інтеграція різних напрямків та видів музичної діяльності дітей;
- 4) «від простого до складного»;
- 5) максимальне використання особистісного потенціалу дитини в музичному розвитку) [22, с. 195].

Важливим у контексті нашого дослідження є розгляд *психологічних особливостей* розвитку дошкільників, зокрема таких важливих психічних процесів, як образне мислення та сприймання, які відіграють важливу роль у розвитку їхніх музичних здібностей.

У визнанні впливу базових характеристик дошкільного віку (сприйняття, уяви, мислення) на творчий розвиток дітей (допитливість, непередбачуваність, спонтанність, прагнення до дослідження світу, здатність до створення оригінального, гнучкого, рухливого образу, пізнавальна активність, потреба в різних видах діяльності, свобода від догм і стереотипів мислення) дослідники (С. Архіпова, Н. Ветлугіна, Л. Виготський, О. Некрасова-Каратєєва, О. Чепур та ін.), надають перевагу таким особливостям дошкільного віку, як високий ступінь активності (гіперактивність) дитини в її діяльнісних контактах із реальністю, сенситивність (переважання чуттєвої сторони) і синкретизм (цілісність, нерозчленованість) сприйняття (О. Некрасова-Каратєєва).

Визначаючи погляди дослідників, уважаємо за доцільне проаналізувати особливості розвитку *сприйняття, уяви і мислення* в дошкільному віці та їх вплив на розвиток музичних здібностей дитини.

Сприйняття – цілісне відображення у свідомості людини предметів і явищ об'єктивної дійсності за їх безпосереднього впливу на рецептори органів чуття. На відміну від відчуттів, що відображають лише окремі властивості або якості речей матеріального світу, сприйняття дає їх цілісний образ. Дослідження науковців (І. Біла, Е. Белкіна, Н. Ветлугіна, О. Запорожець, О. Леонтєв, Б. Неменський, Б. Теплов, Є. Фльоріна, А. Шевчук та ін.) доводять домінуючу роль сприйняття в процесі психічного розвитку дітей дошкільного віку і вказують на «доступність дитячому сприйняттю творів музичного мистецтва, виокремлення виразних засобів у процесі виховання і навчання дошкільників» [23, с. 37].

У контексті дослідження розвитку музичних здібностей дітей дошкільного віку набуває сенсу вивчення феномену *сприйняття музики*, яке характеризується переживанням краси музичних звуків, отриманням почуття естетичного задоволення, що є підставою для розвитку музичних потреб і смаків. Дослідники, окреслюючи перспективи музичного розвитку особистості, вказують на важливість врахування вікових особливостей сприйняття та визначають відмінності в сприйнятті музичних творів в молодших і старших дошкільників: «малюки 3-4 років характеризуються «дійєво-ігровим» ставленням до музичних образів, через що емоційні враження в них виникають частіше, ніж у старших дошкільників, які вже здатні сприймати засоби музичної виразності твору, виокремлювати властивості музичного образу» [22, с. 27].

З огляду на це, віковими особливостями сприйняття дітей дошкільного віку науковці вважають «здатність до емоційної чутливості; уміння «входити» в уявну ситуацію, переживати і емоційно відгукуватися на красу в житті й мистецтві; емоційну щирість; конкретне образне мислення; пізнавальну активність; схильність до творчої діяльності» [17, с. 61]. Ці особливості слід урахувати в розвитку музичних здібностей дошкільників.

Наочно-образне мислення в дошкільному віці є домінуючим і відіграє важливу роль у розвитку музичних здібностей дитини. У психологічній науці мислення розглядається як «процес аналізу і синтезу під час опосередкованого і узагальненого відображення дійсності, який розпочинається тоді, коли даних чуттєвого пізнання виявляється недостатньо для розв'язання поставленої проблеми» [10, с. 49]. К. Ушинський, характеризуючи вікові особливості мислення дітей, визначав: «... дитя мислить формами, фарбами, звуками, почуванням взагалі...» [25, с. 142]. Віковими особливостями мислення дітей дошкільного віку, які впливають на розвиток музичних здібностей, є образність, емоційність, своєрідність, яскравість, асоціативність, оригінальність.

Важливим новоутворенням дошкільного віку, що безпосередньо пов'язане з розвитком музичних здібностей, є *уява* – «процес створення людиною уявлень, які в дійсності вона не сприймала і класифікується, як відтворювальна, або репродуктивна

(процес створення людиною образів об'єктів на основі опису, схем, креслень тощо), і продуктивна, або творча (процес створення нових оригінальних образів та ідей). У дітей дошкільного віку переважає відтворювальна уява, у середньому дошкільному віці підвищується динамічність уяви, відбувається її розвиток у процесі сюжетно-рольової гри, малювання, конструювання, у старшому дошкільному віці уява стає ще більш спрямованою, довільною» [18, с. 56].

Розглянемо особливості музичного розвитку різних вікових категорій дошкільників.

Дослідження засвідчили, що вік дев'яти років є вирішальним для розвитку в дітей естетичних почуттів, і те, що не було розвинуто в дітях до цього часу, надолужити практично неможливо.

Вікові особливості музичного розвитку немовлят та дітей раннього віку. Вирішальним віком, коли дитина привчається до музичного мистецтва є перші три роки від народження. Це вік, в якому дитина може виявити не лише музичні здібності, а й підсвідомо проявити в музиці свою індивідуальність та емоції, виразити їх. Проведені у Німеччині музично-психологічні дослідження довели, що діти в ранньому віці володіють більш високими можливостями для музичного розвитку, аніж прийнято думати.

Немовлята віком до 6 місяців емоційно відгукуються на веселі, спокійні мелодії, агукають, ритмічно рухають руками та ногами; до 12 місяців – виявляють задоволення під час сприйняття вокальної і інструментальної музики та емоційну чуйність на музику контрастного характеру (весела – спокійна, швидка – повільна), інтерес до звучання музичних інструментів та ін.; виконують найпростіші рухи: помахати рукою; плескати в долоні під танцювальну музику; брязкати брязкальцем; переступати з ноги на ногу, тримаючись за руки дорослого; наслідують окремі співацькі інтонації дорослого (а-а-а...), відгукуються на пісенно-ігрові дії дорослих («Сорока-ворона», «Хованки»); активно і самостійно пристукує в долоні, помахують рукою, притупують ногою, пританцьовують, ударяють в бубон, грають з іграшкою, іграшковим роєм.

Діти раннього віку (від одного до двох років): виявляють слухове зосередження, якщо чують звуки музики; виявляють емоційне задоволення під час прослуховування знайомих мелодій; активно реагують на музику, із задоволенням рухаються під музику.

Дитина трирічного віку: полюбляє слухати знайомі мелодії як удома, так і в дитячому садку; із зацікавленістю слухає казки та розповіді, які супроводжує музика; під час слухання музики супроводжує її рухами, звуконаслідуванням; реагує рухами на слова і зміст пісні; звуконаслідує деякі образи в піснях; самостійно підспівує дорослим або дітям деякі слова, фрази; має бажання підспівувати знайомі коротенькі пісні як удома, так і в дитячому садку; виконує рухи з бажанням, радістю; самостійно виконує танцювальні рухи, як тільки почує музику вдома чи в дитячому садку; передає рухами зміст пісні, імітуючи деякі образи або дії; наслідує рухи тварин чи птахів, передає одну-дві характерні ознаки (птахи літають, дзьобають).

Від народження до трьох років дитина обов'язково має засвоїти музично-поетичну наповненість та красу українського фольклору, зокрема таких жанрів, як колискові, забавлянки, утішки, небилиці тощо. Ці жанри народної творчості, окрім завдань емоційно-моторного та розумового розвитку, скеровані ще й на потребу дитини у спілкуванні. Так, наприклад, у *колисковій* головне навантаження покладається на музичну інтонацію, а не на вербальну. Водночас важливу роль тут відіграє музичний генотип, який є вродженим за своєю природою. У ньому поєднані біологічні і соціальні основи народу, його потреби, бажання. Оскільки емоційність дитини «закладається» ще в лоні матері, дитина «розуміє» через спів колискової емоційні інтонації дорослих і чудово спілкується з ними через емоцію, не розуміючи ще слів. До того ж, дитина сприймає лише ритмічний та емоційний бій пісень, що є основою музичного мистецтва. Також неабияку роль в музичному вихованні дітей до трьох років відіграє їхня творчість, яка розпочинається, зокрема, з ознайомлення дітей з музичними інструментами (таракальцями, деркачами, очеретяними

скрипочками та з інших природних матеріалів (стеблів кукурудзи), ложками, бубнами, свищиками, сопілками, цимбалами тощо). Це й розвиток чуття тембру, ознайомлення із способами звуковидобування на різних видах музичних інструментів тощо.

Вікові особливості музичного розвитку дітей молодшого дошкільного віку. Неодмінними компонентами музичного виховання дітей молодшого дошкільного віку мають бути:

- слухання музики з аналізом її настрою, що сприяє розвитку гармонійного чуття;
- творчі завдання;
- вокальні й інструментальні імпровізації;
- музикування на шумових інструментах та інструментах із визначеною висотою звука;
- музичні рухи;
- хореографія;
- музичний театр казок;
- ігри-драматизації.

Вікові особливості музичного розвитку дітей середнього дошкільного віку. У дітей віком 4-5(6) років вже більше проявляються музичні здібності; навички слухання та сприймання музики; здатність до певного аналізу музичного твору, наприклад, його ладу, ритму, темпу тощо; уміння аналізувати чистоту інтонації; навички гри на музичних дитячих інструментах; здатність до музичної імпровізації.

Діти цього віку вже можуть сприймати і переживати музичну інформацію, музичні образи, які закладені як у народних піснях і танцях, так і у високохудожній музиці, зокрема, у музичних творах Й.-С. Баха, Л. Бетховена, М. Лисенка, П. Чайковського та ін. На адекватно художньому рівні діти вже спроможні визначати художній образ та засоби музичної виразності, запам'ятовувати музику, намагались відтворити мелодію голосом чи підібрати на фортепіано.

Вікові особливості музичного розвитку дітей старшого дошкільного віку. Неодмінними компонентами музичного виховання дітей шестирічного віку мають бути: слухання музики; творення музики; музикування в ансамблях та оркестрі; імпровізація. Усі ці види музичної діяльності мають бути вже на більш високому рівні, із серйознішими завданнями для дітей та якістю їх виконання. Наприклад, під час слухання музики діти мають вже не лише почути думку композитора, а й проаналізувати власні емоції, естетичні почуття, які викликало звучання того чи іншого музичного твору; помітити взаємозв'язок засобів музичної виразності з почуттями, вираженими у музиці; відчувати драматургію розвитку музичного твору; визначити особливості мелодії, гармонії, інструментального складу, якщо це симфонія чи інший твір інструментальної музики.

Діти шестирічного віку спроможні об'єктивно оцінити музичну діяльність своїх товаришів, визначити рівень їхнього виконання, надати певні зауваження, допомогти тощо. Із дітьми шести років слід активно впроваджувати такі види роботи, як творення музики та імпровізація – сольне, ансамблеве виконання, гра в оркестрі тощо, а також вже необхідно надавати знання про музику.

Дитяча музична творчість спрямована на розвиток самостійності, співпереживання дітьми досягнутих результатів, емоційного збагачення, естетичної насолоди від власної творчості. Так, власна музична творчість дітей може бути виражена у створенні мелодій та цілих п'єс для шумового оркестру, ансамблю, соло; диригуванні музичними творами; театралізованій постановці музичних казок та ігор; імпровізації голосом та на музичних інструментах певного настрою, характеру, «переклички» різних музичних інструментів.

Отже, всі поняття індивідуального прояву музичних здібностей акцентують різні їхні психологічні сторони і прояви. Музикальність немислима без основних музичних здібностей, але й не зводиться до них. Музичному розвитку як будь-якому іншому психічному та психологічному процесу, притаманне поступове зростання: це перехід від

میمовільних відгуків на музику до естетичного відношення до неї, від імпульсивних прагнень співати, рухатися під музику до виразного виконання, від сумних приємних відчуттів сприйняття музичних звуків до емоційного і свідомого слухання твору. Тобто, окреслений процес можна описати як загальну картину динаміки музичного розвитку.

Формування особистості – складний, багатозначний процес, який виступає у формі фізіологічного, психічного і соціального становлення людини і визначається внутрішніми і зовнішніми природними і суспільними умовами.

Згідно БКДО, формування емоційно-ціннісного ставлення дитини до мистецтва та музичних видів діяльності потребує урахування певних *педагогічних умов*:

- § цілеспрямоване застосування заходів, спрямованих на розвиток емоційної сфери дошкільників; §

- здатність педагога вміло, своєчасно і тактовно долати перешкоди, які стоять на шляху до пізнання краси;

- § створення умов для сприймання дитиною краси через емоції, переживання («чудесний дотик до глибини душі»); §

- пелювання до генетичного досвіду світосприйняття, що зумовлений первинністю зв'язку індивідуального розвитку з історією людства;

- § врахування взаємозв'язку й залежності естетичного розвитку дитини від морального та інтелектуального; §

- налагодження безпосереднього процесу спілкування дитини з реальними об'єктами і явищами довкілля та їхніми мистецькими образами [1].

О. Руденко у своїх дослідженнях щодо психологічних умов розвитку музичних здібностей у дітей старшого дошкільного віку виділяє такі *психологічні умови*: активізація емоційного відгуку дитини на музику; актуалізація перцептивно-репродуктивної основи музичних здібностей; підвищення пізнавального інтересу до музичних занять; організація ефективної взаємодії дошкільників з дорослими у процесі музичної діяльності; становлення музичного слуху шляхом використання народної музики; розвиток вокальних здібностей у процесі співочої діяльності [22].

Проблема розвитку музичних здібностей дітей повсякчас піднімається науковцями та практиками різних галузей наук: фізіології, психології, логопедії, адже музика є тим потужним засобом музико-терапевтичного впливу, що в комплексному підході забезпечує, зокрема, й корекційний ефект, а саме одним із видів музикотерапії є *логопедична ритміка*.

Особливого значення ці положення набувають в подальшому розвитку музичних здібностей дітей.

Логоритміка (від грец. «лого» виховання правильного мовлення і «ритміка» рівномірний, розмірений) – це комплексна методика, що містить засоби логопедичного, музично-ритмічного й фізичного виховання.

Науковці визначають «логопедичну ритміку як одну із форм активної терапії, яка може бути застосована у методику музичного виховання, лікування та навчання дітей, зокрема й осіб з різними порушеннями розвитку, особливо з мовленнєвими патологіями» [8, с.11]. Основною метою логопедичної ритміки є подолання порушень мовлення шляхом розвитку та корекції рухової сфери та дихання.

Як зазначає Л. Волкова, *логопедична ритміка* в логопедії розуміється як система фізичних вправ, побудована на зв'язку слова, рухів, музики та поєднана з музичним вихованням (з методиками музичного виховання, музично-ритмічного виховання в дошкільному віці), черпає деякі дані з теорії музики, теорії танцю, історії музичного виховання. Об'єктом логопедичної ритміки є дитина з мовленнєвими порушеннями. Предмет – різноманітні порушення психомоторних функцій і система рухів у поєднанні з музикою й словом. Мета – подолання мовленнєвого порушення шляхом розвитку, виховання й корекції рухової сфери в поєднанні зі словом і музикою [6, с. 28].

Логоритміка вирішує оздоровлювальні, освітні, виховні й корекційні завдання:

- *Оздоровлювальні*: логоритмічні заняття сприяють зміцненню кістково-м'язового апарату, розвивають дихання, моторику (загальну, дрібну, мімічну), виховують правильну поставу, ходу, грацію рухів.

- *Освітні*: в осіб із вадами мовленнєвої сфери формуються рухові навички і вміння в колективі, просторові (оптико-просторові) уявлення, уміння зосередити увагу (слухову, зорову, тактильно-вібраційну), довільно переміщуватися в просторі щодо інших людей і предметів, розвиваються слухова і зорова пам'ять, сила, спритність, координація рухів, рухова реакція на звуковий і зоровий подразник, витривалість, гальмівна діяльність, уміння переключитися з однієї діяльності на іншу. Також засвоюються теоретичні знання з ритміки, музичної культури.

Виховні: заняття сприяють розумовому, моральному, естетичному, трудовому вихованню, розвивають художньо-творчі здібності, відчуття, смаки, а також морально-вольові якості – почуття колективізму, дисциплінованості тощо. Корекційні: корегують, усувають мовленнєві порушення й порушення психомоторики [8, с. 8-13.].

Музична логоритміка як одна з форм своєрідної терапії на основі використання зв'язку музики, слова й руху в комплексі методів навчання є стійким засобом впливу, що сприяє легкому навчанню, соціалізації, корекції мовленнєвих порушень у дітей а також й розвитку їхніх музичних здібностей.

До *основних понять музичної логоритміки* належать такі: рух, рухове вміння, руховий навик, психомоторний розвиток, ритм, ритміка, музичний ритм, музично-ритмічне почуття, музично-ритмічне виховання, рухливі ігри, кінезітерапія, лікувальна ритміка, логопедична ритміка.

Рух – основа життя, основна біологічна риса, якість, поняття живої матерії, основний механізм урівноваження в системі «організм – середовище». Само за допомогою руху організм людини органічно входить у середовище, пристосовується до нього, розвивається і вдосконалюється сам, а з іншого боку – розвиває і вдосконалює навколишнє середовище. Власне, саме в людини рух є усвідомленим соціально-біологічним актом, є засобом зв'язку, взаємовпливу, активної адаптації і трудової діяльності. Рух використовується і як засіб профілактики, лікування та реабілітації.

Рухове вміння – оволодіння технікою дії, яка вирізняється підвищеною концентрацією уваги на складових частинах руху та способах вирішення рухового завдання.

Руховий навички – оволодіння технікою руху, за якої управління рухами проходить автоматично, а дії, рухи вирізняються підвищеною точністю й надійністю. Однак це не означає, що рух відбувається неусвідомлено, автоматично. Головним є те, що формування рухової навички є процесом утворення динамічного стереотипу при взаємодії першої та другої сигнальних систем, із перевагою останньої [9].

Психомоторний розвиток тісно пов'язаний із власне моторним розвитком. Психічні порушення створюють численні й різноманітні взаємозв'язки з руховими порушеннями. Рухи тіла і сприйняття різних відчуттів (зорові, слухові, кінестетичні, тактильні, смакові, рівноваги) дитини на початковому етапі розвитку є засобом пізнання навколишнього світу. При порушенні психомоторного розвитку відбувається неповний або неправильний аналіз відчуттів. Психомоторний розвиток починається з неусвідомленої маніпуляції з предметами і продовжується до розумної, усвідомленої діяльності, яка розуміється як ціле направлене й заплановане сприйняття й перетворення дійсності за допомогою дій і рухів. У свідомість включається друга сигнальна система, яка вдосконалює діяльність і розвиток дитини. Кожен рух відбувається в певному ритмі [17].

Поняття «*ритм*» є досить широким і багатозначним: ритм вірша, прози, серця, дихання, пір року, дня й ночі – доби, ритм роботи, ритм танцю, пісні. Ритм як узагальнене поняття характеризується такою ознакою, як часовий або просторовий порядок предметів, явищ, процесів [25].

Зрозуміло, що в основі занять із музичної логоритміки лежить музика. Якщо музичний твір не приносить дітям художньої насолоди, він не стане художнім відкриттям і не зможе справити суттєвий виховний вплив. Зацікавлене ставлення до музики дошкільнят і молодших школярів зумовлюється створенням творчої ситуації на кожному етапі спілкування з музичним зразком. Для досягнення цієї мети необхідно застосування засобів і педагогічних прийомів, що сприятимуть виникненню атмосфери зацікавленості, формуванню в дітей позитивного емоційного ставлення до запропонованої теми заняття. Крім традиційних видів музичної діяльності, діти дуже люблять слухати музичні казки, дитячі пісні, переглядати мультфільми. А ще дітям подобаються цікаві бесіди на різні теми із використанням ілюстрацій.

Особливість музичної логоритміки полягає в тому, що в процесі роботи з дітьми педагогічна діяльність набуває максимальної суб'єкт-суб'єктної спрямованості. Вона реалізується не лише в ставленні педагога до дитини як рівноправного учасника музичної діяльності, а й у тому, що діти, залучені до освітнього процесу, поряд із вихователями та музичними керівниками беруть активну участь у всіх етапах створення й реалізації нової методики, стають її співавторами, співтворцями [8].

Основним завданням цілеспрямованої взаємодії вихователя й дітей є накопичення у вихованців емоційних вражень, що можуть стати основою плідної співпраці, вільного спілкування дітей із вихователем та однолітками. Метою має стати прищеплення дітям інтересу до музично-логоритмічних занять, музично-ігрового матеріалу, українського дитячого музичного фольклору, стимулювання бажання добре виконувати поставлені завдання, чітко промовляти слова в піснях, скоромовках, музично-ритмічних рухах тощо.

Сьогодні не викликає жодних сумнівів здоров'язбережувальний ефект музики, яка здатна поліпшити психоемоційний та фізіологічний стан людини. Тому такі основні види корекційної роботи як психогімнастика, ігро-, арт-терапія містять музичну складову. Домінуючим компонентом музика виступає і у системі логоритмічних занять, корекційний ефект яких обумовлений органічним поєднанням слова, рухів та музики.

Музичний фактор на логоритмічних заняттях відіграє надзвичайно важливу роль, адже музика задає логопедичним вправам та іграм емоційний тонус, синхронізує рухи дітей, розвиває мелодико-інтонаційні характеристики голосу і вміння координувати спів, мовлення та рух. Взаємодія мовленнєвої, рухової та музичної складової на логоритмічних заняттях сприяють не лише корекції певних мовленнєвих вад вихованців, а й загальному їх розвитку, зокрема розвитку уваги, пам'яті, мислення, творчих здібностей та художньо-естетичному розвитку. Регулярне використання логоритмічних вправ позитивно впливає на перебудову дихальної діяльності дитини, що корисно не тільки для правильного звукоутворення, а й зміцнює загалом здоров'я дитини.

Логопедичні вправи та ігри, які не тільки допомагають дітям розслабитися, налаштуватися на певний емоційний лад, а також є гармонійною складовою музичних занять в ЗДО, а також сімейного музичного виховання.

З дітьми дошкільного віку використовуються різноманітні логоритмічні вправи, а саме:

- Пальчикова гімнастика та ігри, що сприяють розвитку дрібної моторики рук;
- Артикуляційна гімнастика – для розвитку артикуляційної моторики;
- Фонопедичні та голосові вправи, що сприяють зміцненню м'язів гортані і розвитку сили голосу;
- Дихально-голосові вправи – сприяють набуттю навичок діафрагмального дихання, зростанню протяжності і сили видиху, збільшенню об'єму легенів;
- Ритмічно-мовленнєві вправи з руховим супроводом, що сприяють розвитку почуття ритму;
- Рухливі ігри з елементами арт-терапії, що сприяють розвитку слухової уваги, вмінню орієнтуватись у просторі;

- Вправи на релаксацію, що знімають емоційне і фізичне напруження [32].

Наведемо приклади логоритмічних ігор та вправ, які доцільно використовувати з метою розвитку музичних здібностей дітей.

Розпочинати доцільно з ритмічної ходи під марш та рухливої вправи з ритмодекламацією.

«Ти крокуй»

Ти крокуй, ти крокуй, (Діти йдуть високо піднімаючи коліна)

Ноги вище піднімай!

І потупай по доріжці, (крокують на всій ступні, руки на поясі)

Веселіш ступайте ніжки.

Ти біжи, ти біжи- (біжать на носочках, руки зігнуті перед грудьми)

На носочках ти біжи.

І на п'ятках ми підем (ідуть на п'ятках, руки за спиною)

Тупать сильно ми почнем.

Ти стрибай, ти стрибай (стрибають на двох ногах, руки на поясі)

Наче зайчик ти стрибай.

Маршируй ти сміливіше (крокують)

З друзями йти веселіше.

Провідна роль у розвитку музичних здібностей дошкільнят належить співам, але цей вид діяльності особливо важко дається дітям з порушенням мовлення. Співи дітей з мовленнєвими порушеннями, з одного боку, є засобом корекції голосу, артикуляції, дихання, а з іншої – процесом розвитку їхніх вокальних навичок та розвитку музичної здібностей, адже спів – це складний процес звукоутворення, в якому надзвичайно важливою є вокально-слухова координація, а саме взаємодія співочого, слухового і м'язового відчуттів. Також спів використовується як корекційний засіб для розвитку почуття ритму, голосу, правильної артикуляції звуків мови, для формування інтонаційної виразності мовлення шляхом включення в них логоритмічних вправ, логопедичних розспівок [5].

В логопедії є особлива система засвоєння звуків: спочатку відпрацьовується вимова голосних, потім «важких» приголосних (с, з, ш, ж, ч, щ, ц, л, р) з подальшою диференціацією поставлених звуків. В такій послідовності варто планувати роботу над розвитком співочих навичок у дітей з порушенням мовлення. Фонопедичні та дихально-голосові вправи є надзвичайно важливим етапом роботи над формуванням співочих навичок на основі логоритмічних вправ [6]. Наведемо приклади таких вправ:

Голосова вправа «Голосні звук»

(розспівування голосних у поєднанні з пальчиковими вправами)

«а-а-а» – нота до, (долоні рук відкриті, як широко відкриваємо рот, вимовляючи звук «а»);

«о-о-о» – нота ре, (великий і вказівний пальці з'єднані – бублик);

«у-у-у» – нота мі, (кулачок – трубочка);

«е-е-е» – нота фа, (долоні напіввідкриті);

«и-и-и», «і-і-і» – нота соль, (великий і вказівний пальці розведені - усмішка);

«це все звуки голосні» – соль, фа, мі, ре, до, до, до, (ритмічні оплески).

Голосова вправа «Вітер»

Діти виконують на звуках [у], [о], [а], [и] crescendo-diminuendo, розводячи руки в сторони – підсилюють звучання; наближають долоні одна до одної – звук затихає.

Фонопедична вправа «Листочок»

- Подув на листочок вітер (діти роблять довгий рівномірний видих, погойдуючи піднятими вгору руками).

- Листочок затріпотів (промовляють «бл-л-л...» на одному диханні, струшуючи кистями рук).

- Листочок відірвався і полетів (промовляють «п... п...», активно працюючи діафрагмою і поступово опускаючи руки).
- Закрутився у повітрі (виконують *glissando* вверх і вниз на звук [у], показуючи його висоту рукою).

Голосова вправа «Співаємо та «малюємо» у повітрі»

Ця вправа виконується за показом карток із зображенням крапок, краплинок, смужок, спіралі тощо. Дітям демонструється певна картка, а вони мають «намалювати» те, що на ній зображене, голосом та руками у повітрі.

Фонопедичні вправи «Звуки лісу»

1. «Муха» (стимулює мікроциркуляцію крові і обмін речовин обличчя)

В. п. – стоячи. Ноги на ширині плечей. Очі закриті. Долоню правої руки покласти на голову. Після глибокого вдиху промовляти звук [в] до повного видиху повітря з легенів.

2. «Комар» (Стимулює мікроциркуляцію крові і обмін речовин в області голови та шиї).

В. п. – стоячи. Ноги на ширині плечей. Очі закриті. Розслабити все тіло, покласти долоню однієї руки на шию попереду. Вдих. На видиху промовляти неголосно і якомога довше звук [з].

3. «Жук» (Стимулює мікроциркуляцію крові і обмін речовин в області грудної клітки).

В. п. – стоячи. Ноги на ширині плечей. Розслабити всі м'язи і закрити очі. Долоню покласти на груди. Вдих. На видиху промовляти довго і тихо звук [ж].

Такі вправи дають змогу тренувати периферичні відділи мовленнєвого, дихального, артикуляційного апаратів, розвивати плавність і виразність мовлення, силу та гнучкість голосу.

Ритмічно-мовленнєві вправи, що виконуються на основі пісень, поспівок які вивчаються з дітьми, розвивають артикуляційну моторику, почуття темпу, ритму, дають змогу дітям краще засвоїти слова та зміст пісень. Діти вчать «співати» руками. При цьому тіло, руки, артикуляційний апарат і голос стають одним, добре налагодженим інструментом.

«Чуки – чуки» (Українська народна пісня).

Чуки-чуки-чуки-чок (виконуючи пружинку, плещуть долонями по ногах)

Пішли дітки в таночок (руки на поясі, притупують ногами)

Чуки-чуки-чуки-чок (виконуючи пружинку, плещуть долонями по ногах)

Пішли дітки в таночок (руки на поясі, притупують ногами)

Донька збила каблучок (постукують каблучком правої ноги)

Донька збила каблучок (постукують каблучком лівої ноги)

Прибий татку каблучок (стукають кулачком по кулачку)

Бо я хочу в таночок.

Чок! (оплеск)

«Дощик» (музика В. Костенка, український текст Т. Коломісць)

Дощик, дощик з висоти (помахують руками зверху вниз)

Кап-кап-кап (стукають пальчиком по долоні)

Годі, годі вже іти (погрожують пальчиком)

Кап-кап-кап (стукають пальчиком по іншій долоні)

Ось коли ми підем спат (підкладають долоні під щоку)

Кап-кап-кап (стукають пальчиком по долоні)

Можеш знову накрапати (помахують руками зверху вниз)

Кап-кап-кап. (стукають пальчиком по іншій долоні)

«А вже красне сонечко припекло» (українська народна пісня)

*А вже красне сонечко (роблять «ліхтарики» над головою) припекло, припекло.
Ясне, щире золото (поступово опускають руки донизу) розлило, розлило.
На вулиці струмені (помахують кистями рук, рухаючи зліва на право) воркотять,
воркотять.*

*Журавлі курликають (помахують розведеними в сторони руками, повернувшись
«ключем» один за одним) та летять, та летять.*

*Вже розквітли проліски (з'єднують кисті рук, пальці розведені «Квіточка») у ліску,
у ліску.*

*Швидко буде землянка (розводять руки перед собою)
вся в вінку, вся в вінку (погойдують піднятими руками)*

Після засвоєння дітьми пісні, доцільною формою роботи є інсценізація пісні засобами пальчикового театру, що не тільки активізує мовленнєві центри дитини, а й допомагає розвивати емоційну сферу, уяву, асоціативно-образне мислення, сприяє самовираженню малоактивних, сором'язливих дітей.

Використання шумових музичних інструментів дає змогу дітям сприймати музичний твір в об'ємному, оркестровому виконанні, відчуті себе частиною цілого, а також залучити до роботи слуховий, зоровий, кінестетичний аналізатори. Старші дошкільники та школярі можуть самі визначити який інструмент краще доповнить звучання музичної п'єси чи пісні.

Дітям особливо подобаються ігри з елементами арт-терапії, наприклад: «Діти і ведмедики», «Зайчики і вовчики», «Горобчики і котики», «Кошенята і цуценята», «Дельфіни і акули», «Хмаринки та сонячні промінці», «Чаклуни і зірочки» тощо. Діти (або дитина та батько чи мама) поділяються на дві групи: Перша зображає одних персонажів під відповідну музику, друга – інших, потім міняються ролями.

«Вигадана тварина», «Гномики», «Джмелики», «Конячки», «Дерев'яні солдатики», «Жайворонки», «Вітер», «Струмок» тощо. Діти невимушено рухаються під музику, зображаючи уявну тварину чи казкового персонажа, а коли музика зупиняється – завмирають. Для ігор рекомендовано використовувати, наприклад, такі музичні твори, як А. Вівальді цикл «Пори року», П. Чайковський «Дитячий альбом», «Пори року», Л. Бетховен «До Елізи», Е. Гріг «Ранок», «Пташка», В. Моцарт Симфонія № 40 ч. 1, «Нічна музика», М. Римський-Корсаков «Політ джмеля», К. Сен-Санс «Карнавал тварин та ін. Наймолодшим дітям можна запропонувати відповідні атрибути: шапочки, накидки, що допоможе дітям швидше перетілитись в певний образ [14, с.139].

Під спокійну музику рекомендується застосовувати *релаксаційні вправи*: лежачи, або сидячи на стільцях, розслабити м'язи обличчя, рук, ніг, живота, спини, плавними рухами гладити свої вуха, обличчя, ручки, ніжки. Використовуючи масажні м'ячики можна запропонувати дітям зробити самомасаж, або масаж один одному. Це не тільки заспокоює, розслабляє дітей, що дуже корисно дітям з дизартрією, заїкуватістю, а й згуртовує дитячий колектив, вчить турботі один про одного. Приклади таких ігор:

«М'ячик»

*М'ячику мій вірний друже
І тебе люблю я дуже.
Весело з тобою грати
Ручки (ніжки) (спинку другу) розтирати.*

Отже, використання логоритмічних вправ з метою розвитку музичних здібностей дітей позитивно впливає на емоції, настрій дітей, урівноважує їх нервово-психічний стан, підвищує загальний тонус, дає змогу утримувати стійку увагу дітей, сприяє підвищенню результативності розвитку музичних здібностей дітей, забезпечує різнобічне, високоєфективне як мовленнєве так і музичне виховання дітей.

Прикметно, що саме музичні здібності зазвичай проявляються раніше від будь-яких інших, зазвичай вже в ранньому віці. Діти цікавляться будь-якими об'єктами, що звучать,

незнайомими тембрами; деякі малюки починають наспівувати раніше, ніж говорити, відгукуються на музику емоційними рухами тіл, у два-три роки вони добре інтонують, розрізняють мелодії, повторюють їх голосом. Варто зауважити, що систематичні музичні заняття значно сприяють ефективності та забезпеченню швидкого темпу та високого рівню музичного розвитку дошкільників.

Проте, хороший слух і здатність відтворювати запропоновану інтонацію ще не є показниками видатних музичних здібностей. Їхня головна ознака – це *бажання творити*: коли дитина пробує добирати мелодії на інструменті на слух; імпровізувати, фантазувати під час гри на інструменті або співу, вигадувати продовження знайомих музичних творів тощо. Якщо батьки або педагоги помітять такі нахили у дитини – їм варто підтримати хвилю її зацікавленості музикою, яка в майбутньому може визначити навіть професію.

Розвиток музичних здібностей дошкільника відбувається під час музичних занять, розваг, музично-театралізованих свят, у повсякденному житті – слуханні музики, самостійного музикування, музичних ігор, гімнастики під музику тощо. Щоб розкрити природні задатки дітей, батькам необхідно дотримуватись таких *принципів*:

- створювати атмосферу поваги до кожної особистості, її інтересів, до думки про музику;
- заохочувати щонайменшу дитячу ініціативу щодо музикування;
- підтримувати творчі прояви в музичній діяльності дітей;
- радіти успіхам [16, с. 94].

Окрім універсального схвалення – «молодець», – обов'язково надавати позитивну мотиваційну оцінку діяльності дитини. Порівнювати можна лише результати діяльності дитини на певних етапах і за жодних обставин не протиставляти досягнення кількох дітей, порівнюючи їх. Схвальними щодо діяльності дитини можуть бути такі слова: чудово, неймовірно, талановито, незвично, творчо, сміливо, цікаво.

- *Збагачення емоційного досвіду*. Музика «запрошує» дитину до світу емоції, радісних переживань, різних відчуттів, розвиває емоційну культуру і збагачує чуттєвий досвід: «Щасливий той, хто здатен заплакати, читаючи вірші, чиє обличчя випромінює піднесене хвилювання, народжене звуками прекрасної музики (Хорхе Ліврага). Але в дошкільному віці дитина ще не може сповна передати словами свої естетичні переживання. За цих умов батькам варто «розговорити» дитину *рефлексивними запитаннями*, як-от: «Що ти відчув? Що викликала музика у твоєму серці? Які образи намалювала твоя уява під час слухання музики? Вони принесли тобі відчуття радості чи смутку, чому? Якими кольорами «відгукнулася» музика у твоїй душі?». Під час пошуку відповідей на такі запитання дитина навчається прислухатися до своїх відчуттів. У неї збагачується емоційний досвід й удосконалюється мовлення [17, с. 4-10]. Адже дитина не лише ознайомлюється з виразними характеристиками музики, а й вчиться визначати власний *емоційний стан*.

- Характеристики емоційного стану можуть бут, наприклад, такими:
- збуджений, бентежний, тривожний, насторожений, здивований, неспокійний, знервований, поривчастий;
- радісний, веселий, яскравий, захоплений, щасливий, іскристий;
- сумний, журливий, занепокоєний, жалібний, смутний, пригнічений, знебарвлений;
- спокійний, просвітлений, добродушний, сонливий, ідилічний;
- елегійний, несміливий, нерішучий, розгублений, вразливий, покірний, беззахисний, трепетний, сором'язливий, чутливий;
- величний, тріумфальний, урочистий;
- грізний, нещадний, гнівний, розлючений, злий, владний, жорстокий та ін. [19, с. 124].

Дитина має навчитися аналізувати свої враження від прослуханої музики, аргументувати свою думку. Більшість дітей, із наявністю музичних здібностей або навіть без їхніх проявів, залюбки співають, танцюють та грають на дитячих музичних інструментах у колі своїх друзів та родичів. Проте є такі діти, які психологічно замикаються у «спілкуванні» з мистецтвом: уникають виступів, навіть колективних, бояться співати, соромляться танцювати тощо. Ефективність освітнього процесу музичного виховання дошкільників значною мірою залежить від партнерської

взаємодії, співтворчості дорослих, які оточують дитину: батьків, бабусь, дідусів, інших родичів та педагогів. Дорослі мають *уважно ставитися* до найменших творчих проявів у діяльності дитини, обов'язково відзначати її особисті успіхи, самостійність, активність та ініціативність у виконанні певних музичних завдань. Наприклад, дитина співає або грає улюблену мелодію, варіює її; виспіває власне ім'я, згадає відомі музичні забави, співаночки, хороводи, імпровізує на дитячому інструменті; влаштовує міні-концерти для ляльок, рухається під музику, втілює у пластичних рухах сюжет казки тощо – все це неодмінно потребує схвальної оцінки та демонстрації захоплення.

Розвиток дитини відбувається лише у процесі співпраці з дорослим шляхом наслідування останнього, тож діяльність батьків та педагогів для дошкільника є еталоном (спів, гра), джерелом інформації, мотивом (заохочення, схвалення, зауваження) активізації дій. Дорослі мають пам'ятати: їхній власний естетичний смак, творча вигадка, ініціативність, своєчасна підтримка дитячого інтересу до музики та організація сприятливих психологічних умов для відповідних занять є визначальними.

Практика використання розвивальної спрямованості різних видів музичної діяльності дітей характеризується такими основними рисами:

- завдання музичної діяльності орієнтовані на розвиток у дітей здібностей, естетичного почуття, сприйняття, здібностей до творчих форм діяльності, любові до мистецтва;
- формами музичного виховання є організація та проведення свят та ігор дітьми за участю батьків;
- методами виховання є практичне знайомство з музикою: слухання, гра, спів, інструментальне музикування;
- методами організації та стимулювання музичної діяльності дітей є розвиток особистої зацікавленості кожної дитини до музичного мистецтва і до кожного окремого виду роботи, індивідуально-творчих здібностей, стимулювання всебічного розвитку, формування позитивної Я-концепції, відмова від примусу, індивідуальний підбір форм діяльності, використання тільки неформальних здебільшого позитивних оцінок діяльності [14, с. 138-141].

Отже, в забезпеченні процесу розвитку музичних здібностей дітей дошкільного важливого значення набувають питання, які свідчать про доцільність та ефективність використання окреслених форм, методів, способів і засобів музично-естетичного впливу на дітей, що певним чином посилює виховні можливості середовища та здатність педагогів брати участь в естетико-виховному процесі. За умови збалансованої роботи, що передбачає використання різних форм взаємодії, педагога і батьки стають ефективними учасниками музично-освітнього процесу. Такий підхід спонукає до творчої співпраці, усуває відчуженість, вселяє впевненість. Довірливе, доброзичливе ставлення одне до одного допомагає дорослим зрозуміти світ почуттів дітей. А найголовніше – відбувається занурення дітей у безкрайній світ мистецтва і творчості, який збагачує життя родини й живить його прекрасними та дивовижними враженнями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція від 12.02.2021) URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
2. Бермес І. До питання про історію музичного виховання дітей у сім'ї (зарубіжний досвід). Молодь і ринок. 2015. № 8. (127) С. 19-24.
3. Біла І. М. Здібності: дефініції та характеристики. Актуальні проблеми психології обдарованості та творчості: новітні розробки українських вчених: матеріали Міжнародної наукової конференції, Київ, 12 червня 2014 р. С. 13-20.
4. Буряк О.І. Музичне виховання в системі оздоровчої роботи з дошкільниками: посібник. Хмельницький, 2015. 31 с.

5. Верховинець В. М. Весняночка: ігри з піснями для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку. 5-те вид. Київ : Музична Україна, 1989. 342 с
6. Гандзюк С. Логоритміка – система рухових вправ. Дошк. виховання. № 1. 2019. С. 28-34.
7. Дорошенко Т. В. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи до забезпечення основ музичної освіти учнів у контексті історії та теорії педагогіки: монографія. Чернівці : ЧНПУ імені Т.Г.Шевченка, 2015. 344 с.
8. Забара О.В. З історії виникнення логопедичної ритміки. Логопед. № 10. 2012. С. 8-13.
9. Картушина М. Ю. Логоритміка для малюків. К.: ТЦ Сфера, 2005. 234 с.
10. Костюк Г. С. Здібності та їх розвиток у дітей. Київ : Знання, 1963. 80 с.
11. Кривошея Н. Б. Педагогічні умови розвитку творчих музичних здібностей у дітей старшого дошкільного віку. Педагогічна освіта: теорія і практика. 2015. Вип. 18. С. 425-429.
12. Кузнецова К. Логопедична ритміка в іграх та вправах для дітей з важкими вадами мови. К.: Шкільний світ, 2014. 136 с.
13. Лісовська Т. А. Розвиток творчих здібностей старших дошкільників у процесі музично-імпровізаторської діяльності. Наука і освіта. 2013. № 3. С. 93–95. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2013_3_28
14. Лобова О. В. Виховний компонент музичної освіти школярів: діалектика національного та загальнокультурного. Теоретичні питання культури, освіти та виховання : зб. наук. пр. [за заг. ред. Євтуха М. Б.]. Київ, 2007. Вип. 32. С. 138-141.
15. Матвеева Л. Роль сім'ї в організації процесу музичної освіти дитини. Мистецтво та освіта. 2002. № 4. С. 40-45.
16. Музичне виховання у дошкільному навчальному закладі: Збірник методичних матеріалів. Упор. І. А. Романюк. Тернопіль: Мандрівець, 2007. 104 с.
17. Науменко С. І. Основи вікової музичної психології. Київ: Логос, 1995. 103 с.
18. Олексюк О. М. Музична педагогіка: навч. посіб. Київ: КНУКіМ, 2006. 188 с.
19. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва: теорія і методика викладання мистецьких дисциплін. Київ : Освіта України, 2008. 274 с.
20. Побережна Г.І. Музикотерапія як шанс прогресивних змін. Простір арт-терапії: вершини усвідомлення: матеріали ІХ Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції (м. Київ, 24-26.02.2021 р.). К.: Золоті ворота. 2021. 196 с.
21. Половіна О. Дитина у світі мистецтва. Впроваджуємо Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). «Дошкільне виховання», 2021, № 2. С. 3-8.
22. Руда Г. С. Розвиток музичних здібностей як основа музичного навчання молодших школярів. Сучасна мистецька освіта : мат. І Міжн. наук-пр. читань пам'яті ак. А. Авдієвського. Нац. пед. ун-т імені М.П.Драгоманова, Асоціація діячів муз. освіти. Київ, 2017. С. 194-197.
23. Шикирінська О. А. Вплив музичного виховання на формування морально-естетичної культури дітей дошкільного віку. «Педагогічні науки». Науковий журнал. Випуск 74. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2019. С. 36-40.
24. Шикирінська О. А. Ми українські символи вивчаємо, гостей шановних ними зустрічаємо. жур. «Учитель початкової школи», 2020, № 3-4. С. 85-90.
25. Шикирінська О. А. Розвиток комунікативних умінь дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ігрової діяльності. Зб. матеріалів науково-практичного симпозиуму «Орликіана-2021: проблеми та перспективи сучасної освіти»: Миколаїв, 13 жовтня 2021 р. С. 140-143.
26. Шкільник С. Я. Мовні віршовані ігри та вправи з музичним супроводом для дітей, що мають вади мовлення. Харків: 1999. 86 с.